

**T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**REŞAT NURİ GÜNTEKİN
ROMANLARINDA HALKBİLİMİ
UNSURLARININ ARAŞTIRILMASI**

**Yüksek Lisans Tezi
18340701019
HÜSEYİN TUNCA**

MAYIS 2019

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

REŞAT NURİ GÜNTEKİN
ROMANLARINDA HALKBİLİMİ
UNSURLARININ ARAŞTIRILMASI

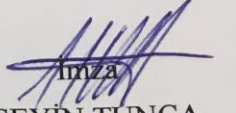
Yüksek Lisans Tezi
18340701019
HÜSEYİN TUNCA

DANIŞMAN
PROF. DR. İSMAİL GÜLEÇ

MAYIS 2019

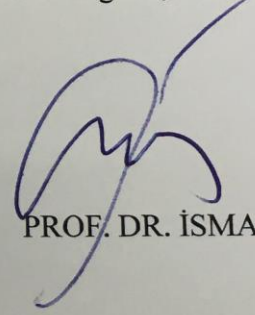
BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

HÜSEYİN TUNCA

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

PROF. DR. İSMAİL GÜLEÇ

HÜSEYİN TUNCA tarafından hazırlanan 'REŞAT NURİ GÜNTEKİN ROMANLARINDA HALKBİLİMİ UNSURLARI' başlıklı bu yüksek lisans tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim/bilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. İsmail GÜLEÇ

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Prof. Dr. Abdulkadir EMEKSİZ

Kurumu: İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi, Neşe Işık

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

İMZA

.....

.....

.....

Tez Savunma Tarihi: 13/ 05/ 2019

ÖZET

REŞAT NURİ GÜNTEKİN ROMANLARINADA HALK BİLİMİ UNSURLARININ ARAŞTIRILMASI

Tunca, Hüseyin

Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı,

Danışman: Prof. Dr. İsmail Güleç

Mayıs, 2019 240 Sayfa.

ÖZET Bu araştırma, Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında halk bilimi unsurlarının tespit ederek romanın içeriğine etkisini ortaya çıkarmak, geleneksel anlatım türlerinden romana geçişte değişiklikleri belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Araştırma Reşat Nuri Güntekin'e ait yayınlanmış 19 roman (*Harabelerin Çiçeği, Gizli El, Çalıkuşu, Damga, Dudaktan Kalbe, Akşam Güneşi, Bir Kadın Düşmanı, Yeşil Gece, Acımak, Yaprak Dökümü, Kızılıcak Dalları, Gökyüzü, Eski Hastalık, Ateş Gecesi, Değirmen, Miskinler Tekkesi, Kan Dâvası, Kavak Yelleri, Son Sığmak*) üzerinde yapılmıştır. Reşat Nuri'nin hayatı ve eserleri, halk bilimi unsurları açısından değerlendirilmiş ve genel halk bilimi unsurları tespit edilmiş, elde edilen bulgular halk bilimi araştırmacılarının tasniflerine göre sıralanmıştır.

Sedat Veyis Örnek, Umay Günay ve Erman Artun'un tasnifleri göz önüne alınarak elde edilen bulgular tasnif edilmiş, metinde geçtiği yerler aktararak halk bilimindeki tanımları yapılmış, kullanılan unsurun Reşat Nuri'nin kullanım amacı ve esere etkisi belirtilmiştir.

Elde edilen sonuçların sıralanmasıyla Reşat Nuri'nin eserlerinde Anadolu folkloruna ait materyallerin daha ziyade halk edebiyatına ait olduğu görülmüştür. Folklorik unsurların daha sık rastlandığı yer ise İstanbul olduğu ortaya çıkmıştır. Yazarın roman türünün batı eksenli bir tür olması, dönemin genel ideolojik akımının Batıcılık olması gibi sebeplerle İstanbul folkloruna daha fazla yer verdiği görülmüştür. Halk bilimi unsurlarında tasniflerde yer almayan: okul hayatı geçiş dönemlerine doğum sonrasına eklenmiştir. Halk İnanişi başlığına dini inanış ve tasavvuf bulguları eklenmiştir. Romanlarda geçen Anadolu folkloru unsurlarının karşısına genellikle yeni hayat tarzındaki alternatifleri sunularak verildiği tespit edilmiştir. Bununla beraber özellikle halk edebiyatına ait türlerden romanlarda çok açık şekilde etki ettiği tespit edilmiştir. Damga romanını bir masalın güncel hali gibi tasarlanmıştır. Diğer halk edebiyatı unsurlarının da romanlarda yer aldığı özellikle halk hikayelerine yer verildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Reşat Nuri Güntekin, Halk bilimi, Halk bilimi unsuları, Romanlarında halk bilimi unsurları.

ABSTRACT

A RESEARCH ON FOLKLORIC ELEMENTS IN REŞAT NURİ GÜNTEKİN'S NOVELS

Tunca, Hüseyin

Postgraduate Thesis, Institute of Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature, Folklore

Advisor: Prof. Dr. İsmail Güleç

May, 2019, 240 Pages

ABSTRACT This research was carried out in order to determine the folkloric elements in Reşat Nuri Güntekin's novels, the effect of these elements on the novel, and changes in the transition from traditional narrative styles to novel.

The research was conducted on Reşat Nuri Güntekin's 19 published novels (*Harabelerin Çiçeği, Gizli El, Çalikuşu, Damga, Dudaktan Kalbe, Akşam Güneşi, Bir Kadın Düşmanı, Yeşil Gece, Acımak, Yaprak Dökümü, Kızılıcak Dallar, Gökyüzü, Eski Hastalık, Ateş Gecesi, Değirmen, Miskinler Tekkesi, Kan Dâvası, Kavak Yelleri, Son Sığmak*) The life and works of Reşat Nuri Güntekin was evaluated in terms of their contents, general folkloric elements were determined, and findings obtained were sorted according to the classifications of folklore researchers.

Findings were sorted according to the classifications of Sedat Veyis Örnek, Umay Günay and Erman Artun, relevant sections in the texts were quoted and their folkloric definitions were made, Reşat Nuri's purpose of using the element and its effect on the literary work was explained.

After the results obtained were sorted, it was observed that materials of Anatolian folklore used in the works of Reşat Nuri mostly belong to folk literature. It was also determined that folkloric elements are found in İstanbul more than other areas. It was observed that İstanbul folklore was used in the works more due to reasons such as the fact that the author's novel is more western oriented, and general ideological movement of the period was Westernism. School life, which was not included in the classification of folkloric elements, was added to transitional periods, the period after birth. Religious belief and findings on Islamic mysticism were added under the heading 'folk belief.' It was determined that alternatives in the style of a new life were presented against the elements of Anatolian folklore referred to in the novel. On the other hand, it was observed that literary styles particularly from folkloric literature

had an obvious effect on the novels. The novel 'Damga' was designed like the contemporary version of a fairy-tale. It was observed that other elements of folk literature, especially folk tales were used in the novel.

Key Words: Reşat Nuri Güntekin, Folklore, Folkloric elements, Folklore elements in novels.

İÇİNDEKİLER

Özet	1
İngilizce Özet	3
İçindekiler	5
Kısaltmalar	8
Giriş	9
1. Bölüm: Roman Özetleri	14
2. Bölüm: Halk Bilimi Unsurları	26
2.1 Geçiş Dönemleri	28
2.1.1 Doğum	28
2.1.1.1 Doğum Öncesi	29
2.1.1.2 Doğum Sonrası.....	30
2.1.1.3 Okul Hayatı	32
2.1.2 Evlilik	36
2.1.3 Ölüm	52
2.1.3.1 Ölüm Öncesi	53
2.1.3.2 Ölüm Sırasında	56
2.1.3.3 Ölüm Sonrası	57
2.2 Halk Bilgisi	73
2.2.1 Tarım – Hayvancılık	73
2.2.2 Halk Hekimliği	75
2.2.3 Eğlence	90
2.2.4 Halk Oyunları	95
2.2.5 Halk Müziği	96
2.2.6 Halk Mimarisi	98
2.2.7 Halk Takvimi	106
2.2.8 Meslekler	107
2.2.8.1 Hane İçin Çalışanlar	107
2.2.8.2 Memurlar	108
2.2.8.3 Diğer Meslekler	110

2.2.9 Giyim Kuşam	112
2.2.9.1 Kadın Kıyafetleri	113
2.2.9.2 Erkek Kıyafetleri	117
2.2.9.3 Çocuk Kıyafetleri	117
2.2.9.4 Takılar	119
2.2.10 Yiyecek ve İçecekler	121
2.2.11 Aletler ve Ulaşım	123
2.3 Halk İnanışı	125
2.3.1 Dini İnanış	145
2.3.2 Tasavvuf	150
2.4 Özel Günler	157
2.4.1 Dini Bayramlar	158
2.4.2 Milli Bayramlar	159
2.4.3 Hıdrellez	161
2.4.4 Gayrimüslimlerin Özel Günleri	162
2.5 Gelenek ve Görenek	163
2.6 Çocuk Oyunları ve Oyuncaklar	180
3. Bölüm: Halk Edebiyatı	184
3.1 Mensur Türler	185
3.1.1 Masal	185
3.1.2 Halk Hikayesi	193
3.1.3 Efsane	198
3.1.4 Kısasü'l Enbiya	199
3.1.5 Evliya Menkıbeleri	202
3.1.6 Esatir	203
3.1.7 Kıraat Meclislerinde Okunan Kitaplar	203
3.2 Manzum Türler	204
3.2.1 Mani	204
3.2.2 Ninni, Türkü	205
3.2.3 Halk Şiiri	206
3.3. Manzum Mensur Karışık Türler	209
3.3.1 Tekerleme	209

3.3.2 Atasözleri	209
3.3.3 Deyimler	214
3.3.4 Lakaplar	228
3.3.5 Vecizeler	228
3.4 Seyirlik Oyunları	229
3.4.1 Ortaoyunu	229
3.4.2 Karagöz Oyunu	232
3.4.3 Köy Seyirlik Oyunları	233
3.4.5 Halk Tiyatrosu	234
SONUÇ	235
Kaynakça	238
Özgeçmiş ve İletişim Bilgisi	240

ROMAN ADLARINDA KULLANILAN KISALTMALAR

AC	Acımak
AG	Akşam Güneşi
AT	Ateş Gecesi
BKD	Bir Kadın Düşmanı
ÇA	Çalıkuşu
DG	Damga
DK	Dudaktan Kalbe
DM	Değirmen
EH	Eski Hastalık
GE	Gizli El
GY	Gökyüzü
HB	Harabelerin Çiçeği
KD	Kızılıcık Dalları
KN	Kan Dâvası
KY	Kavak Yelleri
MT	Miskinler Tekkesi
SS	Son Sıgmak
YG	Yeşil Gece
YD	Yaprak Dökümü

GİRİŞ

Cumhuriyet dönemi, Kurtuluş Savaşı ardından ağır hasar görmüş olan ülkenin fiziki ve sosyal olarak imarı esnasında Tanzimat ile başlayan Batılılaşma hareketlerinin de uygulanması için fırsat yaratmıştır. Cumhuriyet döneminde köklü reform hareketli yapabilecek uygun ortam bulunsa da savaş sonrası tahribat arzu edilen değişimin hızla gerçekleşmesini engellemiştir. Modern dünya ile intibak için gerekli olan teknik gelişmenin sağlanması için yapılması gereken devrimlerin hayata geçirilmesinde büyük zorluklar yaşanmıştır. Özellikle devrin şartlarında halkın eğitilmesi toplumsal kalkınmanın en önemli gerekliliği olmuştur. Bu sebeple eğitim kurumlarının açılması yanında sanatçılara da halkı motive etmek ve eğitmek için görevler düşmüştür. Özellikle edebiyatçılar gerek yazdıkları şiirlerle halkı bir bayrak altında toplayıp çalışmaya özendirdikleri gibi romanlarla da olumlu örnekleri pekiştirmeye çalışmışlardır. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren devletin halktan beklediklerini anlatmak ve yenileşmeyi somut olarak kahramanlarıyla ortaya koymaya çalışan romancılarımızın en önemlilerinden biri; Reşat Nuri Güntekin'dir.*

İstanbul Üsküdar'da 1889'da doğan Reşat Nuri'nin babası, askeri tabip Nuri Bey, annesi ise Lütfiye Hanım'dır. Tek kız kardeşi çocuk yaşta hayatını kaybettiği için tek çocuk olarak büyümüştür. Çocukluğunda İstanbul dışında büyüyen Reşat Nuri babasının memuriyeti sebebiyle gittiği Çanakkale'de önce okula gönderilmemiş, sonra iptidai mektebi okumuştur. Daha sonra İzmir Frerler Okulunda bir süre öğrenim görerek tahsilini İstanbul Saint Joseph Lisesi'nde tamamlamıştır. Yirmi üç yaşında Darülfünun Edebiyat bölümünde yirmi üç yaşında bitirerek eğitimci olduktan sonra 1927'de Hadiye Hanım ile

* Bu kısım Çalıkuşu romanı girişinden özetlenmiştir.

evlenmiştir. Gerek tahsil hayatında eğitimle ilgili yaşadıkları gerek meslek hayatındaki deneyimlerinin romanlarında etkisi açıktır.

Bursa ve İstanbul'da Fransızca ve Türkçe öğretmenliği yanında idari görevler de yapan Reşat Nuri; Bursa Sultanisi, İstanbul Beşiktaş İttihat Terakki Mektebi, Fatih Vakf-ı Kebir Mektebi, Akşemseddin Mektebi, Feneryolu Murad-ı Hâmis Mektebi, Osman Gazi Paşa Mektebi, Vefa Sultanisi, İstanbul Erkek Lisesi, Çamlıca Kız Lisesi, Kabataş Erkek Lisesi, Galatasaray Lisesi ve Erenköy Kız Lisesi'dir. Bu okullardan bazıları öğretmen roman kahramanları Feride ve Zehra'nın okuduğu ve görev yaptığı okullardır.

İlk eseri olan “Eski Ahbap” (1917) uzun hikâye türünde sayılabilir. Ardından “Hançer”(1920) , “Eski Rüya” (1922) ile tiyatro türüne yönelen Reşat Nuri; “Çalıkuşu” adlı romanının 1922'de Vakit Gazetesi'nde tefrika edilmesiyle ünlendi.

Öğretmenlik ve idarecilik görevlerinin ardından 1931'de maarif müfettişliği vazifesiyle Anadolu'ya gittiğinde romanlarında görülen gerçekçi unsurlar ve dönemim eğitim sorunlarını yakından görme fırsatı bulmuştur.

1939'da milletvekili olan Reşat Nuri bu görevinin ardından Ulus gazetesinin İstanbul kolu olan Memleket gazetesini çıkardı. Maarif Müfettişliğine geri dönen Reşat Nuri 1950'de Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Türkiye temsilciliği ve öğrenci müfettişliği görevleriyle Paris'e gitti. Paris kültür ataşeliği yaptı. 1954'te ise yaş durumundan bu görevden emekli oldu.

Emekliliğinden sonra bir süre İstanbul Şehir Tiyatrosu edebi heyeti üyeliği yaptı. Güntekin'e Akciğer kanseri teşhisi konulduktan sonra tedavisi için Londra'ya gitti ve orada hastalığına yenik düşerek vefat etti. 13 Aralık 1956 günü, Karacaahmet Mezarlığı'na gömüldü.

Levent'te oturduğu sokağa “Çalıkuşu” ismi, Kadıköy'de ve İzmir'de bir ilköğretim okuluna ve Fatih'te bir tiyatro sahnesine Reşat Nuri Güntekin ismi verilmiştir. (ÇA 4)

Çalışmanın kapsamı: Bu çalışma Reşat Nuri Güntekin'in yayınlanmış on dokuz romanını (Harabelerin Çiçeği, Gizli El, Çalıkuşu, Damga, Dudaktan Kalbe , Akşam Güneşi, Bir Kadın Düşmanı, Yeşil Gece, Acımak, Yaprak Dökümü,

Kızılılık Dalları, Gökyüzü , Eski Hastalık, Ateş Gecesi, Değirmen, Miskinler Tekkesi, Kan Dâvası, Kavak Yelleri, Son Sığmak) kapsamaktadır.

Yöntem

Çalışma için öncelikle halk bilimi unsurları hakkında yapılmış olan sınıflandırmalar incelenmiş, bu bağlamda Erman Artun'un "Türk Halk bilimi" eserinden halk kültürü üzerine olan kısmındaki tasniften ve içerikle ilgili bilgilerin mukayesesinde, "Türk Halk Edebiyatına Giriş" eserinden halk edebiyatı örneklerinin tasnifi ve tanımları konusunda istifade edilmiştir. Sedat Veyis Örnek'in "Türk Halkbilimi" eserinden halk bilimi unsurlarının tasnifi konusunda, İsmail Güleç'in "Anonim Halk Edebiyatı" , Pertev Naili Boratav'ın "100 Soruda Türk Folkloru" isimli kitabında halk bilimi konusundaki genel tanımlamalar konusunda faydalanılmıştır. Nail Tan'ın "Folklor" kitabından ortaya halk bilimi unsurları için yaptıkları tasnifler incelenmiştir. Öncelikle halk bilimi içeriği olacak malzemeler belirtilen kaynaklarda bulunarak incelenmiş daha sonra çalışmalarda önerilen tasnif yöntemleri romanlar incelendikten sonra elde edilen bulgulara göre seçilerek çalışmadaki ağırlıklarına göre düzenlenmiştir. Örneğin askerlikle ilgili geleneklere romanlarda rastlanmadığı için bu kısım çıkarılmış, tasniflerde yer almayan eğitim kısmı eklenmiştir. Pertev Naili Boratav'a göre halk bilimi yerine İslam Tarihi içinde incelenmesi gereken *dini inanış* kısmı *halk inanışı* ile birlikte bütünlük oluşturduğu ve romanlarda oldukça bulguya ulaşıldığı için dini inanış başlığı altında incelenmiştir. Dini İnanış başlığındaki maddeler ile ilgili tanımlar halk bilimi kaynaklarında bulunamadığı için İslam Ansiklopedisi'nin ilgili maddelerinden alınmıştır. Romanlarda halk edebiyatı bulgularından masal, halk hikayesi gibi mensur olanlara rastlanırken mani, türkü gibi manzum olanlara az rastlandığı diğer türlere hiç rastlanmadığı için kargış gibi türler tasnife alınmamıştır. Manzum-mensur karışık türler olan atasözleri konusunda Albayrak sözlüğündeki karşılıkları açıklanmış, deyimlerde ise genellikle metnin içinden anlamları çıkabilmesine rağmen sözlükte bulunmayanları metin içinde açıklanmış ve belirtilmiştir.

Halk bilimi unsurları ile ilgili bilgiler toplandıktan sonra Reşat Nuri'ye ait biyografik eserlerden; İbrahim Zeki Burdurlu, Olcay Önertoy incelenmiştir. Tarihler ve belgeler konusunda M. Fatih Kanter'in çalışması ile

karşılaştırmalar yapılmıştır. İncelenen biyografiler arasında çalışmanın kapsamına en uygun olan Nihat Sami Banarlı'da bulunmuş ve esas alınmıştır. Romancılığı ile ilgili Feti Naci'nin ve Olcay Önertoy'un eserlerinden faydalanıldı. Bu eserlerde hayatının halk bilimi ile ilişkisi üzerinde bulgular aranmıştır. Romanları okunması sırasında daha önce belirlenen halk bilimi unsurları tespit edilerek fişlenmiştir. Belirlenen unsurlar yazılarak düzenlenmiş ve halk bilimi alanındaki karşılıklarıyla mukayese edilmiştir.

Toplanan bulguların tasnifi sonucu; Eser özetleri, Halk bilimi, Halk Edebiyatı şeklinde sıralanmıştır.

Romanlardan yapılan aktarmalarda değişen yazım kurallarına göre düzeltme yapılmayarak orijinal metne sadık kalınmıştır.

İlgili Literatür

Türk Halk Bilimi: Erman Artun'un kitabında Türk halk biliminin evrensel halkbilimi kuramları ile değerlendirilmiştir. Kitabın giriş kısmında genel halk bilimi inceleme yöntemleri verilmiş daha sonra Türk halk bilimi kaynakları açıklanmış, bulgular tasnif edilerek değerlendirilmiş, yöresel farklılıklar ve uygulamalar örneklendirilmiştir. Türk halk bilimi çalışmalarına tanımlar konusunda atıflar yapılarak önemli bir derleme çalışması olarak sunulmuştur.

100 Soruda Türk Halk Edebiyatı: Pertev Naili Boratav'ın çalışmasında soru cevap şeklinde halk biliminin tanımından başlayarak Türk halk bilimi unsurları sorular altında açıklanmış, yerli kaynaklar ve uygulamalar ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Türk Halkbilimi: Sedat Veyis Örnek'in Kültür Bakanlığı tarafından yayımlanan çalışmasında Türk halk biliminin bilimsel yöntemlerle incelenmesi ve derlenmesi amaçlanmıştır. Özellikle araştırma yöntemleri üzerinde durulan çalışmada, alan araştırması yapacaklar için yöntem bilgisi verilmiştir. Halk bilimi için çalışma yapan kurumlar verildikten sonra normlar, geçiş dönemi gelenekleri hakkında bilgiler de sunulmuştur.

Anonim Halk Edebiyatı: İsmail Güleç'in halk edebiyatı ders notlarından derlenen çalışmasında; anonim halk edebiyatı türleri tanımlanmış, türlerin örneklerine yer verilmiştir. Diğer kaynaklarda gözden kaçan farklılıklar örneklerle gösterilmiştir.

Folklor (Halkbilimi Genel Bilgiler): Nail Tan'ın çalışmasını yüksek öğrenim halk bilimi dersleri için kaynak olarak hazırmıştır. Folklor ile ilgili genel bilgilerle başlayan çalışma; folklorun tarihçesi, Türk folklorunun kaynakları, araştırma yöntemleri, alanda yapılan çalışmalar, folklorun faydası alt başlıklarından oluşmuştur.

Reşat Nuri Güntekin: Fatih Kanter'in Reşat Nuri hakkında yapılan tüm çalışmaları derlediğ-i, kaynaklarda bahsedilen belgeleri de ekleyerek zenginleştirilmiş en geniş kapsamlı çalışmadır.

Reşat Nuri Güntekin: Olcay nertoy'un samimi bir dille hazırladığı kitabında Reşat Nuri'nin hayatı hakkında bilgiler ve eserlerinden kesitlere yer verilmiştir.

Türkiye Türkçesinde Atasözleri: Nurettin Albayrak'ın eserinde; atasözleri, deyim, mecaz vecize ve kelam-ı kibar tanımları yapılmıştır. Daha sonra atasözlerinin içerik ve biçim bakımından ikiye ayırmış, 18838 atasözü, ardından bir sözlük ve atasözlerine daha kolay ulaşabilmek için hazırlanmış indeks ile alanında en geniş kapsamlı ve güncel kaynaktır.

1. BÖLÜM

ROMAN ÖZETLERİ

Reşat Nuri Güntekin edebiyatımızda gezi yazısı, tiyatro gibi farklı edebi türlerde eserler veren bir sanatçı olmakla birlikte özellikle yazdığı 19 romanla bu türde Türk edebiyatı içinde önemli bir edinmiştir. Çalıkuşu romanının Feride'si Türk edebiyatının en bilinen kahramanlarından. Bunun yanında Yaprak Dökümü romanı son yıllarda televizyon dizisi olacak kadar önemsenmektedir. Reşat Nuri'ye bu başarıyı sağlayan romanlarında ustalıkla belirlediği kahramanları ve onları halkın içinden örnek tipler olarak seçmesiyle olaylar karşısında gösterdikleri ideal tavırlardır. On dokuz romanının kısa özetleri şu şekildedir:

Acımak

Hayatını eğitime adanmış Zehra sert mizaçlı ve disiplinli bir öğretmendir. Yaşadığı zorlukların sebebi olarak babasını gördüğü için İstanbul'dan uzaklaşarak Anadolu'da çalıştığı sırada babasının ölüm döşeginde olduğu haberini alır. Babasının ailesini ihmal ettiğini düşündüğü için duyduğu öfke sebebiyle gitmek istemez. Zorlamalar sonucu İstanbul'a gitse de babasını öldüğünü öğrenir. Bu durumdan pek etkilenmez. Gece evde eşyalar arasında babasının gençliğinden itibaren tuttuğu bir günlüğü okuduğunda gerçekleri öğrenir. Müşvik Bey; tertemiz bir memur olarak başladığı memuriyet hayatında, karısı ve kayınvalidesi sebebiyle uğradığı felaketi anlatmıştır. Annesi ve ananesinin babasını düşürdüğü durumu anlayan Zehra özellikle günlüğün sonunda ablası Feride ve kendisi için yazılanları okuyunca gözyaşlarını tutamaz ağlar ve hayatta insan olmanın önemli vasıflarından olan acıma duygusunu da kazanmış olarak görevinin başına döner. İdeal bir öğretmendeiki merhamet duygusuyla hareket etmeye başlar. Romanda hayatını eğitime adanmış Reşat Nuri'nin ideal bir öğretmende olası gereken önemli duygulardan birinin merhamet olduğu fikri ana tema olarak karşımıza çıkar. Zehra'nın romanın ilk kısımda yaptığı davranışlar anlatılırken en ufak suç

işleyen öğrencileri bile en ağır şekilde cezalandırdığı, bunları hastalıklı olarak gördüğü ve diğer sağlıklılardan ayırarak terbiye etmeye çalışması eleştirilmiştir.

Akşam Güneşi

Küçük yaşta yetim kalan Necati ailesiyle Büyükada 'da doğmuş ve büyümüştür. Anne ve babasını kaybedince amcası ve iki kızıyla İstanbul'da yaşamaya başlar. İstanbul'da askeri liseyi bitirdikten sonra Fransa'ya askeri akademiye gider ve gönlünce zaman geçirir. Mezun olunca İstanbul'a dönüp önce Şam'da daha sonra Bulgaristan'da görev yapar. Tatil için İstanbul'a döndüğü vakit Zehra isimindeki komşu kızına gönlünü kaptırır ve kendisini beklemesini söyler.

Necati Bulgaristan'a giderken Türk çetesinin durdurduğu trenden indirilir. Böylece çeteye dahil olan Necati Rum çetelerle çatışır. Bir çatışmada yaralanan Necati ölümden döner fakat yarası yüzünden zor günler geçirir. Doktor aşırı heyecanın ölümüne sebep olacağını özellikle tembihler. Necati , İstanbul'a döndüğünde durumu yüzünden Zehra 'dan ayrılır. Bir süre sonra amcasını kaybeder. Kendisiyle ilgilenen Nilgün ile evlenip Büyükada 'da babadan miras kalan çiftliğe yerleşir. Kendilerini ziyarete gelen genç ve güzel: Leyla ile vakit geçirmeye başlayıp ona zamanla bağlanır. Ve bir gün baloda dans ederken heyecanlanıp ölür.

Ateş Gecesi

Miralay bir babanın oğlu olan Kemal Murat babasının muhalif tavrı sebebiyle mühendislik öğrenimini yarıda bırakarak Milas'a sürgün edilir. Milas'ta kaymakam tarafından karşılanır ve bir Rum mahallesine yerleştirilir. Kısa sürede kasabaya uyum sağlayan Murat “ateş gecesi” eğlencelerinde Milas'ta tanıdıklarından olan Doktor Selim Beyin kız kardeşi; Afife'yi görür ve aşık olur. Afife'nin eşi İzmir'de yaşamaktadır. Murat'ın anne ve babası sürgündeki oğullarını ziyarete geldiklerinde Doktor Selim Bey'le ahbap oldukları ortaya çıkar. Murat Kemal'in Afife'ye olan aşkı derinleşir. Ailesi kırk gün sonra giden murat Kemal bunalıma girer ve bu dönemde ayağını kırar. Aileler arasındaki ilişki iyice güçlendiği için doktor Selim Bey tedaviyi evinde sürdürmek ister. Sağlığına kavuşup evden ayrıldıktan sonra da aşkı süren Murat Kemal Afife'den beklediği karşılığı bulamaz. Sürgün hayatı sona erdikten sonra İstanbul'da bir kahraman olarak karşılanır ve kısa zamanda bir çok iş

başararak bazı usulsüz işlere de bulaşır ve varlıklı bir adam haline gelir. Savaş sırasında babasını kaybeder, Selim Bey de tifodan ölür. İstanbul'da yaşadığı dönemde bir gün oğlunu Kuleli Askeri Lisesine kaydettirmek için gelen Afife ile karşılaşır. Annesi Afife'yi bir süre misafir eder ve bu dönemde Afife'yle tekrar konuşan Murat Kemal'le aralarında kısa süreli bir aşk olur. Afife Murat Kemal'e gerçek hislerini söylese de Murat Kemal Afife'yi yolcu etmeye gitmez. Yaşadığı hayat hislerini köreltmıştır. Buna rağmen hayalinde hep Milas'ta sevdiği Afife kalmıştır.

Bir Kadın Düşmanı

Adnan Paşa'nın şımarık kızı olan Sara ailesinden uzakta kalıp rahat bir hayat yaşamak ister. Halasının kızı Vesime'nin düğününe katılmak için gittiği çiftlik yakınlarında kamp yapan sporcu grup içinden Ziya'yı fark eder. Ziya kadınlara kötü davranan biridir. Bir eğlence sırasında yaptığı şaka Sara'yı kızdırır. Sara Ziya'yı kendine aşık ederek cezalandırmak ister. Bu yaşananları arkadaşı Nermin'e yazdığı mektuplarda anlatır. Ziya'nın bir fotoğrafını bulup kolyesinin içine koyarak kaybetmiş gibi yapar. Tesadüf sonucu kolyeyi bulduğunu sanan Ziya kolyenin içinde kendi fotoğrafını görünce etkilenerek aşık olur. Hayatı boyunca aşktan kaçan Ziya, Vesime ile karşılaşmaktan çekinir ve bilerek yaptığı bir motor kazasından sonra hayatını kaybeder. Sara bu kazadan sonra Ziya'ya gerçekten aşık olduğunu fark ederek çok üzülür.

Çalıkuşu

İstanbul'un seçkin ailelerinden birinin kızı olan Feride şımarık ve yaramaz bir kız haline getirmiş yatılı okuduğu okulda da bu hareketli kız Çalıkuşu lakabını almasına sebep olmuştur. Feride çocukluk yıllarında teyzesinin oğlu Kamuran'la farkında olmadan yakınlaşır. Son derece yakışıklı bir genç olduğu için çevresinden sürekli ilgi gören Kamuran da büyüdükçe güzelleşen Feride'ye ilgi duymaktadır.. Tekirdağ'daki tatil sırasında Kamuran Feride'yi nişanlanmaya ikna eder. Düğün günü Kamuran'ın geçmişini öğrenen Feride düğünü terk ederek sütninesine sığınır. Anadolu'da bir öğretmenlik görevi için başvuru yapar fakat sandığı kadar kolay olmasa da sonunda Bursa'da bir öğretmenlik görevi bulur Zeyniler köyünde önce büyük bir hayal kırıklığı yaşar. Burada görevi sırasında öğrencilerinden Munise'yi evlatlık olarak alır. Feride askeri tabip Hayrullah Efendi ile tanışır ve bir askerin tedavisini üstlenir.

Fiziki şartları yüzünden okulu kapanan Feride yeni okulundaki yaşlı bir müzik öğretmeninin karşılıksız aşkı yüzünden hakkında dedikodular çıkar, yaşlı öğretmenin ölümü üzerine bu dedikodular baş edilemez hale gelir ve Feride Munise'yi de alıp oradan da ayrılmak zorunda kalır. Daha sonra Ç' isimli askeri memurların ağırlıklı olarak yaşadığı bir sahil kasabasına tayini çıkar. Aradığı huzuru burada bulacağını sanan Feride benzer durumları tekrar yaşar. Güzelliği yüzünden kasabanın ilgisini çeker, görgüsüz subaylar Feride'yi çeşitli şekillerde dikkatini çekmeye çalışır. Bir öğretmen arkadaşının kurduğu tuzakla İhsan Bey isimli Subay tarafından kötü duruma düşürülen Feride okulun müdiresinin yardımıyla İzmir'e gider. İzmir'de kendine göre bir görev bulamaz bir konakta mürebbiyelik yaparken konağın önce küçük beyi sonra büyük beyinin dikkatini çeker. Onların ilgisini karşılıksız bıraktığında kendisine Kuşadası'nda bir öğretmenlik bulur ve zor durumdan bir kez daha kurtulur. Yeni okulunu çok sevse de bu sefer de savaş başlar ve okulu hastaneye çevrilir. Zeyniler'de tanıştığı Hayrullah Efendi ile tekrar karşılaşır ve hemşirelik yapar. Aralarında derin bir dostluk oluşur. Munise hastalanarak hayatını kaybeder. Feride'nin de sağlık durumu bozulur. Hayrullah Efendinin tedavi süresince Feride'yi evinde tutması dedikodulara sebep olur. Hayrullah Efendi bunlara mani olmak için önce Feride'yi öğretmenlik görevinden istifa etmesini ister sonra da kağıt üzerinde bir evlilik yaparak dedikoduların kesilmesini sağlar. Yaşadıkları çiftliği de kimsesiz çocuklar için yatılı bir eğitim kurumuna çevirir. Hayrullah efendi Feride'nin Kamuran konusunda sakladığı sırrı fark eden tek kişidir. Yaşlı bir adam olduğu için ölümünden sonra Feride'ye Kamuran'a ulaşmasını ve İstanbul'dan ayrıldıktan sonra yazdığı günlüğü vermesini vasiyet eder. Hayrullah Efendinin ölümünün ardından bu son isteğini yerine getiren Feride Kamuran'a ulaşsa da bu vasiyetten bahsetmez. Yine Tekirdağ'da karşılaşmalarında Kamuran'a soğuk davransa da ayrılacağı gece bu sırrı öğrenen Kamuran Feride'yi bırakmaz. Romanda Feride'nin köy yaşantısı sırasında karşılaştığı farklılıklara olan tepkileriyle daha belirgin görülebilen halk bilimi unsurlarını açısından zengindir. Kapsam ve olay örgüsü olarak da bir kaç romanlık malzeme barındırmaktadır.

Damga

Annesiz bir çocuk olarak şımartılarak ve hayatın gerçeklerinden uzak tutularak büyütülen İffet'in mahalle mektebine gitmesine bile izin verilmez. Evde mürebbiyelerle büyütülen İffet yazları ziyarete gittiği halasının çiftliğinde duyduğu “Değirmen” hikayesinden çok etkilenir. Lise öğrenimi sırasında Jön Türklere yakınlaşan İffet babasının Meşrutiyet döneminde sürgün edilmesiyle İstanbul'a döner. İstanbul'da Bebek'te özel ders verdiği bir ailenin hanımı olan Vedia ile tanışır. Aralarında duygusal bir yakınlaşma olur. Bir gece beraber oldukları sırada Kerim Bey eve gelir “değirmen” hikayesindeki çobanın sevdiğini kurtarmak için kendini nehre atıp hayatını kaybetmesi gibi İffet de Vedia Hanımı kurtarmak için eve hırsızlık amacıyla geldiğini söyler. Tutuklanarak hırsız damgası yer ve hapse düşer. Hapishane günlerinde sürekli Vedia'yı bekler. Vedia hiç gelmez. İffet aslında tek taraflı bir aşk yaşadığını fark eder. Hapisten çıktığında hırsız damgası yemiş lekeli biri olarak hayatına devam eder ve hayatını bir vehme kurban ettiğini görür. Roman temellerini çocukken dinlediği masalla tamamen örtüştüğü için halk edebiyatından romana geçişin belirgin bir örneği sayılır.

Değirmen

Kaymakam Halil Hilmi Efendi görev yaptığı kasabanın ileri gelenleri ile ilişkilerini düzenleyememiş, uygunsuz ortamlara girip çıkmaya başlamıştır. Bu eğlencelerden birinde bir kaza sonucu ayağından yaralanır ve durumu toparlamak için kasabada bir zelzele olduğunu uydurur. Bu haber hızla yayılarak merkeze kadar gider ve önce valilik sonra da hükümet seferber olur. Gelen heyetler yaptıkları incelemelerde depremin izlerine rastlamaz, İstanbul'da gazetelerde zelzele ile ilgili haberler yapılmasıyla olay bir türlü kapatılamaz. Halil Hilmi Efendi durumu toparlamak istese de başına gelecekler yüzünden yaşadığı korku ve düşeceği durum sebebiyle hastalanır. Vilayet mutasarrıfı Hamit Bey Halil Hilmi Efendi'nin durumunu fark eder ve bu durumdan faydalanır. Bu sırada Vali kasabayı ziyaret eder ve gerçeği görür fakat bu sırada şehzade ve yabancılar ziyaret için yola çıkmıştır. Durumu kurtarmak için sağlam binaları da yıkarlar ve şehzade kasabayı perişan halde görerek gerçeği anlamaz. Daha sonra gelen yardımlarla yıkılmış binalar tekrar yapılır. Roman “Yalancı Çoban” masalının zenginleştirilmiş halidir.

Dudaktan Kalbe

İzmir'in önemli ailelerinin çocuklarından olan Hüseyin Kenan mühendislik eğitimini yarım bırakarak Avrupa'da müzik eğitimi almış ve ülkenin tanınmış sanatçılarından biri olmuştur. Dayısı Saip Paşa gösterişi sevdiği için yeğenini çiftliğine davet eder. Hüseyin Kenan çocukluğunun geçtiği ve sevdiği İzmir'de bağ evinde misafir olur. Bozyaka'da ilgi odağı olan Hüseyin Kenan çiftlikte çalışan Lamia, evli bir kadın olan Nimet Hanım ve orada karşılaştığı hayranlarından olan Prenses Cavidan arasında aşk ilişkileri yaşanır. İstanbul'a dönüp Prenses Cavidan ile evlilik planları yaptığı sırada tekrar İzmir'e döner. Bu sırada Lamia ile bir aşk macerası yaşar. Geri döndüğünde Prenses Cavidan ile evlenerek Avrupa'ya gider. Lamia Hüseyin Kenan ile ilişkilerinden olan çocuğunu gizlice doğurmak için Kütahya'ya gider ve kızı Mebrure'yi doğurur. Kütahya'da önemli zorluklar yaşar. Bu sırada tanıştığı doktor Vedat, Lamia'ya aşık olur. Onu evliliğe ikna eder. Hüseyin Kenan, Lamia'nın evleneceğini öğrenince hayatı boyunca gerçekten sevdiği kadının Lamia olduğu fark ederek yaptığı hataları fark eder, Lamia'ya tekrar kavuşamayacağı için hayatına son verir.

Eski Hastalık

Babası subay olan Züleyha İstanbul'da annesi ve Batılı bir hayat tarzı yaşamaya çalışan amcası tarafından büyütülür. Babası İstanbul'a dönemediği için ailesini yanında ister. İstanbul'u terk eden Züleyha babasının emirleri Yusuf ile tanışır ve etkilenir. Yusuf ahlaki gereği Züleyha'dan uzak dursa da Züleyha'nın annesinin vefatı sonrası Züleyha ile evlenir. Züleyha gençliğinde yaşadığı hayatı unutamaz ve yeni hayatına uyum sağlayamadığı için evliliklerinde sorunlar yaşanır. Evi terk eden Züleyha İstanbul'da yaşayan amcasının yanına kaçar. Boşanma süreci devam ederken eğlence hayatına dalan Züleyha eğlence gecesinde yabancı birinin kullandığı araçtayken trafik kazası geçirerek ciddi şekilde yaralanır. Haberi alan Yusuf karısının yanına gelir onu alarak uzun bir gemi yolculuğu sonrası Gölyazı'daki evlerine götürür. Züleyha yolculuk sırasında Yusuf'un ne kadar dürüst ve ideal bir kişi olduğunu görerek hayran olur. İyileştiği sırada mahkemeden gelen boşanma evrakı sonrası Züleyha Yusuf'un hastaneye gelip onu alma sebebinin babasına olan saygısı olduğu fark eder. Trenle İstanbul'a geri döner.

Gizli El

Gemlik'te maliye memuru olarak görev yapan Şeref Bey Aziz Paşa'nın kızı Seniha'ya özel ders verirken aşık olur ve evlenirler. Birinci Dünya savaşının çıkmasıyla orduda görev alması gereken Şeref Bey kayınpederinin çabasıyla Bursa'da kalmayı başarır. Daha sonra gizli görevlerle Avrupa'ya gidip gelerek ulaklık yapar. Bu sırada evinden uzaklaşmış ve farklı ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bazı uygunsuz ticari işlere girerek kısa zamanda servet sahibi olur. Bu süreçte Seniha'dan da tamamen uzaklaşarak başka kadınlara ilgi duyar. Yaptığı işler ortaya çıkınca tutuklanarak hapse girer. Hapis süresince yaptığı hataları fark eden Şeref Bey karısının kendinden tamamen vaz geçtiğini düşünse de Seniha kocasını affeder. Beraber Gemlik'te yeni bir hayata başlarlar.

Gökyüzü

Ellili yaşlardan sonra hayatı sorgulayan iki arkadaşın aralarında geçenler üzerine kurulmuştur. İsmi verilmeyen ve tıp tahsili alan kahramanımız öğrencilik yıllarındaki muhalif tavırları sebebiyle Trablus'a sürgün edilmiş ve geri gelmiştir. Arkadaşı Mükerrerem ile hayatın anlamı üzerine konuşmalar yapar. Evlatlık edindiği Sevim ve arkadaşı Mükerrerem ile birlikte Bursa'ya bir ispirizma seansına giderler. Seans sırasında Sevim fenalaşır ve bir türlü düzelemez. İstanbul'a geldikten sonra da tedavi devam etse de hiçbir çare bulunamaz. Sevim'in geçmişi araştırıldığında uğursuzluklar ortaya çıkar. Mayangalar ismi verilen bir grubun kıza kötü büyü yaptığı ve iyileşmesinin de yine bu büyülerle olacağını öğrenir. İnanç olmamasına rağmen başka çaresi kalmadığı için kabul eder. Sevim bir şekilde sağlığına kavuşur. Romanda inanç ile ilgili sorgulamalar yapılmıştır. Her iki kahraman da hayatlarının son dönemine girmiş olmalarına rağmen inançlarını tam olarak oturtamamıştır. Roman içinde geçen olağanüstü olaylar, büyüler ve gizli tarikatlar üzerinden manevi değerler sorgulanmış ve eleştirilmiştir. Romanda halk bilimi açısından büyü, muska, uğursuzluk, ayinler gibi unsurlara rastlanmıştır. Romanın ismi içerisinde geçen "Gökyüzü Masalı"ndan geldiği için halk edebiyatı açısından dan önemli unsurlar içermektedir.

Harabelerin Çiçeği

Bursa’da doktor olarak görev yapan Hayrullah Efendi yüzünde oldukça ciddi bir yanık yarası olan fakat bakımlı şık bir hastasının gizemini merak etmiştir. Bir hasta ziyareti sırasında hastanın yakını olduğunu öğrendiği gizemli kişi ile karşılaşır. Hayrullah Efendi evi tekrar ziyaret ettiğinde yanık yüzlü adamın çocukluk fotoğraflarını görür. Altı ay sonra tekrar karşılaştığı yanık yüzlü adamın adının Süleyman olduğunu öğrenir. İstanbul’da bir konakta büyüyen Süleyman Bey küçük yaşta ilgi çekecek kadar güzel bir çocuktur ve teyze kızı Seniha’ya ilgi duymaktadır. Bir süre sonra teyzesinin ailesi ile ebeveynlerinin arası açılınca Seniha’yı görmek için evden kaçır. Bunun üzerine odasına kilitlenme cezası alır. Konakta çıkan bir yangın sırasında ağır yaralanan Süleyman tüm güzelliğini kaybeder. Ailesi bile onu görmek istemez. Önce yatılı okulda sonra da Avrupa’da eğitimine devam eder ve çok başarılı olur. Bu sırada ailesini kaybeden Süleyman mirasla geçinmeye karar verir ve Türkiye’ye dönmez. Avrupa gezisi sırasında kör bir kıza aşık olur ve onun tedavisini de üstlenir. Ancak kızın gözleri açılacağı gün oradan kaçarak hayatta kendini tek seven insan olan sütünesinin yanına gelir. Bir süre burada kaldıktan sonra Seniha’nın iki çocuğuyla dul kaldığını öğrenir ve onlara uzaktan destek olur. Doktorun hastası olan kadın da Seniha’dır. Seniha’nın vefatından sonra çocuklarına da Süleyman bakar.

Kan Davası

Ailesini kaybeden Ömer zor şartlar altında yatılı okullarda okuyarak teğmen olur ve Kurtuluş Savaşına katılır. Savaş bittiğinde dönüş yolunda ne yapacağını karar verememişken cepheye giderken trenin durduğu Bozova’da gördüğü ve çok etkilendiği bir kız çocuğunu hatırlar. Trenden inerek bu çocuğu aramaya karar verir. Kız çocuğunu ararken Bozova’da görev yapan mühendis arkadaşı Murat Beyle karşılaşır. Gelecekle ilgili bir planı olmadığı için Murat Beyin de yardımıyla öğretmenlik için başvurur, yakınlarda aralarında husumet olan iki köyden birinde öğretmen olarak atanır. Namı kötü bir dağ köyü olan Yukarısazan’da göreve başlar. On üç eşkıya çocuğun eğitimini üstlenir. Bu çocuklara beraber köyün okul binasını imar eder. Köyde çocukların okula gönderilmesi için halkı ikna etmeye çalışır. Kendini kabul ettirip güven vermesi oldukça güçtür. Zor kış şartları sebebiyle okulda eğitim verilemez. Bu zorluklar

yaşanırken Aşağısazan köyünde bir sel olur ve köy halkı ciddi hayati tehlike ile karşı karşıya kalır. Ömer ve yanındaki Yukarısazanlılar yardıma koşar. Selin bertaraf edilmesi için bir kayanın patlatılması gerekmektedir. Ömer'in en büyük yardımcısı olan Müslim bu kayayı patlatmak için canını feda eder. Bu iki köy arasındaki husumetin bitmesini sağlar.

Kavak Yelleri

İdealist bir Doktor olan Sabri Bey tıp tahsilini bitirdikten sonra üniversite arkadaşı Emin Hulusi ile görevlerini yapacakları yere doğru yola çıkar. Anadolu'nun küçük bir kasabasında yaşamaya uyum sağlamaya çalışırken kendinden önce görev yapan Doktor İsa ile mücadele etmesi de gerekmektedir. Doktor İsa halk gözünde önemli bir yere sahip olsa da zengin hastalara uzun tedaviler uygulayarak onların durumundan istifade etmektedir. Göreve başladıktan sonra kısa sürede halka kendini kabullendirerek sevilen bir sima haline gelir. Yörenin ileri gelenlerinden Hacı Müslüm Beyin kızı Celile Hanıma ilgi duyar ve evlenir. Evliliği iyi giderken Celile Hanım hastalanarak hayatını kaybeder. Karısının öldüğü gece acil bir hastaya bakmak için gittiğinde kendine kızar. Eşinin boşluğunu kızıyla ve çevresindekilere faydalı olmakla doldurmaya çalışsa da başarılı olamaz. Kasabada göreve başladıktan sonra Kızını da alıp İstanbul'a gitmeyi düşündüğü sırada kızı da rahatsızlanır. Doktor kızının iyileşmesini beklemek zorunda kalır. Bu dönemde kızı aşık olur ve evlenmeye karar verir. Kızının düğününü yapıp kasabada bırakan Doktor karısının hatırasından uzaklaşmak için tek başına İstanbul'a gelir. Burada boşlukta kaldığı için çapkınlık yapmaya kalkar. Bu deneme sonucu çok büyük pişmanlık duyar. Yıllardır hayalini kurduğu İstanbul'da mutlu olamayacağını anlayan Sabri Bey trenle Anadolu'ya döner. Roman içinde özellikle hastalıklar ve tedavi yöntemleri ile ilgili geleneksel bakış, modern tıp karşılaştırmaları yapılırken halk tıbbı hakkında da bilgilere rastlanır.

Kızılçık Dalları

Konak hayatı yaşayan Nadide Hanım tren garında yoksul bir aile ile karşılaşır. Anne babasını kaybeden iki çocuğu yanlarına alıp çalışmak için İstanbul'a gelen amcalarından, Gülsüm'ü konağına besleme olarak almak üzere ister. Gülsüm kardeşi İsmail ile ayrılmak istemese de direnemez. Nadide Hanım daha önce konağa aldığı beslemelerle sorun yaşadığı için temkinlidir. Gülsüm önceleri pek

sorun çıkarmasa da kardeşini özler ve sorun çıkarmaya başlar. Gülsüm'ün hırçınlığını kırmak için kardeşi İsmail'in öldüğü söylenir. Gülsüm kardeşinin ardından anmalarını yapar sakinleşir. Bu sırada yakınlarındaki bir konağa eşi yatalak hasta olan Murat Bey taşınır. Nadide Hanım Murat Beyin eşine yardımcı olası için Gülsüm'ü görevlendirir. Murat Bey eşi öldükten sonra Nadide Hanımın kızı Seniha ile evlenmeyi planlamaktadır. Bu hayata dayanamayan Gülsüm evden kaçar. Yıllar sonra Nadide Hanım tiyatro izlemeye gittiğinde Gülsüm'ü Mücella Suzan adıyla karşısında görerek şaşırır. Romanda, beslemelik ve konak içi hayat ile ilgili halk bilimi unsurları görülür.

Miskinler Tekkesi

II.Mahmut'un önemli devlet adamlarından Kocabaş Kazasker Şemsettin Molla'nın torunu varlıklı bir hayat sürmesine rağmen dilenci taklidi yapar. Ailesi bunu hoş karşılamaz. Küçük yaşta aşık olduğu Mensure'ye ulaşmak için şiire merak salar. Mensure evlilik teklifini kabul ettiği sırada iç karışıklıklar ailenin dağılmasına sebep olur. Kocabaş da Sinop'a sürgüne gider daha sonra askere gider. Mısır cephesine giderken yolda sorun çıkar. Önce Konya'ya sonra İzmir'e gelir. Askeri hastaneden taburcu olamayınca ölmüş bir askerin kıyafetleriyle dışarı çıkar ve dilencilığe başlar. Bu meslekte oldukça başarılı olur. İzmir'de Mesule Bacı ile dostluk kurar ve evlerine İsmail isimli bir çocuğu evlatlık alır. Bir süre sonra kendine daha iyi bir hayat kurmak için İstanbul'a döner ve iş aramaya başlar. İsmail de tahsiline devam eder. Babası sandığı kişinin gerçek babası olmadığını ve dilencilik yaptığını öğrenince önce ondan uzaklaşır. Tahsil hayatını tamamlayıp iyi bir mühendis olur ve evlenir. Kocabaş bir süre sonra aradığı işi bulur. Artık düzenli bir hayatı vardır ve utanmasına gerek kalmamıştır. Bu sırada İsmail karısıyla birlikte ziyarete gelir ve Kocabaş'ı babası olarak tanıtır. Bu durum Kocabaş'ın hayatında yaşadığı en büyük mutluluktur. Romanda dilencilik mesleği, İzmir'de gayrimüslimlerin yaşadığı mahallede yaşanan geleneklerle ilgili halk bilimi unsurlarına rastlanmakla beraber özellikle Kocabaş'ın çocukken divan şiirine meraklı olması, yaşlılığında da Mesnevi okuduğu görülür.

Son Sığınak

Süleyman Bey yolculuğu sırasında trende beraber mahsur kaldıkları şarkıcı Makbule Hanım ile tanışması gençliğinde ilgilendiği tiyatroculuk hayalinin

canlanmasını sağlar. Birinci Dünya Savaşında esir edildiği kampta İngilizlerden tiyatro öğrenen Süleyman Bey Servet Beyin de desteği ile bir tiyatro topluluğu içinde yer alır. Basit bir katiplik işi yaparak kıt kanaat geçinen Süleyman Bey bu yeni heyecanla topluluğa katılarak Anadolu'yu gezmeye başlar. Roman bu turne sırasında karşılaştıkları durumları anlatır. Samsun'dan başlayan turnede önce Servet Bey , sonra Pertev Turan grubu terk eder. Sonra Neriman zengin bir tüccar için ayrılır. Anadolu'daki zorlu şartlar sebebiyle grubun yeni gösteriler yapması güçleşir. İstanbul'a dönecek paraları da yoktur. Büyük hayallerle çıktıkları turnede farklı topluluklara da rastlarlar. Daha idealist oyunlar sergilemekten vaz geçerek basit oyunlarla günü kurtarmaya başlayan grup bir şekilde paralarını toplayıp İstanbul'a döner. Son Sığınak olarak gördükleri tiyatrodan da umduklarını bulamazlar. Romanda Anadolu seyahati sırasında gördükleri yerler, Doğu Anadolu'da karşılaştıkları tekke kültürü, özellikle seyirlik oyunlarla ilgili bilgiler halk bilimi malzemeleri olarak tespit edilmiştir.

Yaprak Dökümü

Ali Rıza Bey Trabzon'dan İstanbul'a gelen yüksek ahlaki değerlere sahip bir memurdur. Ailenin artan ihtiyaçları sebebiyle bir şirkette işe girer ve burada şahit olduğu durumlar sebebiyle işten ayrılır. Bu sırada oğlu Şevket bir işe girer ve ailenin geçimini üstlenir. Şevket Ferhunde isimli bir kadınla yaşadığı ilişki sonucu evlenir ve kötü ahlaka sahip Ferhunde önce Şevket'in sonra Ali Rıza Bey'in tüm ailesinin çöküşüne sebep olur. Karısının istekleri sebebiyle işyerinde usulsüz işler yapmak zorunda kalan Şevket hapse girer. Ali Rıza Beyin büyük kızı Fikret, evlenip Adapazarı'na giderek kendini ailede yaşananlardan uzaklaştırır. Ferhunde'nin kötü ahlakından etkilenen Leyla, zengin bir Arap ile evlenir fakat kocasının bambaşka biri olduğunu öğrenerek dul bir kadın olarak baba evine geri döner. Leyla bir avukat ile nikahsız yaşamaya başlar. Ali Rıza Bey bu durumu kabullenemeyerek Leyla'yı evden kovar. Geçirdiği felç sonrası düştüğü durumda Leyla'nın evine sığınmak zorunda kalır. Romanın temelinde yer alan ahlaki yozlaşma çarpıcı bir konu olsa da olayların genellikle İstanbul'da geçmesi sebebiyle halk bilimine ait malzeme açısından verimli değildir.

Yeşil Gece

Şahin Bey Anadolu'dan İstanbul'a tahsil için geldiğinde önce medrese eğitimi almaya karar verir fakat eğitimin ilerleyen kısımlarında zihninde bazı soruların cevaplarını bulamayarak medreseden ayrılır ve öğretmen okulunu tamamlar. Amacı idealist bir öğretmen olmak ve ancak yeni eğitim düzeniyle ülkenin ilerleye bileceğini düşündüğü için Anadolu'ya gidip genç nesiller yetiştirmektir. Bunun için tutucularla mücadele etmeye hazır olarak Yeşilova köyüne gönüllü olarak atanır. Bu kasabada geleneksel ve yenilikçi iki okul vardır. Kasaba halkı da ikiye ayrılmıştır. Yunan işgali tehlikesi altında bile gelenekçiler yenilikçiler için entrikalar düzenlemeye çalışmaktadır. Köydeki türbe bir gece yakılarak yeni mektep hocalarından birinin üzerine atılır. Halk yeni mektebe tepki vermeye başladığı sırada gerçekler anlaşılır. Bu sırada Yunan işgali gerçekleşir. Şahin Bey halkın can güvenliğini korumak için Yunan askerleri ile görüşmek zorunda kalır ve işgal sonrası bu görüşme işbirlikçilik olarak görülerek Şahin Bey hainlikle suçlanır. Yunanlılar ise Şahin Bey'in bilgi sızdırdığını fark edip onu sürer. Yıllar sonra köye döndüğünde üzerine atılan iftirayı öğrenir. Romanda özellikle geleneksel eğitim ile ilgili halk bilimi unsurlarına rastlanmakla birlikte Şahin Beyin İstanbul'da aldığı eğitim ile ilgili verdiği bilgiler de medrese eğitimi konusunda karşılaşılan unsurlardır.

2. BÖLÜM

HALKBİLİMİ UNSURLARI

Halkın yaşayışı sırasında tarih boyunca ortaya çıkardığı her türlü unsurun bilimsel olarak incelenmesiyle halkbilimini ortaya çıkmıştır. Halkbilimi için çeşitli tanımlar yapılmaktadır.

“Halkbilim bir ülke ya da belirli bir bölge halkına ilişkin maddî ve manevi alandaki kültürel ürünleri konu edinen, bunları kendine özgü yöntemleriyle derleyen, sınıflandıran, çözümleyen yorumlayan ve son aşmada da bir birine vardırmaı amaçlayan bir bilimdir.” (Örnek 1995: 15)

Bu tanımda kendini özgü tüm eserlerin tasnifini amaçlayan halkbilimi biraz daha geniş bir tanımla: “Halkbilimi, doğumdan ölüme kadar insanların yaşantısında yer alan maddi ve manevi bütün kültür öğelerini bilimsel olarak derleyen, araştıran, değerlendiren ve bunların sistematik bir açıklamasını yaparak insanlığın kültür tarihini ve özellikle halk kültürünün genel gelişme kurallarını inceleyen, kültürler arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirleyip ortaya koyan, gerektiğinde de bu bilimsel sonuçları halkın yararına olacak biçimde düzenleyip halka aktaran bir bilim dalıdır.” (Artun 2005:8) tarihsel olarak gelişmesini ve yayılmasını da incelediği görülebilir. Başka kültürlerin benzer unsurlarıyla mukayesesini de yaparak yorumlamayı da içermektedir.

Halk biliminin bu amaçlarına ek olarak milli birlikteliğe katkı sağlamak ve milli değerleri kayıt altına almak da eklenebilir. “Folklor, halk kültürünü araştırıp değerlendirmekle toplumun sosyo-ekonomik dinamiklerini ortaya çıkarmakta, milletin kültür birliğini sağlamakla, mahallî kültür, daha sonra da evrensel kültür haline getirerek, insanlığın ortak kültürüne katkıda bulunmaktadır.” (Tan 1995:6)

İnsanın bütün çevresini hiçbir boşluk bırakmayacak şekilde halk bilimi kuşatmış ve önemli görevler üstlenmiştir. “Halk bilimi; insanların yaşadığı kesimi ve çevreyi daha iyi tanımasını, yorumlamasını ve değerlendirmesini

sağlayarak halkın düşünce, duygu ve sezgisinin temeldeki karakteristiklerini yakalamasını sağlar. Halk bilimi, halk yaşamının temel dinamiklerini, töre ve geleneklerini, tutum ve davranışlarını, yaratı ve becerilerini, sevgi ve beğenilerini inceleyip araştırarak ulusal kültürün doğru bir biçimde işlenmesine, değerlendirilmesine ve yorumlanmasına önemli katkılarda bulunur. ” (Artun 2005: 8) Kültüre ait tüm unsurları araştırma ve değerlendirme alanı olan halk bilimi, diğer sanat alanları için de kaynakları tespit açısından destekleyici bir disiplin sayılır. Özellikle edebî ürünlerin halk kültürü malzemeleri açısından zengin içeriğe sahip olması kaçınılmazdır.

Halk bilimi durağan değildir. Zaman içerisinde değişime uğrayan kültür öğelerini bizlere yansıtmaya devam eder. “Halk biliminin, kültürün sürekliliği kadar değişmesini ve bu değişmeye neden olan çeşitli etmenleri de çözümlemek temel amacıdır. Bir toplumun kültürünün temelini oluşturur. Kültürün gelişimine uyum sağlayarak zaman içerisinde değişikliğe uğrar” (Artun 2005: 8) Bu değişkenlik, diğer kültür ürünlerindeki değişimle koşut gerçekleşir. Değişim süresi ve alanı farklılıklar göstermesi kültürün yayıldığı alan ve çevresel unsurlar da düşünüldüğünde kesin sınırlar ve tanımlar yapmayı güçleştirmiştir. “Halkbiliminin içerdiği, içermesi gerektiği konuların eksiksiz, yeterli ve herkesin üzerinde anlaşabileceği bir çerçevesini çizmek ya da şemasını düzenlemek oldukça zordur. Çünkü sosyal bilimlerin çoğunda olduğu gibi halkbilimde de bir takım konuların kesin sınırlarını çizmek, bunların öteki bilimlerle olan “sınır anlaşmazlıkları”nı önlemek güçtür.” (Örnek 1995: 17) Bununla birlikte genel başlıklar olarak halkbilimi araştırma alanlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

“Köy, kasaba ve kent yaşamı (monografiler), yerleşim-yerleşim türleri barınak-konut (halk mimarisi), aydınlanma, ısınma, taşıtlar-taşıma teknikleri, ekonomi türleri, halk ekonomisi, beslenme-mutfak-kiler, ölçme-tartma-hesaplama birimleri; zaman ve mesafe kavramları, halk sanatları ve zanaatları, giyim-kuşam-süs, halk bilgisi, halk inançları; töreler-âdetler- gelenekler- görenekler, geçiş dönemleri, bayramlar-karşılamlar-uğurlamalar, kalıp hareketler (tavırlar, jestler, mimikler)- kalıp sözler ve sesler, dernekler-kuruluşlar- dayanışma ve yardımlaşma, dinsel-büyüsel içerikli inançlar-işlemler, halk edebiyatı, halk tiyatrosu, halk oyunları (danslar), halk müziği ve müzik

araçları, çocuk oyunları ve oyuncaklar, halk eğlenceleri; sporlar, adlar. ” (Örnek 1995: 17-20)

Bu başlıklar hayatın tümünü kapsadığı için halk biliminin geniş bir çalışma alanı olduğu ve tasnifin de oldukça güç olmasına rağmen zengin bir envantere sahip olduğu görülür.

Bu çalışmada halkbilimi unsurları konusunda, Sedat Veyis Örnek, Erman Artun, İsmail Güleç, Umay Günay tarafından belirlenmiş başlıklar incelenerek eserlerde elde edilen bulgulara en uygun şablon çıkartılmıştır. Öncelikli olarak halkbilimi unsurlarını tasnif ederken Geçiş dönemi üzerinde durulmuş, bu konu başlığında doğum sırasında görülen geleneklere rastlanmadığı için çıkarılmış, diğer çalışmalarda rastlanmayan eğitimle ilgili bulgular sebebiyle eğitim bir konu başlığı olarak eklenmiştir. Halk Bilgisi ve Halk İnancı başlıkları altında elde edilen unsurlar değerlendirilmiştir. Halk Edebiyatı diğer bir başlık olarak değerlendirilerek özellikle masal gibi türlere ait örnekler incelenmiştir.

2.1 Geçiş Dönemleri

Halk bilimi araştırmalarında; doğum, evlilik ve ölümün ferdin hayatındaki önemi kadar içtimai etkinliklerin de yoğun olarak uygulandığı dönemler olduğu görülür. Bu dönemlere halk bilimi araştırmalarında geçiş dönemi denmiştir. Geçiş dönemlerinde yapılan uygulamalar içtimai hayatın iskeletini oluşturur. Toplumun birlikte yaptığı bu davranış, gelenek ve törenler bugün de sürdürülmeye çalışılmakta, yer yer değişip modernleşse de kültürel varlığı yansıtmaya devam etmektedir. Bu dönemlerden ilki doğum dönemidir.

2.1.1 Doğum

Türk topluluklarında doğum sevinç yaratan, ebeveynlerin toplumsal statüsünü güçlendiren bir olay olarak görülmüştür. Bu mutlu olayla birlikte aile akraba ve çevresi tarafından tebrik edilmekte, ziyaretler gerçekleşmekte, dünyaya gelen bebeğe çeşitli hediyeler verilmektedir. Kırsal toplumlarda çocuk sayısının artması ekonomik ve siyasi gücün de artışı sağladığı için kutlanmıştır. ”Çocuk ocağı tütürür” diyerek ailelere çocuk sahibi olmaları hem soylarını devam ettirmeleri hem de adlarını yüceltmeleri için önerilmiştir. (Santur, 2000 a:1)

Reşat Nuri romanlarında doğumdan ziyade doğumun ardından çocuğun büyümesi üzerinde durulduğu görülür. Özellikle diğer halkbilimi

araştırmalarında olmamasına rağmen Reşat Nuri romanlarında evlilikten önce bir başlık olarak değerlendirilebilecek kadar çok malzeme vardır.

ocuk sahibi olma hem ana hem baba açısından önemlidir. Babanın soyunun devamını sağlayacak bir takipçi bırakmak, öğrendiklerini aktaracak, mirasına sahip çıkacak bir ocuk bırakması toplumsal bir sorumluluktur. Anne ise çocuğun değeri ile kendi değerini, toplum içerisindeki konumunu ve saygınlığını pekiştirmiş olur. Devlet yapısının henüz tam gelişmediği dönemlerden itibaren aile fertleri birbirlerinin sosyal güvencesini sağlamış, yaşlılık dönemlerinde güçleri azaldığında kendine bakacak evlatlarını yetiştirmiş olan aileler toplumda kuruma olan inanç ve güveni her zaman dinamik tutmuştur.

Toplumsal yapımız içinde bu kadar önemli bir unsur olan çocuğun varlığının her aşamasında farklı ritüeller gelişmiş ve her adım önemsenmiştir. Doğum ile ilgili Türk toplumundaki adetler Doğum ncesi, Doğum sırasındaki adetler ve doğum sonrası adetler olarak üç başlık altında toplanmaktadır.

2.1.1.1. Doğum ncesi

Doğum ncesi başlayan geleneklerden ilki aşermedir. **Aşerme** ya da **aş yeme**, aslen yiyecek şeylerden tikslenme anlamına gelmektedir. Beğenmeme anlamında gelen kelime zamanla kadının bazı yiyecekleri istemesi ve tatlarını merak etmesi anlamında kullanılmaya başlamıştır. Bu isteklerin yerine getirilmesine gayret edilir. Hamile kadının yediği şeylerin doğacak çocuğun cinsiyetine etki etmesinin yanında aş yerenin isteğinin yerine getirilmemesi halinde doğacak çocuğun sağlığını olumsuz etkileyeceğine inanılır. (Boratav, 1999: 146)

Reşat Nuri'nin romanlarında doğumla ilgili olarak aşerme Ateş Gecesi romanında:

“Aşerme zamanındaki bazı sinirli kadınlara mahsus tiksintiyle gözlerimi kapıyarak uyuyacağımı söyledim ve zavallı matmazeli odadan sepetledim.”
(AT 110)

Reşat Nuri'nin *Ateş Gecesi* romanında, **aş yeme** olarak geçen bu durumu anne adaylarının bazen suiistimal ederek kendilerini rahatlatmak için kullandıklarını da görülmektedir.

2.1.1.2. Doğum Sonrası

Doğum sonrasındaki adetler genellikle anne üzerinde toplanır.

Lohusalık

Türk geleneğinde lohusa/loğusa; yeni doğum yapmış, yataktan henüz kalkmamış annedir. Doğumdan sonraki üç gün, bir hafta kimi yerlerde yirmi gün şeklinde kadının sağlık durumu ve yeni doğan çocuğa ve anneye bakabilecek yakınların varlığına göre değişkenlik gösterir. Annenin sağlıklı beslenmesi ve hastalıklardan korunması, çocuğunu emzireceği sütünün bir an önce gelmesi ve yeterli olması için özel şerbetler hazırlanır. (Başçelik, 1998: 59)

Türk halk kültüründe lohusalık dönemindeki ilk hafta yapılan ziyaretlere “göz aydını”, ikinci hafta yapılanlara “*hatır sorma*” denmektedir. Bu ziyaretlerde loğusa genellikle tatlı yiyecek ve içecekler; yörenin geleneklerine göre el işlemleri, çocuk kıyafetleri ve oyuncaklar hediye olarak götürülür. Lohusa evine gelen konuklara “*lohusa şerbeti*” ikram edilir.

“Karamusallı sütnine geldi mi, bu yeni iman büsbütün bozulmasa bile zayıflıyor; meselâ, humma-yi nifâsînin pislikten, mikrop kaçmasından ileri geldiği muhakkak olmakla beraber, lohusa odasında daima bir adam bulunmaktan bir zarar gelmeyeceğine karar veriyordu.” (KD 138)

Reşat Nuri de Kızılcık Dalları romanında bu oda hakkında bilgiler vermektedir. Özellikle süt ninenin anneyi hastalıklardan koruma konusundaki hassasiyeti görülmektedir.

Reşat Nuri, doğum sonrası ile ilgili çocuğa isim koyma ve diğer geleneklere yer vermemiş sağlık ve çocuğun gelişimini etkileyen önemli bir unsur olan anne sütü konusuna çeşitli romanlarında değinilmiştir.

Sütten kesme

Doğum sonrası adetlerine göre çocuğun belirli bir yaşa gelip katı besin almaya başlamasıyla anne sütünü terk etmesi için anne sütüyle belenmenin bırakılmasına sütten kesme denir. Çocuğa anne sütünden vazgeçmesi için çeşitli zorlamalar yapılır.

“Nadide Hanım, Gülsüm’le beraber, çaresiz, gece nöbeti bekliyor, kızı gayrete getirmek için, diller döküyordu: «Bak Gülsüm... Sen evin kızıydın... Bülent senin

kardeşin. Biliyorsun ya, memeden kesilince ona sen bakacaksın... Aman kızım, göreyim seni, uyuma...” (KD 114)

Diğer söyleyişi Memeden kesilme olan süttten kesme, *Kızılıık Dallar* romanında; çocuğun büyümesinde görülen aşamalardan biri olarak geçmiştir.

Sütnine ve ya Sütanne

Halk bilimi çalışmalarında rastlanmayan bir başka gelenek de çocuğun anne sütü ile beslenmesi gereken dönemlerinde, annenin sütü olmadığı ya da yetersiz olması halinde sütanne yada sütnine denen kadınlar tarafından emzirilmesidir. Bu konu gelenek göreneklerde açıklanmıştır. Sütannelerin sütünün bol ve faydalı olması için iyi beslenmeleri gerekmektedir. Sütannenin sağlıklı olması gerekir. Tek besini anne sütü olan çocuğun sağlığı, annenin sağlığı ile doğrudan ilgilidir.

“Hanımefendinin: «Sütnine bir şey isterse de, yiyemezse sütü zehirlenir!» diye bir nazariyesi vardı.

Haftanın kaç günü, günün kaç saat olduğunu bilmiyecek kadar gabi olan sütnine, boğaz işlerinde bir hayvan kurnazlığına malik olduğu için, hanımefendinin bu nazariyesinden gayet iyi istifade ediyor: «Dün gece düşümde, tahin helvası yediydim!», «Çocukların topunu elma sandıydım!», «Bizde emzikli kadınlara bal yedirirler, sütü bal gibi olurmuş!» yolunda basit yalanlar uydurarak dolabını yiyeceklerle dolduruyordu.” (KD 115)

Kızılıık Dallar romanında geçen sütanne çocuğa verdiği sütü bahane ederek oburluk yapmakta ve durumu suiistimal ettiği görölmektedir.

Sütün Kaçması

Katı gıdaya geçememiş çocuklar ile ilgili başka bir tehlike de annenin sütünün kaçmasıdır. Sağlıksız beslenme sebebiyle bu durum görülebilir. Yine aynı romanda geçen sütnine sütünün kaçmaması için de isteklerde bulunmaktadır.

“Sütnine, Gülsüm'den intikam almak için: «Hanımefendi! Bu kız, benim yiyeceklerimi çalıyor. Bir ziyanı yok. İlle sütüm kaçacak!» diye sızıldanmaya başladı.” (KD 115)

Sünnet

Geçiş dönemlerinden ikincisi erkek çocukları için sünnet geleneğidir. Ataerkil Türk toplumunda erkeğe yüklenen ağır sorumluluğa hazırlık olması açısından sünnete önem verilmektedir. Sünnet; erkekliğe ilk adım olması ve dini zorunluluk sebebiyle toplumsal önemli bir ritüel olarak değerlendirilmiştir.

Sünnet merasimi aileler için önemlidir ve şenlik şeklinde bir törenle gerçekleştirilir. Aile yakınları ve tanıdık herkes sünnet için bir araya gelerek cemiyet sahibinin ikramlarına sünnet çocuğu için getirdikleri hediyelerle mukabele eder. (Şişman, 2002: 453)

Bu cemiyetleri Reşat Nuri romanlarında düğün kadar önemli görülmüştür.

“O gün, bütün ev halkı düğüne davetliydi. Huriye Hanımın zengin bir koyun tüccarı olan büyük kardeşi, torunlarını sünnet ettiriyordu. İhtiyar tüccar, düğünün parlak olması için hiç bir fedakârlıktan çekinmemiş, bütün Kütahya'yı davet etmişti. İki günden beri evinin önündeki meydanlıkta kazanlar kaynıyor, çifte davullar dövölüyordu.” (DK 179)

Sünnet Düğünü

Dudaktan Kalbe romanında sünnet düğünü için yapılan hazırlıklar, sünnetin toplumun sosyalleşmesindeki önemi ve evlada verilen değeri göstermektedir. Yine bu kesitten de anlaşıldığı üzere bazı durumlarda varlıklı akrabalar yada fakir çocuklar için cemiyetin ileri gelenleri tarafından sünnet düğünleri yapılarak dayanışma içerisinde bu ritüel sürmüştür.

Erkek çocukları için korkutucu bir uygulama olan sünnetten önce çocuğun korkusunu yenmek ve mümkün olduğu kadar istekli hale getirmek için çalışılır. Çocuğa alınan kıyafetler ve yapılan büyük şenlik yanında küçük kandırmacalar ve hep bir ağızdan söylenen tekerlemelerle çocuk sünnet için yüreklendirilir.

“Kıza bu haberi eğlenceli bir yerde vermeli ki, acısını pek duymasın... Nasıl ki, erkek çocukları da bunun için çalgı çalarak, hep bir ağızdan «Maşallah, maşallah, oldu da bitti maşallah» diye bağışmak, el, ayak vurarak sünnet etmek âdet olmuştu... Evet, kız, ilkinden bir parça acı duyar, lâkin çocuk olduğu için, biraz sonra kavuklunun tuhafliklarına, mantin feraceli, bürümcek yaşmaklı zennelere dalıp kederini unuttur.” (KD 150)

Bunların en bilineni “maşallah maşallah, oldu da bitti maşallah...” şeklinde hep bir ağızdan söylenen tekerlemedir.

2.1.1.3 Okul Hayatı

Halkbilimi araştırmalarında ayrı bir konu başlığı olarak ele alınmayan eğitim Reşat Nuri'nin eserlerinde halk bilimi ile incelenebilecek gelenek ve unsurlar açısından zengindir. Eğitimci olarak öğretmenlik, idarecilik ve müfettişlik görevleri yapan Reşat Nuri'nin hayata bakışında eğitimci yönü belirleyici olmuştur. Görevi gereği gezdiği Anadolu'da özellikle eğitim kurumlarını teftiş

ederken karşılaştığı kişiler ve durumlar en bilinen romanı olan *Çalıkuşu* başta olmak üzere *Acımak*, *Yeşil Gece*, *Kan Davası*'nın da eğitimci başkahramanlar etrafında, eğitim kurumları çevresinde kurgulanmasında etkili olmuştur. Çizdiği bu gerçekçi ve idealist kahramanların romancılık başarısına etkisi oldukça fazladır.

Marabet Mektebi

Reşat Nuri romanlarında geçen farklı okul türleri vardır. Bunlardan biri marabet mektebidir. Bu sözcüğün tam anlamı bilinmemekle birlikte Ermenice “rahibe mektebi” gibi bir anlamda kullanılmış olma ihtimali vardır. Bu mektebin İstanbul’da kız çocuklarına hizmet eden disiplinli yatılı bir okul olduğu görülmektedir.

“Mürşit Efendi Zehra’yı ayda bir çıkmak üzere bir Marabet mektebine yazdırıyordu. Maksadı büyükannesini annesini büsbütün yalnız bırakmaktı. Onlara bu fenalığı etmek için kesesinden mektep parası vermekten bile çekinmemişti. İşte Mürşit Efendi bu kadar fena bir adamdı. Çocuk uzun zaman mektebe alışmamıştı. Geceleri Marabetlerin çıplak ve soğuk yatakhaneinde büyükannesini arayarak ağlıyordu.” (AC 34-35)

Romanlarda okullarda ilahi ve marşlar söylendiğinden bahsedilir. Eğitimde ikiliğin ilk örneği *Çalıkuşu* romanında *Feride*’nin gözlemlediği iptidai mektepte marşlar okunmasıdır. Reşat Nuri burada yenilikçiliği okullardaki uygulamayı örnek gösterir.

“Şurada bir iptidai mektebi mızıka ile marş okuyor, ötede bir alay genç kız, itişe kakışa, cıglık cıglığa top, yahut esir almaca oynuyor, daha ileride çocuk, büyük karmakarışık bir insan kümesi manzume okuyan, yahut nutuk söyleyen bir çocuğu alkışlıyordu.” (ÇA 264)

Acımak romanında ise *Zehra*’nın gittiği köyde karşılaştığı öğrenciler aldıkları eğitimi sergilemek için marş yerine dualar okumaktadır. Bu geleneksel uygulama olarak karşılaşılır. İlahi ve marş eğitim kurumlarında yapılan karşılaştırmaların ilkidir.

Bana gösteriş yapmak istedi. Büyücek bir talebeyi çağırdı. Allah’ın peygamberin bilcümle enbiya ve evliyanın padişahın ve benim duamız berekâtıyla öğrettiği şeyleri göstermek için kıraat okuttu. Çocuklar: "O İstanbul mektebinden geldi " (AC 73)

Amin Alayı

Eğitimle ilgili günümüzde kaybolan bir gelenek de **amin alayı**dır. Okula başlayacak öğrenciler için yapılan bu tören, kandillerde, pazartesi veya perşembe günlerin gerçekleşir. Okula başlayacak çocuğu almak için mektep hocası, öğrencileriyle beraber ilahiler okuyarak okula başlayacak çocuğun evinin kapısına gelirdi. İlahiler arasında hoca “amin” diye bağırdığında çocuklar artlarından tekrar ederler ve coşku ile alınan çocuk, okula getirilirdi. (Öcal 1991: 63)

“Mektebe başladığım gün çok sevinmişim. Arabamızın etrafında sıra sıra dizilen çocuklar ilâhi okuyor, «âmin» diye bağırsıyorlardı.

‘Basımdaki elmas başlık, göğsümdeki sırma cüz kesesi bana ağır geliyor. Onların arasına karışacağım saati sabırsızlıkla bekliyordum.

Fakat, ümidim boşa çıkmıştı. Bizim mektebe başlamamız bir merasimden, sedefli bir rahlenin başında yaldızlı bir cüzden «Elifba» okuyup el öpmekten ibaret kalmıştı.” (DG 8-9)

Damga romanında amin alayının yazarın kendi çocukluğunda yaşadığı ya da ilerleyen zamanlarda dikkatini çeken güzel bir gelenek olması sebebiyle iki kez geçtiği görülmektedir.

“Bir gün, mektep «Âmin!» alayına gidecekti. Hoca Efendi, avluda çocukları sıraya dizerken dadım geldi. Beni kolumdan tuttu: «Sen gidemezsin Paşa baban duyarsa ikimizi de öldürür!» dedi. Bir şey söylemeden taburdan çıktım, dadımla beraber bir köşeye çekildim.

Biraz sonra alay yola düzüldü; arkadaşlarım el ele tutuşarak ilâhi okumağa, hep bir ağızdan «âmin» diye bağırmaya başladılar.” (DG 10)

Acımak romanında *Zehra* öğretmen gittiği okulda yaptıklarıyla oldukça etkili olarak okulun adıyla anılmasını sağlamıştır. Gelenek baskısından kurtardığı öğrencilere yaptıklarıyla örnek olarak sunulmaktadır. Davul geleneksel eğlencelerde herkesin etkinliğin başladığını duyması ve gerekiyorsa yapıldığı yeri daha kolay bulmasını sağlamak için kullanılır. Yine davul ritmi etkinliklere katılan kalabalığın coşkusunu da arttırmada etkilidir. Eski Türk devletlerinden kalan Tuğ başarı nişanı ve ordunun sembolüdür.

“Keşke bütün mekteplerimiz Zehra hocalara teslim olsa da bizim hiç işimiz kalmasa... İstiklal alameti olarak onlara birer davul ve tuğ gönderir, maarif idadilerinin kapılarını emniyetle kapatırdık.” (AC 6)

Reşat Nuri de *Zehra* öğretmenin okuluna gelenek içerisinde kullanılan bir ödül nişanı olarak tuğ verilmesini önermiştir. Burada Reşat Nuri Zehra öğretmeni kendi idealindeki eğitim ordusunun bir parçası gibi gördüğünü ortaya koyar.

Öğrenciler için eğitimin bir parçası olmasa da kurumların verdiği eğitimin geleneksel ya da yeni olmasının göstergelerinden biri de kıyafetlerdir. Geleneği temsil eden eski usul eğitim kurumlarının öğrencileri **sarık** takardı. Sarık öğrencilere üzerinde bir farkındalık yarattığına inanılırdı.

“Sokaklarda oynayan yalınayak, başı kabak halk çocukları arasından yakalanarak medreseye gönderilen ve basına sarık sarılan çocuklar, ayrı bir bayrağın altına geçmiş gibi olurlar ve eski arkadaşlarıyla aralarına bir yabancılik girerdi. Sarıklılarla sarıksızlar arasındaki bu yabancılik gitgide artar, onları bir daha anlaşmalarına ve birbirlerini sevmelerine imkân olmayan iki düşman fırkaya ayırırdı.” (YG 19)

Eski usul mekteplerde öğrencilerin okulu sevmesi için bir takım ritüeller uygulanmıştır. Okula başlayan öğrenciye özel muamele ve kıyafetler giydirilir, kendini özel hissetmesi sağlanırdı. *Damga* romanında okul öğrencilerinin kendilerini taktıkları başlıklar ve sırmalı cüz keseleriyle tasviri vardır.

“Kardeşim Muzaffer’le okula başladığımız gün başımızda elmas başlıklarımız göğsümüzde sırmalı cüz keselerimizle bu kapının önünde el öpmüştük” (DG 7)

Disiplin

Eski ve yeni tip mekteplerde de yaramaz öğrencilere verilen bazı cezalar romanlarda şu şekilde anlatılır.

“Hiç unutmam; yaramazlığımdan, gevezeliğimden bıkan öğretmenler, o sınıfta beni arkadaşlarımdan ayırmışlar, bir köşede tek kişilik bir küçük sıraya oturtmuşlardı.

Müdirenin söylediğine göre, ders esnasında komşularımı lakırdıya tutmamayı, uslu uslu muallimi dinlemeyi öğreninceye kadar orada bir sürgün hayatı geçirmeye mahkûmdum.

Bir yanımda kocaman bir tahta direk vardır. Ne yapılsa sınıftan çıkarılmasına imkân olmayan ve ara sıra çakımın ucuyla ötesine berisine açtığım yaracıklara stoik bir vakarla tahammül eden sessiz sedasız, ağırbaşlı ve upuzun bir komşu” (ÇA 8)

Mekteplerin iyi tarafları olduğu gibi öğrencilere verilen cezaları da eğitimin bir parçası olarak görülmüştür. Özellikle pek çok romanda geçen falaka cezası öğrencilere uygulanan en etkili ve sert ceza olduğu için romanlarda yer almıştır.

“Hoca Efendi, çocukları birer birer falakaya yatırmağa, çıplak ayaklarına üçer, beşer sopa atmaya başlamıştı. (Bu mektepte bir anane daha vardı. Ağlaya, bağıra falakadan kalkan çocuk, kendinden sonra dayak yiyecek olanın ayaklarını tutardı. Bu, vazifeden ziyade bir hak, bir imtiyazdı. Çocuk, bir başkasının dayak yemesine vasıta olmakla kendi acısını! bir dereceye kadar unutmuş olurdu.) Sınıfta «Sidikli Tahir» isminde bir çocuk vardı ki, sıra dayağından yalnız o muaf idi. Tahir; cılız, çarpık, hasta bir şeydi. Dayak yerken kendini zapt edemez, korkudan üstünü, başını kirletirdi.” (DG 12)

Askerlik

Reşat Nuri'nin bazı roman kahramanları asker olmasına rağmen eserlerinde askerlik ile ilgili; asker uğurlaması, tezkere ritüellerden bahsetmemiştir. Askerlik sadece asker kahramanlarının mesleki seyahatleri ve cepheye gidişleri çerçevesinde sınırlı olarak işlenir. *Akşam Güneşi* romanının başkahramanı *Necati* askerdir. Savaş sırasında ağır şekilde yaralanarak İstanbul'a döner ve hastalığının etkisiyle zor bir hayat sürer. *Kan Davaşı* romanının kahramanı *Ömer Teğmen* olarak Trablusgarp'ta savaştıktan sonra geri dönerek öğretmenliğe başlar. *Miskinler Tekkesi*'nin kahramanı *Kocabaş* askere gitmek için yola çıksa da yolda kargaşa çıkar ve İzmir'de dilencilığe başlar. Bu savaşın toplum üzerindeki olumsuz etkilerini hatırlatmaktan kaçınma sebebiyle tercih edilmiş olabilir.

2.1.2 Evlilik

Türk toplumsal hayatında en önemli geçiş dönemlerinden biri de evliliğdir. Toplumsal hayatın idamesi için önemli evlilik müessesinin sağlam temeller üzerine kurulması ve sürdürülmesi için ortaya çıkan ritüeller zengin bir gelenek oluşmasını sağlamıştır.

Türkiye'de evlilik, kentlerde çiftin kendi sosyal çevrelerindeki tanışmalarla geleneğe bağlı küçük yerleşimlerde ise görücülük geleneğiyle devam etmektedir. (Örnek, 1995: 185) Evliliğin her aşamasında farklı ritüeller görülür. Evlilik yaşına gelen kız ve erkeğin birbirini görmeleri yada birbirleriyle tanıştırılmasıyla başlar. Gençlerin birbirine tesadüf eseri görüp beğenebilirler. Birbirine uygun görülen gençlerin aileleri tarafından karşılaştırılmaları da diğer yöntemdir.

Çocuğun gelişim çağı olan buluş çağı (kızlarda: 11-13 erkeklerde;13-15) kırsal kesimlerde **evlilik yaşı** olarak kabul edilir. Resmi evlilik yaşı 18 olmasına

rağmen bazı durumlarda mahkeme kararıyla daha erken evliliğe müsaade edilmektedir. (Örnek, 1995:190) *Çalığışu* romanında *Munise* 12 yaşında evlendirilmek istenmiştir.

“Benim çocuklar arasında gelinlik kız yok ki Ebe Hanım, dedim. En büyüğü on iki yaşında. Nazife Molla güldü:

-İlahi kızım, on iki yaş küçük mü? Ben, köşeye oturduğum zaman on beş yaşındaydım da, bana evde kalmış kız dedilerdi. Şimdi, eski âdetler kalktı ama, bu öksüzün kimseciği yok, sokakta kaldı. Burada bir çoban Mehmet var, ona veriyoruz. Hiç değilse bir dilim ekmek yedirir.” (ÇA 200)

Kız çocuklarının evlenecek yaşa gelmelerine **köşeye oturtmak** tabiri kullanıldığı görülmektedir. Reşat Nuri’ye göre Anadolu’da kız çocukları için evlilik yaşı on ikiden başlamaktadır. Günümüzde küçük bir yaş olsa da geçmişte erken sorunluluk alma ve gençlerin evlendikten sonra da aileleri yanında yaşamaları gibi sebeplerle tercih edilen bir uygulama olmuştur. *Akşam Güneşi* romanında *Jülide* 17-18 yaşında evlenmek için geç kaldığını söyler.

“Jülide, dudaklarını bükerek cevap verdi:

— Orası muhakkak. Kızları on dört yaşında evlendirmek âdet olduğuna göre dört, beş sene hakkı yenmiş mağdur bir kız vaziyetindeyim. Ben yaşta kızlara buralarda, zannederim, evde kalmış kız derler.” (AG 299)

Evlilik heveslisi bazı kızların kendileri 15 yaşına gelip evlenmemeleri halinde **evde kalmış** olarak görülmeleri kız çocuklarının erken evlilik geleneğinin bir başka göstergesidir.

Evlilik yaşına gelen kız çocukları **kısmet**lerini beklemeye başlar. Hareket ve talep erkek tarafından gelir. Kız için evlilik talebinde bulunan kişilere kısmet adı verilir. Bir damat adayının taşınması gereken belirli özellikler iş gücü sahibi olması, iyi ahlaklı ve sağlıklı olmasıdır. Bunun dışında sıra dışı güzelliğe sahip kızlar için sıra dışı özelliklere sahip damat adayları aranmıştır. Bu kızların daha fazla seçme hakkı olması onlara kriterlerin sayısını ve detayını artırma şansı verir.

“Beni ne kadar iyi yerlerden istediklerini biliyorsun baba. Senin sevgili arkadaşlarından- belki sınıf arkadaşlarından- bir güzel paşa... Karun gibi zengin, Herkül ve Hz Ali gibi heybetli. Trabzonlu bir fındık tüccarı...İbni Sina gibi âlim, Hz Yusuf gibi afif. Mısırlı bir Camiü’l Ezher müderrisi. Aydede gibi parlak yüzlü, kendi yanaklarının revnak ve parıltısından kamaşmış gibi görünen titrek mavi gözlü iki mebus. Mankenler gibi biçimli ve şık gençler. Hâsılı bana bir çok kısmetler çıktı...” (BKD 41)

Burada ideal kısmetin önce varlıklı, heybetli, âlim ve sevecen olması gerektiği belirtilirken *Gökyüzü* romanında ideal kısmet şu şekilde geçer:

“Yalnız, şu var ki her vakit insana Turgut gibi kısmet çıkmaz. Ne yapalım, hayırlısı

Turgut, Sevim için hakikaten kaçırılmaz bir partidir. Yaş yirmi beş, yirmi altı... Mücevher gibi bir ahlâk. “Başına vur, ağzındakini al” dedikleri cinsten bir melek... Bankadan aldığı aylığın yüz lirayı geçtiğini zannetmem. Fakta âmirleri kendisinden çok hoşnutluk getiriyorlar. Her halde ilerisi açıktır.

Fazla olarak da babasından kalma bir eviyle iki küçük dükkânı vardır. Güzelliğe gelince, Turgut’ta boy bos, kelle kulak yerindedir. Bir atlet vücudu astragan gibi pırl pırl kıvrıcık kara saçlı güzel bir baş... Kız tarafının kendini biraz ağır satması lâzım gelir amma ne yalan söyleyeyim. Turgut, güzellikçe Sevim’den çok üstündür. Herhangi bir artist heykeltıraş özene bezene yaptığı bir vücudun üstüne Turgut’un başını seve seve oturabilir. Mermerden yontulmuş gibi muntazam çizgili, temiz cilâlı, klâsik bir heykel yüzü... Omuzlarına bir harmaniye atsanız Roma imparatorlarından biri diyebilirsiniz.” (GY 49-50)

İdeal evlilik için kadın ve erkeğin yaş, fiziki çekicilik, ahlak, aileleri gibi temel konularda denk olmasına dikkat edilir. Kız tarafında aranan diğer özellikler ise; huy, düzenlilik, beceriklilik ve temizliktir. (Altun 2004: 239) Evlenilecek erkeğin ahlaklı olmasının ve fiziksel özelliklerinin aldığı maaştan daha önemli olduğunu belirterek kriterlerde ahlak ön plandadır. İkinci sıraya da fiziksel çekicilik geçer.

Çalığışu romanında da *Feride* için bir kısmetin çıktığından bahsedilmektedir.

“-Beni değil ama, galiba Feride’yi büsbütün Tekirdağ’da bırakacağız, dedi. Kısmeti çıktı. İsa kaptan diye bir balıkçının oğluna istiyorlar. Balıkçı deyip de geçmeyin. Son derece zengin bir insan” (ÇA 79)

Evliliğin ilk adımı olan uygun kısmeti bulma kız bakma, kız arama gibi çevredeki tanıdıkların soruşturmasıyla başlar. Bu girişimleri erkek tarafının ailesi yapar. Yakın çevrelerde uygun bulunan kızların evleri ziyaret edilerek değerlendirilir ve uygun olmazsa başka seçenekler araştırılır. Bu adet farklılıklar gösterse de temel hatları ortaktır. (Örnek, 2000: 190-191)

Görücülük

Genç kızlara talip olan erkek tarafının yanlarına oğullarını ya da sadece ailenin kadınlarının gidip kızı görmek, kızın ailesini yakından tanımak için yaptıkları ev ziyaretlerine görücülük denir. Kız tarafı cevap olumsuz olacaksa bile bu

ziyaret için ciddi hazırlıklar yapar ve kızlarının ne kadar düzgün ve titiz olduğunu gösterip aile prestijlerini yüksek tutar.

“Benim çocukluğumda saf büyük hanımlar görücü gezerler, beğendikleri kızların hepsini “kara kaşlı, kara gözlü, top çehreli, beyaz” diye tarif ederlerdi. O günlerde yaşamış olsaydık zavallı Sevim kimse tarafından beğenilmez, muhakkak başıma kalırdı. Gerçi Turgut’un alı moruna karışmış bu kadar kız arasından Sevim’i ayırması da bir muammadır amma neyse...” (GY 51)

Görücü kadınlar, çevrede evlenecek yaşa gelen gençleri eşleştirerek bu hayırlı işe vesile olan kişilerdir. Sosyal hayat içinde karşılaşma ihtimalleri düşük olan ve birbirine uygun çiftleri karşılıklı methederek bir araya getirme görevi üstlenmişlerdir.

“Bu, tehlikeli bir oyundu. Kızın iyi olunca yeni bir aksilik çıkarıp çıkarmayacağı kestirilemezdi. Fakat, artık o kadar ilerisini düşünemiyordum. Genç kızlarla genç erkekleri evlendirmeyi iş güç edinen, ağızlarından söz yaparak onları birbirine âşık eden ihtiyar kadınlara benzemiştım.” (GY 196)

Gökyüzü romanında görücü kadınlara karşı sempatik bir bakış sergileyen Reşat Nuri savunduğu modern hayatta bu kurumla bazen alay etmektedir.

“-Hemşireceğim, efendi size göz koymuş, sizi almak için beni boşamaya kalktı. Yalvardım, yakardım: “Zıyanı yok, o hanımı al, tek beni boşama. Biz, güzel güzel geçiniriz. Ben, sizin yemeğinizi pişiririm, hizmetinizi ederim!” dedim. Kuzum kardeşim, bana acı!

-Bu Kurban Efendi sizi bırakırsa, beni alabileceğinden emin mi?

O, isyan ettirici bir saffetle:

-Öyle ya! Tam elli beşibiryerde vermeye razıyım, diyor. Ben:

-Zavallı komşum, haydi gönlün rahat etsin. Dünyada, böyle bir şeye imkân yok.” (ÇA 302)

Görücülük geleneği *Çal kuşu* romanında *Feride*’den hoşlanan bir adamın eşinin *Feride*’ye görücü gibi gidip eşiyle evlenmesini istemesi gibi garip durumlar üzerinden eleştirilmiştir.

“Evet, hemşire sizin için.

Ben gayri ihtiyari eğlenerek:

-O halde, bana görücü geldiniz?

O, saf gözlerinde saf bir hayretle:

-Nereden bildiniz?

Ben, birdenbire şaşaladım:

-Nasıl, siz bana görücü mü geliyorsunuz?

-Evet, hemşireceğim!” (ÇA 301)

Geleneksel evlilikte görücü tekliflerinin bir başka eleştirisi de *Yaprak Dökümü* romanında *Ali Rıza Bey* kendine hiç uygun olmayan bir kadınla sırf arkadaşını kıramadığı için evlenmesidir.

“Evlendiği zaman kırkına yaklaşıyordu. Bir aile kurmak onun gözünde yeni bir devlet kurmak kadar ehemmiyetli bir işti. Bunun için belki de hiç evlenmeyecekti; fakat yakın bir arkadaşı bir gece, akrabasından bir kızı teklif etmiş. Ali Rıza Bey de hayır demeğe utandığı için pekala diye cevap vermişti.

Karısı, talihine pek ağırbaşlı ve temiz bir kadın çıkmıştı. Yirmi yaşında olduğunu temin etmelerine rağmen ferah ferah yirmi beş vardı.” (YD 12)

Yaprak Dökümü romanında evlilik müessesesi hem geleneksel görücü usulüyle hem kendi eşini bulma yöntemiyle işlense de romanın genelinde işlenen toplumsal ve ahlaki çöküntüde yazarın her iki tarz evlilik müessesini de eleştirdiği görülür.

Kızılık Dalları romanında da *Seniye Hanıma* gelen görücüler farklı kısımetler sunmasına rağmen beğenilmemiştir.

“Seniye Hanım, askıya çıkarıldıktan sonra bir zaman konağa takım takım görücüler gelip gitti; resimler alınıp verildi, sokaktan bastonlu, kılıklı gençler geçti. Bazen pazarlık uyacak gibi görünüyordu; fakat, sonunda mutlaka bir aksilik çıkıp iş bozuluyordu. Nihayet, birçok üzüntülerden sonra malın değeri anlaşıldı: Seniye Hanım, istediği gibi genç, güzel, zengin, rütbeli bir erkekle evlenemeyecekti. Meğer ki fevkalâde bir tesadüf onu Gülsüm zevkinde bir gençle karşılaştırsın.” (KD 254)

Görücüler görevlerini tamamlayıp aileleri tanıştırmaları ve gençlerin ikna olmasının ardından erkek tarafına istemeye gelmeleri haber verilir. Kız isteme de belirli ritüeller etrafında gerçekleştirilir. Erkek tarafı hediyelerle ve mümkünse bir söz yüzüğü ile gelerek *Allah'ın emri Peygamber'in kavliyle* kızı istediklerini belirtir. **Kız isteme** merasimi aileler arasında gerçekleşir ve evlenecek gençlerin görevi yok denecek kadar azdır.

“— Niçin cevap vermiyorsun?

— Ağlamayınız Leylâ Hanım... Ben size lâıyk mıyım?

— Annen beni annemden istesin... Şimdilik nişanlanırsınız...

— Ben mi Leylâ Hanım? Ben mi sizi isteyim?” (DK 39)

Dudaktan Kalbe romanında *Leyla*, kendi rızasını göstermesinden sonra aileler arası yapılması gerekenlere yönlendirmektedir.

“-Allah senden razı olsun, kızım! İşimizi kolaylaştırdın dedi. Ben İhsan'ın sütannesiyim, evlat gibi elimde büyüttüm. Feride Hanım kızım, genç kızlarla

doğrudan doğruya konuşmak olmaz ama, maşallah, siz akıllı uslusunuz. Sizi Allah'ın emriyle İhsan'a istiyorum. Sizi pek beğenmiş. Madem ki siz de onu beğendiniz inşallah mesut olursunuz. Bir ay izin alınız, düğününüzü burada yaparız, olmaz mı?" (ÇA 299)

Aileler ortada olmayınca bu ritüelde eşler birbirlerinden istemek durumunda kalmış ya da Reşat Nuri kendince bu durumu hafife almıştır.

"Hasta binbaşı, tıkanmış bir sesle:

-Feride Hanım, rica ederim, beni böyle olmayacak hayallere düşürerek büsbütün bedbaht etmeyin, dedi.

Artık, kararımı vermiştim. Ona döndüm. Başımı önüme eğdim:

-İhsan Bey, ben sizinle, evlenmeyi rica ediyorum. Beni kabul ediniz, göreceksiniz, sizi ne kadar mesut edeceğim, ne kadar mesut olacağız...

Gözyaşlarıyla perdeli kirpiklerimin arasından binbaşının karanlık yüzünü göremiyordum." (ÇA 351)

Özellikle *Çalıkuşu* romanında ailesi ile bağlarını terk etmiş ve yalnız yaşayan *Feride*'nin kismetleri doğrudan *Feride*'ye taleplerini bildirmiş ve ritüelleri yok saymışlardır.

"Hem erkekler tam Murat Bey yaşına geldikleri zaman erkek olurlar... Öyle sıpsıska, incecik oğlanlara ben erkek mi derim? Bak, sana söyleyeyim hanımefendiciğim, kızcağızın kismetine mani olursan vebal altında kalırsın..." (KD 335)

Kızılık Dalları romanında ise kismetler karşılaştırılmış farklı bir durum ortaya konmuştur. Bir kadına talip olmak çok doğal bir durum olmakla beraber kendine uygun olmayan bir kadına talip olarak ona layık başka adaylarla karşılaşmasını engellemek büyük bir ayıp ve vebal olarak görülmüştür.

Özellikle *Çalıkuşu* romanında *Feride*, ailesi olmadığı için talipleri ile iletişimi kendisi gerçekleştirmiş, bu da alışılmadık durumlar ortaya çıkarmıştır. Reşat Nuri, bu durumlar üzerinden evlilik ritüellerini eleştirmiştir.

"-Sen güzel çizmişsin be. Ağama alıvereyem seni..Bizim gelinimiz ol. Ağam, sana pabuçlar, entariler, taraklar alıverir." (ÇA 191)

....

"Ferhunde, benimle şaka etmeye çalışıyordu:

-Feride Hanım isterseniz sizi bu güzel zatla evlendirelim, şimdi münhaldır. İlk karılarını boşadı, şimdi mebusa lâıyık bir alafranga hanım arıyor, dedi.

Ben, hâlâ gülerken masanın başından ayrıldım, Ferhunde'ye:

-Hemen mektup yazınız, ben razıyım, insan, başka saadet bulunmazsa bile, hiç olmazsa ömrünü tatlı tatlı gülmekle geçirir, dedim." (ÇA 332-333)

Kız İsteme

Erkek ve kız taraflarının birbirini beğenmesinin ardından erkek tarafı aile büyükleri ve yakınlarıyla kız evine giderek **kızı ister**. Bu merasimde kadınlar geri planda kalır. Erkek tarafından en yaşlı ve en kibar olan kişi: *Allah'ın emri, peygamberin kavliyle oğlumuza kızınızı istiyoruz* diyerek ister. (Nahya, 1987; 258) Bu isteme merasiminden sonra kız tarafının olumlu cevap vermesi durumunda hemen ya da daha sonra kararlaştırılan bir zamanda. Kız tarafı düşünmek için müddet ister. Bu sürede erkek tarafı hakkında malumat sahibi olmak için araştırma yapar. Ayrıca görücüler gittikten sonra mutlaka kızın da fikri alınır. Rızası olup olmadığına bakılır.

Kız istemede anlaşılan ailelerin bu anlaşmalarını ilan ederek duyurmaları için geniş bir katılımı sözle iyice pekiştirirler. Buna **söz kesme** denir.

Nişan

Görücülerin gelip gitmesi, tanışma ve kız istemeden sonra söz kesilmesinin ardından **nişan** yapılır. Nişan kız isteme, evlilik kararı verme ve düğün arasında geçen süreyi kapsar. Hem zihnen hem de yaşanacak yerin tanzimi ve **düğün hazırlıkları** için belirlenmiş arayı kapsar. **Nişanın süresi** ailenin evlilik için yapacağı hazırlıkları karşılamak için gerekli ekonomik gücüne bağlı olarak değişmektedir. Aile inancına göre bazı yörelerde nişandan sonra dini nikah da yapılmasıyla çiftler rahatlıkla görüşebilmesi sağlanmaktadır. (Artun, 2005: 155) Gençlerin bu süre içerisinde birbirlerini daha iyi tanımaları, kuracakları yeni hayat için hazırlıklar yapmaları için zaman zaman bir araya gelmeleri gerekmektedir. Nişanlı çiftlerin belirli seviyedeki yakınlaşmaları ve zaman geçirmeleri toplum tarafından hoş karşılanır.

“Böyle olmakla beraber sen, nişanlı bir kızsın. Ne demek istediğimi, bilmem anlatabiliyor muyum? Ciddi ve ağırbaşlı olmalısın. Çocukluğa, yaramazlığa, inatçılığa artık nihayet vermelisin.” (ÇA 89)

Nişanlı kızlar kendilerine çeki düzen vererek çocukluktan evli bir kadın olmaya doğru hazırlanırlar. **Nişan merasiminde** erkek ve kız tarafları karşılıklı yüzük takarak bağlığın ilk göstergesini taçlandırmış olurlar.

“Teyzem, bana özene bezene bir nişan yüzüğü yaptırmıştı. Benim yaralı parmaklarıma yakışmayacak kadar göz alıcı, zengin taşı vardı...” (ÇA 88)

Tüm içtimai durumlarda yapılan kutlamalarda olduğu gibi nişanda da bir misafirler için sofrası kurulur ve bu sofrada **nişan yemeği** yenir.

“Nasihatlerinin nasıl tesir ettiğini anlamak ister gibi: -Şimdi artık anlaştık, değil mi, Feride? dedi. Sırf akraba ve bir iki yakın dost için bir nişan ziyafeti yapacağız. Kendimi çiçeklerle ve avizelerle süslü bir masada şimdiye kadar alışmadığım bir tuvaletle, bambaşka saçlar ve çehreyle onun yanında gördüm.” (ÇA 90)

Genç kızlar gözde kismetleri elde etmek için çaba harcıyıp bir an önce kismetleriyle ilişkilerini resmiyete dökmek için çaba harcadıkları da görülür. *Çalıkuşu* romanında evlilikten kaçan *Feride*’nin çevresindeki kadınlar böyle kismetleri hemen değerlendirmişlerdir.

“Birkaç gün sonra iş anlaşılmış. Meğer o gün, Nezihe ne yapıp yapmış, genç zabitin zihnine girmiş, hain kız, bir hafta sonra onunla nişanlanmış. Vasfiye, çok mahzun, bir yandan, aziz bir arkadaşı tarafından aldatılmak gücüne gidiyor, bir yandan da yalnız kaldığından şikâyet ediyor.” (ÇA 272)

Burada da Reşat Nuri’nin geleneksele karşı bir tavır içinde olduğunu görmek mümkündür. Bununla birlikte **nişanlılık** önemli bir duygusal bağ olarak görülmüş, evliliğe ulaşamayan aşklar için de resmi nikah tamamlanmamış olsa da nişanlı tabiri kullanılmıştır. *Feride Kamuran*’la düğün esnasında ayrılmış dolayısıyla aralarındaki bağ kesilmiş, başından başka bir evlilik geçmiş olmasına rağmen bu duygusal aralığı nişanlı olarak belirtilmiştir.

“Bunu, ilk defa bir başkasının nişanlısı, bunca senenin, bunca sabahında senin nişanlın diye uyandıktan sonra bir gün, başkasının nişanlısı diye uyanmak, Kâmrân, ben asıl bu sabah, senden ayrıldım. Hem de bir hatıra götürmeye, son bir defa başını çevirerek, arkasında bıraktığı şeylere bakmaya hakkı olmayan bir biçare muhacir gibi...” (ÇA 352)

Nikah ve Düğün

Aile kurumunun teşkilinde nişandan sonraki aşama **nikah ve düğündür**. Düğün için önemli hazırlıklar yapılır. Gerekirse ev misafirlere hazırlanırken baştan tanzim edilir ve tamir edilirdi. Düğünden önce kız ve erkek tarafı yeni kıyafetler de alırlardı. Bunlar en detaylı şekilde *Çalıkuşu*’nda *Feride*’nin iptal edilen düğününden önceki hazırlıklar anlatılmıştır.

“Fakat günün birinde güvercinliğin kapısı açılınca kendimi; boyumu bir hayli uzatan yeni siyah çarşafım, uzun topuklu iskarpinlerimle sokakta bulunca neye uğradığımı şaşırdım. Üstelik teyzem de köşkte düğün hazırlıklarına başlamış. Bu, beni büsbütün çileden çıkardı.

Köşk, boyacılar, dülgerler, terziler, uzak semtlerden gece yatısına gelmiş akrabalarla dolup boşalıyordu. Herkes, kendine göre bir işle meşguldü. Kimi, şimdiden davet mektupları yazıyor, kimi, eksikleri tamamlamak için çarşı pazar dolaşıyor, kimi dikişle uğraşıyordu.” (ÇA 104)

Düğünlerdeki aşırı kalabalık ve yorgunluk *Dudaktan Kalbe* romanında bir kadının dayanamayıp bayılması anlatılarak tasvir edilmiştir.

— Bu sıcakta çekilmez şey...

— Evet efendim... İlle düğün evini göreydiniz... Pek sıcaktı efendim... Hatta bir hanım bayıldı...

— Siz düğüne mi gittiniz?

— Evet efendim... Sonra da çarşıya uğradık...” (DK 76)

Evlilik öncesi aşamalar tamamlandıktan sonra toplumsal hayattaki en önemli eğlencelerden olan düğün yapılır. Düğünlerde yöresel farklılıklar görülür. Romanlardaki diğer folklorik unsurlarda olduğu gibi düğünlerde de eski ve yeni usul bir arada verilmiştir.

Düğün evi ya da düğünün yapıldığı alanlarda davetlilere yemek yedirilmesi geleneği olduğu görülür. Bunun üzerinde evlenen çiftin sosyal çevresine bağlı eğlenceler düzenlenirdi. Silifke yöresinde **çalgılı eğlenceler** yapıldığı görülür.

Yaprak Dökümü romanında gerçekleşen **İstanbul düğünü** evde yapılmıştır. Kalabalık bir katılımla müzikli bir eğlence yapıldığı ve geleneksel ritüellerin pek uygulanmıştır.

“Düğün gecesi... Ev, baştan başa aydınlık içinde... Kapılar, pencereler, açılmış. İkide bir cazbant çalıyor. O, susunca neşeli kahkahalar, haykırışlar, çılgınlıklar... Sokakta kuvvetli bir ışığın etrafına toplanan gece böceklerinin kaynaşmasına benzer bir gizli hayat var. Ta uzaklardan çalgıya ve aydınlığa doğru akıp gelmiş bir kalabalık. Kadınlar, erkekler, çocuklar. Bunların bir kısmı düğün evinin saadetini sokakta seyrediyor; bir kısmı içerdeki kargaşalıktan ardına kadar açılmış kapılardan cesaret alarak yavaş yavaş bahçeye yayılıyor. Ali Rıza Bey’in özene bezene işlediği çiçek tarhlarının kenarına oturuyor.” (YD 68)

Ateş Gecesi romanında da **düğün yemeğinden** bahsedilir. Bu yemeğe tüm konukların yemesi için ısrar edilir. Türk geleneğinde **misafire ikram** önemlidir. İnsanların yemek yedikten sonra daha sakin ve mutlu olmaları, misafirliklerinin daha keyifli geçmesine yardımcı olmasının bu konuda etkisi olduğu düşünülebilir.

“Yeni cevabımı beklemeden sualini değiştirdi:

—Siz düğün yemeği yediniz mi?

Kaçamaklı bir cevap vermek istedim, fakat ısrar etti:

—Yemediniz değil mi?

— Bilmem, canım istemedi. Kaymakam üzüm vermişti, daha başka şeyler de vermişti ya...” (AT 184)

Reşat Nuri romanlarındaki kahramanlar daha ziyade toplumun modern ve yenilikçi kesiminden seçildiği için düğünler genellikle **asri düğün** denilen yeni usule göre yapılmıştır.

“Geçen hafta belediye reisi bize geldi:

— Perşembe akşamına bir asri düğünümüz var, dedi, güvey bir eşraf ailesinin oğlu, gelin bizim belediye meclisindeki âza arkadaşlardan birinin kızı... İki aile arasında bir ihtilâf çıktı... Güvey tarafı eski usul, alaturka düğün, gelin tarafı balo istiyor... Neyse, biz araya girdik, bir bahçe eğlencesiyle meseleyi hallettik... Yani hem alaturka saz falan çalınacak, hem dans edilecek...

Ben, gözlerimi açarak sordum:

— Alaturka sazla mı? Belediye reisi güldü:

— Ne münasebet! Mersinden caz getireceğiz... O, ayrı; o, ayrı... Eğlence programı tertip için bir komite teşkil ettik. Bu komitede siz de dahilsiniz. Bu şerefi esirgememenizi şehir namına sizden ricaya memur ettiler beni...” (EH 91)

Eski Hastalık romanında gerçekleşen düğün sosyal hayattaki değişimi de gösterir. Asri düğün yapmaya niyet edilse de balo tarzı bir eğlencenin gerçekleştirilmesi için altyapı hazır değildir. Buna rağmen toplumsal değişimin başladığı ve gayret içinde olunduğu görülebilir.

Bir Kadın Düşmanı romanında yine asri düğünden bahsedilir. Romanda Geleneklerle başlayan düğün asri eğlencelerle devam etmiştir.

“Düğün programını evvelce yazmıştım. Gündüz alaturka bir nikah oldu. Dualar okundu, şerbetler içildi.

Kasabanın bütün ihtiyarları, bütün Ağırbaşları hazırды. Vesime tel, duvak taktı. Biz, kapalı elbiseler giydik, başörtüler örttük.

Gülsuyu ve amber kokularıyla dolan köşkte öyle ruhani bir kava vardı ki kendimi adeta cenaze evinde, Hicaz’da yahut cennette sandım. Merasime kasabanın ihtiyarlarıyla beraber gökyüzünün melekleri de iştirak etmişti diyebilirim. Ortalık kararırken alaturka davetliler akşam yemeğini yediler ve dualar, senalarla köşkten ayrılıp gittiler. Bu birinci perde.” (BKD 120)

Düğün eğlenceleri de evlenen çifte göre değişiklik gösterir. Evlilik ve öncesindeki ritüeller genellikle aile büyükleri arasında geçtiği için aile büyükleri hayatta olmayan gençlerin düğünleri hayattaki aile büyükleri ya da şehrin ileri gelenleri tarafından yapılması gelenektir.

“Ayşe’nin düğün günü.. Çiftlikte bütün işler durdu Ayşe, öksüzlüğünü anlamasın diye hepimiz son derece çalıştık. Şükran, mükellef bir köy düğünü hazırladı. Jülide, gelinin odasıyla, süsüyle meşgul oldu. Ben, kaymakamla belediye reisinden başlamak üzere (M,..) in en mühim şahsiyetlerini çiftliğe davet ettim. Hâsılı, orta-halli bir aile kızına bile bundan iyi bir düğün yapılamazdı.” (AG 355-356)

Eski Hastalık romanında eski ve yeni düğünler karşılaştırılmış, yazar burada kendi kanaatini ortaya koyarak eski usul düğünlerdeki **pehlivan güreşleri** geleneğini eleştirmiştir.

“Züleyha’ya gelince, onun için şehirdeki danslı toplantı, köydeki meşaleli ve pehlivanlı düğünden daha az gülünç değildi. Kendini bu nevi düğünlerden birinin gelini olarak hayalen bile görmek, onu tiksinti ve istihfaf ile doldurmağa kâfi geliyordu.” (EH 245)

Çalıkuşu’nda *Feride* gittiği Ege köylerindeki düğünlerdeki coşkunun uzun sürdüğünden bahseder. Sık sık tekrarlanan bu düğünlerde kadınların giyim kuşamları için tedbirler alarak bütçelerini yetiştirdikleri görülmektedir. Ayrıca günümüzde de devam eden **takı geleneği** sayesinde düğüne getirilen hediyelerle düğün masrafları fazlasıyla karşılanmıştır.

“Çalışmak gibi eğlenceyi de çok seviyorlar. Hafta geçmez ki bir düğün olmasın. Bir düğün, türlü türlü isimde kına geceleriyle tam bir hafta sürüyor. Demek ki onlar hemen her gece eğleniyorlar.

Evvela, buna nasıl para dayandırıyorlar, diye şaşıyordum. Fakat sonradan sırrını anladım.

Mesela, bir kadın, ağır gelinlik elbisesini on sene, yirmi sene, her düğüne giyiyor, onu yine, tertemiz, kendi kızına giydiriyor. Eğlenceleri çok sade. Çalgıları, armonika çalan bir ihtiyar ermeni kadını ki, küçük bir kumaş parçası, birkaç para ile memnun oluyor.” (ÇA 284)

Reşat Nuri romanlarında farklı düğün türlerinden bahsedilmektedir. Bunlardan biri *Ateş Gecesi* romanında geçen **eşraf düğünüdür**. Varlıklı kişilerin düğünlerinde davetli sayısı fazladır. Düğündeki ikramlar ve diğer eğlenceler daha coşkuludur.

“İşte o günlerde Milâs’ın dağ köylerinden birinde bir eşraf düğününe davet edildim. Daha doğrusu asıl çağırılanlar Selim Beylerdi; ben davetlinin davetlisiydim. Fakat teşrifat düşünülecek sıra değildi.” (AT 179)

Reşat Nuri’nin eserlerinde geçen en ilginç düğün ise Gökyüzü romanındaki **peri düğünüdür**.

“İlk önce bir hayal ile karıştırdığım bu hatırayı zihnim bir fotoğraf plağı gibi âdeta develope etti ve sade peri düğününü değil, Mürüvvet halanın korkunç hastalığını da görmeye başladım : O, çok uzun boylu, zayıf bir kadındı. Simsiyah çatık kaşlar, donuk kara gözler, hiç kıınıldamayan balmumu sarılığında bir yüz” (GY 211)

.....

“Bu düğünden kalan hatıra da şundan ibaretti: Uzun arabalarla kırmızı topraklı bir yoldan geçiyoruz...

Sonra, bahsettiğim karanlık yeraltı odaları... Hasırların üstüne dizilmiş ufak telek tepsiler içinde Arap bacılar yemek yiyor... Daha sonra mum ışığında gene günlük dumanların arasında zilsiz defler çalınıyor, korkunç çehreli bir bacı. Mürüvvet halanın önünde çarpınıp çırpınıyor; yüzünü yerlere sürüyor...

Nihayet, bu odalardan birinde beni bir battaniyeye sararak uyuttuklarını ve uyandırdıklarını görüyorum...

Mürüvvet halayı bu peri düğününden sonra bir daha gördüğümü hatırlamıyorum. Ailenin ileri gelenlerinin elli bu kadar sene sonra Sevim’i kurtarmak için bulduğu ve ileri sürdüğü çare işte böyle bir düğündü.” (GY 213)

Olağanüstü olaylar ve dönemin popüler aktivitesi olan **ispirizmacılık** üzerine kurulu romanda gerçekleşen peri düğünü iki alem arasındaki mistik bağı anlatmaktadır. Halk inancında böyle bir olayın varlığına olan inancı göstermesi açısından ilgi çekicidir.

Yapılan hazırlıkların bir kısmını da özellikle **gelin** için yapılan özel hazırlıklar oluşturur. **Gelinlik** kıyafeti dışında da gelin için bu en özel gününde özel kıyafet hazırlanır. Gelinlikler ve diğer kıyafetlere yöresel farklılıklar gösteren özel giysilerdir. Beyaz olmaları ortak özelliğidir.

“Acaba Naciye Ablanın gelin elbisesi nerede? Ben sanıyordum ki bu kabil şeyler bir hatıra gibi saklanır... Mutlaka evin içindedir. Haydi arayalım. Şükran biraz mukavemet etti. Fakat beni yormamak için nihayet razı oldu. Naciye’nin gelin elbisesi tahminim gibi bir dolap köşesinde, buruşuk ve tozlu, duruyordu. Şükran’ı kendi elimle süsledim. Tülden uydurma bir duvak yaptım, sonra kendim de resmi bir davete gider gibi büyük bir ihtimamla giyindim.” (AG 133)

Gelinliğin en önemli parçası gelinin yüzünü örten **duvak** değişmezlerden biridir.

“El öpme merasiminden sonra, damadı, gelinin bulunduğu odaya doğru götürdüler. Zehra, yeni elbisesi, biraz evvel kendi elimle tarayıp süslediğim başıyla, hemen hemen güzelce bir kıza dönmüştü. Fakat, kendisini, bura âdetlerince, duvak yerine yeşil atlastan bir nevi torbanın içine sokmuş oldukları için, çoban üzerinde ne tesir yaptığını göremedim.” (ÇA 203)

Düğün süresince duvak ile örtülen gelinin yüzü gerdeğe girerken damat tarafından açılır. Duvağı açmak için damat geline bir hediye vadeder ve buna **yüzgörümlüğü** adı verilir.

—Sana ben bir de yüzgörümlüğü veriyorum, ama müthiş bir yüzgörümlüğü. Keşfet bakayım: Küpe, yüzük, inci, elmas, hiçbiri değil. Aklını yorma bulamazsın. Bir yetimhane. Hayretle yüzüne baktım. O, memnuniyetle gülerek:
—Hoşuna gidecek şeyi nasıl keşfettim. Bizim “Alacakaya”daki çiftliği ben, otuz kırk kişilik bir yetimhane şekline sokuyorum. Etrafta bulduğumuz kimsesiz çocukları oraya toplayacağız. Ben doktorluk edeceğim, sen hocalık ve analık.” (ÇA 383)

Çalığışu romanında *Hayrullah Efendi*, *Feride’ye* bir yetimhane yaptırmayı vadederken *Akşam Güneşi’nde Şükran* yine ulvi bir yüzgörümlüğü talep eder.

“Şükran, küçük eliyle ağzımı kapadı. Gülerek :
—Senden eski gelinler gibi bir yüz görümlüğü isteyeceğim, dedi. Bu gece bana söz vereceksin...Yaşadığımız müddetçe bana ölümden bahsetmeyeceksin...
Zevcemin ağzımı kapayan elini ellerimle hapsettim, parmaklarına küçük küçük öpücüklerle istediği vaadi verdim.” (AG 134)

Reşat Nuri’nin gelin kahramanlarına söylediği bu talepler bu geleneği olumlu karşıladığı ve sevdiğini gösterir. Romanların kadın kahramanları eşlerinden manevi hediyeler isteyip onların maddiyattan ziyade manevi değerleri önemsediklerini gösterir. Kadınların isteklerinin manevi şeyler olması kıymetli mücevherlerden daha değerli olduğunu göstermektedir.

Çalığışu romanında duvak dışında gelinliğe iliştirilen ve **gelin teli** denen uğurlu olduğuna inanılan bir tel parçasından bahsedilir.

“Evet, Cemile’yi elimle süsledim, duvağını elimle taktım. Burada bir âdet var: Kim olursa olsun genç kızların saçına mutlaka bir parça gelin teli takıyorlar, bunu bir uğur sayıyorlar. Hırçın inadıma rağmen Cemile’nin annesini, saçımın bir tarafına minimini bir tel parçası iliştmekten men edemedim.” (ÇA 269)

Gelinliğin üstüne eklenen diğer önemli parça **gelin kemeri**dir. Gelin kemeri ya da bazı yörelerde kullanılan kırmızı kurdele gelinin bekaretini temsil etmektedir.

— Ayşe’yi yerli gelinleri gibi giydirmişlerdi. Beni görünce ağlayarak ellerime kapandı, ben de onu okşadım. Alnından öptüm. Sonra kemerini bağladım. Odada gelinin arkadaşlarından birkaç köylü kız daha vardı. Sıkılmalarından korkarak yüzlerine bakmıyordum.” (AG 356)

Evlilik ve düğün ritüelleri arasında en önemlilerinden biri de düğün öncesi **kına yakma** ya da kına gecesi tertip edilmesidir. Türk inanışında kına yakılan canlıya zarar vermenin uğursuzluk getireceğine inanılır. Adaklık kurbanlara, evlenecek kadınlara kına yakılması yaygındır. (Kalafat 1990: 51).

Geline kınayı evli bir kadın yakar. Kınada kızın evliliğinin hayatı boyunca sürmesi ve ailesinin evine dönmemesi konusunda türküler söylenir. Kız tarafındaki kadınlar gelin ile birlikte ağlar. Ayrıca avuca yakılan kına ile birlikte altın ya da para konulmasının bereket getirdiğine inanılır. Kına yakılmadan önce kadınlar müzik eşliğinde oyunlar oynanarak eğlenilir. Eğlencenin ardından ya da düğün gecesinden önce okutulan **mevlit** de dini bir ritüel olarak düğüne hazıklarını tamamlayıcısıdır.

“Zehra, dün gece muhtarın evinde gelin oldu. Çoban Mehmet, mahzun olmasın diye köyün meydanında davul, zurna çaldılar, bir iki pehlivan güreştirdiler. Kadınlar arasında da, ayrıca bir kına gecesi yapıldı. Mevlit okutuldu. Benim hediye ettiğim gelin elbisesi köyün ihtiyarlarına yine fazla alafranga görünmüştü. Kulağıma etraftan: “Yarın ahiret”, “Münkir nekir”, “Kızgın topuz” gibi kelimeler geliyordu.” (ÇA 202)

Burada sayılan özelliklerden düğünlerde özen gösterilen geleneklerden birinin de düğün mevlidi okunması olduğu anlaşılmaktadır. Geçiş dönemlerinde gerçekleşen tüm etkinliklerde olduğu gibi törenin bir parçası olması, bereket getirmesi için dualar edilmesi, Kur’an-ı Kerim’in belirli bölümlerinin ve özellikle **Mevlit**’in okunmasına genel olarak mevlit okutmak denir. Mevlit okunması ve düğün mevlidine diğer geleneklerde olduğu gibi İstanbul dışında daha fazla önem verdiği görülmektedir.

“Ebe Hanım, bu sabah yine gelmişti. Bana mevlit okumayı bilip bilmediğimi sordu. Yakında bir düğün varmış da. Anlaşılan bu köyün düğünlerinde çalgı yerine mevlit okuyorlar.

Gülmemek için dudaklarımı ısırarak:

—Bilirim ama, sesim yok, Ebe Hanım, dedim.

Ebe Hanım, bana teessüf etti. Eski hoca hanımlardan biri gayet güzel mevlit okur, bu sayede epeyce para kazanırmış. Mamafih, bugünkü ziyaretten asıl maksat bu değil. Fakir bir kızcağızı gelin ediyorlarmış. Komşular sevaplarına bir iki tencere ile yatak tedarik etmişler, gelini köşeye oturtmak için benden de bir eski entari istiyorlarmış.” (ÇA 200)

Mektep hocaları mevlit okuduğu fakat İstanbul’dan gelen ve yenilikçiliği temsil eden *Feride*’nin mevlit okumayı reddetmesi Reşat Nuri’nin öğretmenlerin

gelenekle aralarına bir sınır çekmesi gerektiği düşüncesinin göstergesi sayılabilir.

Evlilikte çiftin bir araya gelişi herkese duyurulmak asıl amaçtır. Düğünde yapılan dini ritüellerle de evliliğin kutsanarak uzun süreli ve hayırlı olması sağlanmak istenmiştir.

Düğünün resmi kısmı olan **nikahta** olağanüstü durumlarda damadın katılamaması halinde yerine vekil tayin ederek nikah gerçekleştirilirken nişan ileri bir tarihe de ertelenebilir.

“-Nasıl, nişan toplantısında senin yerine bir vekil mi koyacağız? Nikâhta öyledir ama kızım, nişanda henüz böyle bir adet çıkmamıştır ” (ÇA 89)

Düğünün ardından gelin ve damadın birlikte yaşamaya başlaması da erkek tarafından güvey girmek olarak adlandırılmıştır. *Acımak* romanında evlenme yerine **güvey girme** şeklinde söylendiği görülür.

“Bir hafta evvel güvey girdim. Mesudum. Ben bu saadete bu samimî aile yuvasına ne kadar zamandan ” (AC 84)

Nikah, evliliğin resmileşmesi için son aşamadır. Evliliğin geleneksel yapısında dini nikah şer’i kurallara göre kısırlırken yeni kanunlara henüz geçilen dönemde yazılmış olan Reşat Nuri romanlarında **resmi ve dini nikah** birlikte görülür. Eski Hastalık romanında gerçekleşen düğünden önce resmi nikah kısırlmıştır. Çiftler genellikle önce resmi nikahı kıyar daha sonra düğün evinde dini nikah kıyılır.

“Resmî dairedeki nikâhtan sonra, Silifke’deki evde dostlara bir kabul yapılmış, sonra geceye doğru otomobille çiftliğe hareket edilmişti. EH 258

Buna mukabil Züleyha, kaynanasının Gölyüzü halkını alabildiğine yedirip içirmesine ve geç vakte kadar açıkta meşaleler ve çalgılarla eğlendirmesine mâni olmamıştı.” (EH 258)

Nikah ve resmi nikahta **şahitlik** edilmesi gerekir.

“Şükran, beni nikâh için arıyormuş... Misafirler büyük salonda toplanmışlar. Jülide’nin vekâletini almam lazımmış.” (AG 398)

Akşam Güneş’inde nikahın kıyılması detaylı anlatılmıştır. Nikahın bereketli ve hayırlı olması için dualar okunması anlatılır.

“Sorulan suallere makine gibi cevap veriyor, bana gülümseyenlere gülümsüyordum. Kur’an’lar okundu, dualar edildi.

Sonra, beni tekrar Jülide'nin yanına götürdüler. Kızım elimi öptü: Benim onu omuzlarından tutarak alnına titrek bir baba busesi koymam lâzım geldi. Sonra, yine mendilimi sızlayan dişimin üstüne bastım.” (AG 399-400)

Gelin nikahtan sonra büyüklerin ellerini öper.

Evliliğin bitmesi durumunda bunun resmi olarak ispatı için **Şer'i talakname** vesikası düzenlenir. Bu vesika kadının kocasıyla evlilik bağının kalmadığını gösterir. *Dudaktan Kalbe* romanında *Saip Bey* kız kardeşinin hayırsız kocasından bu belgeyi istemiştir.

“Saip Bey, Melek'e cevap vermemiş, doğrudan doğruya Nail'e mektup yazmıştı: «Bu işte bir cürüm ve günah varsa size aittir. Kardeşimizi baba ocağına kabule hazırız. Ancak bize sizinle hiç bir alâkası kalmadığına dair resmî ve şer'î talâkname ibraz etmesi lâzımdır.” (DK 24-25)

Kızılık Dalları romanında toplumda evlilik kurallarının **şer'i hukuka** uygun olması gerektiği belirtilmiş, modern evlilikten önceki geleneklere bağlılık gösterilmiştir.

“Hoş sağlığında da onun bir hayrı dokunmuyordu ya, neyse... Kadınsız ev olur mu hanımefendiciğim?... Murat Bey de elbette ergeç eve bir kadın getirecek...
— Aman sütnine... İğreniyorum... Kadın daha sağ canım..
— Onlar da hemen bugün bizi alsın demiyorlar ya... Üç ay sonra... beş ay sonra... Şeriatte erkekler için müddet yoktur amma...” (KD 334)

Kızılık Dalları romanında eşi rahatsız olan Murat Bey'in yeni bir eş bulmak için çevreyi araştırdığı görülür. Boşanma sonrası kadınlar tekrar evlenmek için belirli bir süre beklenmesi gerekir. Bu bekleme süresi erkekler için geçerli değildir. Erkek boşandıktan sonra istediği zaman tekrar evlenebilmektedir.

Geleneksel zihniyetten uzak olan *Hayrullah Efendi* karı koca hayatı yaşamadığı halde çevresel baskıları düşünerek *Feride* ile evlenir. **Şer'i kurallara** göre kadın ve erkeğin aynı ev içinde nikahsız bulunmasının yasaktır.

“-O halde, son çareye başvuracağız. Seni şeriatlerine uyacak bir sıfatla evimde alıkoyacağım, müdafaa edeceğim. Hazır ol Feride. Öbür Perşembe...
Bir haftadan beri Kuşadası'ndayım. Yarın gelin oluyorum.” (ÇA 382)

Bunların dışında evliliğin devamlılığı için karıkoca arasında davranışlar da önemlidir. Bu konudaki gelenekler *Çalikuşu* romanında *Hayrullah Efendi* formalite icabı yaptığı evlilik sonrası geleneksel damatlar gibi eşine ilgi göstermediği anlatılır. Özellikle evliliğin ilk zamanları karı kocanın birbirlerine ilgi göstermemesi günah olduğu belirtilmiştir.

“Gecenin ilk saatlerini, her akşamki gibi aşağı yemek odasında geçirdik. Hayrullah Bey, gözlüğünü takmış, “Rousseau”sunun kalın cildini dizlerinin üstüne koyarak köşeye oturmuştu.

-Gelin hanım, yeni güveyin kitap okuması caiz olmaz amma, kusura bakmazsın. Korkma, geceler uzun, yeni geline aşk destanları okumaya da vakit bulurum, dedi.” (ÇA 423)

Kadının kocası iyi huylu olması halinde onun rızasına uygun davranması da dini bir emir olarak algılanmıştır. Evlilikte evin geçimi erkeğin vazifesi olduğu için ataerkil yapıda erkek velinimet gibi algılanmıştır.

“Fakat ne ziyanı var? Namuslu bir adamın her şeyi iyidir... Namuslu bir kocanın her emrine baş eğmeyi Allah emrediyor. Görüyorsun ya Ayşe... Senin için velinimetinin nasihatlerini dinlemekten başka çare yok...” (AG 310)

Evlilik konusunda Türk kültürü oldukça geniş bir geleneğe sahip olduğu halde Reşat Nuri romanlarında bu geleneklere yer vermekten kaçınmış, özellikle düğünleri anlatırken asri düğünleri daha detaylı anlatarak yenilikçi duruşunu bu konuda da göstermektedir.

2.1.3 Ölüm

Geçiş dönemlerinin sonuncusu olan ölüm Anadolu kültüründe İslami inanış çerçevesinde şekillenmiştir. Ölü ile ilgili yapılan uygulamalar dini kurallar ve dini anmalara birleştirilmiş ve böylece acıya karşı tevekkülün artması sağlanmıştır. Erman Artun ölüm ile ilgili davranışları üç temel inanışa bağlamaktadır.”

“ 1- Öte dünyaya gidişi kolaylaştırma

2- Öte dünyada ve geride bıraktıklarının gözünde saygın bir yer almak

3- Ölenin yakınlarının bozulan ruhsal durumlarını sağaltmak” (2005: 171)

Halkın ölüm karşısındaki çaresizliği özellikle bu ritüellere daha bağlı ve saygılı olmasını sağlamıştır. İnanç ve yaşayışına bakılmaksızın geçiş döneminin diğer ritüellerine göre ölüme daha özenli yaklaşmıştır. Genellikle dini yönü ağır basan uygulamalar; ölüm öncesi, ölüm sırasında ve ölüm sonrası adetler olarak üç başlıkta incelenir.

2.1.3.1 Ölüm Öncesi

Ölüm tüm insanlar için ortak bir korkudur. Bu büyük korku sebebiyle inanış ve gelenekte en ciddi uygulamaların ölüm çevresinde toplandığı görülür.

Halk arasında batıl inanışlarda özellikle bazı hayvanların alışılmadık zamanlarda görülmesi veya ses çıkarmaları bir ölümün gerçekleşeceğini haber verdiğini düşünülerek korku yaratır.

Ölüm karşısındaki çaresizlik, eşyanın duruşu ölümün belirtileri sayılmış ve insanlar ölümü sezdiren olaylar ve nesnelerden uzak durmuştur. (Örnek, 2000: 208) Reşat Nuri bu tip yaygın batıl inanışlara romanlarında yer vermemiştir.

Halk inancında ölecek olan kişinin bunu önceden hissettiği ve hazırlıklar yapmaya başladığı düşünülür. Kişinin ölümünden sonra sahip olduğu varlığın kimlerin olacağını bildirmesi, yapılması istediği şeyleri yakınlarından rica etmesine **vasiyet** denir. Vasiyet maddi varlığın kimlere ne şekilde pay edileceğini belirtmekle birlikte bazı durumlarda hayatta kalan yakınlardan yapmasını istenen bir takım istekleri de içerebilir. Vasiyetin yerine getirilmesiyle mevtanın ruhunun huzura ereceği aksi takdirde mevtanın vasiyetin muhataplarını rahatsız edeceğine inanılır.

Reşat Nuri kahramanlarına ölümden önce vasiyetlerini söyletmiş ve ardından yerine getirilmesiyle güzel sonuçlar doğurarak bu geleneği olumlu ve faydalı karşıladığını göstermiştir.

Akşam Güneşi romanında kardeşinin çocuğuna bakma sözü veren amca çocuğun haylazlıklarına rağmen elinden geleni yaparak vasiyeti yerine getirir.

“Zavallı amcam, benden çok çekti. Beni kendi çocukları kadar seviyordu. Fazla olarak bana, öleceği gün, beni adam etmek için her fedakârlığı yapacağına söz vermişti Adamcağız, sözünü tutmak için beyhude yorulup çırpıyordu. Ben yaradılıştaki bir çocuk için yapılacak pek az şey vardı.” (AG 54)

Ebeveynlerin genelde yakınlarına en önemli vasiyetleri kendinden sonra çocuklarına sahip çıkmaları ve onları iyi ahlak üzerine yetiştirmeleri olmuştur.

Akşam Güneşi’nde *Nazmi*’nin vasiyeti bir mektup şeklinde yazarak ölümü ardından eniştesine verilmesini ister.

“Çekmecesinden bir zarf çıkardı: «Al Ayşe, bu zarfı sakla, dedi, onu senden başka kimse bilmiyecek.. İnsan hali bu.. Günün birinde hastalanıp ölürsem, yahut bir

kazaya uğrarsam ‘onu enişteme teslim edeceksin... Amma hiç kimsenin görmeyeceği bir yerde... Anlıyor musun? Ayşe? Bunu ancak ben öldükten, hatta daha iyisi gömüldükten sonra vereceksin..” (AG 594)

Çalığışu romanında da *Hayrullah Efendi*, *Feride*’den hayatının aşkı olan *Kamuran*’la tekrar görüşmesini vasiyet eder.

“Bu son arzuyu yerine getireceğimi ağlaya ağlaya söyledim. Fakat doktorum, bunu da kâfi görmedi. Eski nişanlımla da barışmamı istiyor, bir gün onun, benim için belki bir büyük kardeş olacağını söylüyordu. Elimle Kâmran’a teslim edilmek için bana mühürlenmiş bir paket verdi.” (ÇA 416-417)

Feride Hayrullah Efendi’nin isteğini yerine getirmeyeceğini söylemesine rağmen vasiyeti yerine getirerek *Kamuran*’ı görür.

“Ben burada dünyada en çok sevdiğim bir adama, üç ay evvel ölüm döşeği başında verdiğim vaadi yerine getirmek için geldim. Müjgân, size yalan söylemek mecburiyetinde kalmıştım. Ben, şimdi dul bir kadını. Kocam, üç ay evvel kanserden öldü.” (ÇA 416)

Reşat Nuri romanlarında maddi vasiyetlerden hiç bahsedilmemesi kendisini daha çok etkileyenin manevi vasiyetler olduğunu göstermektedir.

Romanlarda rastlanan ilginç bir vasiyet de *Kızılıcak Dallar* romanındaki *bedduadır*.

— Hasta ölmeden bir gün evvel bana bir vasiyet ettiydi hanımefendi...

— Ne vasiyeti?

— Söylemeye korkuyorum büyük hanım.

Büyük hanım, daha fazla korkuyor, tüyleri diken diken oluyordu. Fakat merak, korkuya üstün geldiği için, yalancı bir sessizlikle:

— Söyle kızım, korkma, dedi.

— Hanımefendi, hasta bana dedi ki: «Ben anlıyorum... Ben öldükten sonra sizin küçük hanımı Murat Beye verecekler... Eğer bunu yaparlarsa büyük hanıma de ki: «Hasta sana ölüm döşeğinde beddua etti... Evlâtlarının hayrını görmesin. Onlar da benim gibi birer birer gözünün önünde ölsünler.

Büyük hanım, yırtıcı bir çılgılık koparak düşüp bayıldı.” (KD 358)

Ölecek kişinin vasiyeti kadar **son isteği** de önemlidir. Vasiyet kadar kapsamlı olmayan bu istek mutlaka yerine getirilmeye çalışılır. Aksi taktirde ölünün kabirde rahat edemeyeceği ve isteği yerine getirmeyen kişileri rahatsız edeceği düşünülür. Bu istekler Reşat Nuri romanlarında bazen duygusal istekler olarak görülür.

Harabelerin Çiçeği romanında, *Çalikuşu* romanındaki vasiyet gibi sütninesinin *Süleyman*'dan sevdiği kadının yanına gitmesini son isteği olarak söylediği görülür.

“Sütninem, bir rüya içinde gibi, kesik kesik devam ediyordu.

-Seniha, pek güzel bir kızdı, ya Süleyman... Sen ondan güzel, o senden güzel... Saçları, yüzü ne güzeldi Süleyman...Onu niçin almadın, niçin almadın Süleyman? Zavallı sütninem, ihtiyarlık hezeyanları içinde, belki benim eski yüzümü görüyordu. Şimdi, o derin ve samimi kanaatıyla yalvarmaya başlamıştı:

-Git, onu ara, bul Süleyman... O, seni sevecek... Amma, sade o, seni sevecek!..

Yavaş yavaş sesi sönüyordu. Nihayet büsbütün sustu.” (HÇ 91)

Yeşil Gece romanında *Şahin*'in hocası hayatının sonlarına doğru uğradığında ondan son istek olarak kaymaklı ekmek kadayıfı istemiştir.

“Şahin Hocadan başka kimse bu zavallının yanına uğramazdı. Genç softa, ölünceye kadar ona yardım etmişti.

Fakat aksi gibi onun da fakir bir zamanıydı. Öleceğine üç gün kala ona bir şey isteyip istemediğini sormuştu.

Hasta, kemikleri çıkmış, kansız yüzünde hummadan parlayan gözleriyle ona yalvarmış:

Kaymaklı ekmek kadayıfı, demişti. Şahin hocanın kesesinde ara sıra üç beş kuruş bulunurdu. Fakat o gece son kalan yirmi parasıyla bayat simit alıp kuru yemişti. Üç gün sonra softanın cenazesi medreseden çıkarken Şahin Efendi, kendini tutamamış, ağlamaya başlamıştı.” (YG 29)

Tıpkı aşermekte olduğu gibi ölüm öncesi de can verecek kişi tuhaf şeyler isteyebilir. Bu basit isteği bile yerine getirememiş olmak Şahin'i derinden üzmüştür.

Çalikuşu romanında öleceğini anlayan *Yusuf*'un son isteği sevdiğini bir kez daha görmektir. *Feride* bu isteği yerine getiremediği için mahzun olsa da bir askerin şehit olması yeterince büyük bir paye olduğu için mutlu öldüğünü düşünerek kendini teselli eder.

“Yusuf'un yatağında mum gibi eridiğini görüyorum. Fakat öyle anlıyorum ki, mesut ölüyor. Ne şikâyet var, ne acı söz, ne çırpınma. Bazen kendini kaybediyor. O vakit, gözkapakları hafif hafif titriyor, soluk dudakları gizli bir gülümseme ile yavaşça isminizi tekrar ediyor. Düne kadar bu derdinden bana hiç bahsetmemişti. Dün ellerimi tuttu, birer birer parmaklarımı öperek:

-Onu bir kere daha göster bana abla! diye çocuk gibi yalvarmaya başladı. Yusuf için her fedakârlığa razıyım. Fakat buna imkân göremiyordum. İçim parça parça oldu.

-İyi ol. Yusuf, çabuk iyi ol! Elbet bir gün yine göreceksin... diye alnını, saçlarını okşadım.” (ÇA 276)

Haraberlerin Çiçeği’nde ölmeyen önce hastanın son istediği sadece hava almak olarak anlatılır.

“Onlar kapıdan çıkarken hastanın gözlerinden iki büyük damla yaş düştü. Hasta öleceğini artık kendi de anlamıştı. Filhakika, nihayet, iki gün daha yaşayabildi. Onu rahatlatmak için, ne lazımsa yaptım.

Hava diyordu, biraz hava. Pencerenin iki kanadını açtım.” (HÇ 14)

Ölen kişinin gözlerinde iki damla yaş olduğu görülür. Halk arasında ölerken gözleri açık kalan kişilerin dünyada bir muratlarına ulaşmadan can verdiklerine inanılır.

“Sabaha karşı hastam hafifçe hareket etti. Derin bir nefes aldı. Mumu çehresinin üzerine eğdim. Yarı açık ela gözlerinde iki damla yaşla ölmüştü.” (HÇ 16)

İnsanın en büyük korkusu olan ölüm, halk inancında dini temellerle açıklanmış ve korkudan ziyade **tevekkül**le karşılanacak bir kurtuluş olarak görülmüştür. *Kızılık Dallar* romanında *Nevnihal Kalfa*’nın ağzından bu tevekkülün sebepleri şu şekilde anlatılır.

“Nevnihal Kalfaya göre, ölüm bir imtiyaz, paşalık, vezirlik kabilinden bir rütbe idi. En ehemmiyetsiz bir insan öldü mü, ahrete gider, Allah’a yaklaşır, peygamberlerle görüşür, meleklerle kapı yoldaşlığı eder, dünyada kalanlara ne isterse yaptırmak kudretini kazanırdı.

Sonra, ihtiyar kadının bütün sevdiği, hürmet ettiği insanlar ahrete göçmüş, dünyada mânâsız bir çoluk çocuk alayı kalmıştır. Konağın bir ucunda —büyük hanımın baykuş yuvası dediği— küçük bir odada ölenlerin hatıraları içine gömülmüş yarı yaşar, yarı rüya görürken, gözü önünde dolaşan hayaller ona ihtiyarlardan çehrelerini pek seçemediği sahici insanlardan daha hakikî gelirdi.” (KD 163)

2.1.3.2 Ölüm sırasında

Ölüm anında yapılması gerekenler ritüeller halk tarafından özenle uygulanır. Her insanın kaçınılmaz sonu olan ölümü hatırlayan insan ölüye saygı duyarak bu duruma hazırlık yapar. Can vereceği anlaşılan kişinin huzur içinde ruhunu teslim etmesi için mümkün olan tüm tedbirler uygulanır.

Harabelerin Çiçeği romanda ise evde bir vefat gerçekleşeceği anlaşılsa çocukları korumak için akrabalara yatılı misafirliğe gönderildiği görülür.

“Ertesi gece sabaha karşı hastam öldü. Bu asil hanımın ölümü bile başkalarına benzememişti. İhtiyar hizmetçisinden sonradan öğrendiğime göre, çocuklarını gündüzden giydirtmiş, yattığı yerden saçlarının taranmasını potinlerinin bağlanmasına nezaret etmiş. Nihayet Muradiye’deki bildiği bir yakınlarına gece yatısı misafir göndermiş.” (HÇ 16)

Ölüm inanışları arasında kişinin yaşadığı hayata göre **can vermesidir**. İyi bir hayat yaşayarak dini vecibelerini yerine getirmiş kişilerin cennete gideceğine, inancı tam olanların daha kolay can verdiklerine, hayatta kötülük yapmış ve ya büyük bir isteklerine kavuşamamış olanların ise son nefeslerini acı çekerek verdiklerine inanılır.

“Bizimki "Zavallı adam ıstırap çekiyor... Can veremiyor... Kızının bir şeyini bulup versek de ferah ferah ruhunu teslim etse..." dedi.” (AC 39)

Acımak romanında *Zehra*’ya gerçekleri anlatamadığı için hayatı boyunca ıstırap çekmiş olan *Mürşit Efendi* kızına gerçeği anlatamadan **can verdiği** için acılar çekmiştir.

Zehra babası hakkındaki gerçekleri öğrenmesi evdeki gizli sandıkta bulunan bir günlükle gerçekleşir. Kızının hakikati öğrenmesiyle **mevtanın ruhunu rahatlamıştır**.

“Sandığını açtık... eşyalarını karıştırdık... Elimize bir kurdele geçti... "İhtimal Zehra Hanımındır..." dedik. Bizimki "Mürşit Efendi bak kızının kurdelesini bulup getirdik... Kokla ferahlarsın" diye kulağına bağırdı... Kurdeleyi yüzüne koyduk. Benim böyle şeylere pek itikatım yoktur ama adamcağız âdeta sakinledi... Biraz sonra soluğu kesildi. Ölürken sıkıntı çekmedi kızım.” (AC 39)

2.1.3.3 Ölüm Sonrası

Ölüm esnasında ve ölümden sonra mevtaya saygı gösterilir. Hayatta kalan yakınlar teselli etmek için birtakım ritüeller gerçekleştirilir. Ölümü cemiyet olarak birlikte karşılama, ölü için dini ibadetler ve **Kur’an okunması, fakirlere sadaka verilmesi** ve taziye için gelenlere **ikramda bulunulması** ölü için yapılan ritüellerdir.

“Konakta âdetti, ölüm haberleri çocuklardan saklanır, ölen anaların Bursa’ya, babaların ise Mekke’de hacı olmaya gittiği söylenirdi. Murat’ın çocukları için bu masala hacet kalmadı. Çünkü, o kargaşalıkta kimse onlarla meşgul olmadığı için, her şeyi görmüşler, bahçede tabut yapılırken etrafında dolaşmışlar, kaynayan kazanın altına çalı çırpı atmışlar, belki hatta bir yere saklanarak annelerinin yıkandığını seyretmişlerdi.

Yine konağın eski âdetlerinden olarak büyük hanım, acele pirinç çorbası pişirtti.”
(KD 350)

Kızılılık Dalları romanında ölüm haberinin küçüklerin fazla etkilenmemesi için onlardan gizlendiği, kaybedilen kişinin uzak ve kutsal yerlere gittiği söylenmiştir. **Taziyeciler** için de çorba pişirilerek ikram edilmiştir.

Eski Hastalık’ta ise ailesini geçindirmek için tekrar Anadolu’ya gitmeye çalışan yaşlı doktor, bu yolculuğu tamamlayamayarak sükunetle can verir. Burada denizde yaşanan ölümlerde **uğursuzluktan** bahsedilir.

—Aldatmadı. O da bilmiyordu. Hattâ vapurda kimsenin, haberi yoktu... Tabîî kaptan müstesna...

—Niçin?

—Denizciler vapurda ölüyü uğur saymazlar da... Doktor, benim kucağımda öldü... İnandırılmayacak kadar sakın ve kolay bir ölüm... Ortalığı telâşa vermek manasızdı. Uyuduğunu söyleyerek çocukları yatmağa gönderdim. Ortalık ağırıncaya kadar kendim bekledim... ” (EH 274)

Denizciler gemide bir ölü olmasını uğursuz saydıkları için mevtayı hızla karaya ulaştırıp yolculuklarına devam ederler.

Ölüm haberlerinin verilmesinde hassas olma geleneği vardır. Haberi vermeden önce özel teselli cümleleri söylenir.

“İhtiyar adam, bu düşüncelerden sonra, Gülsüm’ün yüzüne dikkatli bakıp başını iki yana çevirdi:

— Ne diyelim, ölenle ölünmez, ölen kurtulur. Biz kendimize bakalım. Allah gani gani rahmet eylesin... Yarın, bizlere ahrette şefaati dokunur inşallah, dedi ve kendisine düşen insanlık vazifesini bitirmiş oldu.” (KD 154)

Kızılılık Dalları romanında *Gülsüm* kardeşi *İsmail*’in çocuk yaşta günahsız olarak öldüğü ve dini mükafatlara erdiğini söyleyerek teselli edilmiştir.

Ölüm esnasında hastanın yaptığı son hareketler *Damga* romanında şu şekilde geçmektedir.

“Böyle hiç vakasız iki buçuk sene geçti. Paşa babam, bir kış sonunda, zatürriyeden öldü.

Son gün ona ilaç veriyordum. Yüzü mum gibi sarı, gözleri kapalıydı. Göğsü; tutuk, mustarip nefeslerle daralıyordu. Gözlerini açmadan elimi tuttu; göğsünün üstünde muhafaza etti. Sonra yavaş yavaş dudaklarına götürdü; parmaklarımın uçlarını öpmeye başladı. Kendini büsbütün kaybedene kadar bu vaziyette kaldık...” (DG 36)

Ölüm ritüellerinden biri de **helalleşmektir**. İslam inancına göre Allah kul hakkı kişiler arası hukuka aittir ve Allah tarafından affedilmez. Kul hakkından kurtulmanın tek yolu helallik almaktır. Bu nedenle insanlar hayatları boyunca kul hakkından kaçınırlar ve yine de ihtiyaten ölmeden önce çevrelerindeki kilerden haklarını helal etmelerini ister ve kendileri de haklarını helal ettiklerini söyler. Ölüm anından önce ölecek kişi sık sık **helallik ister**.

“Fakat Şefika Abanın, arkasına geçerek onu omuzlarından bastırmasına rağmen rahat durmuyor; ellerimin arasında kayıp kıvranıyor; ağlıyor; helalleşmeden ölmek istemediğini söyleyerek kocasını çağırıyor. Fakat öyle sesler, hareketler ve kıvranırlarla ki, ortada ölüm ve helalleşme gibi kelimeler olmasa insan, başka maksatla çağırıldığını zannedecek...” (KY 32)

Kızılık Dallar romanında ise bir oyuna getirilen çocuk öleceğini sandığında bir alevi köyünde gördüğü şekilde helallik ister.

“Karardan dönülmeyeceğini görerek çaya atılmağa razı olmuş, ve gariptir ki birdenbire sakinleşmiştir.

— Haydi şimdi büyüklerinin ellerini öp de helâllik dile, diyorlar. Ona da inanıyor. Bir, iki kişinin elini Alevî köylerinde görmüş, olduğu gibi yere oturarak iki eliyle tutup öperken helâllik diliyor. Ötekileri de birer birer dolaşacaktır.” (KD 101)

Öleceği anlaşılan kişinin yakınları hastayı son bir kez görmeyi ve helallik almayı ister. *Dudaktan Kalbe* romanında *Lamia* babasının son anlarını anlatırken onu son kez görüp yanağından öptüğünü anlatır.

“Bir gün, dereden geçerken atım akıntıya kaptırmış... Sular onu beş dakikalık bir yere kadar sürükleyip götürmüş. Değirmenciler, yetişip kurtarmışlar amma iş işten geçtikten sonra... Sular zavallı babamı bir kayaya çarpmış, başını, göğüs kemiklerini fena halde zedelemiş... On gün kadar hasta yattı... Doktor arkadaşları çok çalıştılar... Öldüğü güne kadar ben de hastanede kaldım, geceleri sabahlara kadar ben onu bekliyordum... Nihayet bir gece ağırlaştı... Beni zorla dışarı çıkardılar, ölünceye kadar yanına bırakmadılar... Ben o kadar müteessir olduğum halde o gün de beybabama analık ettim. Ağlayarak sandıkları, açtım, bir ölü için ne lazımsa kendi elimle bulup çıkardım. Onu bana son defa göstermek istemiyorlardı. Bir kaymakam doktor bey vardı. Ayaklarına kapandım.

Halime acıdı, beni elimden tutarak beybabamın yatağı yanına götürdü. Yüzüne bakamadım. Sadece yanaklarını öptüm.

Lâmia'nın sesi titriyor, gözleri yaşla doluyordu. Kenan, onun sarı saçlarını derin bir şefkatle okşadı :

— Çok gençsin kızım, unutursun, dedi. Sonra, mahzun ve dalgın bir tebessümle ilâve etti :

— Sen hiç olmazsa son bir defa yanaklarını öpebilmişsin... Ben benimkinin nerede ve nasıl öldüğünü bile bilmiyorum.” (DK 87)

Son Sığınak romanında ölünün son anlarında sorduğu sorular ve **teselli** edilmesi anlatılır.

“Hoca:

— Söyle doktor, dedi, öleceği zaman böyle ilâhî bir belâhet gelir mi insana? O zaman, nasıl, nerede öldüğünü bilmez değil mi? Bir filozofluk geliyor galiba sonunda... «İşte buymuş!» deniyor.

Gazali, Lalayı tekrar okudu. Makbule:

—Sana şarkını bir kere daha söyleyeyim, dedi.

—Lala, biz, birkaç gün için gidiyoruz...

—Ban da gıdarım, ban da!

—Sen, burada rahat edeceksin... Biz, yine geleceğiz... Sen hazırlanır, bizi beklersin...” (SS 192)

Ölünün son anlarında yakınları mateme başlamaması için yanında sakince duramayanlar uzaklaştırılarak hastanın kötü etkilenmesi engellenir. Genel adıyla **Ah u vah etmek** denen bu pişmanlık sözleri daha hayırlı bir hayat sürme fırsatını kaçırdığı düşünülerek söylenir.

“Zannettiğinizden ziyade kuvvetliyim. Münasebetsiz bir şey yapmamdan korkmayın.

Hayrullah Bey, bir parça düşündü; sonra başını sallayarak razı oldu:

-Peki kızım, fakat şunu unutma ki, beyhude ah-û vahlar hastayı ürkütür.

İnsan, ne kadar acı olursa olsun, bir mecburiyeti kabul ettikten sonra içine sükûn ve tevekkül geliyor.” (ÇA 362)

Ölüm haberi uzaktaki tanıdıklara bildirilirken zarfın kenarı yakılarak verilir. Böylece zarfın içinden çıkacak kötü habere hazırlık yapılmış olur.

“Medresede iken bir gün ona elden ele dolaşa dolaşa sararıp yıpranmış bir zarf geldiğini hatırlıyordu. İçini açınca ucu yanık bir mektup çıkmıştı. Şahin Efendi, bu yanığı görünce fazla bir telaş ve teessür göstermemiş, sade derinden bir nefes alarak:

Allah rahmet eylesin... Benim garip anacık gitti, demişti.” (YG 114)

Kişi ruhunu teslim ettikten sonra Kur'an-ı Kerim okunur. Kur'an okuma hem ölen kişi adına yapılmış nafile bir ibadet olarak değerli hem de Kuran okunduğunda dinlemek farz olduğundan matem evinde feryat figanın abartılmasını engeller.

“Sükût içinde yemek yediler. Sofada bir eski saat işliyor cenazeyi bekleyen kadının yüksek sesle Kuran okuduğu işitiliyordu...” (AC 41)

Acımak romanında *Mürşit Efendi*'nin ölümü ve sonrası detaylarıyla anlatılır. Mevtanın öncelikle yüzü örtülür.

“Mürşit Efendiyi ince bir şilteye yatırmışlar üstüne bir eski asker battaniyesi örtmüşlerdi.

Battaniye kısa olduğu için ölünün yırtık çoraplı ayakları dışarıda kalmıştı Zehra artık kendini zapt edemedi.” (AC 127)

Daha sonra mevta defnedilene kadar bekletileceği **rahat döseği** denen yatağına konur. Geleneklere göre yüzünü kapatacak şekilde örtülen ve rahat döseğine kaldırılan mevtanın vücudu şişmemesi için karnı üstüne bıçak ya da metal makas konması geleneği de vardır. Ölen kişinin **cenaze namazına** kadar bu yatakta bekletilir.

“Bu hastalık, paşanın ölümüne kadar sürmüştü. Fakat o, gözünü kapayınca başsız kalan konak birdenbire karışmış, Nadide Hanım, kocasının rahat döseğiyle beraber, kendi hasta yatağını da kaldırtmaya mecbur olmuş ve o gün bugün bir kere bile hastalanıp yatmamıştı.” (KD 10)

Bu yatak daha sonra kullanılmayıp uzun süre boş bırakılır.

“O dakikanın dehşetini ömrüm oldukça unutamayacağım: Arkadaşlık vazifem burada bitmiyordu.

Ölüyü kucağımda evine götürdüm. Rahat döseğine kendi elimle yatırdım gözlerini kendim kapadım.

Masallarda insanlar sevdiklerini ilk defa bahçeler su başları gibi güzel yerlerde görürler. Ben kendi sevdiğimi ilk defa ölünün rahat döseğinin yanında gördüm. Evi dolduran komşu kadınlar onu feryatlar gözyaşları içinde bu odaya girmekten menedememişlerdi. Zavallı çocuk deli gibiydi” (AC 78)

Yeşil Gece romanında *Hacı Fettah*'ın ölümünden sonra *Şahin* gizlice **mevtanın yüzüne bakar**. Ölülerin çeneleri düşebileceği için bir bezle bağlanma adeti görülür. Ölen din adamsıysa **çenesi kendi sarığıyla bağlanır**.

“Neydi bu Ahret! Bu dünyada sevip kaybettiğimiz, isteyip ele geçiremediğimiz bütün şeylere kavuşulan yer. İhtiyar Hacı Fettah, öldüğü gece yatağının yanında bekleyenler arasında Şahin de vardı. Sabaha karşı ötekilerin uyuklamasından istifade ederek birkaç kere yüzünü açmıştı. Çenesini bağlayan sarığının içinde büsbütün ufalıp erimiş bir çehre; fakat gözleri buruşuk göz kapaklarının aralığından hâlâ bakıyor; Hacı Fettah, şimdi rüyaların en bitip tükenmezi içindedir; yarın gece toprağın altında bunlar daha koyulaşacaktır.” (YG 21)

Acımak romanında bu geleneğe uygun olarak büyükler *Zehra*'ya yüzünü görmesini teklif eder. *Zehra* ise babasına olan öfkesinden onun yüzünü son kez görmeyi reddeder.

“Biraz sonra Vehbi Efendi tekrar Zehra’yı cenazenin yanına götürmeyi teklif etti. Bu onun fikrince mutlaka yapılması lâzım gelen dinî bir vazife idi. Fakat muallim bu defa açıkça reddetti.” (AC 42)

Ölümün gerçekleşmesinin ardından mevta ölü evinde rahat döşegine yatırılır ve dini vecibeler başlar. Definden önce **cenazenin yıkanması ve kefenlenmesi** genellikle erkekler için imam tarafından kadınların ise yaşlı ve hatırı sayıl kadınlar tarafından yıkandıkları görülür.

“Sesini gittikçe yükselterek söyleniyordu:

— Biz, bu paraları bu gece yemeliyiz... Yarın geceye bırakamam! Bu gece Azrail Aleyhisselâm benim ruhumu alırsa ne yaparım arkadaşlar?.. Siz olsun insaf edin... Sabaha çıkmadan ölürsem, bu paraları ölü yıkayıcı imam Kâmil’e verirler...” (DG 151)

Halk inancında her zaman **kefen parası** adı verilen ölüme hazırlık bütçesinin zor anlar için saklandığı görülür. Anadolu halk inancında başkasına yük olmayıp kendine yetme gelenek olduğu için insan öldüğünde de başkalarını masrafa sokmadan mezarına rahatça girebilmelidir.

Yıkanan ölü daha sonra usulüne uygun olarak **kefenlenerek** defin için hazırlanır.

“İhtiyar dadının odasında bir sandık vardı, ölümünün, konağın kargaşalı bir gününe rastlamasından korkan Nevnihal Kalfa, ne lâzımsa birer birer tedarik edip bu sandığa saklamıştı: Kefen, sabunlanmak için lif, kurunmak için havlu... Kalfa, Gülsüm’e abdest aldırttıktan sonra sandığı açtı, içinden iki yeşil başörtüsü çıkararak birini kıza, birini kendisine örttü. Sonra biraz da zemzem, gülsuyu ve ödağacı çıkardı.” (KD 166)

Ölümün gerçekleşmesi ardından hazırlıklar yapıldıktan sonra cenaze töreni ile defnedilir. Cenaze merasimlerine katılım önemlidir. Cenazelere katılım ölen kişiye göre değişiklik gösterir. Reşat Nuri romanlarında özellikle **çocuk cenazelerine** yer verilmiştir. Her vefat hüznölüdür ama çocuk cenazeleri yazarı daha fazla etkilemiştir.

“Allah sekizde verdiğini dokuzda almaz. Üç gün sonra küçük hafız vefat etti. Mahallenin ve yerli zenginlerin yardımıyla bir muazzam cenaze alayı yapıldı. Kasabanın bütün uleması, eşrafı, büyük memurları ihtiyar imamın harap ve fakir evinin önünde toplandı. Bu şeref, pek az ana, babaya nasip olurdu. İhtiyar imam, evinin karşısındaki viranenin duvarı dibine çömelip sessiz sedasız ağlayacağına secde-i Rahmana kapanmalı, ellerini göğe kaldırıp Cenab ı Hakka hamd ve şükretmeliydi. Küçük hafız, bir cennet kuşuydu. Hıfzını dinlettiği gece bütün

günahlarını affettirmiş, melekler sınıfına girmişti. Bu denî dünyanın meâsî ve seyyiatıyla tekrar kirlenmemesi için Cenab ı Allah onu yanma çağırmıştı. O cennet kuşunun arkasından ağlamak... isyan ve günahlarının en büyüğüydü. Küçük hafız, babasına, anasına, kardeşlerine cennet bağlarında köşkler hazırlamaya gitmişti. Onun şefaati sade anasına, babasına değil, şu mahallenin dar sokaklarını dolduran cemaat i müslimin umumuna şamil olacaktı. Küçük hafız, bir şehit, ihtiyar imam şehit babasıydı. Evet, saadetin, şerefın bu mertebesini Allah kaçta kaç kuluna nasip ederdi?” (YG 110-111)

Yeşil Gece romanında hafızlık çalışırken ölen çocuğun vefatı ve cenazesi romanda önemli yer tutmuştur.

Cenaze, kapıdan çıkarılmış, cemaat küçük hafızı iyi bildiğini söylemiş, ona hakkını helâl etmişti. Sırma işlemeli ipek örtüler, kıymetli şallar, sırmalı bir sarık ile gelin gibi süslenen tabut, evden uzaklaşmaya başlayınca yukarı kat pencerelerinden biri büyük bir şingirtı ile kırıldı, orta yaşlı bir kadın, sokaktaki heybetli tekbir gürültüsünü bastıran yırtıcı bir feryat ile haykırmaya başladı. (YG 111)

Reşat Nuri buradaki ifadelerde de görüldüğü gibi çocukların ölümünden fevkalade rahatsızlık duymuştur. Özellikle çocuğun ölümünün babasının hafız yapma hırsından kaynaklandığını roman boyunca vurgulamıştır.

“Cenaze, kasabanın mezarlığına gömüldü. Gece, büyük camide devir hatimleri okundu. Hocalar, küçük hafızın kırk lokmasında tekrar birleşmek üzere, evlerine dağıldılar.” (YG 113)

Damga romanında küçük *Suad*’ın ölümü ve taşınması anlatılır.

“Yine bir gün benden bir yaş küçük kız kardeşim *Suad*’ın minimini ölüsünü dokuma bir yatak çarşafı içinde bu merdivenlerden indirmişlerdi.” (DG 7)

Gizli El romanında da savaşın getirdiği yoksulluk ve hastalıklara dayanamayan çocukların bir kaçının aynı anda cenazelerine rastlayan kahraman üzerinden Reşat Nuri savaş sonrası yoksulluğun etkilerini roman dili içinde anlatır.

“Dün Emîr Sultan'a çıkmıştım. Mahallemizde dizanteriden ölmüş iki yaşında bir kız çocuğunu gömmek için... Mezarlık yokuşunda üç çocuk tabutuna daha tesadüf etmiyeyim mi? Yokuşta sıraya dizdiler biçareleri... Garibi hepsi aynı hastalıktan ölmüşler... Şeker yok... Geçen seneden kalma kurtlu, kuru incirleri yedirmekten... Bir masumlar katliâmı... Doğruydu; harbin sefaletleri zaman zaman bir kıtal manzarası gösteriyordu. Fakat, bundan şahısları mesul tutmak mümkün değildi.” (GE 218)

Küçük yaşta yakalandığı hastalıklardan ölen kahramanlardan biri de *Miskinler Tekkesi* romanında *Zehra*’dır.

“...galiba bir evlâtlığı bile vardı. Böyle olduğu halde bu adamın Zehra adındaki kızı veremden ölmüştü. Bütün o taraflar halkı Gani Dede gibi Zehra'yı paylaşamazlardı.

Onun ölümü âdeta bir mesele oldu. Cenazesi bir kibar cenazesinden farksızdı. Eski belediye reislerinden bir paşa ile büyük üzüm tüccarlarından biri ve pos bıyıklı bir melâmî miralay, tabutun arkasında sıra ile Dede'nin koluna giriyorlardı.

Bu zavallı adam, kendine ve kızına şeref veren büyük insanlara karşı o gününde bile zarif ve mümkün olduğu kadar güler yüzlüydü. Fakat akşam kararırken تنها bir sokakta benimle yalnız kalınca hıçkırma hıçkırma ağlamaya başladı:

«Yavrucuğum içli bir çocuktuk; zorla kendini sevdirdiği için kimse ona hürmet ve muhabette kusur etmezdi. Bununla beraber nasıl geçindiğimizi, adımızın ne olduğunu biliyordu. Bir türlü hazmedemedi yavrucağım» diye kahroluyordu.” (MT 141)

Kızılıcak Dalları romanında cenazelerin kent ve şehirlerde farklı şekilde gerçekleştiği, İstanbul'da kadınların mezarlığa kadar gittiği, Anadolu'da ise bu durumun hoş karşılanmadığı anlatılır.

“Sebeup bizmişiz gibi dudaklarının ucunda gizli bir intikam gülümsemesi ile şehir kadınları gibi cenazenin peşine takılarak mezarlığa gitmeğe kalkan anayı, onu tokatla, sonra köpek kovar gibi taş atarak geri çeviren babayı alaya alıyor.” (KD 167)

Kavak Yelleri romanında kasabada hatırı sayılır kişilerin eşlerinin cenazelerinin de önemli katılımı ile gerçekleştiği, civarda bulunan herkesin mevtayı tanımaya da cenazeye iştirak ettiği anlatılır. Cenaze namazında hoca tarafından istenen **helallik** önemlidir. Cenaze namazına katılıma önem verilmiş, zor gününde insanların yalnız kalmamaları sağlanmıştır.

“Celile'yi bir kral kızı gibi debdebesiyle gömdüğümüz günün akşamında bir parça sarsıntıya uğramıştır. Kasabadaki yıllık hayvan panayırının son günü idi. Bundan başka birkaç günden beri civarda manevraya gelmiş bir süvarî garnizonu vardı. Fazla olarak da jandarma kumandanı ölüm haberini adeta resmi tebliğ gibi civara telefonla bildirmiş sabahın ilk saatlerinden itibaren dağ köylerinden atlar, eşekler, yaylılarla bitip tükenmez insan akınları başlamıştı...

...kar dememiş, yağmur dememiş yıllarca ölülerine, dirilerine koşmuş doktorlarına karşı bu vazife de olsa yine de bu kadarı görülmüş şey değildi. Namaz vaktine doğru kasabada iş güç duruyor, cami meydanı dolduğu içi, panayır halkı sokakları tıkıyordu. Manevrayı bırakan süvariler bir maraşal cenazesinde gibi atlarıyla alayın başını tutmuşlardı. Onların arkasında kasabanın ileri gelenleri, parti azaları, sonra kız ve erkek mektepleri, daha sonra halk... öyleki alayın bir ucu mezarlığa vardığı halde öteki ucu daha kasabanın dar sokaklarında birbirini eziyordu.” (KY 6)

Damga romanında *Kamiyap Kalfa* hayatını köyü dışında geçirmiş, ardında evlatlar bırakmamış olduğu için mütevazı bir **cenaze töreni**yle defnedilmiştir.

“Kâmiyap kalfayı defnettiğimiz gündü. Vapurla Eyüpsultan’dan dönüyordum. Dadımın cenazesinde benimle ihtiyar bir laladan başka kimse bulunmamıştı. Zavallının ölümüne, emektar bir kedinin ölümü kadar ehemmiyet vermemişlerdi.” (DG 31)

Cenaze namazı sırasında tabuta ölen kişi ile ilgili ibareler konur. Ölen kişi kadınsa renkli tülbent, nişanlı ise gelinlik konması geleneği vardır. Romanda geçen tabutun bayrak ile sarılması ise sadece şehitler için yapılan bir gelenektir. *Eski Hastalık* romanında gerçekleşen cenazede tabutun baş kısmına bayrak konmak istenmiştir.

“Biraz sonra ezan okundu; cami meydanında bir kalabalık toplandı. Yusuf, öteye, beriye başvurarak birkaç mektep çocuğuyla yirmi kadar asker getirmeğe muvaffak olmuştu. Taşucu'nun tayfaları, tabutu meydandaki musalla taşma getirdiler. Tahta bacak kaptan sırmalı kasketi, gümüş saplı bastoniyile önde yürüyordu. Yusuf'un terziye ısmarlamış olduğu bayrak da o esnada yetişip geldi. Fakat onu tabuttaki cami örtüsünün üzerine yerleştirmeyi beceremedikleri için Züleyha, ilerledi ve yardım etti.” (EH 475)

Cenaze namazının ardından mezarlığa geçilir ve ölünün defin işlemi yapılır. Mevta kabre yerleştirdikten sonra cenaze namazını ve defni gerçekleştiren hoca tarafından mevtaya karşılaşacağı sorular okunarak cevapları verilir. Bu da ölüm karşısındaki ölene vefa ve yardım için yapılacak her şeyi yapmış olmayı sağlayan bir ritüeldir.

“B.’deki Müdür Recep Efendi bana: “Allah geçinden versin, hani ölüp de mezara girsen, talkın veren imamı güldüreceksin!” demezdi.” (ÇA 283)

Her yerleşim yerinde manevi olarak ehemmiyetli alanlar olan **mezarlıklar** genellikle sessiz yerlerdir ve kırsal yerlerde köy camisi çevresinde bulunur. Mezarlıkların yol kenarı ve görünen yerlerde bulunmalarının sebebi hem mevtaları rahatlıkla ziyaretini sağlamak hem de yanından geçenlere ölümü hatırlatmaktır. Kentleşme ile beraber mezarlar şehrin içinde kalmıştır.

“Camilerle beraber de mahalle içlerindeki mezarlıklar. Yanımda uslu uslu yürürken iki sokak aşın yoldan servi kokularını alıyor, tavşan gibi burun kanadlarını oynatarak:

—Mezarlık var şurada baba; gidelim mi?., diyordu.” (MT 164)

Mezarlıkların manevi havasını sağlayan ve benzeri olmayan unsur ise **mezar taşlarıdır**. Reşat Nuri de mezar taşlarından etkilenmiş uzun bir ömür sonunda insanın ardından kalan bir kaç kelimelik bu taşta yazılanları romanlarında kullanmıştır.

“Taşlar, benim gördüğüm mezar taşlarından büsbütün başka şekildaydı. Dizi dizi asker safları gibi muntazam, yüksek, dimdik, tepeleri düz, bedenleri simsiyah taşlar. Yazılar okunmuyordu. Yalnız, başlarında birer küçük “Ya Rab” kelimesi seçiliyordu.” (ÇA 177)

Cenazeler arasında yoğun katılım **şehit cenazelerine** gösterilir. Allah yolunda savaşırken ya da askerlik görevinde vefat edenlerin ulaştığı payenin insanın ulaşabileceklerinin yükseğidir. Bu sebepler şehitlerin değeri farklıdır. *Dudaktan Kalbe* romanında da köyün yanında bir **şehit mezarlığı** olduğundan bahsedilmektedir.

“Yağmur zamanlarında burada bir küçük dere peyda olur, aşağıda şehit mezarlığından geçerek (Kızılçul) çayına akardı. Bayır, birbirine kol vermiş taze, sık çam fidanlarından bir koru halini almıştı. Bir gün Nimet ile Kenan bu yoldan dereye inmek istemişlerdi.” (DK 68)

Mezar taşına ölen kişinin doğum ölüm tarihi yanında anne ve babasının adı yazılır.

“Gömüldükten sonra imam, Munise’nin annesinin ismini sormuş, bunu, tabii kimse bilmiyor doktor benim, bu küçük kız için hemen hemen bir anne olduğumu hatırlamış, ismimi vermiş. Yavrumu “Munise bin Feride” diye toprağa teslim etmişler...” (ÇA 367)

Mezarlık ziyaretleri özellikle bayram günleri yapılır ve geçmiş büyüklere hayır duaları edilir. Bu günlerde mezarlar çiçeklerle süslenmesi de bir ritüelidir.

Çalığışu romanında da dini ritüellere uzak olan *Feride* mezarlık ziyareti sırasında çocukluğunda yaşadığı ziyaretleri hatırlar.

“Mektebin arka kapısından mezarlığa girdik, taşların arasından yürümeye başladık.

Bazı ramazan ve bayram arifelerinde teyzelerim beni Eyüp’teki aile mezarlığımıza götürürlerdi.

Fakat ben ölümün hazin ve ürkütücü bir şey olduğunu ilk defa bu karanlık Zeyniler mezarlığında duydum.” (ÇA 177)

Reşat Nuri romanlarında **gayrimüslim mezarlarından** da bahsedilir. Anadolu farklı inanışları bir arada barındırdığı için gayrimüslimlerin de kendi inançlarına göre defnedildiği mezarlıkları vardır.

“Gülsüm, İsmail meselesinde kendisine analık etmiş olan Karamusallı sütnineye, bu çekeceği şeyler için, âdeta acıyordu: Kadın gömüldüğü gece Ermeni papazları: «Bu, bizdendir!» diye onu Müslüman mezarından çıkarıp gâvur mezarına götürecek ve bir kıyamettir başlayacaktı.” (KD 176)

Kızılık Dallarında gayrimüslim ve Müslümanlar *Sütnine*’yi kendi mezarlıklarına defnetmek için tartışır.

Ölünün ardından **matem tutulması** geleneği yöresel farklılıklar göstererek uygulanır. Matem süresince evde gündelik konular konuşulmaz sessizce tevekkül edilir ve ibadet yapılır.

Matem tutma süresini dini ve sosyal sebepler belirler. Bu süre ölenin ölme şekli, yaşı, yakınlık derecesi, baş sağlığına gelenlerin sayısına bağlı olarak değişir. Baş sağlığı ve taziye ziyaretleri yapılırken matem evi eski düzenine dönmesi hoş karşılanmaz. Yas süresince yakınların düğün, nişan gibi cemiyetleri yapmaları ya da yapılanlara katılmaları, süslü giyinmeleri, makyaj yapmaları hoş karşılanmaz. Yas süresince hane sakinlerinin gelecek **taziyecileri** kabul etmek için evde beklenmesi gerekir. (Artun, 1998:4-28) *Çalıkuşu* romanında eşini kaybeden *Neriman Hanım*’ın sürekli siyah giydiği görülür.

“Neriman’ın çok sevdiğini söyledikleri kocası bir sene evvel ölmüştü. Bunun için daima siyah giyerdi. Fakat bende öyle bir his vardı ki, siyah bu kadının sarışın çehresine çok iyi gitmese; matem devam etmeyecek, elbiseler takımıyla çöplüğe atılacaktı.” (ÇA 38)

Defin gerçekleştikten sonra matem ve ölü için yapılacak anmalar başlar. Matem ölünün yakınları tarafından farklı şekillerde tutulurdu. *Akşam Güneşi* romanında matem aylarca sürebileceği belirtilir.

“Şükran ablacığım aylarca matem tutacak. Fakat ben, bunların içinden yine en çok size acıyorum...
Çünkü bu ölüm en ziyade sizi perişan edecek. Çünkü bu kazanın manasını sade siz anlayacaksınız.” (AG 599)

Ateş Gecesi romanında ise matem günah olduğu ve tutulması gerektiği şeklinde geçmektedir.

“Papazın dalaveresini sezen kaymakam da:

—Hele bizim dinde matem büsbütün haramdır matmazel. Böyle haller «gayretullaha dokunur» gibi birkaç büyük lâkırdı sarfedince Varvar dudusu büsbütün şaşaladı ve zavallı Kegam hiç olmazsa o gecelik kazasız belâsız sofradan defedilmiş oldu.” (AT 53)

Ölünün ardından yapılan **anmalar** dini okumaların gerçekleştiği, ev sahibi tarafından gelenlere ikramların yapıldığı törenlerdir. Ölümü takip eden nadiren üç ve yedi, daha sık olarak kırkıncı ve elli ikinci günlere yüklenen manevi anlam sebebiyle bu günlerde yapılmaktadır ve bu günlerin anlamını pekiştirmiş ana unsurlar haline gelerek bütünleşmişlerdir. (Örnek, 2000: 200)

İslam inancında ölümler için ardında kalan yakınları tarafından çeşitli anmalar ve **kabir ziyaretleri** yapılması ritüeli vardır. Ölümleri gece rüyalarında gören ya da onları çeşitli vesilelerle sık sık ananlar mevtanın kendilerini çağırdıklarını söyleyerek kabirleri ziyaret eder. *Eski Hastalık* romanında bir şehirden ayrılmış son kez aile kabristanlarını ziyaret edilmesi, ölümlerin adeta hayattaki yakınları ziyaret edilir gibi ziyaret edildiğini gösterir.

“Nihayet şehir kenarında ilk evler başlarken, yarı yıkılmış uzun bir duvarın kenarında duruldu. Burası bir mezarlıktı.

Enise hanım:

—Bir parça inelim kızım, dedi, yolumuz düşmüşken bey babanla annene uğrıyalım. Ben geçen yıl fidanlar diktirmişti, bakalım yetişmişler mi?

Züleyhanım şimdi ayakları suya eriyordu. Demek kaynanası onu babasına vedaa getirmişti.” (EH 526)

Kızılıcak Dalları romanındaki *Nadide Hanım* ölüye vefasızlığı eleştirilirken yazar **ölülerin anılması ve hürmet edilmesine** verdiği değeri de ortaya koymuştur.

“Nadide Hanımın ölenlere karşı garip bir vefasızlığı vardı. Yaşarken en üzerine titrediği bir insan ezkaza ölecek oldu mu yarım yamalak bir ağlar, ondan sonra bir daha adını ağzına almazdı. İnsan kalbi kaidesiz bir şeydir.” (KD 19)

Nevnihal Kalfa ise tam tersine **ölüye vefa** etmiş ardından **anmalar** yaparak, olması gereken doğru davranışı sergilemiştir.

“Konakta kimsenin farkında bile olmadığı bu ölüm. Nevnihal Kalfa için âdeta günün meselesi oldu. Geceleri kıza abdest aldırıp yanında namaza durduruyor; günlükler, ödağaçları yakarak okuyordu.” (KD 164)

Burada geçen **öd yakma** geleneği ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Metinden bir çeşit tütsü yakma olabileceği anlaşılmaktadır.

Ölenin ardından taziye gelen misafirlere ikram edilmek için lokma dökülüp dağıtılması geleneği vardır. Halk arasında kızgın yağa dökülen mayalı hamurdan yapılan **lokma** Ege bölgesinde bayram sabahları, namaz çıkışında da hayırseverler tarafından dağıtılır.

“Bu lokmadan hiç olmazsa bir taneciği, mutlaka yemeleri lâzımdı. Çünkü bu gece İsmail’in burnu düşecek, lokma ile ağzını tatlıyanlar ne kadar çok olursa İsmail, bu burun düşme acısını o kadar az duyacaktı!”(KD 165)

Kızılçık Dalları romanında mevtanın lokmasından nasiplenen kişiler sayesinde defnedilen cesedin çürüyüp burnu düşene kadar geçecek sürede daha az acı çekeceğine inanıldığı anlatılmaktadır. Ölümle ilgili bunun gibi inançlardan özellikle aynı romanda çocukları korkutmak için kullanıldığından bahsederken değinilmiştir.

“Çocuklara gelince, o daha beter... Cenaze yıkayıcı suratlı Nogay’ın her lâkırdısı ölüm üstüne. Yok insan, öldüğü zaman mezarda kafasını tak diye tabut kapağına vurup: «Eyvah, ben ölmüşüm!» diye bağırırmış... Yok imam talkın verirken, mezar zangır zangır titrermiş. Yok münkir, Nekir ateşten kerpetenle adamın dilini koparırmış... Kuzum Allahaşkına, din, diyanet denilen şey, hep bu mu? İnşallah hepsi yalandır ya, başımıza böyle şey geleceği varsa geldiği zaman görürüz...” (KD 168)

Ölünün tam olarak canını teslim etmediği, kabre yatırılınca imamın adını anmasıyla uyanıp kafasının mezar tahtalarına çarpmasıyla tamamen canını teslim ettiği, imam talkın verirken mezarın titremesi, Münker ve Nekir meleklerinin sesinin duyulmaması için dilini kerpetenle koparması gibi anlatımlarla insanların korkutulması eleştirilmiştir. Reşat Nuri’nin bu tip yanlış anlaşılmalara karşı olduğu açıkça görülmektedir.

Ölünün ardından yapılan anmalar genellikle **Kur’an-ı Kerim ve Mevrit okunması** şeklindedir. Bu anmalarda da yine katılanlara çeşitli yiyecek ikramında bulunulur, hocalar tarafından **Hatim indirilir, Yasin okunur**.

“Damat Mahmut Paşa, Paris’te öldüğü zaman mezarında nutuk verdirmemişler, arkadaşlardan biri de bunun yerine bir “Yasin” okuyuvermişti. Robespier’lerin, Danton’ların memleketinde bir inkılâp liderinin başında “Yasin”... Bu, bana insanı kudurtacak bir mantıksızlık gibi geliyordu.” (GY 23)

Reşat Nuri *Gökyüzü*’nde anmalara alternatif olarak Paris’ten gelen *Mahmut Paşa*’nın Avrupa’da cenazelerde gördüğü **nutuk okuma** geleneğinin koyulmaya çalışılmasını ciddiye almamıştır.

Yeşil Gece romanında varlıklı olan ailenin hocalara para vererek Kur'an-ı Kerim'i baştan sona okuttuğu ve böylece mevtayı rahatlatmaya çalıştıkları anlatılır.

“Nihayet, çok yaşlı, fakat zengin bir paşa karısıyla evlenmişti.

Hanımefendi, kıymetli paşası toprağa düştüğü gece devir hatmi okutmak için konağına hafızlar çağırtmıştı. Aralarında bu Hafız Remzi de vardı. O güzel sesiyle yalnız paşanın cennetteki ruhunu şâdetmekle kalmamış, fâni dünyadaki hanımefendinin kalbini de çalmaya muvaffak olmuştu.” (YG 25-26)

Reşat Nuri ibadetle gösterişli karıştırıp ahlaki bir düşüklüğü göstererek dini vecibelerin yerine getirilmesi sırasındaki samimiyetin önemini göstermiştir.

Kavak Yelleri romanında doktor eşi öldüğü gece onun matemini tutup **devir hatmini** okuyamadan hastaya gitmek zorunda kalmıştır.

“Karım öldüğü ilk gecesi; evde sabaha kadar hafızlar devir hatimi okuyacağı gece hastaya gitmek!..” (KY 15)

Daha sonra gerçekleşecek olan anmalar ve okumalar olduğu için tabiplik görevini kutsal sayarak vazifesine gittiği görülür.

Bereket versin bu gece her şey bitmiyordu. Daha hafta mevlidi, kırk lokması gibi bir sürü merasim vardı. Yeni bir unutmaz kazası olmaması için araba durduruldu. Gafur'un biraz evlek yaktığı fenerin aydınlığında Hacı Ömer'in akıl defterine büyük anamın adı not edildi. Bundan başka yeni fırından birkaç kilo İstanbul simidi alınarak mezar başındaki fakir çocuklara dağıtılacaktı.” (KY 20)

Reşat Nuri burada bireysel dini ve vicdani vecibeler ile meslek halkı ve sağlığın kutsallığı arasında tercih yapılması gerektiğinde sağlığın önemini göstererek ölüye olan saygı ile yaşayanın sağlığının kıyaslanmaması gibi akli bir yolu önermektedir.

Ölünün ardından ilk hafta boyunca her akşam erkeklere yakındaki camide, kadınlara ise evde Kur'an-ı Kerim okutulur. Bu okumaların ardından ölünün defninin kırkinci gecesi tekrar bir mevlit okunur. Buna **Kırk Mevlidi** denir.

“Nevnihal Kalfa bu uydurma tarih üzerine, parmaklarıyla uzun uzun hesaplar yaparak bir «kırk gecesi» tertip etti.

Kız, tez elden biriktirdiği otuz, kırk kuruşla lalaya Saraçhanebaşı'ndan lokma aldırdı. Maksadı konaktakilere İsmail'in kırk lokmasını yedirmektir. Lala, evvelâ buna şiddetle itiraz etti. Hanımefendi haber alırsa kızı da, kalfayı da, belki hatta lokmayı aldı diye kendisini de sokağa atardı.

Nadide Hanım, devir hatimi, kırk lokması gibi şeylerden fevkalâde korkar, bu merasim ona mezarlığın, ahretin bütün ruhlarını eve dolduruyormuş gibi gelirdi. Hatta rahmetli paşanın devir hatimini bile Lâleli camiinde okutmuştu. Onun için İsmail'in kırk gecesini merasimi gizli yapıldı ve lala, Saraçhanebaşı'ndan aldığı lokmaların çoğunu sokakta fukaralara dağıttığını söyleyerek, eve beş, on tane bir şey getirdi. Mamafih, Gülsüm, bunlardan birer tanesini de — hanımefendinin akşam üstü misafirliğe gitmiş olmasından istifade ederek— küçük hanımlarla çocuklara yedirmek istedi. Bu ikramın hikmetini bir türlü anlamayan küçük hanımlar tereddüt ediyorlardı.” (KD 165)

Kızılçık Dalları romanında *Nevnihal Kalfa* ölüm adetlerini en iyi şekilde yerine getirmeye gayret ederken *Hanımefendisi* bu geleneklerden çekindiği görülür. Lokma döktürme, devir hatimi gibi tüm ritüelleri yerine getiren *Nevnihal* lokma yemeye evin kızlarını da habersizce dahil etmeye çalışır.

Ölüm ile ilgili uygulamalardan biri de **ölünün eşyaların dağıtılmak** istemiş fakat başaramamıştır. Bazı bölgelerde ölüyü yıkamak için ısıtılan sudan arda kalanla bu eşyaların yıkanması geleneği de görülür.

“Aradan birkaç ay geçtikten sonra, büyük hanım, bir gün tesadüfen bu sandığı hatırlamış, Karamusallı'ya:
— Kuzum, sütnine... Yukarıda galiba Nevnihal'in ötesi, berisi olacak... Şunları topla da bir fukaraya veriver... Evde böyle uğursuz şeyler istemem, demişti. Karamusallı sütnine, yukarı çıktığı zaman ne görsün? Sandık tamtakır, kuru bakır... Gülsüm, Nevnihal'in kefeninden gömlek, yaşmağından başörtüleri yapmış da paralamış bile... Gördün mü soyzadeyi?..” (KD 271)

Kızılçık Dalları'nda *Nevnihal Kalfa*'nın eşyaları dağıtılmak istenmişse de başaramamıştır.

Miskinler Tekkesi romanında *Tamaşalık*'ta fakirlerin ölümleri anlatılır. Varlıklı bir hayat yaşamayanların ölümlerinde de çevrelerinde çok fazla kimse olmadığı için mütevazî bir tevekkül görülür. Yoksul insanlar özellikle hayatlarının son dönemlerinde sıkıntı çekmeye başladıkları ve iyi bakılma şansları olmadığı için ölümleri onlar için bir kurtuluş gibi görülür.

“Tamaşalık'a taşınmamdan bir, bir buçuk ay sonra bir akşam, sokaktan döndüğüm zaman bacının odasını kapalı ve kapısını kırmızı mumla mühürlü buldum. Kapı eşiğinde ufak bir idare lâmbası yanıyordu. Biraz sonra benim lâmbam da yanınca komşular pencereye gelerek haber verdiler. Nur-i Nigâh kalfa sabahleyin, ben çıktıktan biraz sonra merhum olmuş ve ikindi namazında cenazesi kaldırılmış. Odasının mühürlenmesine ve kandilinin yakılmasına kadar

her şeyin bu kadar çabuk olup bitmesine o gece hayret etmişim. Fakat sonradan gördüm ki Tamaşalık'ta ölüm kadar sade bir dâva yoktur. Evimin etrafındaki tepe ve çukurlarda, kulübelerin önündeki meydancıklarda bacıların, çöplüğe inmiş kargalar gibi, yedişer, sekizer kişilik halkalar halinde çömelip oturdukları her zaman görülen manzaralardandır. Bazen bunların durup dururken korkunç haykırışmalarla yerlerinden fırladıklarını ve ortada bir hasır üzerine yatmış birinin etrafında kendilerini yerden yere çarptıklarını görürdüm. Etraftan daha başkaları yetişerek bu çırpınanları kollarından yakalarlar ve çarçabuk yatıştırırlardı. Derken aradan yarım saat geçmeden birkaç erkek Arap, üstü açık bir tabutu sırtlayarak yokuşu inerler ve ölen her kim ise böyle iki saat içinde kıdemde Nuh Peygamber'e müsavi olurdu.

Nur-i Nigâh kalfanın kimsesi olmadığı için evi ve eşyası mahlûle kalıyordu. Bir iki pılı-pırtı ile üç beş kap kaçaktan ibaret olan bu eşyayı mezattan satın almam, bu defa evin tamamını kiralamam, beni birdenbire mahallenin en büyüklerinden biri mertebesine çıkardı. Komşu bacılar artık evimi silip süpürüyorlar, çamaşırımı yıkıyorlar, yemeğimi pişiriyorlardı. Aralarından vaktiyle paşa ve belki de vezir konaklarında kalfalık, dadılık edenler bulunduğu düşünülürse bunu Kocabaşların son torununa talihin garip bir ikramı saymak lâzım gelirdi.” (MT 90)

Ölümler arasında en hayırlısının **mübarek günlerde ölmek** olduğuna inanılır. Böyle günlerde can verenlerin Cennetlik olduğu düşünülür.

“Yaz kış lâstik potin, zümrüt yeşili bir cübbe giyer; pelerin gibi omuzlarına attığı bir kırmızı şalı boynunda sıktıktan sonra iki ucunu göğsüne sarkıtırdı. Semtin büyükleri yaz geceleri Tilkilik'in meşhur meydan kahvesinde Hacı'ya dama oynatırlar, ara sıra dalına basıp kötü kötü küfür ettirerek eğlenirlerdi.

Bir ramazan gecesı sahura doğru Hacı'ya birdenbire Allah emri erdi ve ertesi gün değme bir büyük adama nasip olmayan bir cenaze alayı yapıldı. O akşam, teravihten sonra meydan gene hıncahınç doluydu. Kadir gecesı olduğu için gramofon çalınmıyor ve oyun oynanmıyor, hazin hazin damacı Hacı lâkırdısı ediliyordu. İşte bu sıralarda karşı sokağın karanlığı içinden yavaş yavaş Hacı'nın belirdiği; ince burma sangı, zümrüt yeşili cübbesi, boynundan göğsüne sarkan kırmızı şalı ile cadde fenerinin aydınlığına doğru ilerlediği görülmesin mi? Evvelâ biri bağırdı; sonra bütün cemaat hurya ayağa kalktı. Saçları dimdik olarak bağırانlar; avaz avaz salât ü selâm okuyanlar; birbirini ezerek, sandalye ve masaları devirerek kaçışانlar!.. Gündüzün ilâhiler, dualarla gömülmüş bir ölünün gece mezarlık yolundan ağır ağır indiğini görmek gerçekten korkunçtur. Fakat halkın gördüğü damadı Hacı'nın kendisi değil, onun elbiseleriyle giyinip kuşanan ve o keyifle teravihten sonra meydan kahvesine bir çay içmeğe inen bir Arap komşu idi.” (MT 93)

Ramazan ayı tüm aylardan daha hayırlı olduğu ve içinde Kadir Gecesi gibi çok özel bir geceyi barındırdığı için *Miskinler Tekkesi* romanında Hacı'nın bu gece

vefatı onun dini yönden kutsal biri gibi görülmesine ve cenazesinin de büyük bir kalabalıkla kaldırılmasını sağladığı görülür.

2.2 Halk Bilgisi

Halk bilgisi halkın yaşayışı içinde tüm alanlarda ortaya koyduğu pratik bilgileri kapsar. Halkın yaşayışını sürdürmek, hayatı kolaylaştırmak ve için ya da eğlence amaçlı ortaya konan ürünler yanında kendi beğenisini yansıtan müzik, mimari ve takvim de bu kısımda değerlendirilir.

2.2.1 Tarım ve Hayvancılık

Reşat Nuri romanları genellikle Anadolu’da geçmesine rağmen buradaki halkın günlük faaliyetlere yer verilmez. Romanlar köydeki faaliyetlerden ziyade yazarın köye dışarıdan getirdiği modern unsur ile köyün gelenekçileri arasında çatışmalar üzerine kuruludur. Tarım toplumu olan Anadolu halkından bahsedilmesi ve olayların kırsal alanlarda geçmesine rağmen tarım ve hayvancılık uygulamaları alanındaki folklorik unsurlara rastlanmaz. Bulunan sayılı unsur ise genellikle tarımsal aletler ve tarlaların türleri ile ilgilidir. Hayvancılık ile ilgili sadece attan ve avcılıktan bahsedilmiştir.

Çalikuşu romanında tarla sürmek için kullanılan **düvenden** bahsedilir.

“Ben öyle kuru kuruya el öpmelerden anlamam delikanlı. Haydi bakalım bizi düvene bindir, dedi.

İki kuvvetli öküzün çektiği düvene bindik, hemen, beş on dakika bu saman denizinin sarı dalgaları üstünde ağır ağır dolaştık.” (ÇA 359)

Kavak Yelleri’nde **harman yerinden** bahsedilse de burası çocukların oyun alanı gibi anlatılmakla yetinilmiştir.

“Çocuğum başka çocuklarla beraber harmanda döğene binmiş dönüyor, ikide bir kendini sırtüstü saman dalgalarının içine atarak yüzme taklidi yapıyordu. O kadar eğleniyordu ki, beni görünce götürmeye geldim sanarak biraz canı bile sıkıldı.” (KY 6)

Bir Kadın Düşmanı’nda **zeytinliklerin** önemi anlatılmış, ziraattan ilk kez bahsedilmiş olmasına rağmen sadece bu bilgiyle sınırlı kalmıştır.

“Şimdi sana buranın ziraati hakkında bilgi vereyim; O ağaçlıklar, büyük zeytinliklerdir ki bu sahilin en kıymetli servetidirler. İyi işletilseler buranın ahalisini Amerikalılar gibi zengin eder. Fakat harp ve muhteli muhaceretler sebebiyle bakımsız kalmışlar. Halkta para ve bulunsa; zeytinyağı fabrikaları yapsalar dehşet olur...” (BKD 28)

Acımak romanında da **ağaçların budanmasından** bahsedilir.

“Bahçede ne kadar sakat cılız çarpık ağaç varsa sökmüş bütün emeğini kuvvetli ve güzel olanlara sarf etmiştir onların asker taburları gibi intizamla saf saf dizilmelerine çalışır sivri tepeleri kestirir fazla dalları bu-dar hâsılı hepsini birbirine benzetir.” (AC 13)

Ateş Gecesi romanında kış için yapılan hazırlıklar anlatılmaktadır. Asma yaprağı, zeytin salamurası yapma, yemişlerin toplanması, eriştelerin yapımı, domates ezmeleri yanında “*mustalivra*” isimli cevizli sucuğa benzeyen üzüm peltesi hazırlandığı görülmektedir. Tarım toplumlarında kış koşullarında yaşanabilecek zorluklar için bolluk dönemlerinde sebzelerin kurutularak kış için hazırlıklar yapıldığı görülür.

“Rum köylüleri, gibi başı siyah bir bezle kundaklı, eteklerinin uçları kuşağına sokulmuş, çıplak kol ve ayakları ilk soğuklardan havuç gibi kırmızı, mütemadiyen evden bahçeye, bahçeden eve girip çıkarak soba borularını temizletiyor, asma’ yaprağı ve zeytin salamurası basıyor, ağaçlardaki son yemişleri toplatarak üvez hevenkleri bağlatıyor, tahta kerevetlere serpilmiş tülbentler üzerinde erişteler, domates ezmeleri, bizim cevizli sucuğa benzeyen mustalivra diye bir nevi üzüm pelteleri kurutuyordu.” (AT 263)

Hayatı boyunca memuriyet yapan ve şehirde yetişmiş Reşat Nuri’nin tarımdan pek bahsetmemesinin diğer bir sebebi de sanayi ve kültürel gelişmeye odaklanmış olması olarak değerlendirilebilir.

Çalığışu romanında *Doktor Hayrullah Bey’in* atı *Düldül’den* bahsedilir.

“Hastaneyi bıraktığı günden beri kâh günlerce evine kapanarak kitap okuyor, kâh askerlikten kalma çizmelerini çekiyor, sırtına jandarma gibi bir tüfek takarak Düldül’e biniyor: (düldül, onun pek sevdiği emektar atıdır) bu kıyafetle köylerde bakacak hasta, kendini meşgul edecek bir iş aramaya gidiyor.” (ÇA 356)

Hayrullah Bey insanları tedavi konusunda gösterdiği hüneri *Düldül’ü* tedavi etmek için de gösterir. Atlar dönemin en değerli varlıklarındandır. Çiftliğin ağır işleri yanında ulaşımda da kullanılmaları önemlerini artırmıştır.

“Doktor Hayrullah Bey bu sabah bana:

-Küçük, dedi. Beni yine bir köyden istemişler. Düldül sana emanet, sakın hayvanın pansumanını o “Odabaşı” ayısına bırakma. Kendi bacağı gibi Düldül’ün bacağını da kestirmeye mi azmetti, hain nedir?

Bir türlü ayak iyi olmuyor, pansumanı biliyorsun. Yarayı tekrar bağladıktan sonra Düldül’ü sekiz, on dakika bahçenin içinde dolaştır, hatta mümkünse bir parça, ama çok değil, koştur anladın mı?” (ÇA 368)

Hayvancılık bilgisinin bir kısmı da avcılıktır. Reşat Nuri'nin avcılığa da pek meraklı olmadığını romanlarında neredeyse hiç değinmemesi ve detay vermemesinden çıkarabiliriz.

Gizli El romanında *Muallim Bey*'in avcılığıyla alay edilmiştir. Avcıların genellikle abartarak anlatması meşhurdur. Bununla birlikte avcılar kendi aralarında daha çok av vurmak daha önemli avlar konusunda iddialaşırlar. Avcılar avlarını kendileri ve aileleri için besin bulmaktan ziyade diğer avcılardan iyi olduklarını ispatlamak için vururlar.

“Adnan, arasıra çalılıklara vurarak kuş kaldırıyor, bana:

— Buraya av tüfeğiyle gelelim bir gün Muallim Bey, diyordu.

Seniha:

— Av tüfeği kullanmak için daha çok küçüksün, dedi. Ökse ile gelmek istersen belki...” (GE 46)

Bir Kadın Düşmanı'nda da yazar avcılık merakı olanların yaptıklarını açıkça eleştirir. *Remzi Bey*'in günlerce ördek avlamak için beklemesiyle alay eder.

“Remzi Bey geçen anlattıydı da şaştım. Zavallı adam, kışın yabanördeği avlayacağım diye haftalarca dere kenarlarında, sazların arasında, ayı inine benzeyen kuyular içinde yaşarmış. Ne diyeyim. İnsanların her biri bir türlü deli...” (BKD 44)

2.2.2 Halk Hekimliği

Sağlık halk yaşamında en önemli konulardandır. Hastalıklardan sakınmak ve tedavi olmanın önemi sebebiyle halk kültüründe sağlık konusu zengin malzemeye sahiptir. Her hastalığın halk bilgisinde bir karşılığı ve çocuğunun halk hekimliği ile tedavisi bulunur. Özellikle hastalıkların tedavisi için kullanılan alternatif tıp yöntemleri de zengin folklorik malzeme teşkil eder. Reşat Nuri romanlarda hastalıklar ve bunlarla ilgili pek çok tedavi anlatılmıştır.

Halkbiliminin en önemli pratiklerini barındıran halk hekimliği; halkın isimlendirdiği hastalıklar için modern tıp öncesi bulunan ve süregelen kültürel miras olarak nesilden nesile aktarılan tıp bilgileri sayesinde halkın yaşadığı sağlık sorunlarının büyük bir kısmı halledilebilmiştir. Halk kültürüne ait sağaltma yöntemleri oluşturulmuştur.

Son Sığınak romanlarında modern tıpta şifa bulamayan vali her iki şekilde de şifa arar. Bu yaklaşım halkın bakışının da benzer olduğunu gösterir.

“Vali, gerçi, inkılâbın ona yüklediği vazifeleri biliyordu; fakat, yaşlı ve hastalıklı bir adamdı. Hiçbir çaresi olmayan hastalıkları karşısında sarsılıyordu. Doktorlardan sıtkı sıyrılmıştı, canı ile uğraşan bir ihtiyardı. Farkında olmadan, yavaş yavaş kerametlere doğru kaymıştı! Civarda, bir Kürt şeyhi vardı. Halka, ilâçlar yaptığını işiterek, onu getirtmiş, birçok tehdit ettikten sonra, kendisi için ilâçlar yaptırmıştı. Fakat o kadar arandığı halde, adam şimdi, bir türlü bulunamıyordu. Lokman, bu nevi ilâçların bazı kuvvetli tesirlerini anlatarak 'hayret gösterdi:

— Bendeniz, böyle şeylere inanacak bir adam değilim, Dedi, fakat inanmamak kabil olmuyor...

Bir yandan da Hoca yardım ediyor.” (SS 198)

Toplumsal hayat için en tehlikeli olan hastalıklar bulaşıcı olanlardır. Başka bir vesile ile *Acımak* romanında *Zehra* yaramazlık yapan öğrencilere bu hastalar için halk arasında yapılan uygulamayı hatırlatır ve bunu kendi öğrencileri arasında ahlaki olarak yapılan hatalar için de uygular.

“Kızlardan bazıları ya aile terbiyesinin tesiriyle ya görenek neticesi olarak hafiflik ederler. Zehra onları koleralı hastalar gibi derhal öteki çocuklardan ayırır ve kendilerine son derece huşunetle muamele eder. "Kuşpalazına kızamığa çiçeğe tutulanları umumun sıhhati namına nasıl arkadaşlarından ayırıyorsak bunları da yine umumun manevî sıhhati için öyle ayırmak mecburiyetindeyiz" der...” (AC 11)

Hayati tehlike arz eden ağır hastalıklar durumunda yapılacak bir şey kalmayınca hem dini vecibe olarak helalleşmek, hem de hastanın manen rahatlaması ve biraz da olsa iyi hissetmesi için en yakınlarının yanına getirilmesi geleneği vardır. *Acımak* romanında babası *Zehra*’yı yanında istemesine rağmen *Zehra* bunu kabul etmez.

“Çünkü maateessüf pek iyi bir haber getirmiyorum efendim bu Zehra Hanımın pederi hasta imiş... Mutlaka kızını görmek istiyormuş... Birkaç gün kadar İstanbula gelmesi için kendisine izin istememi rica etmişlerdi de...

— Hasta mı imiş... Nesi varmış acaba?

— Hastalığın cinsini söylemediler... Maamafih esasen alil bir adammış...

— Çok mu ağırmış... Hayatı tehlikede mi imiş?...

— Herhalde ağır hasta olacak...” (AC 15)

En basit sağaltma yöntemi basit korku durumlarında yapılan **korkan kişiye su içirmektir**. Şiddetli korku nabız yükselmesi ve kalp krizi gibi hayati tehlikeye sebep olabileceği için rahatlatma ve nefes kontrolünü dengelemek için su içirilir. Aynı tedavi hıçkırığı tutan kişilere de yapıldığında hıçkırığın geçirmek için de uygulanır.

“Küçük kız "teyzemin evinden geliyordum... Köpeklerden korktum karanlıkta yolumu kaybettim" diye ağlıyor ve bu rolü öyle tabii oynuyormuş ki adamcağızın merhamet damarları kabarmış... Çocuğa çeşme başında su içirip yüzünü gözünü yıkamış elinden tutarak iki mahalle öteye götürmüş.. (AC 17)

Hayati olmayan başka bir hastalık hali de **sıla hastalığı**dır. Bunun çaresi de memleketi ziyaret ve sevilen kişilerle vakit geçirmektir.

— Anne ben bir şey anlayamıyorum... Ne yapacağız? dedim.

O tereddütle:

— Vallahi ben de bilmem oğulcuğum ama dedi. Hani neferlerin bir sıla hastalığı vardır... Benim anladığıma göre yavrucuğum o hastalığa tutuldu.” (AC 92)

Hastalıkların tedavisi uygulamalar dışında çeşitli ilaçlarla yapılmaktadır. Bu ilaçları genellikle ileri yaşlarda hayat tecrübesi fazla olan yaşlı kadınlar bilip hazırladıkları için **kocakarı ilaçları** denir. *Çalikuşu* romanında halk arasında açık yaranın üzerine çeşitli **müfzahrefât** yapıştırılarak yaranın tedavi edildiği anlatılır.

“Efendim, vaka malum, bir yaralımız var. Ehemmiyetli bir şey değil. Fakat bakılmaya muhtaç. Kendim biraz sonra gideceğim. Yapılacak şey, ehemmiyetsiz bir pansuman, ama ağızlarına, yüzlerine bulaştırmalarından korkuyorum. Onların doktora da emniyetleri “zayıftır. Fırsat buldular mı, hemen kocakarı ilaçlarına başvururlar, ister misiniz, yaranın üstüne türlü müzâhrefât yapıştırırsınlar? Siz mektep, medrese görmüşsünüz. Yapılacak şeyleri ben size tarif ederim. Adamcağız, ayaklanıncaya kadar bakıverirsiniz artık, yalnız bilmem içiniz dayanır mı?” (ÇA 218)

Açık yara tedavisi için yapılan uygulamalar *Kızılılık Dalları* romanında şu şekilde anlatılır.

“Çocuklardan biri düştüğü, bir yerini kanattığı, bir başkasının gözünde arpacık, parmağında gece yanığı çıktığı zaman, fen ne diyorsa onu yapmak tabii lâzımdı.

Fakat, aynı zamanda düştüğü yere birkaç damla şerbet dökmekte, arpacığı fiske ile kırklamakta, gece yanığı için pencereden sokağa bir kömür parçacığı atmakta ne zarar vardı?” (KD 139)

Çalikuşu romanında modern tıp uygulamaları yapan *Hayrullah Efendi* **kocakarı ilaçlarını** ev ilacı olarak nitelendirir.

Sen bir haftaya kadar dipdiri ayağa kalkmak ister misin? Yok, burası rahat geldi de, biraz yatayım dersen o başka. Öyleyse, bu kızcağız ne derse yapacaksın, anladın mı? Doktorun artık o. Yaranı o değiştirecek. Eğer ev ilacı falan diye bir halt ettiğini duyarsam, vay haline... Alimallah tekrar gelir, çatır çatır keserim bacağını.” (ÇA 220)

Reşat Nuri romanlarında özellikle doktor kahramanları kullanarak kocakarı ilaçları ve halk sağaltmaları yerine kahramanlarının önereceği modern tıp alternatiflerini göstermek istemiştir. Romanın etkisi düşünüldüğünde bu tavırla halkı geleneksel yöntemlerden uzaklaştırıp modern tıba yöneltmeyi amaçladığı söylenebilir.

Halkın en çok sorun yaşadığı konulardan biri de diş sağlığıdır. Özellikle sağlıklı beslenme fırsatı olmayan halk mutlaka **diş ağrısı**na tutulur.

“Mendilimle ağrıyan dişimin üstüne basarak âdet olan suali sordum” (AG 642)

“O, elini yaralayan dikenin sızısıyle hâlâ ağlıyordu. Ben hâlâ şiddetle ağrıyan dişimin üstüne mendilimle basıyordum.” (AG 654)

Akşam Güneşi romanında ağrıyan dişin üzerine **mendil basarak iyileşmesi** gibi bir yöntem uygulandığı fakat başarılı olmadığı görülür.

Kırık çıkık tedavisinde kırık oluştuğunda yapılacak tedavi önemlidir. İlk anda olayın sıcaklığı ile kırılan kısım doğru hareket ettirilerek yerine oturtulabilir. Eğer yanlış oturtulursa tedavisi mümkün olmayan sakatlıklar oluşabilir. Bunun için **kırık-çıkıkçılar**, hatta **fitik tedavisi** yapan uzman kişiler ortaya çıkmış ve şöhrete kavuşmuş olduğu görülür.

“Harputlu bir amele onbaşısı ilk pansimanımı yaptı. Sıyrıkların hâlâ ince ince kanamakta devam edenlerine tütün bastırdı, sonra bacağıma kendi usulünce bir masaj yapmayı faydalı gördü.

Ameleden birine beni belimden tutturarak ayağımı var kuvvetile birkaç kere çekti. Şayet çıkık falan varsa kemikler yeniden yerli yerine takılmış olacaktı” (AT 242)

Kızılık Dalları’nda bu tip tedavi konusunda bilinen kişi; *Samatyalı Ermeni çıkıkçıdır*.

“Aman kolum... aman kolum!» diye acı bir feryat kopardı ve yere çömelerek sol elini tahtaya dayadı.

Çocuğun bileği çıkmıştı.

Nadide Hanımın aklı birkaç kere başından gitti, gitti, yine geldi.

Samatya’dan «Şehbaz» diye bir Ermeni çıkıkçı bulup getirilinceye kadar çocuğa yerdeki vaziyetini değiştirtmediler.” (KD 291)

Ateş Gecesi romanında *Vardar Dudu*’nun kendine has bir içecek hastaya şifa verdiği görülür.

“Vardar Dudu’nun bana hemen her gelişinde küçük şişeler içinde getirdiği spesyalite turunç kabuğu şurupları, menekşe likörleri arasında, bazan kız

arkadaşlarımın da ufak çiçek demetleri, kendi ellerile işlenmiş bez parçalarından hediyeler çıkıyordu.” (AT 96)

Mide ile ilgili rahatsızlıklar oldukça yaygındır. Özellikle varlıklı kesimde verilen büyük davetler sebebiyle sıkça **hazımsızlık** yaşanması olağandır. *Kızılılık Dallar* romanında ağır yemekler yendikten sonra yatmadan önce takla atılmasının hazmı kolaylaştırdığına inanıldığı görülür.

“Sütninenin söyledikleri tâ eskiden beri tecrübe edilmiş şeylerdi. Sonra bunlardan bir çoğu akla da uyuyordu. Meselâ, pilâv, börek gibi hazmı güç hamur işleri yendiği gece sütnine odasının ortasına bir yatak yaptırır, yatağın üstünde çocuklara taklak attırırdı. Bu, hem bir eğlenceydi, hem de mide kepçe ile karıştırılmış gibi altüst olur, hamurlar bir ayak evvel erirdi.” (KD 139)

Özellikle kirli suların içilmesi, temiz olmayan besinlerin tüketilmesi ile bulaşan ishal de sık sık görülen bir diğer sindirim hastalığıdır. *Kızılılık Dallar* romanında *Sütnine* ishalin çözümü için özel bir karışım hazırlamıştır. Bu karışım: Hindistancevizi yağı, anason ve kızılılık şurubundan oluşur.

“Bülent'in bu son hastalığı şiddetli bir ishal ile başlamıştı. Karamusallı sütnine, üç gün Hindistancevizi yağı, anason ve kızılılık şurubu ile hastalığın önüne geçmeye çalıştı. Ancak, üçüncü gece sabaha karşı çocuktan kan gelmeye başlayınca hepsinin eli, ayağı şaşırıldı. Ortalığın ağarmasını zor bekleyerek bir doktor getirdiler. Bunu daha başka doktorlar takibetti.

Hastalık, iki haftadan ziyade sürdü. Çocuk, bazen iyileşir gibi oluyor; sükûn ile uyumaya, uyandığı zaman küçülmüş ve sararmış yüzüyle etrafındakilere gülücükler yapmaya başlıyor; seviniyorlar, evliyalara mumlar gönderiyorlar.

Çok geçmeden ve sebebi bir türlü anlaşılmadan ateş ve sancılar tekrar başlıyor, yavrucak, kendini kaybediyordu. Bu ilk hafta içinde Bülent, birkaç defa öldü, yeniden dirildi.” (KD 217)

Gökyüzü romanında geçen **gece yanığı** tedavisi tamamen inanışla ilgili bir sağaltma ile tedavi edilmeye çalışılır. Bu uygulamanın gerçekten olumlu sonuç vermiş olması pek mümkün değildir. Reşat Nuri bu roman boyunca eleştirdiği akıl dışı uygulamaları yermek için bu hastalığı da romanına aldığı düşünülebilir.

“O geceden kalma bir şey daha var. Kâğıdı söndürürken hafifçe yanan parmağımdaki yanık bir türlü geçmiyor, günden güne büyüyor. Hastabakıcı, onun için diyor ki :

–Buna “geceyanığı” derler, öyle pek kolay geçmez, siz inanmazsınız ama bunun bir ilacı vardır.

Yatsı ezanı vakti birisi sokak kapısını çalar, hasta pencereden : “Gece yanığına ne yaparlar?” diye sorar. Kapıdaki “ateş atarlar” diye cevap verir. Hasta da elinde tuttuğu sönmüş kömür parçasını pencereden atar. Siz inansanız yapıverirdik.” (GY 217)

Gökyüzü romanındaki olağanüstü durumları pekiştirmek ve modern tıp dışındaki uygulamaları *Tabiatın Gizli Güçleri* kitabından bahsedilir. Bu kitapta şifalı sular, tılsımlı madenler gibi olağanüstü şeyler anlatılmış, halkın buna inandığı fakat bunların akla uygun olmadığı gösterilmek istenmiştir.

“Tabiatın Gizli Kuvvetleri” kitabından sonra “Tedavi Mucizeleri” diye bir başka kitap ele geçirmiştım.

Muharrir doktordu. Hayatından ümit kestiğı birçok hastalarının bir ayazmadan bir yudum su içmek, boynuna tılsımlı bir maden parçası takmak gibi şeylerle iyi olup ayağı kalktıklarını uzun uzun anlatıyor, bunların doğruluğunu temin için isimler, tarihler, adresler, mektuplar zikrediyordu.” (GY 219-220)

Gökyüzü romanında görülen başka bir inanış izi **tütsülemektir**. Bir takım dualar okunarak metal bir kabın içine konmuş tütsüleri yakıp dumanı ile tütsülenecek kişiyi kaplayarak kötülüklere karşı bir çeşit zırh oluşturulduğuna inanıldığından bahsedilmiştir.

“İki gün sonra eve ihtiyar bir bacı getirterek Sevim’i tütsülediler.

O gün, benim kitap odamda bir aile meclisi daha kuruldu. Bedia yenge bu tütsüyü kâfi görmüyor, Sevim’e mutlaka mayangalarda bir düğün yapılmak lâzım geleceğini ileri sürüyordu.

Pervin bu fikirde değildi. Bir kere hükümet bütün tekkeler gibi mayangaları da kaldırmış, eski tütsücülerin her biri bir yere dağılmıştı. Belki bunlardan birkaçını bir araya toplayarak bir gizli düğün yaptırmak kabil olurdu. Fakat bu, çok tehlikeliydi. Polis haber alırsa, mahkemelere düşölür, ailenin namusu bir paralık olurdu...” (GY 228)

Mayanga düğününde tütsülemekten tekrar bahsedilir.

“Çocukluğımın hatırlanmayacak kadar eski bir zamanında görmüş olduğum mayanga düğününü elli beş yıl ara ile o gece bir kere daha görüyordum. Yer bile belki aynı yer, aynı basık yeraltı odalarıydı.

Sokaktan ışık görünmesin diye pencereleri yamalı bezlerle sımsıkı kapamışlardı.

Kollarında cam bilezikler; kulaklarında, boyunlarında kalaydan küpeler, iğnelerle yer sofralarında takım takım yemek yiyen eski düğüncülerden şimdi ancak sekiz on İhtiyar bacı kalmıştı. Sevim’in çoraplarını çıkardılar, sokak kapısının eşiğinde kesilen beneksiz bir kara tavuğun kanıyla alnına küçük bir işaret çizdiler. Sonra bir pösteğinin üstüne seksenlik bacı ile diz dize oturtular. Biraz sonra da oda koyu bir günlük dumanı içinde göz gözü görmez bir hale geldi.

Bacılar, ikide birde perdeyi aralayarak sokağa bakıyorlar, polis korkusundan zilsiz teflere vurmaya cesaret edemiyorlardı.

Eski coşkunkluklarından, çarpınıp çarpınmalarından eser kalmamıştı. Dualar hafif bir fısıltı derecesinden ileri geçmiyordu.

Düğün yarım saat içinde bitti. Tütsüler, beneksiz kara tavuklar, çil çeyrek altınlarla perilerin hiddetini yatıştırdıktan sonra sessiz sedasız evimize döndük.” (GY 230)

Gökyüzü romanında kemik hastalıklarında görülen iltihapları çeşitli merhemlerle sararak tedavi ettiği rivayet edilen bir **tımarcı**dan bahsedilir. Modern tıpla çözülemeyen tüberküloz gibi hastalıklarda halk bu tımarcıya yönelmektedir. Edirnekapi'daki bir tımarcının kemik veremi hastalığı için uyguladığı alternatif yöntem de başarılı olmaz ve çocuk vefat eder.

“—Size kendi başımdan geçmiş bir vakıayı anlatırsam belki biraz ferahlarsınız. On beş sene evvel yirmi üç yaşında bir oğlumun kemik vereminden öldüğünü biliyorsunuz. Sağ kalçasında bir büyük yara vardı ki durmadan cerahat yapıyor, akıyordu. Natür tüberküloz oluşuna göre bu yaranın hastayı öldüreceği muhakkaktı. Komşulardan mı duymuş nedir? Anası bir gün bana Edirnekapi'sında bir tımarcıdan bahsetti. Bu adam, yaraları o kadar güzel ve sıkı sararmış ki cerahat kurur, hasta az bir zaman içinde iyi olup ayağa kalkarmış. En büyük doktorların ümit kestikleri birçok hastalar, bu tımarcı sayesinde ölümden kurtulmuş. Natür tüberküloz bir yaranın sarıldığı için iyi olması!... Bunu on iki, on üç yaşında bir mektep çocuğuna bile kabul ettirmek güçtür. Fakat ben, tam kemal yaşında bir doktor, bir fen adamı olduğum halde buna âdeta inandım. Tımarcı, günlerce evimize gelip gitti. Bundan bir şey çıkmayacağını söylemekle beraber yolunu sabırsızlıkla beklerdim. Turgut'a karşı duyduğu nefretle biraz da Mükerrerem'le hatta çocuğum bir pansuman esnasında onun elinde öldü. Sizin başınızdan geçen şey de bunun aynıdır. Ne yapalım, hepimiz insanız. İnsan, bir felâkete uğradı mı muhakemesi duruveriyor. Bir hastalık sayıklaması esnasında söylediğimiz şeylerden nasıl mesul değilsek bir felâket karşısında muvazenemiz sarsıldığı zaman yaptığımız işlerden de mesul değiliz. Nitekim, bende olduğu gibi, felâket atlatıldıktan sonra insan, gene eski fikirlerine dönüyor.” (GY 237)

Halk arasındaki uygulamalardan biri de ateşli **hastaya su vermemektir**. Açık yarası olanlara ve ateşi olanlara su verilmez.

“Halil Hilmi Efendi bir yerinde bir ağrısı, sızısı bulunmamasına mukabil harareten yanıyordu.

Hurşit'ten su istedi. Fakat o çatık ve ciddî bir çehre ile yaralıya su verilemeyeceğini söyledi. Kaymakam:

—Oğlum, benim yaram senin bildiğin yaralardan değil dedi, ve aradaki farkı anlatmak için daha birçok izahat verdi.

Fakat Hurşit şimdiye kadar öğrendiği tek sıhhat kaidesinin yanlış olmasına tahammül edemiyor, başını inatla bir yandan bir yana çevirerek:

—Edemen bey... Seni bana ısmarlayıp gittiler, başımdan korkarım, diyordu.”
(DM 10-11)

Yeşil Gece romanında miskinlik ve uyuz hastalıkları için Hz. Nuh’un gemisinden koptuğuna inanılan ve kutsal sayılan bir **kerevetin üstünde yatılarak tedavi** edildiği anlatılır.

“Yine orada Hazret i Nuh'un gemisinden kopmuş, bir tahta parçasıyla Eyüp Peygamberin fukaralığı zamanında üstünde yattığı kerevet görülüyordu.

Miskinlik, uyuz gibi hastalıklara tutulanlar bu kerevetin üstüne bir kere yattıkları gibi, Allah’ın izniyle bir hafta içinde tertemiz olurdu.” (YG 161)

Kızılçık Dalları romanında sindirim rahatsızlıklarından karın şişkinliğinin tedavisi için dua okunur. Zayıf olmasına rağmen karnı şişen çocuğa **kırlangıç okutması** yapılır.

“Bu, bir ağacın gölgesine serilmiş, bir kilim parçası üzerinde kendi kendine yatan 7-8 yaşlarında bir erkek çocuğudur. Yıllardan beri hastadır. Yüz ve vücudu mum gibi erimiştir, buna karşılık karnı korkunç bir surette şişmiştir. Elinin yakınında içine böcekler ve saman çöpleri düşmüş, bir kırık su çanağı, parmaklarının arasında pestil gibi bir şey vardır. Etrafındaki şeylerin artık o kadar yabancısıdır ki, birdenbire başının ucunda belirmiş, bu garip kıyafetli üç insanı bile görmüyor, yalnız pestilini yalıyor.

Biz de hiç bir şey söylemeden, hiç bir hareket yapmadan başında durup bakıyor ve geri dönüyoruz. Ana ve babada hiç bir teessür alâmeti görülmemektedir; yalnız, bizim hastayı görmüş, olduğumuza canları sıkılmış, gibi bir halleri vardır. Ferhat, yanıma sokularak isyanlar içinde kulağıma fısıldıyor:

— Neden bu kadar bakımsız bırakmışlar bu hastayı, ağabey! Canavar bu insanlar! diyor. Cevap vermiyorum. Kırılan cam bardak için ağlamış olan kadın, onun için de elbette bir şeyler yapmıştır. Fakat zamanla onun da, Fettah’ın da yaraları nasır bağlamış, olacaktır. Gözden çıkarılan insanlar için öyle olur. Kapının yanma vardığımız zaman

Murat Bey:—Ne olmuş, o yavrucağa? diyor. Ana ile baba işitmemiş, görünüyorlar. Onların yerine muhtar konuşuyor. Hastalığın Bozova’da başladığını, belediye doktorunun bir iki ilâç verip: «Köye gidince geçer!», dediğini, fakat geçmediğini, üstelik de karnının gitgide şiştiğini anlatıyor. Köyde «Kurbağa yutmuş» diye kocakarı ilâçları yapmışlar, kırlangıçlara okutmuşlar, hiç biri para etmemiş,”
(KD 164)

Özellikle mide rahatsızlıklarında **karna tuğla bağlamak** özellikle üşütme gibi rahatsızlıkların tedavisi için uygulanan bir yöntem olduğu bilinmektedir.

“Mihnet onu, vaktinden evvel çökertmişti.

Mihnet ve karısı. Karısına hiçbir diyeceği yok; fakat yirmi seneden beridir hasta... Ara sıra yeni bir çocuk doğurmak için bir parça davranır gibi olur, sonra tekrar yatağa düşer.

Daha doğrusu yatağa da düşmüyor; yirmi senedir ortada sürünüyor. Kuşakla karnına bağlı bir tuğla parçası ile iki büklüm yemek pişiriyor, çocuk bezi yıkıyor.” (DM 17-18)

Kızılçık Dallar romanında çocukların kanlanıp güçlenmesi için **kayaüzümü** yedikleri ve canlandıklarından bahsedilir.

“Kayaüzümü diye bir üzüm vardı. Kısa doğru olurdu; hem de bol olurdu. Açlıktan ölecek hale gelmiş hasta çocuklarını «bari rahat ölsünler» diye kütükleri arasına bırakıverirlerdi. Yavrucaklar, toprakta oradan oraya sürüne sürüne üzümleri meme gibi emer, sülük gibi kanlanıp sapasağlam erte yaza çıkarlardı...” (KD 189)

Romanlarda rastlanan en ilginç sağaltma yöntemi *Son Sığınak* romanında Hocaya yapılan masara tedavisidir. **Masara** isimli taş hücreye kapatılan hastaya su, zeytinyağına kırılmış iki yumurta verilerek yapılır.

“Hoca, bir aralık, Antep taraflarında «Tahrir-i Müsakkafat» memurluğu yapıyormuş... Bir köyde hasta düşmüş.

Mevsiminde bulama yapmak için kullanılan ve adına (Masara) denen ayakyolu gibi taş bir hücreye yatırmışlar... Her sabah, bir testi su ile zeytinyağına kırılmış iki yumurta bırakıp giderlermiş...

Hoca: «Burada belki kırk derece ateşle kendimi bilmeden uzun zaman yattım. »” (SS 74)

Reşat Nuri romanlarda pek çok hastalıktan bahsedilmiştir. Romanların yazıldığı dönemde kent nüfusu kırsal nüfusa göre az olduğu için sağlık hizmetleri daha ziyade kasaba tabipler tarafından yürütülmüştür. Gezici tabipler hastaları oldukları yerlerde ziyaret ederek tedavi etmeye çalışmışlardır. Hastalıkların teşhisi ve adları folklorik unsur olarak ele alınabilir. *Gökyüzü* romanında dönem tıbbının hastalıkların tedavisi ile ilgili uyguladığı tekniklerden uzun uzun bahsedilir.

“Sana, yani doktora karşıdan birtakım ifritler sinsi sinsi dillerini çıkarıyorlar... İfritler, yani hastalıklar... anlaşıldı mı efendim? Bu haltı hangisinin yediğini birdenbire kestirebilsen mesele yok. Başarısın neyse onun ilâcı, ağlatırsın anasını... İşte bu kadar... Fakat acaba hangisi? Başlarsın, efendim, demin anlattığım usul ile tahkikata...”Bak buraya sıtma... Sen öyle ufacık tefecik görünürsün; insanı arada bir ötesinden, berisinden gıdıklayıp ürpertmekten başka fenalığın yok sanırlar... Fakat senin ne habasetlere kadir olduğunu ben bilirim ben... Sakın bu naneyi yiyen sen olmayasın? Bakalım görürüz... Dayarsın efendim, sülfat oyunu... Elli santigram olmadı, bir gram... Olda olmadı, (bedesten

tellâhı gibi elini kaldırıp dik dik bağırarak) korkma, bir buçuk... İki... Hatta daha ilerisine git... Korkma sulfatodan... (Kısa bir duruştan sonra) haaa anlaşıldı... Demek haksız yere günahına girmişiz... Sen, gel bakalım ey âşıklar, şâirler hastalığı tüberküloz (Bir karşılıklı konuşma taklidi yaparak): “– Aman efendim... Kerem edin... Ben böyle erip savurmaya kadir bir mahlûk muyum? Ne kadar ağır ezgi fıstıkî makam yürüdüğümü bilmez misiniz? Hem, efendim, hastayı dinlediniz; röntgen ışığında seyrettiniz. Bana benzer bir şeye rast geldiniz mi?...” “– Kes sesini habis... Kulak tuttum, parmak vurdum gerçi sesin gelmedi... Gelmedi ama sen, onu başkalarına yuttur, başkalarına... Senin, köstebek gibi ne akla gelmez köşelere saklanıp ne marifetler yaptığını bana sorsunlar bana... Eğer herife bu kazığı sen oynadınsa elimden kurtulamazsın... Fen, daha seni gırtlğından yakalayıp bastırarak tırnağı bana vermedi... Fakat senin habasetlerine karşı benim de habasetlerim var... Saklandığın yeri bulacağım; sonra da bir kumandan gibi vücudun bütün kuvvetlerini sana karşı seferber edeceğim... Seni büsbütün yok edemesem tule kireçten bir kale içine kapayacağım... (Nispet veren çocuk gibi yumruklarını biribiri üstüne vurarak) “Ya... Ya... Ya... Ben, durumum mu sanırsın?... Ben, dururum mu sanırsın?” Diyelim ki tüberkülozda da yanıldık... Gelsin bakalım bir başkası... Profesör, bütün hastalıklara karşımızda bir geçit resmi yaptırıyor, her birinin karşısında Shakespeare piyesi oynar gibi korkunç jestler, mimiklerle uzun tirajlar okuyor. Biz, şaşkın bir halde Mükerrerem’le birbirimize bakıyoruz.” (GY 116)

Acımak romanında **Dizanteri** hastalğından bahsedilmektedir. Dizanterinin kirli sulardan kaynaklanan bir hastalık olmasının ölümlere sebebiyet verdiği görülür.

“Su yoktu. Ahali kokmuş bir bataklıktan su içiyordu. Beş yaşına kadar olan çocuklar arasında müthiş bir dizanteri hüküm sürüyor her gün hükümet konağının karşısındaki camiin mezarlığına bir iki masum cenazesi geliyordu. Belediye doktoru: “Kasabaya içilecek su gelmeyince bu ölümlerin önü alınmayacak” diyordu.” (AC 68)

Çalıkuşu romanında ölümcül bir **boğaz hastalğı**ndan bahsedilir. Tam olarak ne olduğu açık değildir.

“İşte Feride şurada yatıyor. Boğaz hastalğından öldü’ dedi. Baktım, evlatçığım, gözleri kapalı yatıyor. (ÇA 215)

Romanlarda genellikle fenalaşma, baygınlık ve sinir krizlerinden bahsedilir. Yorgunluk ve psikolojik sorunlar baygınlıklara sebep olmuştur.

“Yusuf Efendi, şarkıyı bitirirken, başı tamburun üstüne düştü. Zavallıya hafif bir baygınlık gelmişti. Hocalar, hep şaşırdılar. Ben: “Biz sebep olduk, bu kadar

yormamalıydık!” dedim. Mendilimi ıslatmak için süratle taşların üstünden sıçrayarak dereye indim. Bu, çok hafif bir baygınlıktı. Hatta adeta bir baş dönmesi. Elimde ıslak mendille yanına döndüğüm vakit o, gözlerini açmıştı.” (ÇA 267)

Çalığışu romanında *Feride* yaşadığı olumsuzluklar sonunda **sinir nöbeti** geçirir.

“İhtiyar doktor, elinde mumla odama koştu, ne olduğumu, niçin ağladığımı bile söyletmeye lüzum görmeden ehemmiyetsiz, belki manâsız şefkat kelimeleriyle beni teskin etti:

-Bir şey değil, kızım, bir şey değil, ehemmiyetsiz bir sinir nöbeti, geçer yavrum. Vah, çocuğum, vah.”(ÇA 370)

Romanlarda pek sık geçmemekle beraber sadece *Çalığışu*’nda görülen **soğuk algınlığı** da dönem hastalıkları arasındadır.

Munise’nin, bu akşam benzi biraz soluktu. Nezle olmasından korkarak erkenden, zorla yatağa yatırmış, ıhlamur kaynatmışım. Yaramaz kız, yatakta şikâyet ediyor, benim ihtimamlarımla eğlenerek:

-Abacığım, soğuk, insana ne yapar? Geçen sene karda, samanlıkta yattığım geceyi unuttun mu? diyordu.” (ÇA 273)

Hastalıkların genellikle tedavisi için **hava değişimi** önerilir. *Çalığışu*, *Dudaktan Kalbe*, *Dudaktan Kalbe* ve *Damga* romanda geçen hava değişimi tercih edilen bir iyileşme yöntemi olduğunu gösterir.

“Ç.’deki müdirenin beni tavsiye ettiği adam, ben gelmeden bir ay evvel hastalanmış, altı ay tebdilihavayla İstanbul’a gitmiş.” (ÇA 322)

“-İyi ama oğlum, sen o cevapları da düşünerek vermiyorsun ki... Makine gibi söylüyorsun.

-Güzel tedavi ve tebdilihava usulü, enişte... Beni, boş yere düşündürüp yormak için bir kastınız olmalı.” (ÇA 386)

— Bir memuriyetle filân mı geldin Vedat?

— Memuriyetle değil dayı, tebdilihavaya geldim.

— Tebdilihava mı?... Benimle eğleniyor musun?

Genç misafir, gülüyordu :

— Sen benimle eğleniyorsun dayı... Benim burada memuriyet kabul edeceğimi aklın keser mi?

— O halde?...

— O halde mecburen geldim... Daha doğrusu getirdiler... Beni buraya üç, beş arkadaşla beraber sürgüne gönderdiler dayı...” (DK 199)

“Doktor, onu gezdirip eğlendirmelerini, hatta mümkünse hava tebdiline götürmelerini söylüyordu. Hava tebdili imkansız bir şeydi.

İhtiyar adam; etli, sütlü bir hasta yemeği tedarik edinceye kadar akla karayı seçiyordu. Fakat buna mukabil Leyla, ara sıra gezinmeye gidebilirdi.” (YD 135)
“Paşa babam, her yaz Muzaffer’le bana iki ay izin verir, «Damlacık» çiftliğinde hava tebdiline gönderirdi.” (DG 16)

Daussıla hastalığı memleketinden uzun süre uzak kalanlarada görülür. Ateş Gecesi romanında daüssıla hastalığından bahsedilir. Genellikle uzak yerlere giden kişiler yaşadıkları yerin iklim ve beslenmesine alışmakta güçlük çekebilir. Bu durumda memleketlerine dönmeleri önerilir. Bu hem fiziksel hem psikolojik bir durumdur. Gelenekte bu özlemin oluşmaması için belirli aralıklarla kişinin vatanını ve sevdiklerini ziyaret edilmesi önerilir.

“Ben zannediyordum ki, sen gözlerini kapanıp aileni, İstanbul’u düşünüyorsun, diyordu. Bu, daüssıla denen bir yurt acısı hastalığıdır. Üzülme, bu da geçer... Yaşın ne, başın ne? Nasıl olsa bir gün memleketine kavuşacaksın.” (AT 323)

Çalığışu romanında basit hastalıklardan nezle zannedilen *Münise*’nin **öksürük hastalığı** dediği hastalıktan kurtulamadığı görülür.

“Eve döndüğüm vakit Munise’yi yatakta buldum, ihtiyar bir komşuya, ara sıra çocuğu yoklamasını rica etmişim. Eksik olmasın, hiç yanından ayrılmamış, akşama kadar yayında çorap örmüş.

Munise’nin nezlesi artmıştı. Başı ateş gibi yanıyor, sabahkinden daha sık öksürüyordu. Sesi kısılmış nefes alırken hafif bir tıkanıklık hissettiğini söylüyordu. Boynunun altında tutarak ağzını açtırdım, elime sert sert bezeler dokundu. Yüzüne yaklaştırdığım lambanın ziyası gözlerini kamaştırıyordu. Ağzında, küçük dilinin etrafında beyaz beyaz kabarcıklar görünüyordu.

Munise, benim merakımla eğlendi:

-Öksürükten ne olur abacığım, Zeyniler’de de ben öksürük oldum, unuttun mu? dedi.

Çocuğun hakkı var. Zeyniler’de, karların içinde onu yarı donmuş bir halde bulduğum gece böyle değil miydi? Çocuklarda nezlenin ne ehemmiyeti olur? Yalnız canımı sıkan şey, Hayrullah Bey’in bulunmaması. Onbaşı deminden tekrar uğradı, beyin bu gece köyde kaldığını söyledi, inşallah o gelinceye kadar küçüğüm kalkmış olur.” (ÇA 570)

Çalığışu romanında **beyin humması** isimli bir hastalık geçmektedir. Bu beyin tümörü olabilir.

“Büyükçe bir beyin humması geçirmişim. Doktor Hayrullah Bey, beni kendi evine nakletmiş, on yedi gün başucumdan ayrılmamış. Bu, benim hayatta ilk büyük hastalığımdı. Nekahet zamanım kırk günden ziyade sürdü. Günlerce yerimden kalkamadım” (ÇA 358)

Hastalıkların tedavisinde modern tıp yöntemleri ile beraber mutlaka atlatılma döneminde istirahat ve iyi beslenme önerilir. Etkin ilaçların henüz icat edilmesi ya da temini zor olduğundan hastalıkla beraber genellikle **nekahetten** bahsedilir.

“Nekahet ne tatlı şey. İnsan, yeniden dünyaya gelmiş gibi oluyor; en ehemmiyetsiz yerlere -renkli oyuncaklara bakan küçük çocuk gibi-sevinçle, saadetle bakıyor.” (ÇA 366)

Akşam Güneşi romanında bir çeşit titreme hastalığı olan **ispazmoz** geçmektedir.

“Sen dışarı çık, dedim, Meşincioğlu Kerim Beyefendinin bir şikâyetleri varsa tabî kendileri söylerler.

Birdenbire şaşırdı. Seyrek sakallarının her teli ayrı ayrı titriyordu, vücudu ispazmoza tutulmuş gibi oynuyordu.” (AG 19)

Titremeli geçen bir başka hastalık da *Eski Hastalık* romanında geçen; **batakılık sıtması**dır.

“—Hastalığınız ehemmiyetli bir şey değil inşallah? Kendinizi iyi bir muayeneden geçirttiniz mi?

—Hastalık mı? Hasta değilim ki... Adana’da bir batakılık sıtmasına yakalanmıştım... Biraz dalağı, biraz da karaciğeri bozmuş galiba... Geçer, ehemmiyeti yok...” (EH 30)

Çocuklarda görülen **kızamık hastalığı** ilerleyen yaşlara kadar çıkarılmazsa yetişkinlikte ölümcül olabilmektedir.

“Şimdi on yedi yaşındaydı. Uzun boylu, parlak gözleri ve tatlı esmer çehresiyle çok güzel, çok kıvrak bir genç kız olmuştu. Şükran da, ben de onu kendi kızımız gibi seviyorduk. Adaya geldiğimizin ikinci senesi bir kızımız doğmuş, fakat on beş aylıkken kızamıktan ölmüştü.” (AG 246)

Damga romanında **kızamık hastalığına** henüz tam bir ilaç bulunamadığı için ölüme sebep olduğundan bahsedilir.

“— Ben, Hikmetçiğim annemden fazla severdim. En “küçüğümüz kızamıktan öldü. Annem, o vakit merak getirdi.” (DG 124)

Dudaktan Kalbe romanlarda geçen bir diğer hastalık **tifodur**.

“Kenan, son senelerde ağır bir tifo geçirmiş, bir zaman kendini bilmemişti. Bu hastalık günlerinde hayatla alâkası yalnız bu senelerden ibaret kalmış, ruhunu kaplayan siyah yokluk içinde yalnız babasının udunu dinlemişti.” (DK 25)

“Fahir’i bir gün mektepten hasta getirdiler... Kardeşim bir hafta sonra tifodan öldü... Hastalığında beni yanına bırakmak istemiyorlardı... Ben, fırsat buldukça odaya giriyor : “Fahir, iyi ol da sana kendi gündeliğimle her gün o şekerlerden

alacağım” diyordum. Annemle beybabama da çok acıyordum amma, onlara sonradan içime dert olacak bir şey yapmamıştım.” (DK 85-86)

Dudaktan Kalbe romanında geçen **nüzul inmesinin** bugünkü karşılığı felçtir.

“Zavallı dayım hasta... Geçen sene nüzul inmiş... ayaklarının biri tutmuyor, dili güçlkle söylüyor...Koca adam, bir sene içinde balon gibi sönmüş... Mamafih sönen yalnız vücudu...” (DK 258)

Acımak romanında **felç** inme ismiyle geçer.

“Annesi uzun bir hastalıktan sonra ölmüştü. Onu müteakip büyükannesine inme inmişti. Zavallı kadın senelerce hastane köşelerinde inlemişti.” (AC 35)

Romanlarda kahramanları anlatırken sık sık yüzlerindeki **çiçek bozuğundan** bahsedilir. Küçük yaşta geçirilen çiçek hastalığı yüzde kalıcı izler bırakabilir. Reşat Nuri bazı kahramanları bu özellikleri ile tasvir etmiştir. Bu yaraların Anadolu’da yaygın olarak görüldüğü söylenebilir.

“Gözleri en ziyade çiçek bozuğu adamın üzerinde durmuştu. Halbuki talihin yüzüne taktığı korkunç maskeye rağmen yolcuların en tatlı ve sakini galiba bu zavallıydı.” (AT 13)

Miskinler Tekkesi romanında da çiçek bozuğu olan kızları kusurlu oldukları için evlenmelerinin güç olduğundan bahsedilir.

“Etrafımdaki kadınlardan öğrendiğime göre çirkin kızları satmak için de zaten böyle yapılıyordu. Çiçek bozuğu, şaşılık vesaire gibi kusurlar evvelâ peçe, boya vesaire ile gizleniyor, sonradan nikâhtaki kerametle bunların hepsi görülmez hale geliyordu.” (MT 32)

Çiçek bozuğu olan sahip kişilerin oldukça büyük bir kusurları varmış gibi muamele gördüğü anlatılır.

“Yüzünü şimdi daha iyi görüyordum. Kalpak gibi kıvrıcık saçları çil mi, çiçekbozuğu mu olduğu anlaşılamayan kirli beneklerle dolu bir kırmızı yüzü, birbirine yakın iki yuvarlak gözün altında ördek gagası biçiminde biraz çarpık bir burnu vardı.” (MT 194)

Ateş Gecesi romanında yine çiçek bozuğu ve **gırtlak veremi** isimli bir başka hastalıktan bahsedilir. Gırtlak veremi bugünkü kanserin karşılığı olarak kullanılmış olabilir.

“— Yüzünde çiçekbozuğundan parmak basılacak yer yok, diyordum. Fazla olarak da sesi kısık... İhtimal gırtlak veremidir... Başka türlü insanı Erzurum’dan Rodos’a gönderirler mi?” (AT 145)

Ateş Gecesi romanında bugün **zatülcenp** ya da zatürre olarak bilinen **satlıcan** hastalığından bahsedilir.

“Fakat bunca mihnetten sonra düğüne on beş gün kala zavallı , Kegam, satlıcan hastalığından ölüvermez mi?

Genç kız nişanlısını kilisede tabut içinde görünce ölünceye kadar karalar giymeğe ve kimse ile evlenmemeğe yemin etmiş.” (AT 30)

Damga romanında zatürre şeklinde bahsedildiğine göre satlıcan denilen hastalığın zatülcenp olma ihtimali vardır.

“Ağustos sonlarına doğru hafif bir zatürrie geçirmiş, on beş gün kadar odamda mahpus kalmıştım.

Nekahetimin ilk günlerinde idi. Bir öğle vakti, güneşe karşı perdelerimi indirmiş, istorların sarı, ruhsuz gölgesi içinde can sıkıntısından bunalıyordum.” (DG 50)

Damga romanında **göğüs nezlesi** hastalığından bahsedilir. Bu hastalığın bugünkü adı tam olarak bilinmemekle beraber bir çeşit üşütme olması muhtemeldir.

“Meşrutiyet’in ilânını Karamürsel’de haber aldım. «Damlacık» çiftliğinde şiddetli bir göğüs nezlesinden yatıyordum. Halam, beni üç gün zor zapt edebildi. Dördüncü gün, hasta hasta vapura bindim.” (DG 32)

Bugün KOAH olarak bilinen bir akciğer hastalığı olan **tıknefes hastalığı** *Kızılçık Dalları* romanında geçmektedir.

“Tahir Ağanın ikinci illeti tıknefesti. Kendisi, bu hastalığı ikide bir sokağa kaçan çocukları kovalamak yüzünden kazandığını iddia eder; şimdi yaşlı başlı insanlar olan küçük hanımlar, bazı pek canını sıkarlarsa yüzlerine karşı «Meretler... beni siz dertli ettiniz!» diye bağırırdı.” (KD 52)

Reşat Nuri romanlarında ilginç karakterler barındıran *Miskinler Tekkesi* romanında **Fil hastalığı**ndan bahsedilir. Vücutta özellikle sağlıksız beslenme sonucu bazı damarların tıkanması sebebiyle uzuvların büyüklüklerinin değişimi olarak görülen bu hastalık aynı isimle anılmaktadır.

“Ev sahibi Nur-i Nigâh kalfa adında bir hastabakıcı idi. Doktorların fil hastalığı dedikleri bilmem o mudur? Kadının bacakları korkunç bir şekilde şişmişti. Yanımdaki yarım odada tahta kerevetin üstündeki yatağında kımıldanmadan ve hattâ beni rahatsız edecek bir fazla ses bile çıkarmadan yatıyordu.” (MT 88)

Halk arasında âşık hastalığı olarak bilinen verem, yakın döneme kadar tedavisi olmadığı için en korkulan hastalıklardandır. Halk arasında adının bile

anılmasından korkulan bu aşık hastalığına ince hastalık güzel adlandırması yapılmıştır. Romanesk olaylar arasında bu hastalıktan da bahsedilmiştir.

“Çelimsiz içli bir kız çocuğunun vücudu bu mütemadi mahrumiyete ne kadar tahammül edebilirdi? Feriha daha on beş yaşını bitirmeden veremden ölmüştü. Zehra ablasının öldüğü günü de gayet iyi hatırlıyordu.” (AC 34)

“Hayli zamandan beri yavrucuğumun sararıp solduğunu görüyordum. Nihayet üç ay evvel yatağa düştü.

Çocuğumu muayene eden doktora hastalığını sordum. Yüzüme bakmaktan iğreniyormuş gibi başını öte tarafa çevirdi hiddetli bir sesle:

— Ne olacak verem dedi. Bu kadar mahrumiyet ve sefalet içinde büyüyen çocuk ne olur?

Ümit dedim hiç ümit yok mu? ...

— Zayıf...

— Yani yok...

— Öyle gibi...

Başımı önüme eğerek uzaklaştım. Doktorlar insan adamlardır. Ölecek hastaların anasına babasına şefkatle muamele etmeye alışmışlardır. Ölüm yataklarının başında bile onlar için yalancı teselliler icat ederler. Hiç değilse kara haberi biraz daha mülayim kelimelerle söylerler.

Onlar çok iyi bilirler ki ölmek üzere olan hastaların sahipleri de bir nevi hastalardır.” (AC 120)

2.2.3 Eğlence

Halk eğlenceleri, halk bilimi çalışmalarında farklı bir başlık olarak ele alınmamaktadır. Reşat Nuri romanları bu konuda folklorik malzeme içerdiği için bu başlık altında değerlendirilmiştir.

Romanlarında halk arasında özellikle erkeklerin yaygın olarak oynadığı **tavla** oyunundan bahsedilir. Siyah ve beyaz on beşer pul ve iki zarla açılabilir tahta bir kutunun içinde oynanan tavla yaygın bir oyundur. Bunun dışında dama gibi oyunlar kiraathane ve kahvelerde sık sık oynanır. Özellikle yakın arkadaşların tavla oynaması *Gökyüzü* romanında *Mükerrem*’ın, *Gizli El* romanında ise *Aziz Paşa*’nın vakit öldürmek için tavla oynadığından bahsedilir.

Talebem yumuşak başlı ve tatlı bir çocuktur. Aziz Paşa ile doktor tavla oynarlarken, Adnan bana kitaplarını getirdi, günlerimizi kararlaştırdık, program yaptık, sonra talebem fotoğrafımı almak istedi.” (GE 40)

“Otelin arkasındaki gölgelik bir çardağı *Mükerrem*’le kendimize karargâh yapmıştık. Can sıkıntısından durmadan tavla atıyorduk. Ara sıra da birimizden biri yukarı çıkarak *Sevim*’i yokluyordu. Çocuk, hâlâ dil, ağız vermeden yatıyordu.” (GY 110)

Halk oyunları arasında kaşık bir enstrüman gibi kullanılarak oynanan oyunlara kaşık oyunu denmesine rağmen *Gizli El* romanında geçen **kaşık oyunu** bir kumardır. *Kaymakam Hurşit Efendi*'nin görevinden alınmasına sebep olmuştur. Reşat Nuri Burada da kumar ve bu tip oyunları romanında yererek tavrını belli etmiştir.

“O, bizi beğenmez gibi ağzını, burnunu çarpıttı. Yapma, etme, dedikse de kulak asmadı. Ötede, beride aleyhimizde dedikodu etti. Bir Kaymakam Hurşit Efendi vardı... Dehşetli can adamdı... Sen adamcağızı kaşık oyunu oynuyor diye fitle... Herifi apar topar aşırıdılar...” (GE 23)

Sosyal hayatın en büyük eğlenceleri **ziyafetlerdir**. Halkın her kesimi kendi bütçesine uygun davetler tertip ederek misafir ağırlaması yaygın bir gelenektir. Reşat Nuri, Anadolu gezilerinde genellikle misafir olarak görüldüğü için gittiği yerlerde ileri gelenler tarafından bu tip davetlere sık sık katılmış, romanlarında da sık sık bu ziyafetlere detaylı olarak yer vermiştir.

Yeşil Gece romanında *Belediye Reisinin* verdiği ziyafette yemeklerin boldur, mevlit okunmuştur ve kalabalıktır. Şehrin ileri gelenleri tarafından önemli bir misafir ağırlanırken ya da özel zamanlarda kutlama yapmak için mükellef ziyafet sofraları hazırlamaları davet sahibinin şanındandır.

“Yeni belediye reisinin ziyafeti bir saltanatlı yemekle başladı; sonra da karşıki camide bir mevlüt okundu.

Kalabalık o kadar ziyade idi ki belediye dairesinin ikinci katındaki büyük sofa, davetlilerin hepsini almamış, aşağı taşığa da ayrıca masalar konmuştu.” (YG 56)

Varlıklı kişiler kendi hanelerinde ağırladıkları misafirler için şatafatlı sofralar hazırlar. *Son Sığınak* romanında büyük bir ziyafette kadın ve erkeklerin köşkün farklı kısımlarında birbirlerini görmeden ağırlandığından bahsedilmektedir.

“Köşkte sık sık sazlı toplantılar olurmuş; kadınlar, çalgıyı içeride harem kapısının arkasından, bahçede ağaçların arasından dinlerlermiş. Fakat o, bir yolunu bularak erkeklerin tarafına kaçarmış: «Yaşım, çarşafa sokulan öteki kızlarınkinden küçük değildi, diyordu, fakat minyon, daha Türkçesi bodurdum şimdiki gibi... Akrobalarım da pek üstüme düşmezlerdi. Çünkü ötekiler gibi bana da ipek çarşaf yapmak lâzım gelecekti.” (SS 36)

Bu ziyafetlerin yanında erkeklere özel olan ve içki içilenlerine de **işret meclisi** denirdi. Reşat Nuri çeşitli vesilelerle bu meclislerden de bahseder. *Acımak* romanında hayatının ilerleyen zamanlarında alkolik olan *Mürşit Efendi* önceleri bu meclislere davet edilse de içki içmediğinden bahseder.

“Meclis yavaş yavaş hararetlendi. Evvelâ şarkılar okundu sonra en büyüğünden en küçüğüne kadar memur arkadaşlar hakkında dedikodular başladı. Onların yalnız idareleri işleri değil hususî hayatları da didik didik ediliyor hatta bazılarının aile namuslarına kadar dil uzatılıyordu. Artık bana dikkat eden olmadığı için rakı içmiyor su ile doldurduğum kadehimi ara sıra dudaklarıma getirip götürüyordum.

Hiç sesi işitilmeyen bir kadın ikide bir kapıya vurarak ev sahibini çağırıyor sahanlar tabaklar veriyordu. Çok halûk bir insan olarak tanıdığım Tahir Efendi bu biçare kadına mütemadiyen hakaret ediyor ağır sözler söylüyordu.”(AC 52-53)

Tahir Efendi’nin memuriyeti sebebiyle işret meclislerinde bulunmasına rağmen içkiden uzak durduğu fakat misafirleri için de yeri geldiğinde bu tip sofralar hazırladığı görülür. Bu da romanda anlatılan yörede böyle bir gelenek olduğunu gösterir.

“Nasuhi Bey -bana bu odayı ucuz bir fiyatla tutan müdür- ara sıra misafir geliyordu. Ona ikram etmek için rakı alıyor ev sahibine küçük bir sofraya hazırlatıyordum. Nasuhi Bey şen kalender bir adamdı. Evdeki kadınlardan bir ikisini çağırıyor içki ikram ediyor şarkı söyletiyordu. Bazen şişelerde bir iki parmak rakı artardı. Ertesi akşam yemekte bu rakıyı kendi kendime yudum yudum içer bir gece evvel söylenmiş şarkıları yavaş sesle kendi kendime tekrar ederdim. Böyle böyle belki de akşamcı olacaktım.” (AC 63)

İçkili başka bir eğlence türü de **mehtap alemleridir**. *Dudaktan Kalbe* romanında Bozyaka’da bu eğlencelerin yapıldığı anlatılır.

“Geceleri Kırkçamlar'da mehtap âlemleri yapılıyor, her akşam bir yerde toplanan gençler sabahlara kadar çalıp çağırıyorlar...

Hâsılı, Bozyaka bu sene bir bayram gibi... Herkes eğleniyor, hatta bu alaturka dekoru biraz âdi, bu insanları, iptidaî, bu eğlenceleri sefilane bulan Cavidan bile...” (DK 272)

Başka bir eğlence türü ise Gizli El romanında görülen **deniz eğlencesidir**.

“Bugün pazar olduğu için iş yoktu. Öğle yemeğinden sonra, üç beş arkadaş bir deniz eğlencesi yaptık.

Mebus Feridun Ziya, birkaç gün evvel güzel bir motorbot satın almıştı. Onu tecrübe bahanesiyle Marmara'ya çıktık, Adalar'ın etrafını dolaşarak guruptan sonra şehre döndük.

Eve geldiğim zaman, o kadar neşeliydim ki, Seniha, beni sarhoş zannetti, yarı şaka, yarı ciddî azarladı.” (GE 13)

Halk arasında yaygın olan zararlı bir alışkanlık olan **enfiye çekmek**; tütünün burundan alınarak daha çok etki etmesini sağlayan bir tüketim şeklidir. *Yeşil*

Gece romanında görülen enfiye çekmek zararlı olduğu için sadece bir kez zikredilmiştir.

Yahü! dedi, tevekkeli değil... Görüştüğümüze memnun oldum. Gel arkadaş, otur bakalım şöyle. Bir enfiye çeker miyiz? "Ehl i dil birbirini bilmemek insaf değil."..." (YG 12)

Ziyafet sofraları dışında sosyal hayatı hareketli bir şekilde yaşandığı **tenezzüh mekanları** ve bu mekanlarda yaşananlar Türk romanında her zaman işlenmiştir.

Özellikle Tanzimat romanında tenezzüh mekanları romanesk hayatın geliştiği, insanların sosyalleştiği alanlardır. Bu alanlarda yapılan eğlenceler toplumun kültür hayatının birer parçası olarak tespit edilmiştir. Tenezzüh mekanlarından mesire yerlerinden *Çalıkluşu* romanında bahsedilir.

"Söğütlük" dedikleri dere kenarı. Kalabalık günlerde pek cesaret edemiyorum Fakat bazı تنها akşamüstleri, mektepten dönerken Munise ile oraya uğruyoruz. Söğütlük, adeta bir söğüt ve çınar ormanı. Kim bilir, kaç yüz senelik? Çınarların aşağı kısımlarındaki dalları kesmişler, yalnız gövdeleriyle tepelerindeki dalları ve yaprakları kalmış Akşam gölgesinin çökmeye başladığı saatlerde insan, oraya giderse, ucu bucağı bulunmaz bir viran kubbenin altına girmiş gibi oluyor. Yandan vuran son güneş ışıkları bu yüksek, harap çınar gövdelerini göz alabildiğine uzanıp giden kırık sütunlara benzetiyor. Derenin öbür kıyısında etrafları çitlerle çevrilmiş, sıra sıra bahçeler, o bahçelerin arasında gölgelere boğulmuş incecik yollar var. Karşıdan bu yollara bakarken bana öyle geliyor ki, onlar insanı, bildiğimiz dünyadan başka yerlere götürecek, en umulmaz emellere kavuşturacak." (ÇA 284)

Söğütlük halkın toplanıp bir araya geldiği sosyal hayatın canlı şekilde yaşandığı doğal bir park olarak tasvir edilir. *Acımak* romanında geçen **memur kahvesi** aynı sosyal sınıf mensuplarının toplandığı bir mekan olarak karşımıza çıkar.

"Akşam üstü daireden çıkınca memurlar kahvesine uğruyor bir iki parti tavla oynuyorum. Sonra vakt-i kerahet geliyor." (AC 76)

Mesire yerleri dışında meşhur caddeler de önemlidir. Reşat Nuri romanlarında geçen **Divanyolu** caddesi bu caddelerdendir. Eskiden tüm *Suriçini* boydan boya geçen bir cadde olduğu söylenen bu cadde bugün *Ayasofya* önünden başlayıp *Çemberlitaş*'ta son bulan cadde olarak bilinir.

"Bir gün Divanyolu'ndan iniyordum. Yanımdan süratle akıp geçen bir tramvaydan, Celâl'in «iffet» diye bağırdığını işittim. Bu ses, bana gökten gelmiş bir imdat idi. Olduğum yerde durdum. Gözlerimden gayriihtiyarî yaşlar akmağa

başladı. Celâl, tramvayın arka sahanlığından atladı. Sokak ortasında birbirimize sarıldık.” (DG 109)

*Babıalî*ye yakın olan ve merkezi bu cadde genellikle memurlar, gazeteciler üniversite hocaları gibi üst düzey kişilerin kullandıkları bir caddedir.

İstanbul Fatih’te, Vezneciler-Şehzadebaşı’nı takip eden caddenin Onaltımart Şehitleri ve Dedeeferdi caddeleriyle birleştiği yer arasında kalan yerdir. Caddenin iki tarafında yer alan kâğıt dükkânların önündeki mermer sütunlar üzerindeki revaklardan sebebiyle **Direklerarası** ismini almıştır. Yürüyüş yolu bu sütunlar arasından geçtiği için verilen isim daha sonra bölgenin adı haline gelmiştir. Damad İbrâhim Paşa, tarafından Şehzadebaşı Camii’nin külliyesine gelir sağlamak amacıyla yaptırılan seksen iki dükkândan orijinal halinden uzaklaşmış bir kaçı külliye tarafında görülebilir. Önceleri yeniçerilerin gezinti alanı olan *Direklerarası*, yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra özellikle ramazan eğlenceleri ve eğlence alanı haline gelmiştir. Şehrin gece hayatının en faal olduğu yer olmuştur. (Tosun 1994: 367)

Tiyatro izlemek de dönemin eğlenceleri arasındadır. Özellikle *Direklerarası*’nda tiyatro izlemek gençlerin en asri eğlencelerindendir.

“Mevlût oyunu birkaç hafta devam ettikten sonra, birdenbire hava değişti. Çocuklar, bu defa tiyatroya merak sardırılmışlardı.

Cuma geceleri bir alay halinde Direklerarası’nda Kel Hasan’ın tiyatrosuna gidiyor, sonra orada ne görüldü ise, bir hafta konakta tekrar ediliyordu.

Yukarı kattaki harem sofası tiyatro salonu haline gelmişti. Her sabah konakta ne kadar yatak çarşafı, eski pencere perdesi, keçe, kilim varsa toplanıyor, perdeler kuruluyor, komşudan seyirci çocuklar, aşağıdan büyükler davet ediliyor, düdükler, dümbelekler, zilli maşalarla tiyatro oynanıyordu.” (KD 192)

Burada oynatılan tiyatronun edebi değil de daha çok eğlence amaçlı olduğu kullanılan düdükler, dümbelekler ve zillerden anlaşılabilir.

“Bu çalgı, bu fenerler, bayraklar, resimli ilânlar, allı, yeşilli uçurtma kâğıdından askılarla süslenmiş yan yana tiyatro kapıları Nadide Hanıma eski Ramazan gecelerini, Direklerarası’nı hatırlatıyor, ölü bir çürük diş gibi yıllardan beri bütün hassasiyetini kaybetmiş yüreğinde uzak, müphem ağrılar uyandırıyor.” (KD 366)

Kızılılık Dalları romanında karşılaşılan eğlence İstanbul’daki bu mekanı hatırlatmıştır. *Direklerarası* eğlenceleri Anadolu’daki eğlence hayatına da etkilemiş olduğu görülür.

Miskinler Tekkesi romanında ise *Direklerarası*'nın tam dönüşmeye başladığı dönemden bahsedilmektedir. İstanbul'un sosyal hayatında *Galata Köprüsü* kadar önemli bir yer olduğundan bahsedilir.

“Mesule bacının İstanbul'da Galata Köprüsü ve yangın kulesinden sonra tanınması mümkün olan tek yer Direklerarası'dır. Bazı ramazan akşamları yalının hanımlarıyla beraber, kapalı kupa arabaları, içinde buradan geçtiğini galiba bana söylemişti. Fakat, ne yazık ki onun direklerini yıkılmış buluyor ve Vezneciler'den Süleymaniye taraflarına sapıyoruz.” (MT 160)

Yine aynı romanda **Ramazan geceleri eğlence** hayatından bahsedilmektedir.

“Direklerarası'nda ramazan gecesı piyasasına çıkmış gibi her kapının önünde ayrı ayrı duruyorum; dâvanın en meraklısı ve en heyecanlısı nerede ise tahkik ederek oraya giriyor ve dinleyiciler sırasında kendi halinde birkaç kişinin arasına oturuyorum.” (MT 193)

Direklerarası'nın popülerliği Batılı hayat ve eğlencelerinin *Beyoğlu*'nda yoğunlaşmasıyla azalmıştır. Beyoğlu hem gece hayatı hem eğlenceleriyle cazibe merkezi olmuş hatta karnavalı bile ortaya çıkmıştır.

“Karnaval mevsiminde, Beyoğlu sokaklarının eğlenceleri, mektebe de sirayet ederdi. Bahçenin çamurlarında konfetiler sürünür, ağaçlarda, uçurtma kuyrukları gibi serpantinler ve teneffüs bahçesinin, kışa mahsus üstü kapalı kısmında maskelerle tiyatrolar oynanırdı.

O sene, büyükler bir eğlence çıkarmışlardı. Talebelerden bazıları yüzünü maskeleyerek, sahneye çıkarırlar, kim olduğunu keşfedenlere kalem, çakı, çikolata gibi hediyeler verirlerdi.” (HÇ 50)

2.2.4 Halk Oyunları

Reşat Nuri romanlarında halk oyunlarından pek bahsedilmemiştir. Kendi izlenimleri ve ziyaret ettiği yerlerde pek halkla iç içe olmaması, savunduğu hayat görüşünün bu oyunları yerine daha batılı olanları koymaya çalışması bu durumda etkili olabilir. Buna rağmen halk oyunlarına rastlanan ilk romanlarından biri *Dudaktan Kalbe*'dir. Ege yöresi oyunlarından; **Zeybek** düğün ve eğlencelerde erkeklerin oynadığı bir oyundur.

“Çamlığın aşağıdaki sel çukuruna yakın daha kuytu bir köşesine çekilmişlerdi. Orada çalgı çalıyorlar, zeybek oynuyorlar, kıyametleri koparıyorlardı.

Kenan, yemekte dayısının yanındaydı. Saip Paşa, bu sevgili çocuğu bir saat görmese duramıyordu.” (DK 111-112)

Bu küçük alıntıda sadece müzik eşliğinde zeybek oynandığı anlatılmakla yetinilmiştir. Zeybek oyununun geçtiği diğer bir roman *Ateş Gecesi*'dir

“Fakat düğün yerine varır varmaz kadınları bir tarafa, erkekleri bir tarafa ayırdılar.

Köy, fundalıklarla dolu bir yamacın üst başında idi. Ufak ufak meydanlarda pehlivanlar güreşiyor, kırmızı, sarı, yeşil mintanlı delikanlılar davul zurna ile zeybek oynuyordu.” (AT 175)

Damga romanında *Ege yöresi* oyunlarından **çiftetelli** oynanmıştır.

“Yeni bir çiftetelliye başlamış olan keman, ud, darbuka durdu; yalnız yerde, çalgıcıların ayakları dibinde iki büküm oturan Arap Ziver hiç bir şeyin farkında olmadı, yanındakilerden biri kollarını tutuncaya kadar iki yana sallanarak zilli maşasını vurmaya devam etti.” (DM 5)

Ayrı romanda tekrar *çiftetelliden* bahsedilir. Bu kısımda oyun hakkında daha detaylı bilgi verilmektedir.

“Halil Hilmi Efendi onun çiftetelli esnasında bazı duruşlarına dikkat etmişti. Bu, büyük kuşların havaya kanatlarını gererek bir zaman kımıldamadan boşlukta dinlenmelerine benzeyen bir acayip duruştu. Bulgar kızı bu zamanlarda çıplak kollarını yanına bırakarak ve uzaktan kendini çağıran bir sesi dinliyor gibi gözlerini yumarak olduğu yerde hareketsiz kalıyordu. Vücudunun hiç bir yerinde en küçük bir kıpırdama alâmeti yoktu. Yalnız omuzlarından bileklerine doğru âdeta derinin üzerinden - çeşme mermerleri üzerinden sızan suya benzeyen bir şeyin - ağır ağır kaynayıp aktığı seziliyor; hareketsiz parmaklarının ucundaki ziller hemen hemen kendiliklerinden titreşip ses çıkarıyorlardı.” (DM 16)

2.2.5 Halk Müziği

Reşat Nuri halk oyunlarını pek dikkate almasa da halk müziği ve enstrümanlarını romanlarında kullanmıştır. Klasik müziğe ait olanlar daha çok geçmekle beraber halk oyunları gibi müzik ve enstrümanlarda da geleneksel olandan ziyade batıya yakın olanları tercih etmiştir. Romanlarına estetik bir hava katmak için sanatçı yan kahramanlara yer vermekle beraber özellikle *Dudaktan Kalbe* romanının başkahramanı *Hüseyin Kenan* bestekardır. Romanlarda en sık görülen enstrüman **uddur**.

Acımak romanında *Zehra*’nın annesinin ud çalmasından bahsedilir .

“Ev misafirsiz kaldığı zaman annesi odasına kapanır saatlerce kendi kendine ut çalardı.” (AC 32)

“İştahı uykusu yerinde. Ben evde olduğum zaman benimle dairede bulunduğum vakit konu komşu ile gülüp eğleniyor... Ut çalıyor... Evet görünüşe nazaran doktorlara hak vermek lâzım.” (AC 91)

Dudaktan Kalbe romanında ud hayatının sonuna kadar çalacağı kendisine dostluk eden enstrümandır.

“Bu hastalık günlerinde hayatla alâkası yalnız bu senelerden ibaret kalmış, ruhunu kaplayan siyah yokluk içinde yalnız babasının udunu dinlemişti. İhtiyar olduğu vakit ölürlen de en son duyacağı şeyin bu ud olacağına, bu uzak, mahzun sesler içinde öleceğine kanaati vardı.” (DK 25)

Romanlarda geçen Klasik Türk müziği telli sazlarından bir diğeri de **tamburdur**. *Çalikuşu* romanında *Feride*, tamburun sesinden etkilenmiştir.

“Buraya gel, mutlaka geleceksin! diye beni, bestekârın karşısına oturtular. Tambur başladı. Bu musiki, ömrümce kulaklarımdan gitmeyecek! Arkadaşlar, çimenlerin üzerine yarı uzanmışlardı. En kaba saba görünenlerin bile ağlayacak gibi dudakları titriyor, gözleri doluyordu.” (ÇA 266)

Eski Hastalık romanında **bağlama** sesinin tamburaya benzetilmesinden bahsedilir. Bir Türk enstrümanı sayılan bağlamayı çalan sık ve tatlı bir sese sahip bir Giritlidir. Yunanlıların bağlamaya benzer buzuki isimli enstrüman yerine bağlama çalması ilginçtir.

“Genç kadın, bir müddet sonra bunun, vapurun baş tarafında çalman tambura cinsinden bir halk çalgısı olduğunu anlamıştı. Yusuf, bağlama çalan adamı güverte merdiveninin alt basamağına oturttu ve kendisi yine kaptan köprüsünün altındaki masasına döndü. Sakızlının bağlamaya çok uyan kısık, fakat tatlı bir sesi vardı.” (EH 70-71)

Eski Hastalık romanında bağlamadan çıkan sesle monoton bir köy türküsü söylenmesi yazarın bağlamaya ve halk müziğine tavrını gösterir.

“Halbuki şimdi, diz boyu sararmış otlar arasına sırt üstü uzanmış bir jandarma neferi, bağlama çalarak monoton bir köy türküsü söylüyor, ve bu ses, Züleyha'ya sıradağların çemberini yavaş yavaş daraltarak kendini boğmağa hazırlanan Anadolu'nun sesi gibi geliyordu.” (EH 79)

Damga romanında etkileyici bir **zurna** taksiminden bahsedilir.

“Aşağıımızdaki kahvede genç bir tulumbacı, zurna taksimiyle gazel okuyordu. Zurnacı, bağıryanık bir adamdı. Delikanlının okuyuşu da epeyce düzgündü. Bu musiki Vâsıf Efendiye tesir etti.” (DG 71)

Reşat Nuri romanlarında tasavvufa ait pek çok atıf bulunmasına rağmen tasavvufun temel enstrümanı sayılan **neyden** sadece bir kez bahsettiği görülür.

“«Bu gece tam bir şark hayatı yaşadık...» diyordu. Şem'i Dede'nin üzümlelerini yemeğe kimsede takat yoktu. Fakat içeriden «ney»'ini getirdiler, ona birkaç eski beste çaldırdılar.” (DK 19)

Romanlarda geçen enstrümanlar dışında müzikle ilgili bazı özel isimlerden de bahsedilir. *Dudaktan Kalbe* ve *Son Sığınak* romanlarında halk arasında göbek atmak için söylenen nağmelere olarak bilinen **keriz havası** en basit müzisyenlik olarak geçmektedir.

“Amma, babasına hayrul' halef olmak lâzım... Artık aklım kesti... Yeğenim çalgıcı olacak, düğünlerde çingenelerle beraber keriz havası çalacak.” (DK 36)

“Ertesi gün, Paşa'nın düğünü başlarken yine dışarıdan bir zurna sesiyle, bir çingene alayı sökün ediyor... Bir hengâmedir başlıyor. İşte o zaman Makbule, en güzel keriz havalarını hakikaten çok kuvvetle söylemeğe başlıyor...” (SS 124)

Keriz havası dışında sokakta volta atılırken söylenen türküler olan **piyasa türkülerinden** de bahsedilir.

“Birkaç dakika evvel birkaç delikanlı bir piyasa türküsü söyleyerek sokaktan geçmişlerdi.

Mahmure, kocasını yine bir huysuzluk çıkarmak için vesile arıyor zannetti. «Sana ne... Herkes türkü söylemek için senden izin alacak değil ya... Hem bunda ne fenalık var?» diye söylenmeğe başladı” (DK 161)

Miskinler Tekkesi ve *Acımak* romanlarında **gazellerin** de türküler gibi söylendiği görülür.

“Mesule Bacı, bunlardan, şarkı da değil de bir gazel Öğrendi. Onun gülerken ve ağlarken bana âdeta güzel gelen bir sesi vardı, fakat «Ban sani aşkı ile... diye gazel söylemeye başlayınca...

Bazı akşam, mutfaktan gelen bulaşık şakırtılan arasında onun ilâhî bir acıyı bu kadar sefil ve gülünç bir kılığa sokan bu gazelini dinlerken eski vahşi çığlıkları ne hasretle aramışımdır.” (MT 308)

“Sivas’a geldiğim ilk aylarda yine öyle yapıyordum. Hatta biraz şiire de hevesim vardı. Zaman zaman gazeller şarkılar yazmaya çalışıyordum. Sonra bu zevk söndü.” (AC 60)

2.2.6 Halk Mimarisi

Reşat Nuri romanlarında kültürel dokuyu tamamlayan, sosyal yaşamı destekleyen mimari unsurlar başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Yazar mekanı sadece çevresel betimleme amacıyla kullanmakla kalmamış, mekanın somutluğundan faydalanarak kültüre ve sosyal hayatla ilgisini de kullanmıştır. Mimari eserleri; sivil mimari, kamusal yapılar ve dini mimari olarak tasnif edilebilir.

Sivil mimari olarak görülen şahıslara ait yapılardan özellikle konaklar ve yalılar romanlarda anlatılır. Ailenin ekonomik durumu ve geleneğe bağı yaşadıkları mimari yapıların özellikleriyle verilmeye çalışılmıştır.

“Çocukluğu Beylerbeyinde bir eski yalıda geçmişti. Bu yalıya iki yanındaki yüksek harap duvarlarda otlar bitmiş boş ıslak bir sokakta küflü bir demir kapı ile girilirdi... Bahçeyi daima gölge içinde bırakan yüksek ağaçlar arasında oymalı cephesinin boyaları dökülmüş yüksek pencerelerinin bir kısmı perdesiz eski bina içeride döşeme tahtaları çarpılmış sofalar küçük renkli camları kırılarak sade iskeletleri kalmış camekânlar... Trabzanlarının oymalı parmaklıkları dökülmüş yayvan merdivenler...

Zehra evden hiç eksik olmayan misafir çocuklarıyla yukarı sofada oynardı.

Tavanın bir kısmı içeri akan yağmurlarla silinmiş bir kısmı parça parça muşambalar halinde sarkmış boyalı resimler hâlâ gözünün önündeydi.

Sonra ailesi... Denize bakan pencerenin yanında yayvan bir kerevetin üstünde başında yeşil başörtüsüyle daima dikiş diken Kuran okuyan büyükannesesi...” (AC 29)

Acımak romanında *Zehra*’nın çocukluğundaki ekonomik durumu evin betimlemeleriyle anlatan Reşat Nuri *Çalkıuşu*’nda da *Feride*’yi çocukluğunun geçtiği yalıyı detaylı anlatarak varlık içinde büyüyen bir çocuk olarak anlatmıştır.

“Yalımızın arkasındaki korulukta bir taş havuz, bu havuzun kenarında kolları omuz başlarından kopmuş çıplak bir çocuk heykeli vardı.

İlk geldiğim günlerde bu kırık heykel, güneş ve rutubetten kararmış rengiyle, bana sakat bir çöl çocuğu gibi görünmüştü. Havuzun yeşilimsi sularının kızıl yapraklarla örtülü olmasına göre mevsim galiba sonbahardı. Bu yaprakları seyrederken altlarında birkaç kırmızı balğın dolaştığını gördüm ve büyükannemin özene bezene hazırladığı ipekli entari ve yeni potinlerimle havuzun içinde yürüyüverdim.” (ÇA 16)

Diğer bir konak tasviri *Damga* romanında görülür. *İffet* konağın iç tasarımı ile beraber içindekilerden de bahsederek kişiliğine etki eden unsurları sıralamaktadır. Bu tasvirlerle varlıklı aileden gelen birinin hırsızlık yaptığını kabul etmesinin yarattığı etki kuvvetlendirilmiştir.

“Konağımızın, beyaz boyalı muhteşem cephesini, oymalı şahnişini, köşe başındaki çeşmeye kadar giden yüksek bahçe duvarıyla görmeğe başlarım. İşte en sıcak ve güneşli günlerde bile’ daima loş ve serin kalan taşlık...

Selâmlık dairesinin geniş yavan merdivenlerinden çıkar, dokuz yaldızla basık tavanlarından kırmızılı, mavili yeni dünyalar, billur avizeler sarkan uzun sofalarda, kalın Şam perdelerinin ağır gölgesinde boğulmuş odalarda dolaşırım.

Hayalimin hiç bir şeyi değiştirmedigine eminim. Odalardı dan birinde yazıdan ziyade resme benzeyen bir Farisî levha I! vardı ki daima önünde durur, seyrederdim. O vakit daha okumak bilmezdim. Fakat çizgiler zihnimde öyle yer etmiş ki senelerden sonra onları gözümün önüne getirmiş, Farisî mısraları âdeta hecelemişimdir.

Selâmlık sofrasından harem katma çıkan dar, loş bir merdivenin başında donuk yeşil camlı bir kapı vardı. Niçin bilmem, çocukluğumun bütün büyük vak'alarımı bu kapının çerçevesinden görürüm.

Ramazân geceleri sofada cemaatle namaz kılınır; Kur'anlar, ilâhiler okunurdu. Dadım Kâmiyap kalfa ile beraber bu kapının dibindeki merdiven aralığından ben de namaza durur, ellerimi açıp dua ederdim.

Rahmetli büyük ağabeyim evlendiği gün yengemle beraber buradan geçiyordu. Gelinin duvağı kapıya takılmıştı. Ağabeyim, sofadaki kalabalığın üstüne çil paralar serpmişti.” (DG 6)

Romanlarda genellikle zengin ailelerin konak ve yalıları tasvir edilmiş, toplumsal değişim bu küçük modeller içindeki aileler üzerinden anlatılmıştır.

Kamusal Yapılar

Halkın kullanımı için devlet ya da hayırseverler tarafından halkın ihtiyaçları için imar edilen ve birlikte kullanılan; *çeşme*, *sarnıç*, *hamam* gibi yapılardır Bunlar arasında romanlarda geçen en özgün yapı biri ayrılık çeşmesidir.

Ayrılık çeşmesi

Kasabaların girişlerinde bulunan çeşmelerin genel adıdır. Bu çeşmelerin yapılış amacı köye uğramadan geçecek yolcuların su ihtiyacını karşılamaktır. Zamanla bu yapılar köye gelen misafirlerin yolcu edilmek için refakat edilecek mesafenin sınırı kabul edilmiştir. Bu yönüyle ayrılık çeşmeleri, sosyal yapılarla misafirperverlik, misafire hürmet gibi anlamların somutlaştırmasının en güzel örneklerindendir.

“Bizim yolcu teşyiimizde ayrılıkların çok kere su başlarında olduğuna dikkat etmişimdir. Hemen her Anadolu kasabasının bir ayrılık çeşmesi, yahut hiç değilse bir ufak pınar veya deresi vardır.” (AT 227-8)

Halk mimarisi sayılabilecek bir diğer yapı sarnıçtır. **Sarnıçlar** su ihtiyacının karşılanması için yeraltına yapılan depolardır.

“Ev sahibinden bana geceleri içinden zincir şangırtıları gelen sarnıcı göstermesini istedim. Yavaşça merdivenden iniyorduk. Sevim, arkamızdan geldi. Ona nereye gittiğimizi söyledim. Koluma yapışarak: “Ben de geleyim” diye yalvardı. “Sen otur, korkarsın” diyeceğim ama gene kızacak...” (GY 88)

Son Sığınak'ta diğer romanlarda hiç bir görülmeyen kaleden bahsedilir. Anadolu'nun pek çok yerinde kale bulunmasına rağmen yazarın romanlarında bunları almaktan çekindiği görülür. **Kale** olarak karşımıza çıkan tek örnek olan *Van Kalesi* de su sarnıcından bahsedilerek anlatılır.

“Nihayet, bütün yolun sefaletinden sonra Van kalesinin tepesindeyiz, bu, bizim en lüks bir akşamımızdır. Hemen önümüzde uçurum gibi açılmış bir su sarnıcının kenarında oturmuş, ayaklarımızı sallıyoruz. Karşımızdaki kale duvarının yarığından gölü ve batmak üzere olan güneşi seyrediyoruz.” (SS 143)

Kaplıcalar çeşitli sağlık sorunlarına iyi geldiğine inanılır. Genellikle doğal şifalı sıcak su kaynakları üzerine kurulur. Bu sıcak sudan en iyi şekilde faydalanmak için üzerine yapılan ve kendine has mimariye sahip yapılara da romanlarda yer verilmiştir. *Gökyüzü* romanında Bursa yakınlarındaki kaplıcaya özellikle sabah saatlerinde gidilmesinden bahsedilir.

“–Bu, ne uykusu böyle Allah aşkınıza... Bursa'ya uyumaya mı geldik? diye bağıırıyordu.

Sevim, erkenden uyanmış, otelcinin kızını peşine takarak kaplıcada yıkanmaya gitmişti.

Dönüşte benim hâlâ uyuduğumu öğrenince bir nöbet daha dışarı çıkmış, o ara şehre gidip gelmişti.”(GY 75)

Son Sığınak romanında da *Hasankale*'nin meşhur kaplıcalarından bahsedilir.

“Kasabanın kenarında bir kaplıca var. Geniş odaları, bahçesi, her şeyi mükemmel. Suyu, bilmem nereden geliyor? «Ab, kalabilsek!» diyoruz.

Zafer Bey, derhal gülüyor:

Kalacağız! Hoca:

Yahu, talihimiz mirasyedilerden açılmış! Lokman:

Tiyatro budur! Diyor.

Hep beraber dekovilden atlıyoruz. Burası Hasankale'dir.» Herkes kaplıcalara yıkanmağa koşuyor.” (SS 224)

Sosyal mimariye ait diğer yapılardan **değirmen** ve **köprü**lerden de romanlarda zikredilir.

“Bir akarsuyun karşı tarafında viran bir değirmen vardı. Suyun üzerine birkaç kalasla ufak bir köprü yapılmıştı. Adnan, değirmeni gezmek istiyordu. Paşa:

— Beni çekeceğinden şüpheliyim bu tahta parçalarının... Siz gidersiniz; ben, burada bekler ve dinlenirim, dedi.

.....

“O kadar ki, köprünün sakat bir yerini geçerken, Adnan’a yaptığım gibi, ona da elimi uzatmaktan çekinmedim. Çarşafını çıkarmamış olsaydı buna cesaret edemeyecektim.

İhtiyar bir köylü ile beraber değirmeni gezdikten sonra, başlarımızı eğerek küçük bir kapıdan geçtik ve yaprakları birbirine karışarak bir tünel şekli almış iki sıra bodur ağaçlar altında, dibi taş döşeli geniş bir su oluğunu takip ederek değirmencinin poyra dediği bir deliğin yanında durduk. Sular oraya gelinceye kadar bir ayna gibi durgun görünüyorlar, akışları ancak üstlerine dökülmüş yaprakların hareketlerinden belli oluyordu. Sonra, poyranın ağzında birdenbire köpürüp çağlıyarak aşağıdaki pervanenin üzerine dökülüyorlardı.” (GE 48-49)

Yeşil Gece romanında diğer bir sosyal yapı olan **medresenin** mimarisinden bahsedilir. Medrese hem dini hem sosyal yapı sayılabilir. Medresenin roman içinde tasviri pek iç açıcı değildir.

Evkafın Maarife verdiği arsanın bir köşesinde eski bir medrese vardı. Bu medrese, çok haraptı. Barınılacak halde değildi. Rutubet, güneşsizlik ve pislik sebebiyle içindeki softalar hastalıktan kırılıyordu. Bundan başka bu bina, yeni açılmaya başlayan hükümet caddesinin ortasına kadar ilerliyordu. Bu iki sebepten medresenin yıkılmasına ve talebenin başka yerlere dağıtılmasına beş altı ay evvel karar verilmişti. (YG 80)

Bugün ortadan kalkan **kervansaraylar** da romanların yazıldığı dönemlerde yavaş yavaş işlevini yitirdiği için pek fazla bahsedilmemiştir. *Son Sığınak* romanında Anadolu gezilirken kervansarayların hala işlek olduğu anlatılır.

“Kim bilir ne zamanlardan kalma bir kervansarayda idik. Kenarlardaki sundurmalar, bozkırın bu geceline benziyen kar fırtınalarından canlarım kurtarmış eski yolcu kabilelerinin ateşlerini yaktıkları ocaklar, atlarını bağladıkları halkalar hâlâ yerli yerinde duruyordu. Dön, dolaş, nice yüzyıllardan sonra biz de aynı yere düşmüş bulunuyorduk.” (SS 24)

Acımak romanında *Zehra* okulunu geliştirirken içine kız çocukları için bir **teneffüşhane** yaptırır. Bugünkü karşılığından farklı olarak bu ismin yurt binası olabileceği anlaşılmaktadır.

“Yerli zenginlerden bir kısmının yardımıyla binayı büyüttü tamir ettirdi bahçesini genişletti. Eşraftan biri s ölen anası için türbe şeklinde bir mükellef mezar yaptıracaktı. Zehra günlerce gitti geldi. Bu türbe projesini mektep bahçesinde bir projeye tahvil ettirdi. Ne yaptı ne söyledi bilemiyorum fakat zaten iyi bir adam olan bu zengin bir gün daireme geldi aşağı yukarı şu sözleri söyledi: “Çok düşündüm. Merhume validemin mezarına sarf edeceğim para ile mektepte bir kız teneffüşhanesi yaptıracağım. Türbe ancak zaman zaman yalağından su içmeğe gelecek birkaç kuşa yarayacak. Fakat bu teneffüşhanede karda kışta yüzlerce çocuk barınacak. Yavrucakların burada sıcak sıcak rahat rahat

eğlenmeleri merhumeyi mezarında daha memnun eder. Teneffüşhanenin içine merhumeye ait bir de kitabe yazma müsaade buyurulursa vesile-i rahmet olur." (AC 7)

Dini Mimari

İşlev, yapılış amacı olarak kamusal yapılar sayılabilecek **dini yapıların** tek farkı manevi yöne hizmet etmesidir. Bu yapılardan romanlarda en çok bahsedilen **türbelerdir**. Halkın saygı duyduğu manevi şahsiyetler için yapılan türbeler yerleşim yeri ve halk için gurur kaynağıdır. *Acımak* romanında sadece manevi değeri olan insanların değil, varlıklı kişilerin de türbelere sahip olabildiği görülmektedir. Yazar bunun yerine daha hayırlı olacak bir eğitim binası yapılmasını önererek *Zehra*'ya bu yapıyı yaptırmıştır.

"Eşraftan biri ölen anası için türbe şeklinde bir mükellef mezar yaptıracaktı. Zehra günlerce gitti geldi. Bu türbe projesini mektep bahçesinde bir projeye tahvil ettirdi.." (AC 7)

Çalikuşu romanında *Zeyni Baba* köyde yaşamış bir evliya olduğu için türbesi yapılmıştır.

"Zeyni Baba'nın sandukası yeşil boyalı bir çinko ile örtülmüştü. Sonradan, Hatice Hanım'ın anlattığına göre, bütün ömrünü kanaat ve sefalet içinde geçiren Zeyni Baba, öldükten sonra, üzeri süslü ve işlemeli örtüler istememiş. Ara sıra öteden, beriden gönderilen örtüler bir hafta dayanmıyor, parça parça çürüyüp eriyormuş. İhtiyar kadın, hafif fısıltılarla dualar okuyarak evliyanın başındaki kandile yağ koydu, sonra bana döndü:
-Köyde birisi öleceği vakit, Azrail aleyhisselam, evvela Zeyni Baba'ya misafir olur, o vakit bu ışık kendi kendine söner. Şimdi kızım, Zeyni Baba'dan isteyeceğini iste, dedi." (ÇA 178)

Ateş Gecesi romanında hanedan soyundan gelenler için de türbe yapıldığı görülür.

"Yetmiş, seksen adım sonra Afife'nin merak ettiği kubbenin önüne varıyorduk. Yanlış tahmin etmemişim. Burası tepe dalları kırılmış iki cılız servi arasında bir ufak türbeydi. Kapısındaki kitabeyi okumak mümkün değildi. Fakat saray tarzım andıran mimarîsi ve taşlarının işlenmesindeki itina ile, bronz parmaklıkları arkasında nakışlı ceviz kanatları sımsıkı kapanmış uzun ve kemerli pencerelerile Hanedandan birine ait olduğu hissini veriyordu. Hattâ nisbetlerin kasden ufak tutulmuş görünmesine ve heyeti umumiyesindeki anlaşılmaz bir masumiyete nazaran bunun çocukken ölmüş bir küçük sultan için yapılmış olması da akla gelebilirdi." (AT 213)

Yeşil Gece romanında *Kelami Baba* türbesinin içindeki eşyalardan bahsedilmiş, bu eşyaların gerçekten adı geçen kutsal emanetler olamayacağı gösterilmek istenmiştir.

"Kelâmi Baba" türbesi bir nevi enbiya tarihi müzesiydi. Orada kocaman bir kemik vardı ki, Yunus Peygamberi yutan balığa, bir sopa vardı ki Hazret-i Musa'ya ait olduğu söylenirdi. Yine orada Hazret-i Nuh'un gemisinden kopmuş, bir tahta parçasıyla Eyüp Peygamberin fukaralığı zamanında üstünde yattığı kerevet görülüyordu.

Miskinlik, uyuz gibi hastalıklara tutulanlar bu kerevetin üstüne bir kere yattıkları gibi, Allah'ın izniyle bir hafta içinde tertemiz olurdu.

Sonra, türbede Osmanlı halifeleri tarafından hediye edilmiş bazı kıymetli eşyalar da vardı. Kanuni Sultan Süleyman tarafından sanduka için gönderilmiş, bir sırmalı ipek örtü, İkinci Selim'in Mısır'dan getirdiği çok sanatlı bir fener, yine başka padişahlar tarafından Kelâmi Baba'ya hediye edilmiş, sedefli rahleler, haklar, gayet güzel yazılmış, ve yaldızlanmış, kitaplar, hatta beş, on parça mücevher..." (YG 161)

Son Sığınak romanında bir paşa çocuğu için yaptırılan türbenin dış görüntüsünden bahsedilir. Yapının mermerlerinin *Diyadin*'den getirildiği ve İstanbul'daki türbeler kadar çarpıcı olduğu anlatılır.

"Yolda bir sürprizle daha karşılaştık. Bu, bir türbe idi... Hem de yeni bir türbe... Mimarisi o kadar İstanbul'du ki, gözlerimize inanamıyorduk.. Şarka sürülmüş Boğaz Paşalarından birinin çocuğuna yapılmıştı...

Büyük servi divan durur Başucunda, bütün gece; Gün doğunca gelir vurur Kapısın birkaç serçe...

İssız bir dağ basındasın. Henüz on dört yaşındasın; Uya, küçük sultan, uyu!

Köylüler anlattılar: Bu, vali paşanın kızı için yaptırdığı bir türbe idi. Taşlarım (Diyadin) den getirtmişti...

Muamma, yine anlaşılamıyordu. Remziye, bir gece evvelki heyecanından solmuş gibi gözünen rengiyle o kadar küçük sultandı ki...

Hepimizde günlerin yorgunluğu bir hayal uyandırıyor... Hoca:

— Kızcağıza layık bir türbe, diyor, sonra Lala'ya sesleniyor:

— Lala, divan dur... Remziye, sen de oku bir kere daha kızım... Bir kere daha söyle küçük sultan uyu, diye..." (SS 180)

Miskinler Tekkesi:

Yavuz Sultan Selim tarafından 1514 yılında *Üsküdar*'ın dışında kalan *Karacaahmet Mezarlığı*'nın ortasında, bugün Karacaahmet Türbesi'nin yanına (1514) cüzzam hastaları barındırmak için inşa edilmiştir. O dönemde tedavi edilemeyen cüzzama hastalığına yakalanan kişilerin hastalığı yaymaları

engellenirken rahat etmelerini de sağlamak amacıyla kurulan tekkede, kadın hastalara mavi dokumadan çarşaf ve şalvar, erkeklere aba elbise, katır yemeni, mest-pabuç ve keçe takke verilmiştir. (Yıldırım 2005: 185) Miskinler Tekkesi Reşat Nuri'nin bir romanının adı, *Gökyüzü* romanında ise uzunca bahsedilen bir sosyal alan olarak işlenmiştir. Burada barınan hastaların geçimin halk tarafından yardım yapılan yardımlarla sağlanır ve hastalar da kendilerine yardım eden hayırseverler için dua ederdi.

“Bilmem şimdi ne oldu? Ben çocukken, Karacaahmet mezarlığında bir Miskinler Tekkesi vardı.

Caddeden bakıldığı vakit serviler ve mezar taşları arasına güçlkle seçilen bir taş yapı...

Çoluk çocuğuyla beraber buraya kapatılan hastaların mezarlık sınırından dışarı adım atmaları yasaktı. Bunlar, bütün gün mezar taşlarının üstünde, diz boyu çalılarının arasında oradan oraya sürünürler, uyuklardı. Miskinlerin hayattaki vazifeleri evde kalmış kızlar için bir değirmen taşının etrafında “âmin” çağırmaktı. Bir kız, on sekiz, yirmi yaşına gelip de kısmeti çıkmadı mı mutlaka Eyüp'teki Niyet Kuyusuyla beraber bir kere de bu Miskinler Tekkesine götürülürdü. Küçükken akrabadan bilmem hangi abla için ben de bir kere buraya gittiğimi hatırlarım.

“Âmin” günleri miskinlerin büyük faaliyet ve bayram günleriydi. Tekkenin önündeki meydanlıkta toplanırlar; evde kalmış kız ortadaki değirmen taşını–onların en güçlü kuvvetlilerinden birinin yardımıyla birkaç kere çevirir; sonra hep bir ağızdan “âmin, âmin” diye bağışırlardı.

Ev, şimdi bu Miskinler Tekkesine dönmüştü. Geçirdiğimiz fırtınadan sonra hepimiz hasta gibiydik.

Bütün gün evin içinde miskin miskin dolaşıyor, yeni doğmuş çocuklar gibi günde birkaç nöbet uyuyup uyanıyorduk.” (GY 169)

Romanlarda geçen bir diğer dini yapı, **namazgah**lardır. Yazarın bu isimle andığı yapılar, içinde Cuma namazı kılınamayan küçük cami denebilecek mescitlerdir.

“Başımı uzatıp baktım, namazgaha gelmiştik. Setin yanındaki viran çeşmenin siperi altında bir gölge duruyordu. Araba fenerinin hafif ışığında tanıdım; Ayazma çiftliğinin sahibi Nazmi Beydi.” (AG 38)

Romanlarda en büyük ve önemli dini yapılar olan **camiler**den çok sık bahsedilmez. Sosyal ve dini hayatta önemli olmakla birlikte yapısal olarak kültürel değeri ve mimari önemine rağmen kaleler gibi camiler de romanlara nadiren girebilmiştir.

“Evveliden hazırladığım bir tertibe göre ona sur dışlarına kadar bütün İstanbul'u ağır ağır gezdirdim. En hoşlandığı yerin camiler olduğunu hayretle görüyordum.

Sokakların güneşinden sonra; ellerimizde kunduralarımızla siyah kapı perdelerini aralayarak bu loş ve serin sükûnet âlemlerine girdiğimiz zaman çocuk, âdeta kendinden geçiyordu. Ben, çok kere, rahlesinin önünde alçak sesle hatim süren bir hafızı dinleyerek otururken o, sessiz, sedasız, dolaşıyor; hiçbir büyüklük karşısında ürküp eziliyor görünmeyen minimini boyuyla kubbeleri, kemerleri, avizeleri, seyrediyor, mahfillere girip çıkıyordu.” (MT 164)

Camilerden bahsedilirken de avlularından ve dış görüntülerinden bahsetmekle yetinilir.

“Altı yaşında bir çocuğun epeyce şeylere akli ermesi lâzım gelir. Fakat ben, nedense hiçbir şey sezememiştim. Bulunduğumuz ev kalabalıktı. Birçok günler büyük bir bahçede çocuklarla boğuştuğumu; Hüseyin’le beraber sokaklarda, deniz kenarlarında, cami avlusu gibi kubbeli yerlerde dolaştığımı biliyorum.” (ÇA 16)

2.2.7 Halk Takvimi

Gökyüzü romanında alaturka ve alafranga saatten bahsedilir. Eskiden akşam ezanı okunmasıyla gün tamamlanır ve yeni güne geçilirdi. Romanda bu durum saate de yansıtılmıştır.

“– Ne oluyoruz? Vakit o kadar geç değil, dedim. Mükerrerem:

– Geç, dedi, arkadaşlar bizi bir buçukta Yeşil kahvede bekleyeceklerdi. Saat ikiye geliyor.

Sevim, anlayamadı, hayretle gözlerini açarak:

– Ne bir buçuğu... Gece yarısından sonra mı gideceğiz? diye sordu.

– Alaturka bir buçuk... Yatsı vakti...

Bu alaturka saat, beni birdenbire çocukluğuma götürdü. Hayalimde birdenbire zaman ölçüsü değişti, gece uzadı, gerileşti: Otuz yıl evvelin akşam ezanıyla başlayan zifirî karanlık, sessiz ve vahşî gecelerden biri oldu. Alaturka iki, hakikaten gecenin ne geç bir saatiydi... Bir kupkuru kelimenin insanda bu kadar büyük değişiklikler yapmasına şaşmamak mümkün mü? Fakat doğrusu aranırsa asıl şaşılacak şey, Mükerrerem’in bu kadar kısa bir zaman içinde eski saati bu derece benimsemesi, Sevim’in bunu anlamamasına hayret edecek derecede kendini unutmasıydı.” (GY 81)

Halk takvimindeki zamanlardan biri de **kerahettir**. Sabah güneşin doğumu, akşam da güneşin batışı sırasındaki kırk beş dakikalık sürelerle kerahet vakti denirdi. Sabah kerahetinde uyumanın günün bereketini kaçırdığına, akşam kerahetinde uyumanın ise gündüzden geceye geçişi algılayamayan zihni karıştırdığına inanılır ve önerilmez.

“— Evlât bugün hava güzel dedi. Vakt-i kerahete epeyce zaman var. Gel seninle biraz dolaşalım.” (AC 55)

2.2.8 Meslekler

Reşat Nuri romanlarında zanaatlar ve meslekler roman karakterlerini pekiştirerek sosyal yapıyı ve değişimleri göstermek için detaylı olarak verilmiştir. Reşat Nuri; *Kan Davası*, *Acımak*, *Yeşil Gece* ve *Çalığışu* romanlarını öğretmenlik; *Kavak Yelleri* romanını doktorluk, *Miskinler Tekkesi* romanını dilencilik, *Dudaktan Kalbe* romanını müzisyenlik, *Akşam Güneşi* romanında askerlik meslekleri üzerine kurmuştur. Romanlarda geçen meslekler aile içinde önemli görevleri olan hizmetliler; sütnine, kalfalık olarak ele alınabilir. İkinci grupta; Devlet kurumlarında üst düzey; paşalık, ateşemirlik, valilik, kaymakamlık gibi memuriyetler sayılabilir. Üçüncü grupta belirli bir ustalık gerektiren; dülger, boyacı, terzi, sucu, şerbetçi gibi esnaf ve zanaatkarlık vardır.

2.2.8.1 Hane ve aile için çalışanlar:

Sütnine ve **kalfalar** neredeyse tüm romanlarda önemli kahramanlardır. Çocukların yetişmesinde önemli olan bu mesleklere neredeyse tüm romanlarda rastlanır. Romanlarda sütnineler olaylara etki eder ve bazen olayın konusu olur.

“Bağın dış kapısı önünde sütnineyi gördüm. Kırkçamlar'da beni yemeğe beklediklerini, vakit geçirmeden hemen oraya gelmemi tembih ettiklerini söyledi. İhtiyar kadının kalbimden geçen şeyleri anlamasından korkuyor gibi yavaş bir sesle :

— Komşulara misafir gelmedi, değil mi sütnine? dedim.” (DK 292)

“Dadımın acısını aylarca sonra bana, Hüseyin isminde bir süvari neferi unutturdu. Hüseyin, talim esnasında attan düşerek sakat kalmış bir askerdir. Babam, onu emir neferi olarak eve almıştı.” (ÇA 13)

“Çocuk aldatıyorsun, Hacı Kalfa kaç baharın yoğurdunu yemiştir, bilirsin sen?” (ÇA 119)

Özellikle konağın içine alınan erkek hizmetlilerin dindar olmalarına önem verildiği görülür.

“Gülmisal Kalfa'ya da şimdi aynı şey olmuştu. Ağlamanın bu kadar güzel bir şey olacağını, bu ihtiyar Çerkez halayaktan evvel bana hiç kimse anlatamamıştı.” (ÇA 125)

Konakta çocukların eğitimleri ile ilgilenen **lala** ve konağın alışverişinden sorunlu **vekiliharç** da *Damga* romanında görülen hane hizmeti mesleklerindendir.

“Annemin ölümünden sonra cahil lalalar, hırsız vekilharçlar eline düşmüşüz.”
(DG 7)

Bunların dışında zor durumda kalan kadınların yaptıkları geçici ev hizmetleri de olduğu görülür.

“Annem beni okutup adam etmek için senelerce türlü mahrumiyetlere katlandı. El dikişi dikti bekâr çamaşırı yıkadı türlü hakarete uğradı” (AC45)

Evin tamir bakımı gibi konularda her alanda zanaat sahibi **ustalara** rastlanır bunlar

“Köşk, boyacılar, dülgerler, terziler, uzak semtlerden gece yatısına gelmiş akrabalarla dolup boşalıyordu. Herkes, kendine göre bir işle meşguldü. Kimi, şimdiden davet mektupları yazıyor, kimi, eksikleri tamamlamak için çarşı pazar dolaşıyor, kimi dikişle uğraşıyordu.” (ÇA 104)

2.2.8.2 Memurlar

Romanlarda özellikle devlette yüksek kademelerde görevli kişilerin meslekleri ve unvanları belirtilmiştir. Önemli bir makama sahip kişinin tüm ailesi de bu rütbeye sahipmiş gibi hareket etmek zorundadır. Ailenin tüm fertlerinin sorumluluğu taşınması beklenir. Reşat Nuri müfettişlik görevi gereği gittiği yerlerde üst düzey memurlarla muhatap olduğu için romanlarında çeşitli üst düzey memurlardan esinlenmiş olabileceği kahramanlara rastlanır.

Önemli memuriyetlerden biri muhafızları denetleme görevi yapan bir **kolcubaşılıktır**. Romanda kolcubaşının yanına alacağı çırağı seçmesi devlet kademesinde de halef selef ilişkisinin olduğunu yöneticilerin yerlerine geçebilecek çıraklar yetiştirdiklerini gösterir.

“İstanbul’dan çıkıncaya kadar, Eyüpsultan’daki Gülmisal Kalfa’nın evinde gizlenmeye karar vermişim. Gülmisal Kalfa, annemin dadısıydı. Annem evlenirken, onu da Eyüp’te ihtiyar bir kolcubaşıya vererek çırak çıkarmışlardı.” (ÇA 124)

Gizli El romanında ise bugünkü askeri ataşelik olan **Ataşemiliterlikler** den bahsedilir.

“Paşa, ikide bir kara cahil olduğunu ileri sürdüğü ve bununla öğünür gibi görüldüğü halde, öyle değildi.

Gençliğinde epeyce zaman ataşemiliterliklerde Avrupa’da dolaşmış olması da yabana atılacak bir adam olmadığını göstermekteydi.” (GE 53)

Üst düzey devlet bürokratlarının aileleri de sosyal statüye sahiptir. Ailenin tüm fertleri bu mevkiin itibarını korumakla görevli oldukları gibi bu unvanı kendi kimliklerinden bir parça sayar. *Gökyüzü* romanında amcazadesinin **Mabeyincilik, memuretulaziz, Şuara-yı devlet azalığı** gibi devletteki durumuyla övündüğü görülür.

“Ben, amcamın Kıztaşı’ndaki konağında büyüdüm. Amcam, gün görmüş bir adamdı. Vaktiyle Abdülâziz’e mabeyincilik etmiş, sonra birkaç sene Mamuretülâziz valiliğinde bulunmuştu. Bahsettiğim tarihte Şûra- yı Devlet azasıydı.” (GY 12)

Reşat Nuri romanlarında özellikle devletin sunduğu modern sağlık hizmetlerini vurgulamaktadır. Yazar halk arasındaki kocakarı ilaçları yerine modern sağlık hizmetleri veren doktorları ve eczacıları sık sık romanlarına almıştır. *Çalığışu* romanındaki *Hayrullah Efendi, Kavak Yelleri* romanı başkahramanı *Sabri Bey* de hükümet doktoru olarak görev yapan kişilerdir.

“Halil Hilmi Efendi doktora acımdan ziyade onun uyku sersemliğiyle aksi bir şey söyleyerek kendisini korkutmasından çekindiği için buna cesaret edemedi. Eczacıya gelince, onun çağırılması da bir mesele idi. Vaktiyle iki sene Tıbbiyede okumuş olan Ohanes kendini tam bir doktor sayar, fırsat buldukça değil zavallı dünyasından geçmiş Arif Beyi, sancağın belli başlı doktorlarım bile beğenmez ve acı acı çekiştirirdi. Üstelik bir sene evvel piyasaya çıkardığı «Gazozlu Ohanes müşhili» adlı bir ilâcı” (DM 10)

Çalığışu romanında bir **alay imamından** bahsedilir.

“Bir aralık yanımdaki evin penceresine gözüm ilişti. Bir de ne göreyim? Komşu alay imamı Hafız Kurban Efendi, ablak yüzünde iki cami kandili gibi parlayan yuvarlak çipil gözleriyle bana bakmıyor mu?! Ne olduğumu anlatamam. Kılığım, kıyafetim bir şeye benzese neyse. Fakat ayaklarım çıplak, arkamda açık bir beyaz gömlek, ilk hareketim, arkama dökülen ağır saç kümesine sarınarak onu boynuma, göğsüme dağıtmak oldu. Sonra kendimi bir yük gibi ağaçtan aşağı attım. Bereket versin, dal yüksek değildi. Kulağıma: “Aman, eyvah!” diye bir ses geldi. Düşen, biraz da canı yanan bendim. Fakat, bağırان komşum Hafız Kurban Efendi’ydi.” (ÇA 282-283)

Devlet kademesindeki diğer meslekler olarak muallimlik neredeyse tüm romanlarda görülür. *Acımak* romanında **katiplik, mahalle bekçiliği** ve **hademelikten** bahsedilir.

“Odaya bir kâtip girdi. Maarif Müdürüne birtakım kâğıtlar getirdi. Tevfik Bey onları birer birer gözden geçirdi imzaladı. Bir şey söylemeden iade etti.” (AC 24)

“Bir aralık mahalle bekçisi evin karşısındaki çeşmenin kenarına oturmuş bir sigara içmeğe başlamış... Küçük mahalle bekçisinin orada oturup kalmasını hırsızlar için tehlikeli görmüş...

Adamcağızı uzaklaştırmak için bir şeytanlık düşünmüş... Sokağın öte başında yüksek bir sesle ağlamaya başlamış... Bekçi tabii bu sesi merak ederek yanlarına gitmiş...” (AC 17)

“Sonra bir hademe çağırdı. Zehra’yı iki saat uzaktaki istasyona götürmek için bir otomobil bulmalarını tembih etti. Ayakta üç beş dakika konuştular. Fakat yalnız işlerden bahsettiler.” (AC 27)

2.2.8.3 Diğer Meslekler

Özellikle kalabalık alanlarda işlerini yapan seyyar satıcılar, şenlik ve benzeri toplantıların süsü gibidir. *Yeşil Gece* romanında **şerbetçi**, **sucu** ve **yemişçiler**den bahsedilir.

“Medresenin önü yine eskisi gibi kalabalık olduğu halde heyecan, epeyce yatışmıştı. Yorgunluktan yerlere, duvar diplerine, kapı eşiklerine çömelen ahalinin arasında sucular, şerbetçiler, yemişçiler geziniyordu.” (YG 84)

Romanlarda geçen diğer meslekler arasında **eşkıyalık** ve **dilencilik** yer alır. Dönem içinde henüz asayişin tam sağlanamaması sebebiyle merkeze uzak yerlerde coğrafi şartlar ve kontrolün güçlüğü sebebiyle eşkıya çeteleri kurulduğu ve bunların güvenliği tehdit ettiği görülür. *Kızılıcak Dalları* romanında eşkıyalık dönemin önemli sorunlarından biri olarak aktarılır.

Ferhat'ın çatık kaşları kalkmış, gözleri testekerlek olmuştur:— Aman ağabey... Yolun biraz ötesinde yarım saat evvel şakiler bir kaptıkaçtı soymuşlar... Az kaldı biz de gidecektif. Allah sakladı, diyor. Ferhat'ı en ziyade dehşete düşüren şey şakilerin yüzlerine maskeler takmış ve acayip kılıklara bürünmüş olmalarıdır. Tafsilât istiyorum. Anlatıyorlar; yolun ortasına kaya parçaları yığmışlar; kendileri kenardaki taşların arkasına siper olmuşlar... Havaya bir el ateş, sonra bir dur emri... Biri elinde bir barabellum ile arabanın yolunu kesmiş; «Paranız, neyiniz varsa bırakın arabanın içine... Kendiniz inin aşağı birer birer... Haydi şimdi tırıs tırıs yolunuza... Ses çıkarayım, başınızı çevireyim demeyin yersiniz kursunu...» (KD 62)

Çalığışu, *Acımak* romanlarında bir meslek gibi anlatılan **dilencilik** *Miskinler Tekkesi*'nin konusunu oluşturur. Halkın inançlarını ve vicdanının sömürülmesine tepki duyan Reşat Nuri bu mesleği bir romana konu edecek kadar önemsemiştir.

“Yol üzerinde çocuklu bir dilenci kadına tesadüf ettiler. Çocuk, çıplak ayaklarıyla yanlarında koşuyor, kuru eliyle Feride'nin eteklerini okşuyordu.

Kâmran, para vermek için durdu. Feride, küçük sefillerle temasın verdiği bir alışkanlıkla çocuğun başını okşamaktan iğrendi.” (ÇA 410)

“Suriye’de Arap dilencilerinden öğrendiğim dualarla büyükannemin, teyzelerimin eteklerini öpüyordum.” (ÇA 19)

“— İyi kötü keşke merhum sağ olsaydı dedi. Kocam olduğu için her çevrine tahammül ederdim memuriyetinden bile çıkarsalar boynuma torba takar dilenir onu aç bırakmazdım.” (AC 82)

“Hele ramazan gibi, muharrem ve üç aylar gibi mübarek zamanlarda Anadolu’dan İstanbul’a akınlar olur, şehrin ötesinde, berisinde âdeta dilenci panayırıları kurulurdu.

Bunların en çok iş yapanları değilse bile en göze görünenleri sakatlardı: Kolsuzlar, ayaksızlar, körler, türlü bilinmez âfetlerin üfürüp şişirdiği; yahut dal gibi kuruttuğu azalar; korkunç surette patlamış gözler; etleri dökülmüş çene kemikleri balon gibi gırtlaklar; bir tarafı yaşarken bir tarafı çürüyüp dağılmaya başlamış insanlar; kazma ile ortalarından ikiye bölünmüş, solucanlar gibi yerlerde kıvranıp sürünen yarım adamlar; eczahane camekânlarında gördüğümüz ceninlerden az daha farklı çocuklar ve daha neler! Bunlar, sahipleri tarafından sıra sıra kaldırımlara dizilir; panayır çadırında iki başlı buzağıyı, sakallı balığı görmeğe giren meraklı kalabalığı onların da etrafım çevirir ve merhametten ziyade bir seyir hakkı olarak gönlünden kopanı tenekeye atardı.” (MT 202)

Reşat Nuri romanlarında *dantel işleme*, *çinicilik*, *hat* gibi **el sanatlarına** da yer vermiştir. Bunlar arasında kadınların yaptığı iğne işi de denen el sanatı *Çalikuşu* ve *Kızılıcık Dalları* romanlarında görülür.

“Adamcağız üşenmeden çarşı, pazar dolaşıyor, kızına çerçeve işletmek için ucuz atlaslar, kadifeler, ipekler, renkli boncuklar satın alıyordu.” (ÇA 156)

Aşağı Sazan yolu daima kapalı olduğu için Garipler yolundan, arasına kabile halinde pazara inen kadınların götürdükleri oya, kuşak, çorap gibi ufak tefek elişleri «Sazan işi» diye rağbet görmekte, ova köylerinden bazıları da kendi elişlerini bu isim ile Bozova’ya ve daha başka yerlere yaymaktadırlar. Hâsılı, Leylekoğlu mektebindeki refah, kale içi izbelerinde de bir parça tesirini göstermiştir.” (KD 269)

“Bir gün bir mendil kenarı işlemekle meşguldü. Bu köylünün sanatına hayret ederek :

— O ne güzel şey Ayşe? dedim..

Ayşe, mendili dizlerinin üstüne bıraktı. Meyus bir tavırla : — Neme lâzım, dedi, göz yaşı silecek olduktan sonra...” (AG 629)

El sanatları arasında **Hüsnü Hatt**’ın da *Çalikuşu*, *Ateş Gecesi* ve *Gizli El* romanlarında geçtiği görülür.

“Onlar ki hattat gibi sülüs yazılar, iki para etmez yazdıkları. Onlar ki böyle karınca ayağı gibi eğri büğrü bir şeyler karalarlar, ne çıkarsa onlardan çıkar. Biz, dairelerde ne kadar taban tepmiş, ne çeşit memurlar görmüşüz, bilirsin sen” (ÇA 119)

“Resimler bittikten sonra yazı levhalarına sıra gelmişti. Bu benim yeni bir merakımdı. Yazımın pek iğri büğrü olduğunu gören kaymakam bana bir zamandan beri zorla hüsnühat dersi vermeğe kalkışmıştı. Kendi sevdiği beyit ve kıtalardan bazılarını meşk olarak yazıyor, bunları dikkatle kopya ettiriyordu.

Elim her işe az çok yattığı halde yazıya bir türlü alışamamıştır. Bu bende âdeta bir yaradılış noksanı gibidir. Onun için zavallı kaymakamın emeği tamamiyle boşa gidiyordu. Fakat buna mukabil az zamanda modellerin mânasını deşifre etmekten zevk duymağa başlamıştım.

«Bülbülü dilşüdenin bir gülüne göz dikenin Sahnı gülzarı ümidinde dikenler bitsin.»

Yahut:

«Hâmiyde kameti mâhı hilâl zannetme Fûrûği mihri ruhi yâra serfürû eyler.» gibi hâlâ nenin nesi olduğunu öğrenemediğim beyitler eski edebiyata olan merakımın tohumunu teşkil eder. Zavallı kaymakam:

«Seyreyle serü sebzimi gelsin de baharını «Hâk içre fenayâb olacak dane miyim ben» tarzında beyitleri içini çeke çeke okurken galiba bende hüsnühat sevgisinden daha başka şeyler uyandırmak maksadını da güdüyordu.” (AT 74-75)

“Duvarda iki eski yazı levha vardı. İpeklerinin rengi kaybolmuş, işleme birkaç çiçek arasında biri sabırdan, öteki Allah ve tevekkülden bahsediyordu.

Levhalarından uzun zaman gözümü ayıramadım. Şimdi yatalak olduğu söylenen ev sahibinin karısı onları, ihtimal, kolunda gergefle rüştiye mektebine giderken işlemişti.” (GE 24)

2.2.9 Giyim Kuşam

Temelde iklim koşullarından korunmak için ortaya çıkan giyim kuşam zamanla yaşanan coğrafya, inanış kültürel değerler gibi pek çok unsurun göstergesi haline gelmiştir. Coğrafi şartların belirleyici olduğu giyim kuşamda insanlar iklime uygun kıyafetler tercih etmektedir. Dini vecibeler sebebiyle tesettür Türk giyim kuşamının önemli belirleyici motiflerinin en önemlilerinden biri olmuştur.. Erkeklerin gelir durumu ve mesleklerine göre kıyafetler giydiği görülmektedir. Çocuk kıyafetleri ve aksesuarları da giyim kuşamın birer parçasıdır.

Reşat Nuri romanlarından karakterlerin okuyucunun zihninde daha çabuk kavranmasını sağlamak için kılık kıyafetlerini detaylandırmıştır. Bununla beraber bu yöntem sayesinde dönemin giyim kuşamı ile ilgili pek çok malzeme

de romanlara girmiştir. Gelenekselden modern hayata geçiş dönemini yansıtan Reşat Nuri romanlarında kadın kıyafetlerine daha çok yer verilmiştir.

2.2.9.1 Kadın Kıyafetleri

Dini kurallar gereği kadının tesettürlü olması toplumda önemsemektedir. **arşaf** kadının sosyal alanlarda kendini gizlemesini sağlaması açısından en yaygın kadın kıyafetidir. Kız çocukları ergenlikten çıktıklarında çarşaf giydirilmesiyle artık yetişkin olduğu hissi verilerek zihnen de bu sorumluluğa hazırlanması sağlanır. **arşafa girmek** erkek çocuklarının sünnet merasimi kadar olmasa da kutlanan ve önemli görülen bir ritüel olmuştur. Reşat Nuri romanlarında da sık sık yer almıştır. *Acımak* romanında *Zehra* ablasının çarşafa girmesiyle nasıl güzelleştiğini hayranlıkla anlatmaktadır.

“Zehra ablasının çarşafa girdiği günü hatırlıyordu.

Bin zahmetle eflātun bir ipek çarşaf bir çift rугan iskarpın tedarik edilmişti. Zavallı kız o hevesle Beykoz’daki bir akrabasına gidecek birkaç gece misafir kalacaktı. Mürşit Efendi o gün hiç yoktan bir aksilik çıkarmış yağmur bahanesiyle onu iskeleden çevirmişti.

Zehra yeni çarşafı içinde birdenbire büyüyen filiz gibi narin bir genç kız hali alan ablasının kendisini nasıl sofadaki minderin üstüne attiğını saatlerce yüzükoyun nasıl hıkırdiğını kalbi parçalanarak hatırlıyordu” (AC 32-33)

Reşat Nuri batılı giyimi abartan ve fazla süslü bulduğu kadınlar için koket kelimesini kullanır. *Munise*’nin çarşafa girmeden önce koket kızlar gibi giyinmesi *Feride*’de tedirginlik yaratır.

“Kğmn bir hali de, ss çok sevmesi, fazlaca koket olması. Ben koket ruhlu kızlardan öteden beri pek hoşlanmam ama, Munise’nin ayna karşısında süslenmesi, beğene beğene kendisine gülümsemesi beni eğlendirmiyor değil. Hatta, dn elinde yanmış bir kibrit ucu da yakaladım. Gizli gizli gözüne sürme çekmeye uğraşıyordu. Maskara, kimden öğrenmiş bilmem ki? Şimdi neyse ama, birkaç seneye kadar bir genç kız olup çıkarsa birini bulup sevmeye, evlenmeye kalkarsa fena.” (A 211)

Munise’nin çarşafa girmesinden sonra tedirginlik geçer. arşafa giren *Munise* genç bir kadına dönüşür.

“Birdenbire ince bir kahkaha koptu; hanım, kedi gibi boynuma sıçradı. Meğerse Munise imiş. Yaramaz kız, beni belimden tutarak taşlığın içinde döndürüyor, küçük buselerle yanaklarımı, boynumu öpüyordu. arşaf ona, birdenbire yetişmiş bir genç kız hali vermişti. Kğm, bu iki senenin içinde hayli serpilmiş, hemen

bana yaklaşan ince boyu, günden güne çiçek gibi açılan güzelliğiyle nazlı, nazık bir küçükhanım olmuştı.” (ÇA 288)

Munise evlilik yaşına gelip çarşafa girdikten sonra hastalık sonucu ölür.

“-Çocuğun kaç yaşında öldü, Feride? Feride, yine o saffetle dudaklarını bükerek:
-Tam on üçünü bitirmişti, ilk çarşafını dikiyordum. Kaynana olacaktım, dedi.
Sofrada bir kahkaha koptu.” (ÇA 395)

Ateş Gecesi romanında *Melek* on üç yaşında çarşafa girmiştir.

“Fakat Melek on üçünü geçince birdenbire boylandı ve çarşafa girdi. Halbuki ben bücür kaldım.

Bıyıklarımı olsun bir an evvel çıkararak ona yetişmek gayretile habire üst dudağıma kozmetik sürüyordum.” (AT 32)

Dudaktan Kalbe romanında da çarşafa girmek hayatın bir dönümü ve olgunlaşma göstergesi olarak geçmektedir.

“— Ben zaten geçen sene çarşafa girdim efendim, dedi, bu sabah yengemle İzmir'e indik de...

—Bu sıcakta çekilmez şey...

— Evet efendim... İlle düğün evini göreydiniz... Pek sıcaktı efendim... Hatta bir hanım bayıldı...

— Siz düğüne mi gittiniz?

— Evet efendim... Sonra da çarşıya uğradık...” (DK 76)

Çalikuşu'da *Feride* dışarı çıkarken mutlaka çarşaf giymektedir. Özellikle yalnız yaşayan bir kadının çarşafsız dışarı çıkması hoş karşılanmaz.

“Öğleye doğruydı, küçük Vehbi, soluk soluğa mektebe geldi, beni elimden yakalayarak.

-Kız hocanım, çabuk zarfını (çarşaf olacak) giyin, gel be. Seni misafir odasına çağırıyorlar, dedi.

-Kim çağırıyor?

-Hekim çağırıyor, babam söyledi.

Hemen çarşafımı giydim. Vehbi önde, ben arkada misafir odasına gittik.” (ÇA 217)

İstanbul'da Anadolu'ya göre daha rahat yetişmiş ve bu kültürün giyim tarzına alışan *Feride* Anadolu'da giyim kuşam konusunda sıkıntılar yaşar.

Çarşafı tamamlayan bir diğer parça ise kadınların yüzlerini örten **peçedir**. *Feride* çarşafın üstüne peçesini de örtmeye özen gösterir. Peçe kullanamamak hoş karşılanmaz.

“Dayanır Doktor Bey. Benim sinirlerim kuvvetlidir. Hiçbir şeyden korkmayın, efendim.

-Sen, açsana yüzünü bakayım, dedi.

Bu teklifsiz sözlerde garip bir ehemmiyet vardı ki, hiç fütursuz peçemi kaldırdım, hatta biraz da güldüm.

İhtiyar doktor, kollarını kaldırdı, saf yüzünde komik bir hayretle gülmeye başladı. Hem de kahkahalarla...” (ÇA 218)

Yeşil Gece romanında *Şahin Efendi*’yi baştan çıkarmak için gelen kadın su içme bahanesiyle peçesini açar. Bu durumda bir erkek ve bir kadının bir arada görülmesi hoş karşılanmayacağı için *Şahin Efendi* korkar.

“Bir aralık susadığını söyledi, masanın üstündeki sürahidenden bardağa su koydu, içmek için peçesini kaldırdı bir daha kapamadı. Bu hareket, Şahin Efendi’yi dehşet içinde bıraktı. Bu esnada odaya biri girerse hali haraptı; dünyada kendini temizleyemezdi.” (YG 147)

Munise’nin annesinin kıyafetlerinden fakir bir kadın olduğunu anlaşılmaktadır. Eski kıyafetlerine rağmen peçesini çıkarmaz.

“Uzun boylu, narin yapılı bir kadıncağızdı. Arkasında yamalı bir eski çarşaf, yüzünde peçe yerine mor “bir yemeni, ayağında topukları kopmuş, sıırılsıklam, yırtık iskarpınlar vardı. Birden korkuyor gibi titrediğimi hissediyordum. Mümkün olduğu kadar sakın, heyecansız görünmeye çalışarak:

-Yüzünüzü açsanıza, dedim.

Küçük bir tereddütten sonra peçesini kaldırdı. ” (ÇA 228)

Kadın kıyafetleri kadınların dünya görüşlerini gösterir ve özellikle elbise giyen kahramanlar romanlara sokularak geleneksel giyimde değişim gösterilmek istenmiştir. *Acımak* romanında *Zehra*’nın annesi diğer memur kadınlarla elbiseler konusunda şıklık yarışındadır. Romanda olumsuz karakter olan anne, ailenin geçim sıkıntısı yaşamasını önemsemez. Reşat Nuri böyle kadınları ve gösteriş merakını eleştirmiştir.

—Evlâdım Nafia mühendisi karısına valinin düğünü için bir kadife elbise yaptırmış...

"Bakalım tahrirat müdürünün hanımı düğüne nesini giyip gelecek?" diyormuş... Meveddetin kulağına gitti. Üzüldü bir hastalık filân bahane etsek de bu düğünden alıkoysak olur mu?

—Hiç öyle şey olur mu anne? Biz de Meveddete bir kadife elbise yaptırırız.” (AC 88)

Eski usul kıyafetlerden ilginç olanı ise **dört peşli entaridir**. Bu kıyafetler geleneksel ve yaşlı kahramanların kıyafetleridir. *Çalikuşu* romanında *Hacı Kalfa* o dönem için bile eski usul sayılan bu kıyafeti giymektedir.

“Her zaman beyaz bir önlükle dolaşan Hacı Kalfa, bugün arkasına dört peşli bir eski zaman entarisi giymiş, çıplak ayaklarıyla tahtaları silerken düşmemek için eline kocaman bir sopa almıştı.” (ÇA 118)

Kızılıcak Dalları romanının adliye tasvirinde burada bekleyen ve köyden gelediği anlaşılan kişilerin kıyafetleri **marama** ve **peştemal** olarak anlatılır.

“Dipteki Ağır Ceza Mahkemesinin kapısında halk, âdeta polislerle boğuşmaktadır. Boyum ve üniformam için kalabalık bana kolayca yol açıyor, kucaklarında çocuklarla yerlere çömelmiş, maramalı ve peştemalli köylü kadınlarıyla çocuklara basmamaya çalışarak ilerliyorum.” (KD 50)

Çalikuşu romanında *Feride*’nin çocukluğunda giydiği kıyafetler; **potin** ve **ipekli entaridir**.

“Büyükanneimin özene bezene hazırladığı ipekli entari ve yeni potinlerimle havuzun içinde yürüyüverdim.” (ÇA 17)

Ayakkabılar genellikle çarıktır. Ucuz ve temini kolay olan **çarıklar** genellikle halk tarafından giyilmiştir. İstanbul’da daha ziyade potin denilen ayakkabılar tercih edilmektedir. Çarığa alternatif olan ayakkabı türü **fotindir**.

“Osman, bana masum bir tavırla:

— Sen, bir iki lokma bir şey ye, diyor, ben, evde" bir çift çarık alıp geleyim... Kunduralar ayağımı sıkıyor da... On dakikaya varmadan buradayım. Evden alınacak bir çift çarığın ne olacağı malûm o Arkadaşlar biz dönünceye kadar burada kalacaklar.” (KD 70)

“Üstelik de Garipler'den, katırcı ile beraber, bir köylü çarığı satın alarak ayaklarına geçirmiştir. «Gülmeyin ağabeyler! Biz ziraatçiler, çarıksız edemeyiz bu memlekette...» diye söylenerek bizi zorla güldürüyor.” (KD 124)

Çalikuşu romanında gündelik ev kıyafetleri ancak hamamda giyilen nalınlar kadar özensiz olduğundan bahsedilir.

“O sabah, kalfanın sokak kapısını aralık buldum. Kendisi kınalı kaşlarının üstünde bir başörtüsü, çıplak ayaklarında hamam nalınlarıyla evinin taşlarını (ÇA 125)

2.2.9.2 Erkek Kıyafetleri

Erkek kıyafetleri toplumsal statü ve mesleğin göstergesidir. Tanzimat'tan sonra modernleşme hareketlerinin de etkisiyle sarık yerine fese geçilmiştir. Romanlarda erkeklerin kıyafetlerinden ziyade aksesuarları anlatılmaktadır.

Çalikuşu romanında *Feride*'nin aldığı batılı eğitim ve kendini etkileyen kültürü belirginleştirmek için *Sör Aleksî*'nin kıyafeti detaylı şekilde anlatılmış romanın ilerleyen kısımlarında ise üniformalı bir imamdan bahsedilmiştir.

“Garibi şu ki, Sör Aleksî, siyah elbisesinin içinde filiz gibi boyu, bembeyaz koleret'i ile alnına kaldırılmış bir saraylı yaşmağına benzeyen başlığı arasında sivilceli kansız yüzü,” (ÇA 11)

“Hocalarının bile bir kısmı tabur imamı, alay müftüsü, filan gibi askerlikte bir ilişiği olan insanlar. Komşum Kurban Efendi'nin, sarığıyla beraber ara sıra üniforma giydiği, kılıç taktığı bile oluyor” (ÇA 283)

Türk erkek kıyafetlerinde modernliğin göstergesi olan fes zamanla deforme olabilmektedir. *Damga*'da fes kullanımı sırasında şeklinin bozulduğu ve kalıplayarak düzeldiğinden bahsedilir. Romanda *Halil Hilmi Efendi* buluşmaya hazırlık yaparken fesini de kalıplamıştır.

“Kızın geleceği günün sabahı Halil Hilmi Efendi karbonatla dişlerini ovdu; pantolonunun pürüzlenmiş parçalarını makasla düzeltti, sonra çarşıya çıkarak fesini kalıplattı; sakalını düzelttirdi. Maksudı ona babaca nasihatler vermekle başlamak, bir yüzüzlük yapmaya kalktığı halde, şiddetle çıkışarak ne adam olduğunu anlatmaktı.” (DM 20)

Yeşil Gece romanında **Mevlevî sikkesi** isimli bir kıyafetten bahsedilir.

Fakat ne çare ki o esnada Efendi Hazretlerinin yanına kibar kıyafetli iki ihtiyar bey geldi. Biraz sonra da onları üniformalı bir paşa ile gecelik entarisinin üstüne kocam an bir Mevlevî sikkesi giymiş, kara sakallı bir derviş takip etti. Kır kahvesinin kırıktaş masası etrafında havai bir sohbet başladı. (YG 37)

2.2.9.3 Çocuk Kıyafetleri

Halk giyimi arasında en değerlileri Bayram kıyafetleridir. *Akşam Güneşi* romanında özellikle çocuklara bayramlarda yeni kıyafetler alınarak sevindirilmesi ve günün önemini hissetmeleri anlatılır.

“Ramazanlar bayramlar olur kızlarına bir yeni elbise bir çift potin almayı akıl etmezdi.” (AC 82)

“Darılma küçük... Bir çocukta bu kadar azamet, bu kadar vakar biraz tuhafıma gidiyor... Hani bir zamanlar bayramlarda minimini erkek çocuklarına kordonlu, nişanlı paşa elbiseleri giydirelerdi.” (AG 449)

Kıyafet konusu özellikle romanların eğitimle ilgili kısımlarında karşımıza çıkar. Öncelikle fakir öğrencilerin okula gelirken arkadaşlarına mahcup olmamak için güzel kıyafetler giymek istedikleri ama yoksulluk sebebiyle bunun her zaman mümkün olmadığı görülmektedir. *Acımak* romanında öğrenciler yeni ayakkabıları eskimemesi için giymekten korkar.

“Sualime pek çok tereddütten sonra cevap verdi: "Efendim muallim hanım nalınla mektebe gelme diyor... Benim yeni fotinlerim var ama ayağımı sıkıyor." Onun da derdi anlaşılmıştı. Zavallının da giyecek fotini yoktu. Yahut da anası bin zahmetle aldığı fotini mektepte eskitmesine razı olmuyor (AC 10-11)

Öğrencilerin bu sorunu yaşamaması için uygulanan okul önlüğüdür. Modern mektepler öncelikle okul önlüğü uygulaması yaparak geleneği değiştirmeyi kıyafet alanına da taşımışlardır. *Çalılıkuşu* romanında *Feride okul önlüğü* uygulamasını ilk yapan öğretmen olduğunu iddia etmektedir.

“Arada şunu da söyleyeyim ki, benim kendi icat ettiğim bu kıyafet mektepte yavaş yavaş yayılmaya başladı. Hatta, talebelerim arasında bile. Müdür Efendi bunun rengine itiraz ediyor: “Müslüman kısmına kara giymek yakışmaz, yeşilden yapmalı!” diyor, ama leke olacağını bahane ederek aldırıyoruz.” (ÇA 254)

Öğrenci kıyafetleriyle ilgili en büyük çatışma *Yeşil Gece* romanında mektepli öğrencilerin fesleri ve medrese öğrencilerinin **sarıkları** arasında olmuştur. **Fesin** karşılığı olarak kullanılmaya devam eden sarık da geleneğe bağlılığın sembolüdür.

Mekteplere gelen mini- mini iptidai talebelerine sarık sardırırlarmış... "Ben orada nasıl yaşarım?" diyor.

Çocukların sarığından ona neymiş? Bak yediği naneye çapkının? Fakat herhalde sen, orada rahat edersin. Hat- ta senin yerinde olsam sarık sararım Molla. Yarın arkadaşınla beraber gel. İşini bitireyim. Çabucak emrini çıkartayım. Allah ömürler versin.”(YG 13)

“Mektepte medreseden gelen sarıklılarla fesliler arasında bir anlaşmazlık vardı. Softalar, sivil mekteplerden gelen talebeyi çekemiyorlardı. Onlar da sarıklıları taassupla, irtica ile itham eder, olur olmaz bahanelerle softalara çatarlardı. Hatta bazen iki taraf arasında boğaz boğaza kavgalar bile oluyordu. (YG 46)

İptidai talebesine sarık sardırma doğru değildir. Bir kere çocuk, deli gibi bir mahlûktur. Ne yaptığını bilmez. Başındaki sarığıyla yerlerde, çamurlarda yuvarlanır. Yahut arkadaşlarıyla dövüşür, tokat yer. Böylece çocuklar nazarında

sarığın kıymeti eksilir... Saniyen sarık bir imtiyazdır. İmtiyaz ise ancak muvaffakiyetli bir tahsilin neticesinde kazanılır. Henüz tahsile başlayan çocuğa sarık sarmak ona mektebe kaydedildiği gün şahadetname vermek gibidir.” (YG 101)

2.2.9.4 Takılar

Romanlarda kılık kıyafetler gelir seviyesi ve hayat görüşünün göstergesi olarak yer veren Reşat Nuri takılar ve ziynet eşyaları konusuna da özen gösterir. *Yadigar kolyeler, yüzükler, teşbihler ve iftihar nişanlar*mdan bahseder.

Reşat Nuri’nin roman kahramanları genellikle zengin çevreden olmadığı için takıların maddi değerinden ziyade manevi değerlere sahip olduğu görülür. *Feride* kirayı ödeyemediği için annesinden kalan yadigar bir kolyeyi satmak zorunda kalır.

Vaziyetim çok fena. iki güne kadar aybaşı oluyor. Kira vermek lâzım. Anneciğimden kalan son bir madalyon imdadıma yetişti. Bugün onu karşı komşulardan birine verdim. Kocasına sattırarak parasını getirecek. Bu yadigârı elden çıkarmak istemiyordum; çünkü içinde annemle babamın evlendikleri sene çektiirdikleri fotoğraf vardı. Biçare fotoğraf, şimdi çıplak kaldı. Fakat bunun için de bir teselli buldum. Kendi kendime: “Annemle babam, kimsesiz kızlarının kalbi üstünde durmayı, elbette bir altın parçası içinde yatmaya tercih ederler” diyorum.” (ÇA 325)

Acımak romanında değerli bir **roze yüzük**ten bahsedilir.

“Yalnız zavallı kızımın içlenmesinden korkarım... Ne kadar olsa taze cahil... Geçenlerde alay müftüsü kızına bir roza yüzük almıştı. Yavrucağın gözü toktur ama ne de olsa çocuk... Bir türlü kızın parmağından gözünü ayıramadı diyordu. Nişanlım alay müftüsünün kızındaki yüzüğü beğenmiş öyle mi? Hemen bulup buluşturup bir roza yüzük alıyorum...” (AC 83)

Eski Hastalık romanında ise *Züleyha*’ya **taş yüzük** hediye edilmiştir.

“Doktor, bu neticeden o kadar emindi ki, mukabilinde *Züleyha*’ya bir hediye bile hazırlamıştı: Çikolata yaldızlarına sararak yeleşinin cebine yerleştirdiği alacalı Yemen taşından bir yüzük...”

Aynı zamanda teşbih koleksiyonculuğu zamanından beri saatinin kösteğine takılı duran küçük bir pertavsızı, maroken kılıfından çıkarıp *Züleyha*’ya uzattı ve bir de akla gelmez kompliman yaptı.” (EH 412)

*Kızılçık Dallar*ı romanında takıların çok farklı bir amaçla kullanıldığı görülür.

Dul yüzüğü denen yüzük kadınların evliken evli olduklarını gösteren nikah

yüzüğü gibi boşandıktan ya da eşlerini kaybettikten sonra da durumlarının belli etmeleri için bir işarettir.

“Fettah'ı da alarak kızı Yüzbaşından istemeğe gidiyoruz. Dedğim gibi bütün hazırlıklar yapılmış olduğu için adamcağız, hiç bir güçlük çıkarmadan, «Olur, ondan iyi oğul mu bulacağım kendime?» diyor. Zavallı Ferhat, bu neticeyi evvelden bildiği halde yine de küçük bir baygınlık geçirmekten kendini alamıyor. Yeleginin cebinden iki nişan yüzüğü çıkardığını gördüğümüz zaman kahkahalarla gülüyoruz. Murat Bey, onu her zamanki gibi kollarından sarsıp silkeleyerek: «Yüzbaşı seni kovsaydı ne yapacaktın bu yüzükleri Ferhat?» diyor. O, hüznle sırtarak: «Ne yapacaktım? İkisini birden üst üste parmağıma takıp dulum diye gezecektim!» diyor. Yüzükler hemen o gün takılıyor; evlenme gelecek bahara kalacaktır.” (KD 263)

Erkek aksesuarlarından en önemlisi tespihlerdir. Kıymetli taşlardan yapılan **tesbihler** dönem erkekleri için kıymetlidir. Hatta erkekler bunların koleksiyonlarını yapmaktadır.

“Züleyha, onun zannettiği kadar kan ağlamadığını, etrafında küçük küçük birtakım şeylerle alâkadar olduğunu ve sevindiğini görüyordu. Vaktiyle bir aralık teşbihlere merak sardırılmış, hatta oğlunu Avrupaya gönderirken satmağa mecbur olduğu bir küçük koleksiyon da meydana getirmişti. Bu merak, onda hâlâ tamamiyle sönmemiş görünüyordu.” (EH 409)

“Doktor, Züleyha'nın güç belâ arayıp bulduğu teşbihi, gözlüğünü takarak tetkik etti, avuçlarının içinde uğuşturduktan sonra gözlerini yumarak derin derin kokladı:

—Çok iyi cinsten bir amber, dedi.

Bu kokunun onu âdeta bir istiğrak haline düşürdüğünü gören Züleyha:

—Sizden bir ricam var, dedi, izin vererseniz onu size hediye edeceğim.” (EH 410)

“Çok zengin zannedilen Paşa babamın sürgünde, aldığı birkaç lira aylıktan başka geçimi yoktu, ölümüne üç ay kala, el yazması birkaç kıymetli divaniyle teşbihini satmağa mecbur olmuştuk... Babamı çok mahzun ettiği için, bu vaka, içime dert olmuştur.” (DG 36)

Gökyüzü romanında kıymetli bir **madalyon**dan *Acımak* romanında ise **iftihar nişanı**ndan bahsedilir.

“– Yavrucuğum, bir taş, yahut maden parçası gözümüzde başka taşlardan, madenlerden ayrı bir kıymet aldı mı fetiş oldu demektir. Biz de en yeni şekilde bir Fetişistiz. Ama başkaları onda birtakım gizli kuvvetler vehmetmiş de sen, sadece annenin boyuncuğuna sürüldüğü için onu divinize ediyormuşsun... Aradaki fark pek o kadar büyük değil. Taptaze bir çocuksun. Sıhhatin de yerinde...

Eh, Allah'a şükür büyük bir kaygın da yok... Fakat yaş, hastalık, büyük bir sıkıntı sendeki bu hürmetin gradosunu günden güne artırabilir; bugün sadece hâtıra

dediğin madalyon, bile ne bileyim ben, seni meselâ belâlardan koruyan, akıl, sabır, saadet veren bir âlet haline gelebilir. İşte sana tam bir fetiş...” (GY 71)

“Bir gün üç vatandaşını o karargâha sevketsen onlar da memleketimiz için faydalı bazı evrak ve haritaları çalsalardı... Düşman bu küçük kıızı ele geçirse sual sorsa... cevap ala-masa... işkence etse... yine sükut ile mukabele görse... Bu çocuğa iftihar nişanı ihsan etmez miydiniz?

— Evet ama münasebet yok...

— Hele Zehra Hanım kızımız onun için bir heykel yapılmasını isterdi.

Bu defa Zehra Hanım cevap verdi:

— Memleketi uğruna işkence çekmiş bir çocuk için elbette...” (AC 20)

Çalığışu romanında kılık kıyafete dahil olmasa da bir çeşit dövme bahsedilir. Dinen uygun olamayan dövme pek yaygın değildir.

“Fatma’nın burnunda, yanaklarında, bileklerinde, dövmeden süsler vardı. Bunlara o kadar alışmıştım ki, dövmesi olmayan yüzler bana adeta çirkin görünüyordu” (ÇA 12)

En ilginç takılardan biri de **katırboncuğu kolyedir**.

“Bunların bitmesinden bir felaket gibi korktuğum halde bir oturuşta hepsini silip süpürdüm. Bereket versin çekirdekleri kalıyordu. Onlarla haftalarca eğlendim. Bir kısmını katırboncuklarıyla karıştırarak ipliğe dizdim; muhteşem bir yamyam kolyesi şeklinde boynuma taktım.” (ÇA 20)

2.2.10 Yiyecekler ve İçecekler

Folklorik unsurlar arasında yer alan yeme içme Reşat Nuri romanlarında neredeyse hiç bahsedilmeyen bir konudur. *Gökyüzü* romanında bahsedilen **Mihaliç peyniri** romanlarda geçen tek yerel yiyecektir.

“Sevim, yalnız görülecek şeylerle iktifa etse ne âlâ!.. Fakat yenecek şeyleri de mutlaka tanımayı seyyahlık vazifelerinden biliyor, sokaklarda delikli Mihaliç peynirin den, top top leblebi şekerinden nane suyuna kadar ne görse alıyordu.” (GY 76)

Bununla birlikte yemeklerin cinsinden ziyade yenirken oluşan topluluk ve ziyafetlere daha çok yer verilmiştir.

“Recep Efendi:

-Tövbe olsun, ben onun için hâsseten kuzu doldurttum, helva yaptırdım. Ne rezalettir bu? Olmaz, efendim, olmaz, diye bar bar bağıırıyormuş.” (ÇA 263)

İçeceklerden bazıları şifa amacıyla tüketilmektedir. *Eski Hastalık* romanında geçen **Demirhindi şerbeti** de demirhindi bitkisi, zencefil, ıhlamur, adaçayı, karanfil ve tarçınla yapılan yerel bir şifalı içecektir.

“Ben onun yerinde olsam, başka türlü mü yapacaktım? Kepçe benim elimde olaydı: «Yahu, şu demirhindi şerbetinden biz de bir yol tadalım!» demeyecek miydim?” (EH 180)

Keyif için tüketilen en önemli içecek **Türk kahvesi**'dir. Türkiye'de üretilemeyen kahvenin özel kavurma ve demleme tekniği sayesinde dünyada bilinmesi kültürel bir başarıdır.

“Maarif Müdürü ile arkadaşına birer kahve ikram etmek istedi oturdular.” (AC 13)

Kahvenin sunumun ve kullanılan fincanların da önemli olduğu *Damga* romanında geçen **Mekke fincanı**ndan anlaşılmaktadır.

“Fakat buna mukabil orada bütün bir hayatın vazgeçilemeyen alışkanlıkları vardı. Nalan kalfanın Mekke fincanıyla getirdiği sabah kahvesinden onun üç günde bir kendi eliyle hazırladığı ihtikana kadar, hattâ kimbilir belki o günün birinde olmaz bir yerine rastlayarak ölümüne sebep olacak bardak, çanak bombardımanı korkusuna kadar.” (DM 113)

Kahve ile birlikte **nargile** de keyif verici içecekler arasındadır. *Acımak* romanında nargilenin de kendine has bir içme adabı olduğu anlatılır.

Tahsin Efendi bir peykeye kurulmuş nargile içiyor iftar topunu bekleyen oruçlular gibi mahzun ve dalgın "vakt-i kerahafini bekliyordu." (AC 63)

Çalığışu ve romanında *Feride*'ye lakap olarak takılmakla beraber gerçekten de yerel şekerleme olan gülbeşeker geçmektedir. Yine aynı romanda bahsedilen bir başka şekerleme de **elyotroptur**.

“Dön, zahmet etme. Söğütlük'ün tadı yok bugün. O kadar bakındık. Gülbeşeker yok!

Bu şehrin askerleri galiba gülbeşekeri çok seviyorlar. Çocuğunun, büyüğünün ağzında bir gülbeşekerdur gidiyor. Anlaşılan bu, bir nevi gül tatlısı olacak. Fakat Hıdrellez günü mesirede gülbeşeker aramak, onu bulamadığı için meysus olmak, pek çocuklara yakışır bir şey!

Evet, bu gülbeşeker sözü çocuk, büyük bütün erkeklerin ağzında, kaç defa sokakta kulağımla işittim.

Mesela, bir akşamüstü mektepten dönüyordum. Önümde fakir kıyafetli birkaç genç gidiyordu. Bunlardan birine bilmem ne ikram etmek istediler. O, reddediyor:

-Vallahi olmaz, şimdi yemek yedim. Yeşim değil, ne olsa yiyemem, diyordu. Bir başkası:

-Bir şey yiyemez misin? Gülbeşeker de olsa yemez misin? diye onu omuzundan sarstı.” (ÇA 285-286)

“-Süleyman, sen bu fukaralıkla nasıl geçinirsin?

-Kuru ekmeğimi gülbeşekere sürer yerim. Allah’tan belamı mı isteyeceğim?

Bu şakayı hemen her gün tekrar ediyorlar. Fakat, en tuhafı, bizim komşu Hafız Kurban Efendi, üç gün evvel kapının önünde Munise’yi yakaladı. Kızcağızın zorla yanaklarından öperek:

-Oh, mis gibi gülbeşeker kokuyor, dedi.” (ÇA 286)

“Bu sabah da bir elyotrop kavgası ettik. Birkaç ay evvel söz arasında elyotropu çok sevdiğimi söylemiştim. Hayrullah Bey, bilmem nereden bulmuş, üç dört gün sonra bir şişe getirmesin mi? Bitmesin diye çok ihtiyatlı kullanıyorum. Sağ olsun, yaramaz kız rahat vermiyor ki. Musallat oldu, bir parça yalnız kaldı mı, odaya bir elyotrop kokusudur yayılıyor. Sonra, masum masum:

-Almadım vallahi abacığım, diye yemin ediyor.” (ÇA 357)

“Birdenbire odanın içine keskin bir elyotrop kokusu yayıldı. Kolonya bulamamışlar onu kullanmışlardı. Elyotrop... Küçüğümün elinden hemen hemen zorla çekip aldığım bu şişe... Bana verdiği bütün saadetlere mukabil ondan, sevdiği ehemmiyetsiz bir kokuyu kıskanacak kadar mı kalpsizlik etmişim?” (ÇA 364)

2.2.11 Aletler ve Ulaşım

Günlük hayatta halkın işlevsel olarak kullandığı bir takım yerel araçlar da Reşat Nuri romanlarına girmiştir. *Bohça*, *sefertası* gibi unsurlar yanında mektup gibi önemli bir iletişim aracını da bu kısımda değerlendirilebilir. Ulaşım için kullanılan araçlar da yerel motifler eklenerek kültürün parçası haline getirilmiştir.

Çalikuşu romanında **sırt bohçası** pratik taşıma aracı olarak valiz işleviyle kullanılır.

“İlk senelerde bir çöl çocuğu gibi büyümüşüm... Fatma, beni bohça gibi sırtına bağlar, kızgın güneşin altında dolaştırır, hurma ağaçlarının tepesine çıkarttırmış.” (ÇA 12)

Yaprak Dökümü romanında ise *Ali Rıza Bey* işyerine evden yemek götürmek için **sefertası** kullanmıştır.

“Ali Rıza Bey de öğle yemeğine çıkmayan memurlardandı.

Alüminyum bir sefertası içinde getirdiği kuru köftesiyle yeşil zeytinlerini yerken, gayri ihtiyari bu konuşmayla alakadar olmuş, işittiği şeyler iştahını kesmiş gibi çatalını bırakarak başını kaldırmıştı.” (YD 9)

Romanlarda **mektup** farklı görevler üstlenmiştir. *Çalığışu* romanında *Feride* istemediği bir mektubu alır.

“Bir aydan beri derin bir gönül sükûnu içinde yaşıyordum. Yazık ki devam etmedi. İki gün evvel buradan geçen bir posta arabası benim için dört mektup bırakmış. Onları görür görmez içime bir ateş düştü. Kimden geldiğini, içlerinde ne olduğunu bilmeden:

-Keşke bunlar, ben görmeden yolda kaybolsaydılar, dedim.

İlk tahminimde yanılmamıştım. Zarfın üzerindeki yazıyı tanıyordum. Mektup ondan geliyordu.

Zarflar, beni buluncaya kadar elden ele dolaşmış, üzerleri mavili, kırmızılı yazılar, damgalarla dolmuştu.” (ÇA 213)

“Sınıfların birindeki havagazı lambasının iyi yanmadığını görerek içeri girdik. Muavin, çok marifetli bir kadındı. Elinden her şey gelirdi. Ayağının altına bir sandalye çekerek lambayı muayene ediyordu. Kapıdan ihtiyar hademe kadın girdi. Elinde bir mektupla arka sıralarda oturan bir talebeye yaklaştırmaya başladı.” (ÇA 259)

“Memleket şimdi bomboş. Talebeler dağıldı, hocalardan birçoğu tatil aylarını geçirmeye başka yerlere gitti. Nezihe ile Vasfiye bana ara sıra İstanbul’dan mektup gönderiyorlar. Bu sene İstanbul çok güzelmiş. Suları, adayı anlata anlata bitiremiyorlar.” (ÇA 268)

Ateş Gecesi romanında ise mektupların mahiyetinden bahsedilir. Kişisel bir tür olan mektubun ister istemez resmi dille yazılmasından yakınılır.

“Eskilerin çoğu gibi babam da mektuplarında lirik şeyler yazmayı beceremezdi. Resmî tezkerelere benzeyen ve sülüs meşkleri kadar iri harflerle yazılmalarına rağmen bir sayfanın yarısını bir türlü geçmiyen- mektuplarında beni teselli edecek kelime bulmaktan âciz kaldıkça, zavallı adam, postaya para verir ve hiç şüphe yok ki bu, benim gurbettede gönlüme en iyi edebiyattan daha ziyade tesir ederdi.” (AT 28)

Ulaşım araçlarından özellikle İstanbul vapurları folklorik unsur olarak değerlendirilebilir. *Acımak* romanında Boğaz’a ayrı bir güzellik katan bu ve **Tenezzüh vapuru** denen bu araçların sadece ulaşım için değil gezi amacıyla da kullanıldığı görülür.

“Rıhtımımızın önünden bayraklarla donanmış bir tenezzüh vapuru geçiyordu. İçinde gezmeye götürülen bir mektep vardı. Mızıka çalıyor çocuklar şarkı söylüyordu.” (AC 122)

Çalığışu romanında **landos** isimli karşılıklı oturaklı üstü açılan bir araçtan bahsedilmektedir. Landos bir zenginlik göstergesidir.

“Bu sabah, öğleye doğru kapımda bir araba durdu. Bir de ne bakayım. Abdürrahim Paşa’nın landosu değil mi? Palabıyıklı emir çavuşunun araba kapısını açtığını, talebem Nadide Hanım’ın etraftan koşan mahalle çocukları arasında bir prenses azametiyle evime geldiğini gördüm.” (ÇA 290)

Toplu ulaşım için kullanılan araçlar ise **Muhacir arabası** ya da **Çeçen arabası** gibi isimlerle anılsa da haklarında pek bilgi yoktur.

“Sokaktan bir muhacir arabası geçiyordu. Evvela onu çevirmek istedim, fakat bu hem tehlikeliydi, hem de üstümde bozuk param yoktu.” (ÇA 123)

Bu Çeçen arabalarının ince, yanık sesli çingirakları var. icat edenler ne iyi düşünmüşler. Yamaçlarda, derelerde uyandırdıkları, uzak akisler insana adeta bir teselli sesi gibi geliyor. Hele bir kayalığın içinden geçerken öyle sandım ki uzaklarda, şu yanmış gibi görünen kara taş yığının öte tarafında görünmez bir yol var, ince sesli kadın, hıçkıra hıçkıra ağlayarak bu yolun içinde arkamızdan koşuyor.(ÇA171)

“Hayalimde yollar, gittikçe incelip mahzunlaşan, bitip tükenmez gurbet yolları uzanıyor, kulağımda Çeçen arabalarının o ince yanık sesli çingirakları ağlıyordu.” (ÇA 304)

Ateş Gecesi romanında Muğla civarında bir **deve kervanı**ndan bahsedilir. Ticari malların taşınması için Ege ve Akdeniz yöresinde deve ile taşımacılık yapıldığı görülür.

“Bir aralık Muğla’ya giden bir deve kafilesine musallat olmuş, iki çil kuruşa mukabil on dakika develerden birine binmeden yüreği rahat etmemişti.” (AT 4)

Toplu ulaşım da tren de sosyal hayatı etkileyen unsurlardan biri olarak romanlara girer.

“Viran istasyonun yanındaki sundurmadan Bozova’yı tanıyorum. Fakat orada artık bayram yoktur, meydan sert bir rüzgârın havaya kaldırdığı tozlar içinde bombostur. İstasyonun önü de aşağı yukarı öyle. Bu saatte buradan, vaktini şaşırmış, bir zuhurat treni geçeceğinden kimin haberi olabilir? Sonra da beklenecek olanların sayısı o kadar azalmıştır ki...” (KD 34)

2.3 Halk İnanışı

İnanç, sözlük anlamı ile “ kişice, ya da toplumca bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi” demektir. Halk inanışı Fransızca *superstioun* ve Almanca *Aberglaube* dilimize; bâtıl itidal, batıl inanış, yanlış inanış, boş inanış, hurafe deyimleri ile çevrilebilmektedir. Bu deyimlerin doğru kullanılması önemlidir. İnanç; din, politika, ahlak inançları gibi dallarıyla insanın düşünce dünyasının geniş bir bölümünü kapsadığı için

halkbilimi araştırma alanının dışına çıkar. Bu sebeple Halk bilimi, toplumun kadim inanış temellerinden aktararak gelen sürdürdüğü sosyal hayat ve inanıştaki değişikliklerle yeni şekiller alan inanışları araştırma konusu yapar. Halk inanışını dini inanıştan ayıran en önemli özelliği ise daha esnek olduğu için yöresel değişiklikler gösterebilmesidir. (Boratav 1994: 7)

Halk inanışı çoğunlukla dini temellerle beslenen bazı Orta Asya gelenekleriyle de desteklenmiştir. Halk inanışı ile ilgili genel özelliklerin bir özeti *Yeşil Gece* romanında fakir halkın inancı olarak açıklanır.

Fakir taraflarına gelince, bu da dağdaki çobanınkinden pek farklı değildi. Kaba ve iptidai bir dünyaları vardı: Karalar ve denizlerin üstünde kubbe biçiminde bir büyük tavan, onun üstünde çivi çivi çakılmış, yıldızlar altında insan sürüleri: her birinin iki omuzuna iki hafîye melek oturmuş, durmadan ne yaptıklarını, ne düşündüklerini yazıyor; sonra bunların hepsinin üstünde kullarını bu jurnallara göre keyfince asıp kesen, mesela kadınlar sokakta yüzlerini açıyor diye tarlalara dolu, şehirlere taş yağdıran çatık yüzlü bir Tanrı; günah işleyenleri yakmaya mahsus bir ocak ki, bir deliği açık kaldığı zaman yeryüzü sıcaktan kavruluyor; bir cennet ki içinde İstanbul çarşıları gibi yiyeceğe, içeceğe dair yok yok; yalnız şu farkla ki orada alısvveriş para ile değil, Allanın sevgili kulları diz dize oturmuş, gece, gündüz dua ve ilâhi okumakla meşgul; arasına ibadete fasıla vererek çeşit çeşit nimetler yiyorlar; huriler, gılmanlarla, sefa sürüyorlar; sonra, yine dua ve ilâhi! (YG 23)

Destanlardan kalan inanışlar karalar ve denizlerin üstünde kubbe biçiminde bir büyük tavan olarak görüldüğünde, yıldızların çivi ile çakıldığında, buradan dini inanışa bir geçiş yapılarak iyilik ve kötülükleri kaydeden münker-nekir meleklerinden bahsedilir. Yine şer'i kurallara göre düzenlenen kadının tesettürü terk etmesinin karşılığı olarak halk inancında felaketlerin gerçekleşeceğine inanılır. Halk inanışında Allah'tan korku üzerine kurulu bir iman görülürken Reşat Nuri böyle bir din anlayışına, karşıdır ve yine bu parçanın sonunda ibadetlerin yapılma şekli ve karşılığında Cennet beklentisinin doğru olmadığını düşüncesini ortaya koyar. Romanın tamamında kasabada yaşanan bozulmuş İslam inancı ile daha akli bir inanışın çatışması görülmektedir. Reşat Nuri bu çatışmada müspet ilimlerin İslam dininin temel kuralları ile çelişmeyeceğini ve ilim öğrenmek gerekliliği ile kendi yenilik anlayışını *Gökyüzü* romanında belirtir.

“Fen, bir şey vadedemiyordu. Çaresizlik karşısında, ben de ötekiler gibi gözlerimi yavaş yavaş gökyüzüne çevirmeye, Sevim'in hastalığı için ondan bir şeyler

beklemeye başlamıştım. Bunu kabul ettiğim dakikadan itibaren yağmur duasına çıkanlar, bir kibritle üç sigara yakmaktan korkanlar, hastalarını üfürükçüye götürülenlerle aramda hiç bir fark kalmıyordu.” (GY 222)

Çareyi öncelikle fen ve modern tıpta aramak gerektiğini belirterek kendi önceliğini ortaya koyar.

Romanlarda inanış ile ilgili en keskin ifadeler öncelikle **namusla** ilgili olanlardır. Namus en önemli inanıştır. Özellikle Anadolu’da küçük sosyal çevrelerde yaşayan halk birbiri ile sıkı ilişki içindedir. Bir aile veya kişideki görülen, hırsızlık, iffetsizlik gibi davranışlar o kişinin toplum tarafından kınanmasına ve toplumdaki dışlanmasına sebep olur. Toplum böyle kişiler için kendi içerisinde bir yaptırım uygulayarak kişileri bu tip davranışlardan uzak tutmaya, yapan kişileri ise toplumun dışına atarak diğer fertlere sirayet etmesini önlenerek toplumun huzuru ve devamlılığı sağlaması açısından önem verilmiştir.

“İmdi: (Aman Yarabbî, bu imdi kelimesini ne tuhaf bir eda ile söylüyordu!) Sana bir kısmet de çıkar inşallah. Burada bir hocanım vardı. Arife Hocanım. Ceza Reisi kendisine nikâh etti. Şimdi, bir eli yağda, bir eli balda. Darısı senin başına. Aman güzel diye mi? Ne gezer! iffetli diye, ağırbaşlı diye, imdi dünyada namustan kıymetli şey yoktur insan için.” (ÇA 150)

Çalığışu romanında namus dünyanın en önemli şeyi olduğu söylenmektedir. *Hayrullah Efendi* ile *Feride’nin* durumu toplumsal ahlak kurallarına uymaz. *Feride’nin* namusunu korumak için karı koca hayatı yaşamadıkları halde evlenmelenirler. *Yaprak Dökümü* romanı ise neredeyse tamamen namus üzerine kurulu sayılabilir. *Ali Rıza Efendi* namusu korumak için devrin şartlarına karşı amansız bir mücadele verir fakat başarılı olamaz. Reşat Nuri bu karakterlerle namusun önemi ve korumamanın eski zamanlardan daha zor olduğunu vurgular. Özellikle aile ve yaşantının, büyük kentlere göçmenin ahlaki deformasyona sebep olduğunu göstermek istemiştir.

Büyü

İyi ya da kötü niyete ulaşmak için tabiat öğeleri ve yasalarını etkileyerek olayların olağan düzenini değiştirmek için yapılan işlemlere büyü denir. Fransızcadaki *macig* kelimesinin bilimsel karşılığı olan büyü halk dilinde; kişiyi sevdiğinden soğutmak, düşmanı hasta düşürmek ve ya öldürmek için yapılan

kara büyü, bir kişide sevgi hissi yaratmak, evlilik bağıını kuvvetlendirmek için yapılan olumlu büyü (muhabbet tılsımı) gibi adlandırılır. (Boratav 1994: 106)

İslam öncesi dönemden kalan bir takım olağanüstü durumları kurmak ve geliştirmek için çeşitli iksirler ya da okumalarla yapılan büyü İslam'ın kesin yasağına rağmen bir şekilde varlığını sürdürmeyi başarmıştır.

“Ortağım, burada kocama basmış büyüyü, basmış büyüyü. Dilini ağzını bağlamış adamcağızın. Lâkin, Manastır büyücüleri daha ustadır. Çok değil, üç mecdiyeyi gözden çıkardım mı, kocamı kadının elinden alırlar, yine bana getirirlerdi Manastırlı Hanım, bana Rumeli büyücüleri hakkında uzun uzadıya tafsilat vermeye başladı:

Arif Hoca adında bir Arnavut varmış ki, domuz kulağını, birçok ameliyatlarla, bir dürbün haline getirirmiş, bir kadın bu garip dürbünü gözüne koyarak bir kere kocasına baktı mı, erkek ne kadar haşarı oluşa olsun, hemen yola gelirmiş. Çünkü, bütün kadınlar, ona domuz gibi görünürmüş.

Arif Hoca, bazen bir sabun parasına, bir toplu iğne kaplar ve sabunu okuyup üfledikten sonra toprağa gömermiş. Sabun toprakta eridikçe, insanın düşmanı da oturduğu yerde erir, iğne ipliğe dönermiş.

Kadıncağız, teneke kutusundan, üst üste sigaralar sarıp içerek buna benzer masallar anlatıyor, büyüler tarif ediyordu.” (ÇA 154)

Çalıkluşu romanında *Arnavut Arif Hoca*'nın iki büyüünden bahsedilir. Bunlardan birincisi iyi niyetli kocayı eşine bağlamak ve diğer kadınlardan uzak tutmak için yapılan büyüdür. Bu büyüde domuz kulağı kullanılması büyülerin İslam inancıyla ilgisinin olmadığını göstergesidir. Diğer büyü ise düşmanları alt etmek için yapılan bir **kötü büyü**dür.

Kızılık Dallar romanında büyü detaylı verilmese de halkın korktuğu ve herkese kötülüğü dokunan insanlar tarafından yapıldığı görülür.

“Vah yavrum, vah evlâdım... Ben biliyorum onun ne yılan olduğunu amma, sana söz anlatmak kabil değil Kaltak sana büyü mü yaptı nedir? Ne çare, aklını başına alıncaya kadar çekeceksin!” (KD 288)

Büyüye maruz kalan kişi anormal davranışlar sergiler. Aklı başından gittiği düşünülür ve büyüünün bozulması için yine şifacı ve büyücüler ya da dini alimlerin yardımına baş vurulur.

Kızılık Dallar romanında büyüünün dini inancı da zedelediği, insanın manevi yönüne ve bilinç altına etki ettiği görülür.

“Nadide Hanım, zamanla beraber, değişmesini bilen insanlardandı. Artık büyüye itikadı kalmamıştı, yalnız büyüye mi? Kızları, damatları cine, periye, cennete,

cehenneme olan itikatlarını bile sarsmışlardı. Sonra, çocuk bakımı, hıfzısıhha meselelerinde de yeni usulleri zar zor kabul etmişti.” (KD 138)

Gökyüzü romanında büyüye maruz kalma bir hastalık gibi görülmektedir. Tıbben tedavi edilemediği için hocalar ve şifacılaran medet umulmuştur.

“Aklımda yalnız şu kadar bir şey kaldı: Köşkte gürültü etmek, bağırmak yasak; Mürüvvet hala hastadır; geceleri ona korkunç bir şeyler görünüyor. Bahçenin bir köşesinde sık ağaçlar arasında büyük bir bostan kuyusuyla, mihlanmış bir kapı vardı. Geceleri Mürüvvet halaya gelenlerin bu kapıdan geldiğine inanır ve ortalık karardıktan sonra o tarafa bakmaya cesaret edemezdim.

Mürüvvet halayı hocalar okurdu. Bunlardan biri yeşil sarıklı, uzun sarı sakallı bir adamdı. Bir zaman sonra o, ortadan kayboldu. Yalnız, uzun boyuyla, kara gözlüklerini hatırladığım bir ikinci hoca gelip gitmeye başladı.” (GY 211)

Bu tip durumlara yakalanan kişilere muska dışında bazı dualar okunmasıyla çözüleceğine inanılır. *Son Sığınak* romanında ise büyülendiği düşünülen *Sevim*’i iyileştirmek için yapılanlar anlatılır.

“Hoca:

— Vay köpoğlu, diyor, bakın çocuklar, bunlara güven olmaz. Kızı okumağa kalkıyor, keramet hikâyeleri, filân söylüyor... Bunlar, tarikat ehli (!) adamlardır... Bakarsın büyü yapmağa kalkar... Kızın göğüslerine «Yasin yazmağa heveslenir... Arkasından bakarsın; hepimizi çakmış, kızı almış, gidiyor... Öteki Burunî herif gibi... Kaltağın da canı cehenneme... Fakat biz, ortada kalırız.” (SS 182)

Gökyüzü romanında ise *Yamalı Nuri*’nin büyü karşısında yaptığı sağaltmalar anlatılır. *Hoca*’nın korkunç bir çehresi olduğu yaptıklarının da dini içerikli gibi görünmektedir. Bununla beraber Reşat Nuri bu sağaltma yöntemi ile de alay eder.

“Yamalı Nuri. O, öteki hocalar gibi sarıklı, sakallı değil... Temiz kıyafetli, yakalıklı, boyunbağlı, bastonlu, ufak tefek bir kalem efendisi... Yüzü akla sığmayacak kadar korkunç... Bir taşbebek başını tokmakla ağıcın, sonra parçalarını yanyana getirin... İşte Yamalı Nuri’nin çehresi âdeta yerlerinden oynamış ve kızıl et parçalarıyla birbirine yamanmış gibiydi. Onun Yamalı Nuri ismi hocalıktaki şöhreti de galiba bundan ileri geliyordu. Yürürken iki de birde sarsılıyor, vücudunun bütün azaları dağılacak gibi oluyordu.

Yamalı Nuri, sessiz bir adamdı. Bu sessizliği bilmem nasıl anlatmalı? Bazı cisimler vardır ki uçan arı, sallanan çingirak gibi daima ses çıkarır. Garip bir ifade olacak ama bu adam, âdeta sessizlik neşrediyor, o yaklaşırken etrafta her şey susuyordu. Konuşması gayet yavaştı. Onu işitebilmek için etraftaki en küçük gürültüleri durdurmak, yüzünüzü onun korkunç yüzüne yaklaştırmak lâzımdı.

Yamalı Nuri'nin hastayı okuyuşunu herkes gibi ben de birkaç kere uzaktan seyretmiştim. Pencereler kapanıyor evin içi günlük dumanından göz gözü görmeyecek hale geliyordu.

Yamalı Nuri, yerde bir seccadenin üstünde hasta ile diz dize, evvelâ hafif bir fısıltı ile başlıyor. Etrafta herkes kulak kesiliyor, sessizlik daha çok artıyor... Derken birdenbire bir insan göğsünden çıkmasına imkân verilmeyecek kadar dik, yırtıcı bir feryat... Yamalı Nuri, sarsa vücudunun bütün zemberekleri boşanmış bir korkunç çarpıntılar içinde göğsünü yumruklayarak “Yarab! Yarab diye haykırıyor.” (GY 212)

Cinler Periler

Kur'an-ı Kerim'de de geçtiği için dini inanış tarafında kabul gören cinler farklı bir alemde yaşar. Çeşitli vesilelerle insan alemi ile ilişkiye giren cinler olduğuna inanılır. Cin taifesiyle iletişim haline girebilen sayılı insanlara cinci hoca denmektedir. Bu kişiler cinleri ile konuşup insanlar ile ilgili çeşitli durumları çözebildiklerine inanılır. Romanlarda bu konudaki dini sağaltma olan muska ile birlikte geçmektedir.

Muska

Arapça yazılı şey anlamına gelen musha kelimesinin halk dilindeki halidir. Hastalıklardan kurtulma, kötülüklerden korunma, görünmez kazaları engelleme gibi tedbir ve tedavi amacıyla kişinin üstünde taşınması için yazılmış kağıtlardır. Muskaların bir türü başına “bismillah” getirilmiş olarak Allah'ın sıfatlarından onu: Kahhar, Settar, Gaffar, Aziz, Vahid, Samed, Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtin yazıldıktan sonra üçer defa; Yâ Râb, Yâ Allah ardından iki defa: Yâ Rahman, Yâ Kerim, Yâ Erham-er Râhimin, en sonunda da “Lâ havle ve lâ kuvvete illa billahil aliyyl âzim” yazılırdır. Diğer muska Eshâb-ı Kehf'in adları sırayla yazıldıktan sonra Arapça bir duanın ardından diğer muska ile aynı şekilde tamamlanır. Muskanın okunması, taşınması ve ya suyunu içmesiyle belalardan korunacağına ve hastalıklarına şifa bulacağına inanılır. Muska taşıyıp suyunu içmenin yetmiş iki derde şifa olduğuna inanılır. (Boratav 1994: 119-120)

Halk arasında muska küçük üçgen deri muhafazalı kolyelerle şekline getirilip rahatsızlıkları olan kişilere kullanılır. Muskanın dini yönü sorgulanabilmekle beraber özellikle modern tıpla çözülemeyen sorunlar olduğu zamanlar insanların bu kişilerden günümüzde de medet umulmaya devam edilmektedir. Muska bazı çok yaramaz erkek çocuklarına da sakinleşmeleri,

hırçınlıklarının kendilerine ve çevrelerine zarar vermemesi için takılmaya devam etmektedir.

“Bunların ağzının sıkılığına emniyet edilen birkaç bildik yanında yüksek sesle okumak, gece toplantılarında Abdülhamit’e sövüp saymak bana politikacılık, komitacılık gibi görünürdü. Cinci hocalar nasıl muska ile, dua ile cinleri boğarlarsa ben de lakırdı ile memleketten müstebitleri kovacağıma kaniydim.” (GY 16-17)

Muska yapılması *Gökyüzü* romanında sadece bir benzetme olarak kullanılan bu anılması bile hoş karşılanmaz. Halk inancında cinlerin adlarının anıldığı yere geldikleri ve orada olanları rahatsız ettikleri düşünülür. Bunun yerine güzel adlandırma yapılarak üç harfliler diye bahsedilmesinin daha uygun olduğuna inanılır.

“Daireden çıktıktan sonra bir kahveye oturdum. Karımdan boşanma kâğıdı yazdım. Sonra akşam ezanına doğru evime gittim. Cebimdeki kâğıt güya beni bütün elemeler ve felâketlerden kurtaran bir büyü mü muska imiş gibi gönlüm rahattı.” (AC 118)

Acımak romanında muska insanları kötü ruhlardan ve cinlerden koruyan anlamıyla kullanılmıştır. Boşanma ile ilgili resmi evrakların muskaya benzer bir rahatlık vermesi Reşat Nuri’nin gelenek karşısında yenilikçi tavrının bir göstergesi olarak görülebilir.

Cinlerle karşılaşmış ve onlar tarafından çarpılmış, onlarla iletişim kurabilen kişilere ise uğramışlar denir.

“Biz, cahil adamlarız. Bu adamcağıza «uğramış» filân deyip gidiyoruz amma hasta fukara... Galiba aklından da zoru var. Askerlikte ben türlüşünü gördüm delinin... Kimi kendini zengin, kimi Peygamber olmuş, sanırdı. Bu da kurt olmuş, sanıyor. Çoluk çocuğumuz da üstüne varmıyorlar. Ne yapsınlar? Üstelik gözleri de kördür... Belki de sıkıntıdan öyle olmuştur.

Murat Bey: — Ben biliyorum bu hastalığı çocuklar, diyor, hepimizde bir çeşidi bulunan ruh hastalıklarından biridir. Tıp kitaplarında bunun bir ismi vardır. Nöbet zamanlarında hasta, kendini kurt zanneder; benlik şuuru kaybolur. İçinde bütün yırtıcılığı ile bir kurt hüviyeti belirir; onun gibi dört ayak olarak taşların, toprakların üstünde sürünür, boynunu uzatarak, dişlerini çıkararak kurt gibi korkunç seslerle ulur; saldırışlar yapar. Doğrudur Fettah. Bu, bir hastalıktır. Büyük bir şehirde olsa, onu da sıtmal gibi, böbrek gibi tedaviye çalışırlardı.” (KD 195)

Hurafeler

Akla gerçeğe aykırı söz anlamına gelir, “bunamak” anlamına gelen haref kökünden türemiştir. Gerçek dışı anlatım unsurları içeren masal, efsane gibi hoşla giden nakil ve rivayetlere de hurafe denilmiştir (Yel 1998: 381)

Halk inanışında bu anlatılar sonucu ortaya çıkan bazı uygulamalar da hurafe olarak adlandırılır. Hurafeler genellikle kişinin hayatını etkilemeyen küçük ve keyifli uygulamalardır.

“Kumluktan topladığı çakıl taşlarını durgun suların üstünde sektirmekle eğleniyordu. Gülerek:

— Niyet tutuyorum, enişte, dedi, bu taş, suyun üstünde kaç defa sekerse, o kadar sene burada kalacağım...

Çakıl, üç defa sekti. Jülide, bunun dört defa olduğunu iddia ediyor, hurafeler ve masallarla büyümüş köylü kızı saffetiyile seviniyordu :” (AG 568)

Akşam Güneşi romanında suyun üstünde taş sektiren kişinin taş kaç kez sekerse orada o kadar kalacağına inanılması hurafedir .

Halk arasında inanışlardan biri de **Arap Bacı uydurmaları** denen **kocakarı hurafeleridir**.

“–Şu Mükerrerem, muhakkak ki çok zekî, çok okumuş yepyeni bir adam... Böyle bir insan, nasıl oluyor da bu çeşit budala Arap bacı uydurmalarına inanıyor?. . Arkadaşıyla nasıl kucaklaştığını gördünüz mü? Arkadaş da ne arkadaş!. . Ben, evvelâ dokumacı esnafı filan sandım... Kravat, galiba bugün ilk defa bizim şerefimize takılmış...” (GY 65)

Arap Bacı denilen tipler genellikle esmer tenli olup konaklarda hizmetli olarak görev yaparlar. Bu kadınların geldikleri Arap dünyasına ait bir çok batıl inancı, hurafeyi ve peri masalını anlatmaları sebebiyle söyledikleri çok ciddiye alınmazdı.

Halk inancındaki hurafeler arasında uydurmalar arasında **perili sarnıç** vardır. *Dede Korkut Hikayelerinde Tepegöz* bir çeşme başında ortaya çıkar. Halk arasında ıslak yerlerin özellikle geceleri tekin olmadığına inanılır. Buralarda cin ve perilerin dolaştığına ve kendilerini rahatsız edenlere kötülük edeceklerine inanılır. Gece sobanın külünün dökülmemesi, sıcak suyun dışarı atılmasın da cinleri rahatsız ettiğine inanılır.

“Ev sahibinden bana geceleri içinden zincir şangırtıları gelen sarnıcı göstermesini istedim. Yavaşça merdivenden iniyorduk. Sevim, arkamızdan geldi. Ona nereye

gittiğimizi söyledim. Koluma yapışarak: “Ben de geleyim” diye yalvardı. “Sen otur, korkarsın” diyeceğim ama gene kızacak...” (GY 88)

Gökyüzü romanında geçen perili sarnıç gibi yerler güvenlik açısından riskli yerlerdir. Özellikle çocukları böyle yerlerden uzak tutmak için bu tip hurafeler uydurulmuş olabilir.

Rüyalar

Halk inancında açıklanamayan diğer alanlarda olduğu gibi halk inancıyla açıklanmıştır. Rüyalarda görülen her şeyin bir anlamı olduğuna ve kişinin gelecekte karşılaşacağı durumlara dalalet ettiğine inanılır. Dini olarak Hz Yusuf’un rüya yorumculuğu kıssasıyla desteklenen bu inanışta bir takım tekerlemelerle girilmesi önemlidir. *Hz Yusuf* kıssasında görmediği bir rüyayı anlatan adamın başına gelenler hatırlatılarak görmediği rüyayı anlatmanın kişinin başına büyük sorunlar açacağına inanılır ve kişi bundan uzak durması öğütlenirdi. Rüya anlatan kişi rüyasına başlamadan önce bir rüya gördüğünü söyler. Dinleyecek kişi ise “ hayırdır inşallah” diye mukabele eder, rüyayı anlatan kişi de “ *hayır diyelim hayra çıksın*” diyerek rüyayı anlatmaya başlar. Böylece rüyanın kötü bir anlama gelmesi ya da kötü hissiyat yaratmasının önüne geçilmiş olurdu.

“Onu ancak çocuğu uyuttuktan sonra okumaya cesaret ettim. Yalnız şu satırlar kalmıştı.

“Annem geçen sabah yüzüme bakarken ağlamaya başladı: ‘Ne var anne? Niçin ağlıyorsun?’ diye sordum. Evvela söylemek istemedi: ‘Hiçbir şey yok. Bir rüya gördüm!’ dedi. İnat ettim, yalvardım, nihayet söylemeye mecbur oldu. Sakin sakin ağlayarak şunları söyledi:

“Rüyamda onu gördüm. Karanlık bir yerlerde dolaşiyor önüne gelene: ‘Feride buralarda mı? Allah rızası için söyleyin! diyordum. Yüzü örtülü kadın beni elimden tutarak tekkeye benzeyen loş bir yere soktu: “İşte Feride şurada yatıyor. Boğaz hastalığından öldü’ dedi. Baktım, evlatçığım, gözleri kapalı yatıyor. Daha yanağının rengi bile solmamış. O acı ile, ağlaya ağlaya uyandım. Ölü, diri getirir derler, değil mi, oğlum? Feride’yi yakında göreceğim, değil mi, Kâmran?

Annemin sözlerini sana aynen yazdım. Beni bir tarafa bırak. Fakat annen demek olan bu ihtiyar kadını daha ziyade ağlatmak doğru mu? Teyzenin rüyası o günden beri benim de rüyam oldu. Ne vakit gözlerimi kapayacak olsam seni uzak bir memleketin karanlık bir odasında; gözlerin kapalı, siyah saçların, taze yüzün...” (ÇA 216)

Çalikuşu romanında olduğu gibi rüyada ölen bir yakının görülmesi korkutucu olsa da tersinin çıkacağı düşünülmektedir ve uzun ömre dalalet ettiği düşünülürdü

Dini hayatla ilgili rüyalar görmek isteyen kişi ise bununla ilgili bir takım ritüelleri yapması gerekmektedir. *Eski Hastalık* romanında *Hız. Muhammed'i* rüyada görmek için **yastığın altına tesbih konması** önerilmiştir.

“Bilmiyorsunuz çocuğum, bilmiyorsunuz, dedi, bu teşbihte bir hassa var... Onu yastığının altına koyup uyuduğum zaman...”

Sözünü bitirmeğe cesaret edemiyor, sesi tıkanıyordu. Züleyha, sebepsiz bir ürperme hissetmekle beraber aynı sakin sesle sordu:

— Yastığının altında teşbihle uyuduğunuz zaman ne oluyor?

—Peygamberi rüyamda görüyorum. Uzun siyah cübbesiyle, siyah sakalıyla üzerime eğiliyor, mis kokulu dudaklarıyla beni öpüyor...” (EH 453)

Peygamber Efendimizi rüyada görebilmek büyük bir lütuf ve ihsan olmakla beraber bu rüyayı gören kişi eğer bunu birine anlatırsa tekrar göremeyeceğine inanılırdı.

Dudaktan Kalbe romanında ise ilk kez uyunan bir evde görülen rüyanın mutlaka çıktığı söylenir.

“Yarın sabah erken kalkmak lâzım... Çünkü seni gezmeğe götüreceğim... Bu gece göreceğin rüyayı unutma... İnsanın ilk yattığı evde gördüğü rüya mutlaka çıkar... Allah rahatlık versin...” (DK 101)

Kişilerin zihnini ve vicdanını çok meşgul eden olayları rüyalarında görmeleri de kaçınılmazdır. *Kızılık Dallar* romanında *Gülsüm* kaybettiği kardeşi *İsmail'i* sık sık rüyasında farklı şekillerde görür. Ölen kişilerin rüyada görülmesi ise kişinin dua ya da ziyaret istediği gibi yorumlanır. Böyle durumlarda kabir ziyareti yapılması ve mevtanın ruhuna bağışlanmak üzere Kur'an-ı Kerim okunur.

“Gülsüm, bir gece, beşik başında oturduğu yerde, bir rüya gördü: Amcası ile beraber, cami avlusuna benzer bir yerde geziyor... Burada göz göz bodrumlar var... Bodrumların birinde, bir pösteki üstünde İsmail yatıyor... Çocuk, büsbütün kötüleşmiş; gözlerinin karası üstünde leblebi büyüklüğünde iri şiş var, «Abla, ben, kör oldum!» diye ellerini uzatıyor... Gülsüm, hıçkırığa hıçkırığa uykudan uyanıyor.” (KD 118)

Kızılılık Dalları romanında *Gülsüm* kardeşini tekrar rüyasında görebilmek için *zemezme batırılmış ekmek* ve yatmadan önce okunacak dualarla rüyaya *İsmaili* çağırmaktadır.

“İsmail'in dargınlığını gideremiyor, çocuk; rüyada, ablasına görünmemekte inat ediyordu. Kalfa, ona başının altına konmak üzere okunmuş, zemezme batırılmış ekmekler verdi. Yatarken okunacak dualar ezberletti. Fakat ne yapsan nafile!..” (KD 177)

Kavak Yelleri romanında eşinin vefat ettiği gece göreve giden *Doktor* ilk gece okunan devir hatmine mevtanın katıldığını ve orada göremeyince rahatsız olduğunu düşünür. Bu yüzden rahmetli annesi rüyasına girer.

“Mesele mühimdi. Gelininin toprağa düştüğü günün akşam büyük anamın rüyama girmesinde ve beni elimden tutarak simitçi fırının önünde dolaştırmasında her halde bir mana vardı.” (KY 19)

...

“Rüyamda nedense Hacı Ömer bana fena musallat olmuştu. Ondan sonraki uyuyup uyanmalarımın birinde meseleyi bir parça daha derinleştirdi. Ölülerin bile devir hatimi dinlemeye geldikleri bu gecede beni evimden uzaklaştırdığına acaba fena mı etmişti? Bu rüya acaba kendisine.” kızım sana söylüyorum gelinim sen anla!” gibilerinden bir ihtar mı idi?” (KY 20)

Rüyalarda evliyalar da halka zor zamanlarında yol göstermek için girebilir. *Kızılılık Dalları* romanında kasaba düşman işgaline uğrayınca rüyaya giren ulema silahların yerlerini söyler.

“Ellerindeki silahlar için, kahvedeki köylülere iri iri gözlerini açtıran şeytanca bir müdafaası vardır... Ulemadan babası üst üste birkaç gece rüyasına girmiş, gömülü silahların yerlerini bir bir ona tarif etmiş, bunların kaçak olduklarını, gizlice oralardan çıkarıp hükümete teslim etmelerini Peygamber Efendimizin emrettiğini haber vermiş... Onlar, bu emri yerine getireceklermiş, ama açlık bastırınca işte böyle oluvermiş, Ne idücek Allah'ın takdiri!..” (KD 99)

Rüyanın dini boyutlarından biri de **istiareye yatmaktır**. Bir kişi geleceği ile ilgili bir karar vermekte zorluk çekerse istiare uykusuna yatar. Bu uykudan önce çeşitli dualar okuyarak merak ettiği konuya odaklanır. Rüyasında açık renkler mavi ve yeşil görürse işin hayırlı olacağına, koyu renkler görürse işin hayırsız olacağına inanılırdı. *Yeşil Gece* romanında yardım şansı bulamayınca istiareye yatacağını söylenir.

“Pekâlâ Doğan Bey, dedi. Tasavvur ettiğin muazzam ve muhteşem haltı yemekten seni men etmeyeceğim. Bakayım ben de bir istihareye yatayım... Belki sana yardım ederim, dedi.” (YG 176)

Reşat Nuri romanlarında geçen bu rüya ile ilgili kısımlarda yazarın rüyanın bilinç altı ile ilgili oyunlar kurduğu ve fazlaca inanılması gereken bir şey olmadığını göstermektedir.

Fal

Gelecekle ilgili tahminler halk inancında önemli bir yer tutar. Gelecekte haber vermek her ne kadar dinen yasaklıysa da insanın merak duygusu bu konuyu sürekli araştırmaya itmiş ve falcılık gibi kurumlar ortaya çıkmıştır.

Kişi falda kendi geleceği, yakınlarının sağlık durumu, kaybettiği bir nesnenin yerini bulma gibi kendi imkanlarıyla elde edemeyeceği bilgilere ulaşmak için başvurur. (Boratav 1994: 101) Fal bakmak için; Suya bakma, aynaya bakma, kurşun köz ve tütsü, kürek kemiği, kahve falı, bakla falı, çay falı, el falı, teşbih falı gibi yöntemler kullanılmaktadır. Reşat Nuri romanlarından sadece *Miskinler Tekkesi*’nde iskambil falından yapacağı bir tercihe karar vermek için bahsedilmektedir.

İskambil falında her kağıdın karşılığında bir kişi, bir durum veya beklenen nesne olduğu düşünülür. Kağıtları karıştırdıktan sonra açarak dizerken kağıtların temsil ettiği durumlar ve kişilerin yan yana gelip gelmeme durumuna göre yorumlar yapılır. (Artun 2005: 261)

İskambil falında papaz gibi kağıtlardan bahsedilse de aynı kısımda papatya dikilmesinden bahsedilerek seviyor sevmiyor şeklinde yaprakları koparılarak bakılan papatya falına da çağrışım yapılmıştır.

“—Getir dadı şu iskambilleri... Bir fal daha atayım.. Papaz çıkarsa varmayacağım; oğlan çıkarsa varacağım, diye kararsızlıklar içinde yanıyordu. Perdeler, dürbünler vesaire ile rasathane haline gelen pencereden onu gözetlediğim zamanlarda bazan sinirli hareketlerle papatyaları dittiğini görüyor, bunun benim için bir fal olduğunu anlayarak heyecana kapılıyordum.” (MT 48)

Reşat Nuri böyle konulara inanmadığını romanlarında alaycı bir dille bahsederek göstermiştir.

Beddua

Farsça’da “kötü” anlamına gelen bed ile Arapça’da “dileme, isteme” gibi anlamlara gelen dua kelimeleriyle oluşturulan kötü duadır. Zulüm ve haksızlık gibi şartlarda câiz olduğunu gösteren âyet ve hadisler olmasına rağmen “Allah

kötü sözün alenen söylenmesini sevmez; ancak zulme uğrayanlar hariçtir” ayetine dayanarak bedduadan kaçınılması önerilir. (Çağrı 1992: 297)

Halk inancında beddua en kötü sözler arasında sayılır. Kişi beddua ederek kötülüğü kendi üzerine çekeceği düşünülür. Dinen kul hakkı ile ilgili inanışta kişinin mutlaka hayatta iken tanıdıklarından helallik alması istenmesi gibi bedduanın da dönüp dolaşıp eden kişiyi bulacağı söylenerek kişilerin kötü duadan kaçınmaları istenmiştir.

“Sokak yüzündeki pencereden, birbirine benziyen uzun, sivri yüzleriyle sokağa bakarken yanık başı süprüntücünün geçtiğini görecekt olursa bacı meraklanır: «Allah daha da beter edece isalla, mamun yüslü kal aya» diye arkasından beddua ederdi.

Doğrusu aranırda kedide öyle yavru mavru düşünecek surat yoktu.” (MT 255)

Reşat Nuri’de *Miskinler Tekkesi*’nde bir gayrimüslime beddua ettirerek bedduayı sempatik bir şekilde sokmuştur. Romanın başka bir bölümünde bela okumak denilen “*Allah Belanı Versin*” bedduası iki kez tekrarlanmıştır. Bu romanın kahramanları alt kesimden düşkün insanlar olduğu için bedduanın onların ağzına yakışan bir söz gibi gösterildiği de düşünülebilir.

“Mesule Bacı, bana güya onun suçsuz olduğunu ispat için kendisini gördükçe nasıl kızdığını, kaçtığını, hattâ: «Gelme... utanıyorum!» diye kovduğunu açıkça anlatıyor. «Gelme... utanıyorum!» Çöplük çiçeğinin bizi hor gördüğü, gökteki Allaha ok atmaya kalkan Nemrut gibi küçük bacaklarının üzerinde kalkındığı ve çirkin bir inatla gözlerini ve burun kanatlarını kısıtğı zamanlardaki çehresini görür gibi oluyorum; sıkıntımdaya yere çömelerek ve gözlerimi kapayıp avuçlarımı şakaklarıma ve yanaklarıma vurarak: «Allah belânı versin fellah.. Allah belânı versin!» diye inliyorum.” (MT 280)

Miskinler Tekkesi romanında *Kocabaş* da beddua eder.

Helal, Haram, Sevap, Günah kavramları halk arasında dini anlamlarının dışında iyi ve kötü yerine de kullanılmıştır. Dinen haram olan israf, halk inancında **ziyankarlık** diye adlandırılarak haram olarak nitelenmiştir.

“Ziyankârlığın günah olduğunu, dünyada yere dökülen ekmek kırıklarını yemek kadar sevap bir şey olmadığını bilen Gülsüm, hiç şikâyet etmeden bunları mideye göçürürdü.” (KD 215)

Halk arasında iyilik kelimesinin dini karşılığı olan sevap kelimesi de hayır işlenen tüm durumlarda olumlu hareketleri övmek için kullanılmıştır.

“Mürşit Efendiyi kolundan tuttum eve getirdim. Zaten birkaç günlük ömrü besbelliydi. "Bari sokakta ölmesin" dedim. Ben de bizimki de fakir insanlarız... Hacca gidecek zekât verecek halimiz yok ya... "Bari bu kadarcık bir sevap yapalım!" dedik.” (AC 40)

Reşat Nuri burada sadece ibadetlere sıkışan bir sevap anlayışına sahip olmadığı, İslam dininin her türlü iyi niyetli davranışı da ibadet kadar sevap saydığını ortaya koymuş ve zihnindeki dine bakışı göstermiştir.

Evliya: “yardım eden, koruyan; yardım edilen, korunan” anlamlarına gelen veli sözcüğünün çoğuludur. Türkçede tekil anlamda kullanılır. Velilik düzenli, devamlı, kararlı ve ihlâslı bir şekilde ibadet ve kulluk eden, başta peygamberler olmak üzere takvâ sahibi bütün sâlih müminlere mahsustur. (Uludağ 2013: 25)

Halk inancında veliler olarak adlandırılan din büyüklerine önem verilir. Bir topluluk içinde yaşayan din büyüğüne hayatında itibar ve hürmet edilir, o zatın yaşanılan yöreye bereket getirdiği, kötü durumlardan koruduğuna inanılır gönlü hoş tutulurdu. Ölümünün ardından da özel bir **türbe** yaptırılarak manevi koruyuculuğa devam etmesi sağlanır.

Çalığışu romanında *Feride*'nin ilk görev yeri olan *Zeyniler köyü* ismini bir evliyadan almaktadır.

“Bu Zeyniler kimlermiş Hatice Hanım?

-Ben de bilmem kızım, bu köy eskiden onlarınmış. Şimdi mezarlarından gayri bir şeyleri kalmamış. Himmetleri hazır nazır olsun, erenlerdenmiş. Zeyni Baba bunların en büyüğü. Kimsenin iyi edemediği hastaları, buraya getirirler. Ben, bir kötürüm kadın bilirim ki, buraya sırtta getirdiler, ayaklarıyla yürüye yürüye gitti.” (ÇA 176)

Zeyni Baba'nın hastaları iyileştirdiğine inanıldığı görülmektedir. *Dudaktan Kalbe* romanındaki *Şem'i Dede* de önemli bir zattır.

“Kendisinden kırk yaş büyük olan bu arkadaş Şem'i Dede idi. Dede, Rumeli muhacirlerindendi. Otuz beş sene evvel omuzunda bir zembil, koltuğunda bir ney torbası ile İzmir'e gelmiş, elindeki beş on parayla Bozyaka'da birkaç dönüm bağ edinmişti.

Bağın bir kenarında çok eski zamanlardan kalma bir büyük servi vardı. Dede, senelerce çalışmış, çabalamış, servinin yanına iki odalı bir taş kule yaptırmıştı. Yaz kış Bozyaka'da otururdu. Can yoldaşı olarak üç beş keçisi vardı. Onlara âdeta evlât muhabbeti vermişti.

Bozyakalılar, şunu rivayet ederlerdi: Epeyce zaman evvel şiddetli bir kış esnasında Şem'i Dede büyük bir para sıkıntısına uğramış, hatta birkaç gün aç

kalmış... Halini kimseye söyleyememekle beraber civardaki bağ bekçileri bunu hissetmişler, Şem'i Dede'ye ekmek göndermişler... Dede, keçilerin daha aç olduğunu söyleyerek ekmeği onlara yedirmiş... Bozyakahlılar bunu Dede'deki hayvan muhabbetine delil addederler. Fakat onun el ekmeği yemeğe tenezzül etmediği için böyle yaptığını söylenenler de vardı.” (DK 33)

Romanlarda ismiyle geçen diğer zatlardan biri de *Pamuk Dede*'dir. Kabrinde pamuklar içinde defnedildiği için bu ismi aldığı söylenir.

“Büyük hanım:

— Pamuk dede diye bir evliya varmış. Sandukasının içinde pamukların arasında yatarmış. Bu kız, lâteşbih ona benziyor, derdi.” (KD 275)

Bu şeyhlerden bazılarının isimleri de gariptir. *Gökyüzü* romanında anlatılan *elektrikçi şeyh* bunlardan biridir.

“Aralarında en sevinçli ve heyecanlı görünen elektrikçi şeyhti. Tekkesi kapandıktan sonra başlayan rüyasız, istiğraksın hayata bir türlü alışamayan bu adam, bu geç de bu oyunla kendini avutacak, Gafi ile Gorko'da ebedî cananın yeni bir tecellisini seyredecekti.” (GY 90)

Halk inancında bazı ritüeller için belirli mekanlar vardır. Özellikle evliliğin kısmet işi olduğu düşünülüşünden heyecanla kısmet bekleyen kızlar bazı ritüellerle buna kavuşacaklarına inanır. Bugün hala İstanbul'da düğünden önce *Telli Baba*'ya gidip adak sunulması gibi gelenekler sürmektedir.

“Yaş on beşe gidiyordu. Aşağı yukarı annelerimizin gelin oldukları, büyükannelerimizin “Aman evde kalıyoruz,” diye telaşla Eyüp'teki Niyet Kuyusu'na koştukları yaş...” (ÇA 33)

Reşat Nuri, genç kızların niyet kuyusuna taş atıp kısmet araması yerine kendileri yetiştirmeleri tarafında olduğunu açıkça göstermektedir. Evliyaların bolluk bereket getirmesi yanında halkın gaflete düştükleri anlarda öfkeleriyle onları cezalandırdıklarına da inanılır.

“Bu yangın, Sarıova'nın büyük bir felâkete uğrayacağına işaret etti. Kasabada günden güne artan dinsizlik ve ahlâksızlık karşısında Kelâmi Baba, artık gazaba gelmişti. Belki daha sabah olmadan yangının aksiyle kızılbaş bulutlardan bir yıldırım yağmuru başlayacak, yahut bir zelzele şu dağları kasabanın üstüne yıkacaktı. Gecelik entarileriyle sokağa fırlayan ahali, karanlıkta, dalgalı insan dereleri halinde kol kol bu türbeye doğru akıyordu.” (YG 160)

Yeşil Gece romanında *Kemâli Baba*'nın türbesinin yanmasından sonra halk büyük bir felaketle karşılaşacaklarını düşünüp paniğe kapılmıştır. Kasaba

sakinleri, kendilerini kötülüklerden koruyup bolluk berekete vesile olan zata yapılan bu hürmetsizliğin bir felaket getireceğine inanmıştır.

Uğur ve Uğursuzluk

Bir nesne, kişi, hayvanın, işin, zamanın, yerin özündeki iyilik, bereket, kolaylık gibi olumlu nitelik ve gücüne uğur denir. Zaman içerisinde halkın tecrübeleriyle oluşan bütün davranışlar uğurlu ve uğursuz olarak kümelenmiştir. (Boratav 1994: 95)

Reşat Nuri romanlarında; toprağın uğur ve bereketine inanıldığı görülmektedir.

“Burhanettin Bey, kolay ve seri söz söylüyordu. Nazik bir baş işaretiyle uzaktan selam verdi, hafifçe eğilerek:

-Burhanettin bendeniz. Efendim, peder merhum emlaki içinde en ziyade bu bağı severdi. “Burası uğurludur, bana ne kadar saadet geldiyse bu bağdan geldi!” demeyi mutat edinmişti. Tenezzülen teşrif ettiğinizi öğrenince, merhumun bu sözlerini tam bir keramet gibi tasdik ettim.” (ÇA 309-310)

Çalığışu romanında bir bağın uğurlu sayılarak haneye bereket ve güzellikler getirdiği görülür. *Akşam Güneşi* romanında da toprağın uğur ve bereketinden bahsedilmektedir.

“Burası uğurlu bir topraktır, diyordu. Allah bin bir bereket versin, bizim emeğimiz boşa gitmedi...

Bir yurt sahibi olduk... Siz de çalışırsanız memnun kalırsınız. Biraz acemisiniz amma ziyarı yok...” (AG 227)

Bunun tersi durumlar da uğursuzluk olarak görülür. Batıl inançlar üzerine kurulu olan *Gökyüzü* romanında *Sevim*’in doğduğu gün gerçekleşen büyük yangına **uğursuzluğun**un sebep olduğu anlatılır.

“Tesadüf diyorum amma Sevim, doğduğunu bildiğim bir çocuktur. Zavallı kız, Çırçır yangını gecesi dünyaya gelmiştir. Doğduktan birkaç saat sonra annesiyle beraber bir sedyeye koyarak yangından kaçmışlar, sabaha karşı evleri yanmıştı. Bu yetmiyormuş gibi anası da dört, beş gün içinde humma-yi nifasiden ölüp gitmiştir.

Sevim, büyük bir haksızlığın kurbanıdır. Ailede ona uğursuz derler. Hatta utanmasalar bütün Çırçır yangınının mesuliyetini ona yükleyeceklerdir. Ailemiz, şimdi darmadağındır.” (GY 34-35)

Reşat Nuri burada yine batıl inançların karşısında tavrını belli ederek *Sevim*’in böyle yaftalanmasının büyük haksızlık olduğunu belirtir.

Halk inanışında çeşitli bereket için belirli inanışlar vardır. Haneye girilirken sağ ayakla girilmesi bunlardan biridir.

“Kapıdan gireceğim vakit Hatice Hanım, kolumu yakaladı: “Dur kızım” dedi.

Ben, birdenbire ürktüm.

O, dudaklarının ucuyla okuduğu kısa bir duadan sonra:

-Haydi kızım, besmele çek de evvela sağ ayağını at, dedi.” (ÇA 175)

Gökyüzü romanında ise haneye girilirken **destur** denir. Bu hem hane içinde namahrem varsa geleni duyması için hem de mekandaki cinleri korkutmamak için söylenen bir sözdür.

– Bu, öyle pek tabii bir gülüş değil küçük hanım, biraz korktunuz gibi geliyor bana, dedi.

– Ben mi? O, sizin kuruntunuz... Bende öyle saçma şeylere inanacak göz var mı?

– Eh, olabilir... İnsanlıktır... Ben, ne serbest düşünücüler bitirim, ki “destur” demeden süprütülüğe tükürmezler.” (GY 62)

Reşat Nuri bazı inanışları halk inanışı arasında karıştırmıştır. Bunlardan biri sarı insanların vefasız olmasıdır.

“Afacan gülüyor, pazarlığımla eğleniyordu. Utanmasam hüngür hüngür ağlayacaktım. Sarı insanların hepsi vefasız oluyor, hepsi insanı başka türlü üzüyor.” (ÇA 289)

Halk arasında sarı insanlarla ilgili bir genelleme yapmak oldukça güçtür. Bununla birlikte halk inancı ve dini inancın bağı düşünüldüğünde bir insanın ten ve saç rengi sebebiyle vefasızlıkla suçlanması pek makul görülemez. Öte yandan Reşat Nuri’nin savunduğu daha modern hayatta bu fikir tamamen çelişkilidir. Yazarın bu ifadeyi kendi şahsi fikri olarak sunduğunu düşünmek mümkündür.

Yağmur Duası

Dini inanç ve halk inancının karıştırıldığı ritüellerden biri de yağmur duasıdır. Bu duanın dinen tıpkı bir namaz vakti girdiğinde ibadetin yapılması gibi görülür. Halk ise kuraklık yüzünden zor durumdan kalınca Allah’a yalvarma olarak görmekte ve sonucunu hemen beklemektedir. Bu dinen sakıncalıdır. **Yağmur duası** yapıldı diye yağmur yağması zorunlu değildir. Aksi durumlar inanışı zedeleyeceği için konunun bu şekilde görülmesi daha doğru olacaktır.

“Nihayet bir yağmur duası meselesi çıktı. Ahali, bir gün dağa çıkıp bağıra çağıra Allah’tan yağmur isteyecekti. Ben, idareme bırakılmış bir toprakta ahaliyi

yağmur duasına bırakayım! Bu, olacak şey mi? Kendi memurlarım da karşı tarafta olmak üzere bütün kasaba halkıyla aramda korkunç bir çarpışma oldu. Derken gürültü vilâyet merkezine aksetti. Validen sert bir emir aldım tınmadım.” (GY 28-29)

Gökyüzü romanında, yağmur yağması için duaya çıkılmasına karşı olduğunu ortaya koymuştur. Yine aynı romanda batıda ortaya çıkan tuhaf güçler ve mistisizm üzerine kurulu **ispirizmacılık** üzerinde durulur. Bu halk inancından çok modern hurafecilik olarak görülür.

“Aynı zamanda tiyatroya, hokkabaza gider gibi ötede, beride yapılan ispritizma tecrübelerine de devam başlamıştır. Sırf eğlenmek maksadıyla. Fakat gitgide bu merak onu sarıyor. Kitaplarda okuduğu bazı vakalar onu uzun uzun düşündürüyor.

İki kardeş varmış. Büyüğü kansere tutulmuş. Öleceğini anlayınca küçüğüne şöyle bir teklif yapmış :

“Bir büyük taş parçasını ikiye bölelim, yarısının üzerine ben kendi elimle bir mısra yazıp imzalayayım ve kimsenin bilmediğin bir yere gömeyim. Sen birkaç ay sonra belli başlı ispritizmacılarla bir masa tecrübesi yap. Beni çağır. Eğer bazılarının söylediği şeyler doğru ise, yani insan öldükten sonra ruh yaşamakta devam ediyorsa taşın nerede olduğunu malûm işaretlerle sana haber veririm.” Büyük kardeş, ölümünden birkaç ay sonra taş parçasının bir bahçenin bilmem Kaçınıcı ağacı altında gömülü olduğunu haber vermiş.

Tecrübeyi yapan heyet onun dediği yerde yazılı taşı bulmuş.

Mükerrem, bu ve buna benzer işler hakkındaki düşüncelerini şöyle anlatıyor: – Bu işlerle uğraşan insanların hepsini yalancı, yahut vizyoner addetmek insafsızlık olur. Bilâkis aralarında yalan söylemesine ve yalancıların telkinine kapılmasına imkân olmayan gayet namuslu ve ağırbaşlı âlimler var... Bu adamlar, şüpheye düşüyorlar. Doğrusunu isterseniz düşüncelerimde de öyle bir karar yok... Bazı bir gece yarısından sonra ruhların bizim dünyamızdan başka bir dünyada yaşadıklarına inandığım oluyor. Etraftaki korkunç yalnızlık türlü türlü hayallerle dolmaya başlıyor. Ah, bu itikat ne tatlı şey!...”“destur” demeden süprüntülüğe tükürmezler.” (GY 62)

Halk inancında *Alevilikte* olduğu söylenen **mum söndü ayininden** bahsedilir. Sünni inancından farklı olarak aleviler ibadetlerini kadın erkek bir arada yapar. Bu ayinler ile ilgili olumsuz rivayetler vardır. *Gizli El* romanında düzenlenen bir eğlence ile bu ayin kıyaslanırken bahsedilir.

“Onlar kadın, erkek bir arada vur patlasın gidiyor... Kaç göç yok... Karılar neredeyse edep yerleri açık dolaşıyor bahçelerde... Her gece kızılbaşların mumsöndü âyinleri gibi bir şey...”

.....

“Bir şey sormağa hacet bırakmadan muallim, hepsini söylüyordu. O da mumsöndü âyininden bahsediyordu. Bu «mumsöndü» sözü kasabanın parolası olmuştu. Muallimin anlattığına göre, ahaliden bazıları geceleri çiftliği gözetlemeğe gidiyorlardı. Bunlar, karanlıkta yolun kenarındaki ağaçlara çıkarak iç bahçenin rezaletlerini seyrediyorlardı. Kendisi de bunu yapmıştı. «Kızılbaş mumsöndüleri»nde hiç olmazsa mumları söndürürlerdi; ne olsa Müslümandılar (GE 105)

“«kabahat de mahfî, ibadet de mahfî» idi. Fakat, bunlar, inatlarına bahçede bir lüks lâmbası varsa, yanma iki tane daha yakıyorlardı.” (GE 106)

Yine *Gizli El* romanında bu ayinden bir kez daha sadece atıfla bahsedildiği görülmektedir.

“Bir yandan tek kelimesini kaçırmadan konuşulanları dinlerken bir yandan da düşünüyordum. Hoca, belki yine bir ağacın üstünden bu kızılbaş mumsöndüsünü seyretmekte, geniş bahçenin koyu karanlıklarında korkunç ihtilâçlarla birbirlerine sarılan çiftler görmektedir.” (GE132)

Romanları incelendiğinde Reşat Nuri vazifesi gereği gözlemlediği vilayetlerin genellikle Ege kıyısında olduğu görülür. Bu nedenle daha ziyade İç Anadolu’da yaygın olan **Alevi gelenekleri** eserlerinde pek rastlanmaz.

Halk inancında görülen ikililerden biri de müspet ilimleri temsil eden doktor ile batıl inançları temsil eden üfürükçüler arasındadır. Türk halk inancının bir terkibi olan bu inanışta halk her ikisini de tercihi etmiş ve iki taraftan da tamamen kopmamıştır.

“Sonra, ahalinin bir kısmı vardır ki daha üfürükçü ve doktor arasında mütereddittir, hali, vakti yerinde ise hastasına doktorla beraber bir de üfürükçü getirir... Birinden fayda gelmezse birinden gelir gibilerden... Bu Kani Bey ise kendinde hem üfürükçülüğün, hem doktorluğun haysiyetini cemetmiş, bir adamdır.” (YG 137)

Dini inanışlardan bazılarında garip topluluklardan bahsedilir. *Kızılılık Dallar* romanında geçen **Kırlangıçlar** böyle bir topluluktur.

“Fettah'ın hasta çocuğunu okuyan hocalardan muhtarın «Kırlangıçlar» diye bahsettiğini hatırlıyorum. Sonra bu kelimeyi daha başka bir iki kişinin ağzından işitmiştim... Belki kadınların arasında dolaştığını gördüğüm adam da onlardan biriydi. Böylece burada bir gizli tarikat âyini üzerinde düştüğümüz fikri bende, daha da kuvvetlendi.” (KD 196)

Romanda bu gizli gruptan pek detaylı bahsedilmese de Reşat Nuri bu topluluklardan da hoşnut olmadığını açıkça belli eder.

Mevlit

Doğum yeri ve zamanı anlamına gelen mevlit, Hz. Muhammed'in doğumu kutlamak için günü olan Rebiülevvel ayının 12. gecesı İslâm aleminde Arapça doğum anlamına gelen “veladet” kelimesinden türeyen **Mevlid**, kandil olarak kutlanır. Hz. Muhammed'in doğumu ile ilgili yazılan Türkçe kasideler Mevlit Kandillerinde okunmaya başlanmıştır. (Özel 2004:475) Günümüzde bir araya gelinen doğum, ölüm anması, düğün gibi cemiyetlerde de ölü için şefaât dilemek, doğan ya da evlenen kişi için hayır duası almak amacıyla okutulan Kur'an-ı Kerim tilaveti ve ilahiler de içeren bu anmaların genel adına mevlit okunması denmektedir. Cenaze merasimini takip eden bir hafta boyunca, ölünün 40. Gününde de mevlit okutulur. Mevlit'in edebi özelliğinden ziyade sosyal yönü folklorik unsurlar içerir.

Yeşil Gece romanında geleneklerine bağılı halk cenazenin ardından mahalle camiinde yatsı namazından sonra bir araya gelinerek mevlit okuduğı anlatılır.

“Zühtü Efendi, müessir bir talâkatle söz söylüyor, kâh kelimeleriyle, kâh âhengiyle ahaliden bir kısmını ağlatıyordu.

Bu nutuktan sonra ziyafet bitti, davetliler yatsı ezanından sonra karşı camide okunacak mevlûtta tekrar toplanmak üzere muvakkaten dağıldı.” (YG 64)

Kızılıık Dalları romanında geleneklerine bağılı *Nevnihal Kalfa* mevlide verdiği önemi belirtirken bu gelenekten uzaklaşılmasından şikayetçidir. Ölüler için hatıra geldikçe üç İhlas bir Fatiha suresi okunmasının bile unutulduğundan şikayet eder.

“Nihayet uzun hazırlıklardan sonra mevlût günü geldi. Nevnihal Kalfa, büyük bir merasime gidecek gibi, giyinip kuşandı, başörtüsünün altına yeşil gaz boyamasından bir krep bağıladı. Rast geldiğı büyük hanımı kasdederek :

— Şu fukara köylü kızı kadar olamadık. Mevlût bir yana dursun ölülerimize bir fâtiha okuyamıyoruz, diye dedikodu yapıyordu.” (KD 186)

Eski Hastalık romanında Rum tayfalardan bir gayrimüslim, mevlidi rumca okur. Gemide Mevlit okunması yolculuğun iyi geçmesi için her gece tekrarlandığı görülür. **Rumca Mevlit** okunması oldukça farklı bir durumdur. Kültürel kaynaşma olarak yorumlanabilir.

“Hele makam ile Rumca bir mevlût okuyuşu vardı ki, bütün tayfalar gibi Yusuf'u da eğlendirdiğı için hemen her gece tekrar ediliyordu.” (EH 485)

Kızılıık Dallar romanında eve ahretlik olarak giren *Gölsüm* vefat ettiğine inandığı kardeşi *İsmail* için bir Mevlit okutmak istemesi bu geleneğe verilen önemi gösterir.

“Mamafih, Gölsüm'ün gözü o kadar uzaklarda değildi. O, bu para ile İsmail'e bir mevlûtçuk okutmayı aklına koymuştu. Küsmüş ölülerin gönlünü almak için bundan başka çare yoktu!

Konaktan Aksaray'a inen yol üstünde bir teneke kulübede iki dul kadın oturuyordu. Bunlar kardeşti. Büyüğü evlere çamaşıra, tahtaya giderdi. Küçüğü kördü; sekiz, on sene evvel çiçeğe tutularak gözlerini kaybetmişti. Bu kör kadının güzelce bir sesi olduğu için, ara sıra mahallenin küçük mescidinde fukaralara mevlût okurdu. Camilerde büyük hâfızlara mevlût okutmaya kudreti yetmeyenler, onun eline yirmi, otuz kuruş sıkıştırırlar; böylece hem işlerini görürler, hem de fazla olarak bir garip duası ahırlardı. İsmail'in mevlûdunu işte bu kör kadın okuyacaktı.” (KD 184)

2.3.1 Dini İnanış

Dini inanışlar halk inanışlarına nispetle kaynakları daha belirgin, kuralları daha açık ve yaptırım güçleri vesayeti ilahi olduğu için daha güçlü olan inanışlardır. İnsanlar dünyada mutlaka bazı zorluklar çeker ve bu zorluklara tahammül için kendilerine vadedilen sonsuz hayat ve Cennet'i hayal ederek tahammül ederler. Dini inanışlar halkın nizamı ve sukutu için son derece ehemmiyetli görölmüş, sadece nizamı sağlamakla kalmamış halka mutluluk ve huzur da vermiştir.

Halk biliminin konusu olarak inanışların başka bir niteliği halk inanışı ile din kuralları kıyaslandığında din kurallarının daha katı olduğu görülür. Bu sebeple halk bilimi din kurallarını inceleme alanına almamalıdır. İslam dinini incelemek dinler tarihinin alanıdır. Resmi İslam tarihi dışında dini uygulamalarda örneğin tahtacılar da görölen farklılıklar halkbilimi uygulama alanına girer. (Boratav 1994: 7)

Reşat Nuri romanlarında dini inançlardan ve kurallardan kaynaklanan kültür ile ilgili uygulamalar halkbilimi ile ilgi kurularak şu şekilde belirlenmiştir.

Yemin Etmek

“Sağ el, sağ taraf, gerçek, ant, kuvvet, bereket” anlamlarındaki yemîn (çoğulu eymân), terim olarak bir kimsenin kararlılığını pekiştirmek ve başkalarını ikna

etmek amacıyla söz ve beyanını Allah'ın adını veya bir sıfatını zikrederek kuvvetlendirmesini ifade eder.” (Boynukalın 2013: 417)

Dinen yemin; içinde Allah'ın adı geçtiği için ve değişen durumlarda bozulması durumunda kişi zor durumda kalacağını düşünülerek çok hoş karşılanmaz. Ayrıca, genellikle yalan söyleyen kişilerin yalanlarını desteklemek için kullandıkları yeminde geçen kutsal kelimelere hakaret edildiği düşünülerek yemin edilirken dikkatli olunması beklenir.

Yemin sadece Allah'ın adı anılarak edilmez. Bazı durumlarda kişi sevdikleri üzerine de yemin edebilir. *Ateş Gecesi* romanında iki farklı yemin şekli de görülür. Bunlardan ilki en sevilen kişiler üzerine edilen yemindir.

“— Yemin... En sevdiğim insanın üzerine...

— Annenizin üstüne., anlıyorum... Artık eskiden neysek yine oyuz... Ben sizin ablanızım...” (AT 189)

Diğer yemin ise Kur'an-ı Kerim üzerine edilen yemindir. Bu yeminde bile yalan söylenebildiği görülür.

“Bilirsiniz büyük abla ne kadar Müslümandır ... Yalandan yemin ediyordu, Kur'anı öpüyordu.

Durduğum yerde âdeta taş kesilmiştim.” (AT 214)

En ciddi yeminler Kur'an-ı Kerim'e el bastırılarak yapılan yeminlerdir. *Miskinler Tekkesi* romanında Kur'an-ı Kerim yerine En'am-ı Şerif'e el basarak yemin edildiği görülür. En'am-ı Şerif: en çok okunan sûre ve aşr-ı şerifler ile bazı duâları içeren kitaptır. Bu sureler: Fâtiha-i Şerîfe, Elif Lâm Mîm, Âyetü'l-Kürsî, Âmenerrasûlü, Yâsîn-i Şerîf, Fetih Sûresi, Rahman Sûresi, Vâkıa Sûresi, Mülk Sûresi (Tebâreke), Amme ve İnşirâh sûresinden itibaren sonuna kadar bütün kısa sûreler, secde âyetleri, hatim duâsıdır.

“Anacığı Süleymaniye'de oturduğu müddetçe kim olduğunu, kimin nesi olduğunu herkesten saklayacağına — daima göğsünde taşıdığı En'amı Şerif üzerine — yemin ederse oğlunu daha memnun edecektir. Kadın, bunları işittikten sonra yaptığına gerçekten utanıyor; hattâ bir ara geldiği trenle geri dönmeyi düşünüyor, fakat oğlunu dünyaya getirdiği günden beri düşündüğü gelinin yüzünü görmeden, onun için sağladığı ziynet altınlarını eliyle boynuna takmadan gitmeye razı olamıyor...

.....

“En'amı şerif üzerine verdiği yemini bozmanın büyük günah olduğunu biliyor.. Fakat ertesi sabahtan tezi yok. Haccanımla pazara çıkacaktır; köpeklere bir kaç okka ekmek doğrayacaklardır.” (MT 352)

Çalikuşu romanında bürümcüğe sarılı **mushaf üzerine yemin** edilmektedir.

“Anadolu’da nasıl hocalık edeceğimi, neler yapacağımı öyle neşe ile anlatıyordum ki, nihayet, o da, benim heyecanıma kapıldı. Yeşil bir bürümcüğe sarılı küçük Mushaf’ını duvardan indirdi ve onun üzerine yemin etti ki, burada misafir kaldığım müddetçe, beni ele vermeyecektir. Öte taraftan beni aramaya gelenler olursa, kapıdan çevirecektir.” (ÇA 127)

Tövbe

Yemin eden kişiler bu yeminlerinden dönmeleri gerektiğinde tövbe edebilirler. Halk inancında farklı, dini olarak farklı şekillerde tövbe edilebilir. Bunlardan en meşhuru **Nasuh tövbesi**dir. Nasuh tövbesi hakkında iki görüş vardır.

Kur’an-ı Kerim’de de geçtiği haliyle nasuh: “nush ve nasihat” kökünden mübalâğa çekimli halidir. Kişinin işlediği günahlardan tamamen halisane bir şekilde Allah korkusuyla vaz geçmeye söz vermesi anlamına gelir. Samimi olmayan insanlar örneğin sağlık sebebiyle bir günahı terk etmek için ettikleri tövbeden daha değerlidir.

Mesnevi’nin beşinci cildinde Nasuh dış görüntüsüne kadına benzeterek ve hamamda kadın kıyafetleri giyerek kadınları aldatan bir adamdı. Padişahın eşlerini ve kızlarını bile keseleyerek yaklaşan Nasuh her seferinde bir daha yapmayacağına tövbe etse de yeminini tutmayıp eski alışkanlıklarını tekrarlardı. Bir gün hamamda padişahın kızının inci küpesi kaybolunca herkesin aranması istendi. Nasuh hilesinin ortaya çıkıp canından olacağını anlayınca son kez ve içten tövbe etti. Sıra Nasuh’a gelmeden inci küpe bulundu ve canını kurtarmış oldu. Daha sonra akıllanan Nasuh, tövbesine sadık kaldı. (İzbudak 2010: 49) .

Akşam Güneşi romanında geçen Nasuh Tövbesinin *Mesnevî*’de anlatılan hikayeye benzer şekilde kullanıldığı görülür.

“Kudüs’e benimle beraber uçarı çapkın bir istihkâm yüzbaşı gidiyordu. Mübarek belde karşıdan görüldüğü vakit arkadaşşıma: — Gel seninle burada bir Nasuh tövbesi edelim, dedim. Kudüs, mübarek peygamberler şehridir. Bizim gibi nice avareler burada hidayete ermişlerdir. Artık haşarılığa tövbe edelim, bundan sonra herkes gibi aklı başında ; efendiler, insanlar olalım!... (AG 88)

Dua

Arapça “çağırarak, seslenmek, istemek; yardım talep etmek” gibi anlamlara gelir. Küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya doğru yapılan talep anlamındadır. Kulun Allah’ın yüceliği karşısındaki zayıflığın kabul edilerek yardım dilemesidir. (Cilacı 1994: 530)

Müslümanların birbirlerine karşı en büyük sorunluluklarından biri de dua etmeleridir. Hayırlı dua eden Müslüman din kardeşi için istediği lütfâ mazhar olurken beddua için de dönüp dolaşıp bedduayı eden kişiyi bulacağına inanılır. Bekar erkekler için edilen dualarda iyi bir eş ve hayırlı evlatlara kavuşması istenir.

“— Allah mübarek etsin Kenan, dedi, inşallah hayırlı dölün döşün, senin gibi sanatkâr, karın gibi şık çocukların olur...” (DK 52)

Dualar arasında en makbul olanlardan biri ise zor şartlar altında okunan duadır. *Kızılıcak Dallar* romanında *Ferhat*, zor durumda kaldığında okuduğu Arapça dualardan sonra feraha ermiştir.

Bu tünelin içinde de epeyce yol gidiyoruz. Zifiri karanlıktayız. Önümüzden giden Müslim’in ara sıra yaktığı kibritler, karanlıkta katırcılara yol gösteren uzun sakallı perinin ışıklarını hatıra getiriyor. Sımsıkı elime yapışmış olan Ferhat’ın Arapça dualar okuduğunu işitiyorum. Sonra, karşımızda hafif bir gün ışığı belirmeğe başlıyor. (KD 127)

Din büyüklerinin edecekleri duaların bu mümkün olmadığı durumlarda da onların kabirlerinde edilecek duaların bu zatların hatırına kabul edileceğine inanılır. *Yeşil Gece* romanında yeni okul inşaatının yapılmasını engellemek için böyle büyük bir evliyanın inşaat alanında defnedilmiş olduğu iddiası ortaya atılmıştır. Bu zatların kabirlerine yapılan saygısızlıklardan çok çekinilir.

Ortada nereden çıktığı belli olmayan bir şayia dolaşmaya başladı. Güya medresede himmeti hazır, nazır olsun, evliyadan büyük bir zat yatıyormuş... Softalar bir zamandan beri sabahlara kadar derinden derine tekbir ve ilahi sesleri işitiyorlar, karanlık taşıklarda yeşil nurların parlayıp söndüğünü görüyorlarmış... Veliyullah bir haftadan beri her gece Örfî babanın rüyasına giriyor, "kemiklerimi nâpâk ayaklara çiğnetmeyin. Kasabayı başınıza yıkar, yuvalarını tarumar ederim" diye bar bar bağıriyormuş... Hem himmeti hazır, nasıl olsun sade Örfî dedeye değil, daha başka kimselere de görünüyormuş. (YG 80-81)

Hafızlık

Dini payelerin en büyüklerinden biri de Kur'an-ı Kerim'i baştan sona ezberlemek olan hafızlıktır. Hafızlar çocuk yaşlarında eğitimlerini bırakıp Kur'an-ı ezberler ve hayatlarının geri kalanını da din adamı olarak geçirirler. Din adamları arasında en yetkin olanların hafızlar olduğuna inanılır. Reşat Nuri tüm dini inanış parçaları içinde en çok hafızlık konusuna karşıdır. Çünkü kendi idealindeki eğitim için hafızlık önemli bir engeldir. İlkokul çağındaki çocukların tam gelişim çağlarında tüm enerjilerini ve öğrenme kabiliyetlerini tek bir alana toplamaları kafasındaki eğitim anlayışına terstir. *Yeşil Gecede* yarattığı kurgu ile hafızlık eğitimini oldukça olumsuz göstermiştir.

Hafız cemiyeti muazzam bir düğüne benzemişti. Bütün mahalleli, ihtiyar imama yardım etmiş, kimi çocuğa yeni elbiseler yapmış, kimi davetliler için mükellef yemekler hazırlamıştı.

İmamın evi küçük olduğu için hafız cemiyeti yerli zenginlerden birinin evinde yapılacaktı.

Şahin Efendi kasabanın bütün ulemasını, güzel sesli hâfızlarını, büyük memurlar ve eşrafından bir kısmını mecliste buldu.

Başında sırmalı bir sarıkla ortada dolaşan küçük hafız, çok solgun görünüyordu. (YG 94)

Hafızlar ve diğer dini büyüklerin kendi yerlerine geçecek halefler yetiştirmesi, bunun toplumda diğer alanlara da örnek olması geleneği vardır. Bir zanaatkar kendi mesleğini devam ettirerek geliştirecek hayırlı bir usta yetiştirmesi, bir alimin kendinden sonra tekkesinin devamını sağlayacak bir evlat bırakması önemlidir. Manevi alanda önderlik eden zatların da evlilik sünnetini sürdürmeleri halka örnek olmaları açısından da önemlidir.

Eğer onu Allah'ın izniyle pek yakın bir zamanda yetiştiremezsem imamet başkalarına geçer... Biz, yüzüstü kalırız... inşallah ihtiyar babasına hayrülhalef olacak. Öyle değil mi çocuğum? Artık yaramazlık faslı nihayet buldu. (YG 110)

Şer'i Hukuk

İslam devleti olan Osmanlı'da Şer'i hukuk uygulanmıştır. Şer'i hukukun normları ile birlikte örf de göz önüne alınarak devlet tarafından görevlendirilen kadılar adaleti dağıtmakla yükümlüydü.

"Mahalle namına kaymakama bir heyet gitmiş. Benim evimde ailemden, akrabamdan olmayan bir genç kızla yaşamamın örfe ve şeriata aykırı görüldüğünü söylemiş. Hatta hatta senin başka bir memlekete gönderilmeni

istemiş. Herkesin kabahatini açık açık yüzüne söyleyen bir “kör kadı” olduğum için beni zaten kimse sevmez.” (ÇA 380-381)

Hayrullah Efendi ile *Feride*’nin nikahsız olarak birlikte yaşamaları hukuka aykırı olduğu için nikah yapmaları gerekliliği yetkililer tarafından uyarılarak belirtilmiştir. Şer’i hukukta en ağır cezalardan biri zinaya verilen **Recm**’dir. *Yeşil Gece* romanında Recm cezasından bahsedilir.

“Ona da dalaverayı anlatırım. "Ulan, bu kadar yıllık arkadaşız. Bu haltı yersen vallahi yağcının evine zamparalığa gittiğin gecelerden birinde peşine takılır, baskın tertip eder, seni softalara recmettiririm" diye tehdit ederim.” (YG 78)

Reşat Nuri’nin dini kuralların uygulanması ile ilgili hassasiyet gösterdiği, hatalı uygulamaları eleştirirken inanışla ilgili eleştiri yaparken dikkatli olduğu görülmektedir.

2.3.2 Tasavvuf

Afganistan’ın Belh şehrinde 1207 yılında doğan *Mevlana Celâleddin Rûmî* önemli bir alimler tarafından yetiştirildi. Ailesinden gelen asaleti ve bilgisiyle Konya iline gelip yerleştiğinde halkın büyük teveccühünü kazanan Mevlana özellikle Şems-i Tebrizî ile karşılaştıktan sonra çok önemli bir alim haline gelmiştir. (Gölpınarlı 2010: 68)

Mevlana’nın vefatından tekkenin başına geçen kişiye Çelebi unvanı verilmiştir. Çelebi Hüsameddin ve Mevlana’nın oğlu *Sultan Veled* tarikatın Mevlana’nın öğretilerini devam ettirmek için Mevlevilik tarikatını kurmuştur. Başlangıcı Hz. Ali’ye dayandırılan Mevleviliğin ilk *postnişi*; *Çelebi Hüsameddin* olmuş ardından Sultan Veled’in postnişe oturmasıyla makamının babadan oğula geçmesi gelenek halini almıştır. (Eraydın 2004: 359)

Anadolu’da önemli bir ahlak öğretisi haline gelen Mevlevilik Reşat Nuri’yi de etkilemiştir.

Mevlana’nın evrensel değerlerinden etkilenen yazar romanlarında başka eserlerden pek bahsedilmezken Mesnevi’nin özellikle farklı şekillerde bahseder. Mesnevi sadece ismen zikredilmekle kalmaz aynı zamanda içeriği ile ilgili bilgiler verilir ve övülür. *Miskinler Tekkesi* romanında hayatta herhangi bir değeri kalmamış olan başkahraman bile ölen birinden kalan kitaplar arasında eline geçen Mesnevi’den etkilenmiştir.

“Ara sıra mezatlardan, ölü terekelerinden yok pahasına aldığım bazı kitaplar. Bunlar arasında en çok sevdiğim kalın bir Mesnevi şerhidir.

Arkamdaki yastığı düzelterek ve yerimde daha ziyade doğrularak onu dizlerimin üzerine açarım.

Ahiretle dünya arasında ne acayip bir kitaptır bu Mesnevi! Kökü yerin çamuruna gömülü; fakat başını gökyüzüne kaldırmış ayçiçekleri gibi bir kitap! Ne Farisîsini, ne yüksek fikirlerini anladığımı iddia etmeyeceğim. Hayır, asla. Ben el açmaktan çekinmeyen bir adamım. Fakat bu kadar ilâhî bir şeyi istemek için değil! Evet, onun ne Farisîsine, ne fikirlerine bir yakınlık iddia edecek değilim ben. Fakat onda bir küçük insanlardan bahsetme tarzı ve dünya nimetlerine karşı bir yüksek istiğna var ki işte bunu kimsenin benim gibi anlayacağını zannetmiyorum.” (MT 252)

Romanda *Kocabaş*’ın *Mesnevi* ile ilişkisi ilerleyen kısımlarında başı dara düştüğünde başvurduğu kaynak olarak devam eder. *Mesnevî*’den feyz alabilmek için önemli bir birikime sahip olmak ya da dini konularda donanımlı olmaya gerek olmadığına inanılır. Tasavvuftaki “aramakla bulunmaz ama arayan bulur” ifadesinden hareketle Hz. Mevlana’nın insana vereceği feyz talep etmekle ulaşılabilecek bir feyz olmamakla birlikte ona yönelen herkesin bir şekilde faydalanacağına inanılır.

“Âdeta nazlanarak Mesnevi’yi yerinden alırım, sahifelerini karıştırmaya başlarım.

— Güzel bir yerinden oku baba.

— Her tarafı birdir onun İsmail.

— Oku; mânasını anlat bana.

— Bunları anlatabilmek için çok okumuş olmak lâzım İsmail. Bilirsin ki ben cahilim. Amma şöyle rastgele bir yerinden sana okumaya çalışayım.

«Rastgele» deyişim yalandır; okuyacağım yer ona kendimi beğendirmek için, imtihana girecek bir çocuk gibi tekrar tekrar okuduğum bir yerdir. Fakat gene de imtihanda bütün bildiklerini unutan çocuk gibi şaşırırım.

Mesnevi’nin ne kelimesini, ne de fikirlerini anlayacak bir adam olmadığımı daha önceden söyledim.

Fakat onun kimsenin benim kadar anlayamayacağını da gene daha evvelden söylediğim tarafı yavaş yavaş anlatmaya baslarım. Ben, yalnızlığı içinde düşüncesi rüya, sözü bir nevi sayıklama haline gelmiş bir fikir fukarasıyım.” (MT 306)

Reşat Nuri romanlarında sık sık *Mevlevilik* ve Mevlevi tarikatları ile ilgili kısımlara rastlamak mümkündür. Bunun sebebi yazarın Mevleviliği kendine yakın bulması olarak görülebilir. *Çalılıkuşu* romanında mektebin muallimlerinden *Şeyh Yusuf Efendî*’i Mevlevi şeyhidir. Musiki öğretmenidir.

Ayrıca romanda Mevlevilerin diğer İslam tarikatlarından farklı olarak musiki ile ilgililerine de değinilmiştir.

“Mektepte birkaç erkek muallim de var. Zahit Efendi, ihtiyar bir din dersleri hocası. Coğrafya hocası Ömer Bey, kıranta bir miralay mütekaiddi, ismini bilmediğim bir yazı muallimi, nihayet musiki muallimi Şeyh Yusuf Efendi. Yalnız mektebin değil, bütün B.’nin en ehemmiyetli bir şahsı, Yusuf Efendi, bir Mevlevi şeyhiymiş, birkaç sene evvel B.’ye gelmiş, iki kardeş, kendi kendilerine küçük, sessiz bir evde yaşıyorlarmış. Bu küçük evi bilenler söylüyorlar, bir musiki müzesi gibiymiş. Her çalgıdan, her sazdan varmış. Zaten Şeyh Efendi, meşhur bir bestekâr... Öyle parçaları varmış ki, insan, onları ağlamadan dinleyemezmiş.” (ÇA 253-254)

“*Halvet, halvetgâh, çilehâne*” tarikatının önemli ritüellerindendir. Tekkeye giren sufiler nefislerini terbiye ederek manevi mertebelerini artırmak için ibadet ve tefekkür amacıyla girdikleri halvet (çile) dönemlerinde kullandıkları, sadece toplu ibadet ve temel ihtiyaçları için terk ettikleri küçük hücrelerdir. (Tanman 1997: 388)

Mevlevi geleneklerinden olan çile doldurmak *Feride*’nin ilk görev yeri olan Zeyniler’deki türbede sarf ettiği bir Mevlevi ritüelidir. Mevleviler çilehane dedikleri halvet odalarında uzunca bir süre tefekkür eder. Hayvansal gıdalar yemez, hücrelerinden dışarı çıkmaz ve kimseyle konuşmayıp sadece ibadetlerini yapar. 1000 günlük 99 günlük 40 günlük çileler dervişler tarafından çekilir.

“Ateşler içinde yanan alnımı Zeyni Baba’nın serin örtüsüne dayadım; dudaklarımdan ziyade yaralı kalbimle söyler gibi yavaş yavaş: “Zeyni Babacığım, dedim. Ben, küçük, cahil bir Çalıkluşu’ndan başka bir şey değilim. Sana nasıl yalvarmak lazım geldiğini bilmiyorum. Kusuruma bakma. Senin hoşuna gidecek şeylerden hiçbirini bana öğretmediler, işittim ki, sen yedi sene güneş görmeden, burada çile doldurmuşsun. Sakın sen de, insanlığın zalimliğinden, vefasızlığından kaçmış olmayasın? Babacığım, senden büyük bir şey isteyeceğim. Bu yedi sene içinde elbette güneşin, rüzgârların hasretini çektiğin zamanlar olmuştur. Seni o dakikaların acısına katlandıran o melek sabrından bana da ver inlemeden, ağlamadan çilemi doldurayım!..” (ÇA 178-179)

Tekke adabıyla ilgili bilgiler bulunan diğer bir roman olan *Yeşil Gece*’de *Şahin*’in *İstanbul*’da ilk eğitim aldığı yer olan tekkedeki **çilehanede** altı ay geçirmiştir. Hocası çilehaneye sağ ayakla girilerek ilahi nura kavuşacağını söyler.

“Talebeliği zamanında altı yıl bu hücrede çile doldurmuştu. Onu Anadolu'dan getiren akrabası da odaya sokarken "Sağ ayağınla gir oğul, nûr i hidayete burada kavuşacaksın!" demişti.” (YG 18)

Dergah

Manevi liderler olan derviş ve şeyhlerin ilimlerinden nasiplenmek için etrafına toplanan kişilerin yaşadığı, dervişi görmek için gelenlerin ziyaret ettikleri, devlet ve çevre halkı tarafından masrafları karşılanan, içinde din eğitimi, zikir, fakirler için ücretsiz aş hazırlanan mekanlar olan tekkeler Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğunun en önemli sosyal ve eğitim alanları olmuştur. Çeşitli sebeplerle yapıları bozulan ve çağa ayak uyduran dergahlar, Cumhuriyet ile beraber yerlerini modern eğitim kurumlarına bırakmışlardır. Tekke şeyhleri bazen oldukça güçlenmiş, padişaha isyan edecek hale gelmişlerdir. Beylikler dönemi ve sonrası bazı şeyhler padişahı devirmeyi göze alarak ordu kurup payitahta yönelmiştir. Bu durumlarda tekkeler zararlı faaliyetleri yüzünden kapatılmıştır.

“Eski bir şeyh olan Gazalının babasını ismiyle tanıdı. Hattâ gariptir ki Gazali'nin de bilmediği baza şeylerden bahsetti...

Tekke kapalıydı, ama, ablayı, bacıyı her zaman görmek mümkündü. Azmi:

— Tekke kapalı mıdır? diye sordu. Adam:

— Bizimki tâ Sultan Mahmut'tan beri kapalıdır, dedi ve manalı bir göz işareti yaptı...

— Biz, geçip gideceğiz! dedik.” (SS 167)

“O gece, bizi tekkeden Ukkaş efendi ile Mesut Ercan davete geliyorlardı: Mesut Ercan:

— Tekkeyi taburcu ettik, dedi, fakat onun misafirperverliği yerinde duruyor!...” (SS 169)

Dergahlarda kendi geleneklerine uygun bir takım zikirler yapılırdı. Bu dergah ayinlerinden biri *Son Sığınak* romanında uzunca anlatılır. *Musafaha* ile başlayan ayin, kasideler okunmasının ardından zikir sırasında gelen vecd haline geçmeleri ve sonrasında anlatılanların hepsinin bir tiyatro müsameresi gibi gösterilmesiyle son bulur.

“Dergâhın bahçesine bir saman arabası konmuştur...

Şeyh:

— Gösterelim size, diyor, âyini anlatıyor... Canlardan Haydar Can, birkaç çul, çuval bulup getiriyor, arabanın dibine, yerlere seriyorlar. Arabanın fenerini yanına koyuyor:

— Bilmem, siz nasıl tahayyül edersiniz? Ben, tarif edeyim. Yeniler bilmezler... Bir büyük şeyh, misafir olduğu zaman yaparlardı.. Aynen böyle idi, böyle musafaha ederlerdi, diyor, (Gazali) yi yanına oturtuyor...

— Haydar, bir şeyler geveliyor, fakat sesi çıkmıyor. Ayakta duran Lokman: «Biz de role giriyoruz!» diyerek alışkan bir eda ile birdenbire başlıyor: Sordular

Mecnuna saadethânesin. Çâkedip gösterdi dil-i viranesin...

Okuyuş, gayet düzgündür, duvarlarda akisler uyandırıyor, Şeyh:

— Devam, diyor, devam, Allah aşkına...

Lokmanın arkasına, türbede bir çocuk gibi çökerek kasideyi gitgide artan bir heyecanla dinliyor...

Öğretmen çöküyor, jandarma kumandanı çöküyor... Sonra bacılarla birlikte hep beraber ayağa kalkılıyor. Kol kola, bir sallantı başlıyor... Kadınlar bir cezbe halinde...

Dairenin içinde Hakkı var, Kambur da girmiş, Doktor davar... Lokman pürüzsüz-sesiyle, hiç bir yerde ışıtmadığım bir-ilâhiye başlıyor. Cemaat, taş kesilmiştir... İlâhi, devam ediyor:

İlâhî, ben bu bir avuç türabı neyliyeyim? Ciğer ki odlara yandı, kebabı neyliyeyim?

Gönül ki kaniş, boyandı, şarabı neyliyeyim?...

İşte o zaman, yüzü solmuş, iki kısık burun deliğinden ibaret kalmış 'Gazali' nin: «Allah» diye bağırdığı ve kendini yere attığı görülüyor... Şaşıyoruz. Dostlardan Ukkâş Efendi» onu kucağına alıyor. Hep birden bahçeye çıkıyoruz. Tulumbanın yanında uzun uzun yüzünü yıkıyorlar. Kaymakam, başucunda yere çökmüştür... Bacılar, içerden gül sirkeleri, kolonyalar getiriyorlar...

Gazali, uzandığı yerde çırpınıyor: «Ben, yıkılmış bir insanım... Ben yıkılmış bir insanım!» diyor.

Lokman, âdeta gözleri büyümüş: «Hangimiz ayaktayız,, bedbaht!» diye bağıyor. Hoca, Azmi, hepimiz, başına toplanmışızdır...

Hoca:

— Şimdi anlaşıldı sıkıfıklılığın sebebi! diyor... Kaymakam, biraz şaşırmıştır. Onun tereddüdünü gören Hoca,

“—Tiyatroculuk, bu, diyor, biz, işte böyle kâh Yeniçeri oluruz,, kâh derviş... Maksat, bir hoşça vakit geçirmek... isim,, isme benzer; cisim cisme...

Gazali'yi kollarımıza alarak içerideki divana uzatıyoruz. Her ihtimale karşı pencereler fora ediliyor. Gramofon, müziğe başlıyor. Hoca, bana yavaşça:

— Burada tekke kurulmuş yahu! diyor, bunlar âdeta kumpanya... Tekke bal gibi işliyor. Kaymakama, jandarma kumandanına bak... Şeyh Sait isyanında darağacından indirilmiş gibi...

Zurna, Saba peşrevini çalıyor... Doktor:

— Bize, derviş filân diye bir oyun oynamasınlar.“ (SS 172-173)

Evliyalar

Halk arasında ehemmiyetli din büyüklerinin Allah dostu oldukları için manevi güçlere sahip olduklarına inanılır ve saygı gösterilir. *Akşam Güneşi* romanında evliyaların kerametleri anlatılır. Yaramazlık yapan çocukların bu dervişleri kızdırdıklarına, buna rağmen ferasetli davranarak bu saygısızlıklara tepki vermedikleri anlatılır.

“Bir de yanlarına yaklaşıp oldumdu. Ne göreyim? Benim namaz pöstekisini denize sermişler, üstüne bir kedi yavrusu bindirmişler... habire denize taş atıp pöstekiyi uzaklaştırıyorlar. Kedicik, can korkusuyla bağırıp duruyor. Fena halde kızdım. Bir keçi pöstekisinin ne ehemmiyeti var ya? Rahmetli kardeşimin yadigârıydı. «Nedir bu ettiğiniz? Ayıp değil mi?» dedim. Bizim küçük hanım : «Eski evliyalar pöstekiye binip denizde gezerlermiş– Senin pösteki de yüzecek mi diye merak ettim;... Bakalım sende evlialık var mı?» dedi. Bu söz, beni bütün bütün kızdırdı. Pöstekiyi almak için çizmelerimle denize yürüyecek oldumdu;... Ayağım kayıp boylu boyunca suya düşmeyeyim mi?» (AG 655)

Evliyaların pöstekileri meşhurdur ve kerametlerinde bazı durumlarda bu pöstekileri de kullandıkları görülür. *Dudaktan Kalbe* romanında ise *Şem'i Dede* isimli dervişten bahsedilmektedir.

“Vefık Paşa ile Cavidan, şaşırıp kalmışlardı. Münir Bey, gülerek izah etti: — Bu kule, Şem'i Dede isminde bir ihtiyar dervişindir... Yarı meczup, fakat rint, ehl-i dil bir adamdır... Bozyaka'da herkes onu tanır ve sever... Şimdiye kadar yalnız yaşıyordu... iki ay evvel genç bir kadınla evlendi... ” (DK 17)

Dervişler insanlara iyi davranır ve halk tarafından sevilen kişilerdir. Herkese yardım etmeye hazır zararsız ve iyilik severdir.

Dervişler dünya ile ilişkilerini kestikleri tamamen kendilerini Allah'a ve onun kullarına iyiliğe adadıkları için bir cezbe halindedirler ve bu yüzden meczup olarak da adlandırılırlar. İnsanlar tarafından kılık kıyafetlerinin beğenilmemesi ve kınanmalarıyla nefislerinin köreleceğine inandıkları için ego ve nefisten uzak mütevazi bir hayat sürerler.

“Sokaklarda Mevlâna diye meczup bir derviş gezerdi. Belinden iple çıplak vücuduna bağlanmış yırtık san abalı, seyrek sakallı, halım mavi gözlü bir Giritli idi. Geceleri sokak fenerlerinin altında durarak Mesneviden uzun parçalar okur ve Mevlâna ile konuşurdu.

Her meczubun bir münasebetsizliği vardır. Bu biçareninki de sokakta mahallebicileri çevirmek ve yedişer, sekizer yaşındaki fakir çocukları etrafına toplayarak onlara mahallebi yedirmektir.

Mevlâna'nın büyüklerce çok sevilip tutulmasını çekemiyen meslektaşları onun için korkunç bir hikâye uydurdular. Güya sokakta rrahallebi yedirdiği küçük kızların bazıları, ortalık karardıktan sonra, mezarlığa götürür; ağızlarını bağlayarak sataştıktan sonra, vahşice öldürür ve taze mezarlara gömermiş. Kaybolan çocuklar kimlerin nesidir? Niçin şimdiye kadar bunları bir arayan çıkmamıştır?" (MT 144)

Esmâ Tesbihi

Allah'ın isimlerin tesbih çekilerek tekrarlanmasına denir. Sadece *Çalığışu* romanında görülür.

"İhtiyar kadın, baştan başa beyazlara bürünmüş, bir seccadenin üstünde kendinden geçmiş gibi, boğuk bir sesle bir şeyler okuyarak, iki yana sallanarak esma tesbihi çekiyordu." (ÇA 191)

Dini uygulamalarda özellikle topluluk halinde yapılanları erkek yönetir, Şer'i olarak da kadının erkeklerin arasında ve önünde bulunamaz. *Çalığışu* romanında Reşat Nuri Anadolu'da *Hatice Hanım* gibi örnekler üzerinden kadının da dini vecibeleri yerine getirmekle kalmayıp kadınların liderliğini de yapabileceğini göstermek istemiştir.

"Bu Hatice Hanım, pek Müslüman bir kadınmış. Tarikata da mensupmuş. Köyün ölüsüne, dirisine o yetiştirmiş. Mevritleri o okur, gelinlerin yüzüne o yazar, sekeratta bulunan hastaların ağzına son zenzem damlasını o akıtır, kadın cenazelerini o yıkayıp yaşmaklarmış." (ÇA 173-174)

Reşat Nuri romanlarında mekan olarak seçtiği İstanbul ve Ege gayrimüslim nüfusun yaşadıkları yerlerdir. Bu sebeple romanlarda yer yer İslam dışındaki dinlerle ilgili bilgiler de verilmiştir.

"Bir iki zarp, taksim ameliyesinden sonra resimli bir "Peygamberler Tarihi" açtım, İsa ve vaftize dair bir parça tesadüf etti. Kızcağız, vaftizi anlatırken saçma sapan bir şeyler söyledi. Mektepten kulağım dolu olduğu için tashih ettim, vaftize dair bazı sade malumat verdim." (ÇA 158)

Ağza Tükürmek

Kendini tamamen Allah sevgisiyle doldurmayı başarmış ve Allah'ın lütfuyla mertebesi artan keramet sahibi kişilerin yanlarına gelenlere şefaet edeceği, manevi güçlerini artıracaklarına inanılır. Bu kişiler zor zamanlarında Müslümanları feraha erdirmek için çeşitli kerametler de gerçekleştirdiğine inanılır. *Son Sığınak* romanında babası evliya olan *Gazali* babasının kendi ağzına tükürerek manevi güçleri kendine aktardığını ama buna pek

inanmadığını söylemesine rağmen zamanla hastalara şifa dağıttığını fark edince çok şaşırır.

“Trupumuzda, Gazali, diye bir artist vardır, Mısır'da savaşmış, kahraman bir asker, bir şeyh oğludur, fakat hurafelerle asla alâkası yoktur...

O kadar açık fikirlidir ki, kendisine tiyatroyu meslek olarak almıştır... Fakat bu gibi meselelerde, fennin de kabul ettiği bazı kuvvetlerin tesiri var... O, meselâ; babasının okuyarak iyi ettiği adamlarla eğlenir; çocukken, bir gün ağzına tükürerek, nefesini, kendisine nasıl verdiğini alay ederek anlatır... Fakat gelin görün ki öyledir.

Lokman, bize bakarak:

— Öyle değil mi arkadaşlar. Siz de biliyorsunuz ya... Diye uydurma misaller veriyor, hasta bir kadını, okur okumaz derhal doğurduğunu, yaralanmış bir Kürdü, çabucak nasıl iyi ettiğini anlatıyordu, sonra, kendinden bir misal getirdi: Hastalığının şeklini değiştirdi, valinin rahatsızlığı hakkında, şuradan, buradan öğrendiklerini, kendi hastalığına ekleyerek, âdeta ölüm halinde yattığını, o perişanlık arasında Gazali'ye okuttuğunu, nefesinin nasıl tesir ettiğini, biraz idrar sökerek ertesi günü nasıl açıldığını uzun uzun anlattı... «Hâlâ da inanmam, hiç şüphe yok ki bir tesadüftür... Amma belki de tesiri oldu!» dedi.” (SS 199)

2.4. Özel Günler

Bayram; Milli ve dini bakımdan önemi olan ve kutlanan gün ve ya günler, sevinç, özel olarak kutlanan gün (T.S 1998, C1: 250) olarak tanımlanır. Halk yaşayışı içinde bayram tüm topluluğun aynı anda kutladığı ve bir parçası olduğu en geniş kapsamlı ritüeldir. Cemiyet hayatındaki düğün, cenaze gibi sosyal hadiseler yakın çevre katılımıyla olduğu halde bayramlar herkes tarafından kendi sosyal durumuna göre kutlanır.

Türklerin Orta Asya'dan beri süren kendilerine özgü inanç ve yaşama şekilleriyle birlikte süre gelen bayram ve festivallerin temeli inanç ile ilgili davranışlara ve cemiyet olarak yapılan eğlencelere dayanmaktaydı (Koca, 2002: 52) Dini bayramların temeli İslam dini çerçevesinde belirlenmiş ve İslamiyet'in kabulünden sonra kutlanmaya başlamıştır. Resmi bayramlar ise Cumhuriyet'in ilanından sonra toplumda kutlanan bayramlardır. Bayramlar konusunda yapılan iki türlü tasnif vardır.

Eski Türklerden itibaren bayramlarda dört temel ortak öge vardır.

Rituel değeri taşıyan davranışlar

Hayatlarında rol oynayan nesneler

Eğlence ile ilgili unsurlar

Giyim, süslenme ve süsleme ile ilgili unsurlar. (Koca 2002: 54)

Reşat Nuri romanların görülen kutlama ve bayramlarda bu unsurlar belirgin şekilde görülebilmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarını anlatan, İstanbul ve Ege sahillerinde geçen romanlarda görülen gayrimüslim unsurların bayramlarına da rastlanır. Pertev Naili Boratav bayramları: Bayramlara katılanların dinlerine göre, Resmi (ulusal) bayramlar, etnik nitelikte bayramlar olarak tasnif eder. (Boratav 1994: 204) Bu tasnif Reşat Nuri'nin romanlarına aldığı bayramlar için en uygun olanıdır. Reşat Nuri romanlarında dini bayramlar olan Kurban ve Ramazan bayramına neredeyse hiç yer verilmezken donanma bayramı hatta gayrimüslim bayramları da farklı romanlarda yer almıştır.

2.4.1 Dini Bayramlar

İslam geleneğine göre kutlanan dini bayramlardan kurban bayramı diğer Müslüman ülkelerden farklılık göstermez. Kurban kesilmesi ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılması dini bir görevdir. Dini bayramlarda aile büyükleri ziyaret edilir, genç ve çocuklar çeşitli eğlence alanlarında bir araya gelir. Ramazan bayramı şeker bayramı olarak da adlandırılmıştır.

Romanlarda dini bayramlardan Ramazan bayramına iki kez kurban bayramına ise bir kez değinilmiştir. Bayram ile ilgili herhangi bir ritüelden bahsetmemiş sadece bayram olduğu belirtilmiştir.

Bozova köylülerinden de bize biraz asker katılmıştır. O gün hem ayrılık, hem de Şeker Bayramı günüdür. Vagonların önünde alacalı bir kalabalık kaynaşıyor (KD 16)

— Ben biliyorum Halim Ağa... Sen bir şeker bayramı günü dünyaya gelmişsin... Halim Ağa, kahkahalarla gülmeğe başladı:

— Nereden anladın?..

— Şekerler gibi tatlı, iyi bir adamsın da ondan. Halim Ağacığım... ” (AG 320)

Kızılılık Dallar romanında ise **Kurban bayramında** kurbanın kesilmesinden biraz daha detaylı bahsedilmiştir.

“Büyük hanım, kurban bayramlarında da aşağı yukarı aynı şeyi yapardı. Kurbanlık koyunların konak bahçesine misafir edildikleri bir iki gün içinde onları evlât gibi sevmeye başlar, kesilecekleri sabah eliyle yüzlerini siler, kuru üzümlerini yedirir, hatta gözlerini öper, aşçıbaşı belinde çarşaf gibi bir peştemalla onları almaya geldiği zaman gözlerini kapayarak bucak bucak kaçar.” (KD 149)

Kandiller

Bayramlar dışında dinen kutlanan özel günler olan kandillere de romanlarda sadece bir kez rastlanır. *Akşam Güneşi* romanında kandil geceleri çocuklara akik yüzükler, cam bilezikler ve şeker ikram edilmiştir. Kandillerin de dini bayramlar gibi kutlandığı anlaşılmaktadır. Günümüzde bu hediye geleneği bayramlarda devam etmektedir.

“İki gece sonra, kandildi. Çiftlikte bir âdet vardı. Kandil geceleriyle bayram günlerinde civardaki hemen bütün çocuklar bir araya toplanırlar, benimle Şükran’ın ellerimizi öpmeğe gelirlerdi.

O akşam, karım akik yüzükler, renkli camdan bilezikler hediye etti; ben, kâğıtlar içinde şeker dağıttım.” (AG 358)

2.4.2 Milli Bayramlar

Reşat Nuri romanlarında resmi bayramlara dini bayramlardan daha fazla yer verilmiştir. *Mayıs bayramı*, *Temmuz şenlikleri*, *Donanma bayramı*, *Ağustos şenliği* ve *Cumhuriyet şenliği* resmi bayramlar olarak kutlanma şekilleriyle birlikte anlatılır. Bunlardan **Mayıs bayramı** olarak kutlanan bayram *Çalokuşu* romanında görüldüğü şekliyle öğrencilerin pikniğe gittikleri bir gündür. 6 Mayıs halk arasında **hıdrellez** kutlamalarının da yapıldığı gündür ve romanda geçen mayıs bayramının hıdrellez olması mümkündür.

“Dün dersler kesildi. Üç güne kadar imtihanlara başlıyoruz. B.’deki bütün kız mektepleri bugün, şehirden bir saat uzakta, bir dere kenarında Mayıs Bayramı yaptılar. Ben, böyle kalabalık gezintilerden hoşlanmıyorum. Onun için gitmemeye, bugünü bahçemde geçirmeye niyet etmişim. Fakat, kız mekteplerinin şarkılar söyleyerek geçtiğini gören Munise, sızıldanmaya başladı.” (ÇA 263)

Ateş Gecesi romanında geçen bir yemin diyalogunda bayram ve **Donanma Günü** ifadesi kullanılması özellikle deniz kıyısındaki kentlerde kutlanan Donanma gününün dini bayramlar kadar önemsendiği görülür.

“ Malûm... Ben de öyle, Allah affetsin... Duayı padişahının ancak bayram ve donanma günlerinde başkaları bize bakarken dilimizi tezyin ettiği de muhakkak... Fakat seni valinin gözüne sokmak için öyle konuşmak lâzım geldi” (AT 168)

Temmuz ayında çeşitli şenlikler yapılmıştır. *Akşam Güneşi* romanında geçen kutlamalarda katılımın yoğun olduğu ve gece yakılan ateşlerden bahsedilir. Yine aynı romanda **On Dört Temmuz Gecesi Şenliği**nden bahsedilir. Bu iki

şenliğin aynı olması muhtemeldir. Bu şenlikte yapılan eğlenceler detaylı olarak anlatılır.

“Sade kasaba değil, köyler de bu gece şenlik yapıyorlardı. Uzak deniz kenarlarında, tepedeki köylerde funda ateşleri yanmağa başlamıştı. Madam Ziya, bana:

— Bu (M...) adası ne şirin bir yer, dedi. Bana pek bildiğim bir yeri hatırlatıyor gibi...” (AG 23)

“Ondört Temmuz gecesi... Belediye Reisi ve Müftü Efendi ile beraber Belediye Bahçesinde oturuyorduk. Hava, çok güzeldi. Denizde kâğıt fenerlerle donanmış kayıklar dolaşüyor, rıhtım gazino ve kahvelerinde orkestradan gayda ve laternaya kadar çeşitli çalgılar çalıyordu...” (AG 476)

“M...)de bir On Temmuz şenliği akşamı... Üç günden beri karısıyla beraber bende misafir olan bir doktor arkadaşımın belediye bahçesinin deniz üstündeki terasında oturuyoruz...” (AG 22)

“Bu On Dört Temmuz daveti kasabanın en beklenen gecesi idi. Büyücek memurlar onu müstesna bir eğlence fırsatı, Hristiyan ve Yahudi tüccarlar servet ve ehemmiyetlerini göstermek için bir vesile sayarlardı. Kadınlar, inci, elmas, kumaş namına gösterilecek neleri varsa takıp takıştırırlar.” (AG 492)

Temmuz şenliği’nin tarihi *Çalikuşu* ve *Damga* romanlarında on temmuz olarak geçer.

“Bu akşam, minimini bahçemizde ziyafet vardı. Munise ile beraber, Hacı Kalfa ile ailesini akşam yemeğine davet etmiştik. Alay olsun diye sokaktan üç dört kırmızı kâğıt fener aldırılmış, cılız bir badem ağacının sofra üzerine eğilen dallarına asmıştık.

Hacı Kalfa, bunları görünce pek keyiflendi:

-Ayol, bu ziyafet değil, On Temmuz şenliğidir.” (ÇA 270)

“Yaşlı ve hatırlı olanların sıra sıra sandalyelere dizilmelerine karşılık ötekiler sadece karyolanın önünde bir geçit töreni yapıp çıkıyorlardı. Şimdiye kadar ne hiç bir on Temmuz şenliğinde ne başka bir bayramda hükümete böyle bir kalabalık akını olmamıştı.” (DM 44)

Damga romanında **Ağustos** ayında bir **gece şenliği** yapıldığı görülür.

“Çocukluğumun en eski hatırası bir ağustos şenliği gecesidir. Bu hatıra, görülmüş bir şeyden ziyade vaktiyle dinlenmiş bir masalın hayalde bıraktığı izlere benzer: Bu dünyada başka bir âlemde ucu bucağı olmayan bir bahçe... Ağaçlarında renkli fenerler yanıyor,.. Bembeyaz, ince ince yollar...

Uğultulu bir mahşer kalabalığı... Yer yer çarkıfelekler yıldızlanıyor, havaî fişekler uçuyor... Yalnız karanlık ve aydınlıktan ibaret bir vehim dünyası...” (DG 5)

Eski Hastalık romanında bayram kutlamalarının ne kadar iç içe geçtiğini görmek mümkündür. *Gölyüzü*’nde **Cumhuriyet Bayramı** kutlamaları için toplu bir **sünnet şenliği** yapılır. Resmi bayramların mahiyeti ve kutlanma şeklinin henüz halk tarafından tam olarak anlaşılmamıştır.

“Gölyüzü’nde bulundukları müddetçe sık sık misafirleri geliyordu. Yusuf, hattâ Cumhuriyet şenliği gecesi çiftlikte fakir işçi «çocukları için bir sünnet düğünü yapmış ve çiftliğe büyük memurlar ve eşraftan epeyce bir kalabalık toplanmıştı.” (EH 502)

Romanların geneline bakıldığında Ege’nin kıyı kentlerinde özellikle yaz aylarında çeşitli şenlikler yapıldığı görülür. Yazarın bu bayramlardan dini bayramlardan fazla bahsetmesi de romanlarında kullanabileceği romenesk karşılaşma ve ilişkilerin bu şenliklerde başlatılması daha sonra geliştirilmesi olarak görülebilir. Dini bayramların romanların yazıldığı dönemde bu kadar sönük geçmesi pek olası değildir.

2.4.3 Hıdrellez

Bahar bayramı Hıdrellez Hızır ve İlyas peygamberlerin yılda bir kez bir araya geldikleri gün olduğuna inanılan 6 Mayıs’ta kutlanır. Hıdrellez günümüzde de kutlanmaya devam etmektedir. Baharın gelişi ve kışın bitişi kutlanırken genellikle kırlarda ve mesire yerlerinde pikniklerle yapılır.

Reşat Nuri Dini bayramlara romanında pek yer vermediği halde Hıdrellez’i *Akşam Güneşi*, *Damga*, *Çalikuşu* romanlarında kullanmıştır. Baharın gelişyle yapılan Hıdrellez şenlikleri yazarın istediği sosyal ortamları yaratır.

“Meşhur bir vakası da vardı, iki sene evvel bir Hıdrellez gecesi bir rakı âleminde zengin bir çiftçiye ertesi sabaha yetişemeyeceğine dair bir mani söylemişti. O vakit herkes gülmüştü. Fakat meclis sonunda bir kavga çıkmış, çiftçi, bir serseri tarafından yedi yerinden bıçaklanarak öldürülmüştü.” (AG 578)

“Bu Vâsıf Efendi... Hıdrellese hep beraber çıkacağız... Şimdi ettik üç arkadaş... Buluruz bir tane daha... Toplarız aramızda birkaç lira... Doldururuz bir kuzucuk... Ben alırım benim udu da... Birazcık da rakı aldım mı, gel keyfim gel... Yaparız bir âlem, “baba”nın canı için...” (DG 63)

Bugün Hıdrellez. Evde yalnızım. Hatta, sadece evde değil, kasabada da hemen hemen öyleyim. Evler boş, çarşılar kapalı. Bütün kasaba halkı, erkenden yemek sepetleriyle Söğütlük’te kuzu yemeğe gitti. Köşe başında her zaman kötürüm bir dilenci oturur. O bile eğlenceden geri kalmak istemedi, arabaya biner gibi, azametli bir eda ile bir hamalın sırtına binerek kafiye karıştı.” (ÇA 280)

Kızılçık Dalları romanında **Hıdrellez kurbanı**ndan da bahsedilir.

“Nadide Hanımın kalbinde karmakarışık hisleri vardı. Evlât delisi bir kadın olduğu için —velev ki, hasretlerini güzel kelimeler, lirik jestlerle süslemek kudretinden mahrum bir dilsiz köylüye de ait olsa— böyle bir teessürü anlamasın olmazdı. Nitekim hıdrellezde, kurban bayramında kesilen kuzulara, koyunlara da ağlardı.” KD 124

Akşam Güneşi romanında gayrimüslim köylerinde yapılan bir **Sonbahar panayırından** bahsedilir.

“Derdini anladım küçük hanım... Bugün pazar... Freskomillo köyünde sonbahar panayırının üçüncü haftası... Sen yine oraya gidip gâvur karıları içinde gazinoya oturacaksın...” (AG 323)

2.4.4 Gayrimüslimlerin Özel Günleri

Ateş Gecesi romanında, romana da ismini veren **Ateş Yortusundan** bahsedilir. Tüm halkın bir araya geldiği bu gecede büyük bir şenlik yapıldığı görülür.

“Bir hafta sonra ateş yortusu gecesiydi. Kasabanın başka taraflarından da birçok müslüman ve yahudi seyirciler geldiği için kilise mahallesi her zamandan fazla kalabalıktı.”

...

“Kilisenin daima kapalı duran büyük kapısı ardına kadar açıktı. Çan çangır çangır çalıyor, yortu elbiselerini giymiş mahalle büyükleri kfile kfile içeri giriyorlardı.” (AT 58)

Kızılçık Dalları romanında geçen **ateş bayramı** yaptığını anlatır ama muhtemelen bu sadece bir kutlamadır.

“—Aceleden değil, yeni Leylekoğlu saltanatının başladığını ilân etmek için... Bir nevi ateş bayramı olacak bu...Kaya pathıyor.” (KD 144)

Miskinler Tekkesi romanında da **Dana bayramından** detaylı şekilde bahsedilir.

“Tamaşalık'ın her yıl meşhur Dana bayramı vardı ki, her halde Afrika'dan getirilmiş bir putperest âyini olacaktı. Şehirde ve hattâ civar kasaba ve köylerde ne kadar Arap varsa Tamaşalık'a akın eder, bunlara hemen bir o kadar da beyaz seyirci katılırdı. Acemlerin Seyyid Ahmet deresi tekkesindeki eski «On Muharrem âyinleri» ne benzer bir alay...

Bayramın hazırlığı aylarca evvelden başlar, Tamaşalık'nın inişli, yokuşlu sırtlarına seyirciler için, seyyar kahveler kurulurdu. Tamaşalık'ta debdebe ve dâratı o gün görmeliydi. Şehrin kibar ölülerinden kalma ne kadar süs eşyası varsa meydana çıkar; kadınlar; Rama kumaşından kabuk gibi çarşaflar, Hacı Efendiler İngiliz şayağından elbiseler, Ankara sofundan latalarla ortada salınırlar; bir gün evvel salya, sümük içinde yan çıplak dolaşan kız çocuklar satentilyon entariler, erkek çocuklar kısa kadife pantolonlar giyerlerdi. Bayramın asıl ağırlık merkezi olan mukaddes danaya gelince; onun bayramı çok

evvelden başlamış bulunurdu. Bir kalabalık, boynunda ve boynuzlarında kırmızı gaz bombeleriyle danayı haftalarca sokak sokak dolaştırırlar; zilsiz tefler çalarak, oyunlar oynayarak evlerden kendileri için para; yorgunluk ve açlıktan kaburgaları çıkmış hayvan için zerzevat kabuğu toplarlardı.

Fakat oyunların asıl büyüğü o gün Tamaşalık'ın orta meydanında dananın etrafında oynananlardı.

Havadaki toz toprak bulutlarını bir kat daha ağırlaştıran sıcak günlük dumanlan arasında zilsiz tefler doğulur, hep bir ağızdan şimdiki dans havalanına benzeyen birtakım şarkılar okunur; dananın etrafında iç içe birkaç daire teşkil eden erkek Araplar, oldukları yerde 65 maymunlar gibi zıplayıp dönerek ve ellerindeki sopaları birbirlerine vurarak acayip bir horon oynarlardı. Sonra gene bu sesler arasında dana kesilir, akla sığmayacak bir süratle yüzölüp parçalanır, kenardaki çalı çırpı ateşinde pişirilerek yenirdi.” (MT 104)

Dana bayramının *Mesule Bacı* için en önemli gün olduğu yapılan bir benzetmede kullanılarak gösterilmiştir.

“Hattâ havanın çok bozuk olduğu, yahut evdekilerle kavgalı bulunduğu gecelerde benim odamda yattığı bile olur. Evimize, hele yemeğe ve gece yatısına bir misafir gelmesi Mesule Bacı için, Tamaşalık'ın dana bayramı kadar fevkalâde bir şenliktir. Biçarede Sürurî Paşa yalısının kim bilir nasıl hâtıraları esip savrulmaya başlar.” (MT 268)

Çalıkluşu romanında ise iki kez **Paskalya yontusu** ve Hz. İsa'dan bahsedilmiştir.

“Sebebi şu: On üç, on dört yaşına gelen Katolik arkadaşlarım, baharda, Paskalya bayramında ilk komünyonlarını yaparlar, etekleri yere değen beyaz ipek elbiseler, gelin duvaklarına benzeyen kucak kucak tüller örtülerek İsa Peygamber'le nişanlanırlardı.

Kilisede mum ışıkları, orgla çalınan ilahiler, her tarafı dolduran bahar çiçekleri kokularıyla karışarak bir kat daha ağırlaşan günlük ve ödağacı dumanları içinde yapılan bu nişan töreni pek güzel bir şeydi. Fakat ne yazık ki, bu töreni takiben tatil aylarında hain arkadaşlarım, hemen nişanlılarına vefasızlık ederler, balmumu renkli, mavi gözlü İsa'yı, karşılıklarına ilk çıkan bir, hatta birkaç erkekle aldatırlardı.” (ÇA 32)

“Tatiller içinde en sevdiğim Paskalya yortusu idi. Bu iki haftayı geçirmek için Kozyatağı'na gittiğim zaman kirazlar yetişmiş, büyük bahçenin caddeye bakan yüzünü bastan başa kaplayan kiraz ağaçlarını yemişlerle donanmış bulunurdu.” (ÇA 33)

2.5 Gelenek ve Görenek

Halk kültüründe toplumun devamı için zaman içinde ortaya çıkan, fertleri bir arada huzur içinde yaşamaya sevk eden bir takım normlar vardır. Normlar yazılı olmayıp büyükten küçüğe aktarma şeklinde süregelen davranışlardır. Bu

davranışlar toplumun birlikteliği için yine toplum tarafından uygulanır ve belirli yaptırım güçleri vardır. Örnek'e göre:" Sosyal normları kendi bünyeleri içerisinde örf, âdet, anane, töre, gelenek, görenek, moda gibi başlıklarda incelemek mümkündür. (Örnek 2000: 121)

Bu tanım oldukça geniş olmakla birlikte Reşat Nuri romanlarında bu başlıklardan özellikle örf ve ananeye rastlanmamıştır. Örnek de bu temel kavramları kesin tanımlar ve sınırlarla birbirinden ayrılmasının güçlüğüne kabul etmektedir. Bu çalışmada sosyal hayatla ilgili başlıklar alt başlıkların tamamını kapsaması için gelenek ve görenek adı altında toplanmıştır.

Kültürel ürünlerin tasnif edilmesi bazı durumlarda oldukça zordur.

Çarşafa Girmek

Çarşaf giyim kuşamın bir parçası olarak kabul edilirken bir yandan da inanışın gereği olduğu için inançla ilgili bir göstergedir. Çarşafa girmek, ergenlikten çıkıp genç kızlığa adım atılması açısından da büyümenin belirtisi olarak görülür.

"Çocuğum erdi yetişti. Güzel bir genç kız olmaya başladı. Artık çarşafa sokacağız dediler. Yiyeceğimden tütünümünden kestim. Potinimin altı patladı. On beş yirmi kuruş verip bir pençe vurdurmamak için haftalarca su içinde gezdim. Nihayet çocuğumun çarşafı yapıldı." (AC 114-115)

Acımak romanında çarşafa girmek; ergenliğin bitip genç kızlığın başlangıcının bir göstergesidir. Babası tüm yoksulluğuna rağmen *Zehra* için bir çarşaf yaptırmayı başarmıştır.

Akşam Güneşi romanında da çarşafa girmek yetişkinliğin bir gereği olarak anlatılmaktadır.

"Ferhunde ablanız gerçi sizden büyüktür. On beşini bitirdi, on altıya bastı amma saç meselesi pelj yaşa bakmaz... Bu saçları böyle bırakma kızım... iki örgü yap ki uçları kırılmasın, uzasın..."

Kâzım Efendi, tekrar bana döndü :

— Bu hanım kıza artık bir de çarşaf yapıvermeli. Mükellefiyet sinnine girmiş maşallah." (AG 298)

Çalikuşu romanında da *Munise*'nin genç kız olması ile çarşafa girmesi özel bir olay olarak anlatılır.

"Munise'yi birkaç güne kadar çarşafa sokuyorum. Şöyle böyle on dördüne giriyor. Boyu şimdi tam benim boyum kadar. Küçük çiçekler gibi açıldı, beyaz denecek

kadar açık sarı saçlarının içinde beyaz küçük yüzü, günün saatlerine göre değişen lacivert gözleriyle güldükçe yanağında güller açan, ağladıkça gözlerinden inciler dökülen peri kızlarına benzedi.” (ÇA 356)

Çarşafa girdikten sonra da yaşadığı değişimi tekrar anlatarak çarşafa girme ritüelinin genç kızlar için ne kadar ehemmiyetli olduğunu ortaya koyar.

“Munise, artık çarşafı bir genç kız oluyor” diye iki hafta evvel ona sarı yaldızlı bir karyola almış, bir bebek yatağı hazırlar gibi özene, bezene muslinlerle süslemiştim.” (ÇA 363)

Sütninelik

Gelenek arasında çocukluklarla ilgili olanlardan biri de sütnineliktir. Sütninelik sadece bir meslek değil, çocuk için ikinci bir annelik gibidir. Vefa hissinin çocukta oluşması için çocuk büyürken de sütninesi ile ilgili kesilmez doğumundan itibaren kurulan yakınlıktan istifade edilerek çocuğun yetiştirilmesi için de sütniniden yardım istenir. Ayrıca eğitimci kimliği ile Reşat Nuri sütnineyi çocuğun ilk öğretmeni olarak da görmüştür.

“Sekiz, on sene evvel akrabalarımızdan birinin evinde sütninelik etmiş bir muhacir kadını vardı ki, Sahrayıcedit’te oturur ve sık sık köşke gelirdi.” (ÇA 123)

Çalığışu romanında evi terk eden *Feride* için sütninesi sığınacak ilk kapı olmuştur. Büyüme sırasında ve daha sonrasında aile ile sorunlar yaşayan çocuklar için sütnine hem aileden biri hem ailesiyle arasında sorunlarda farklı gözle bakacak bir danışman ve destektir.

Harabelerin Çiçeği romanında da sütninenin kan bağı olan akrabalarından daha yakın görüldüğü anlatılır.

“Sütninem Ezineli bir kadındı. Yaşlandığı, işe yaramadığı için birkaç defa memleketine göndermek istemişlerdi. Fakat, benim gözyaşlarıyla ettiğim rica üzerine evde alıkoymuşlardı. Beni, evde en ziyade seven ve anlayan o idi...” (HÇ 33)

Kızılılık Dalları romanında sütnine karakteri diğer romanlara göre daha olumsuzdur. Yeterince zaman olmadığı için istenen ideal sütnine bulunamamıştır. Reşat Nuri tarafından önemsenen sütninenin seçimi konusunda dikkatli olunması, çocuğun gelişimine olumsuz etki edebileceği için yapılan bir uyarıdır.

“Bülent’in sütninesi, ansızın hastalanmış, evine gitmeye mecbur olmuştu. Alelâcele bulunan yeni sütnine, Florina muhacirlerinden Nefise isminde bir kadındı.” (KD 111)

Romanda eleştirilen sütnine geleneğe hakim bir kadındır ve özellikle sağlık konusunda tecrübeleri işe yaramıştır.

“Sütninenin söyledikleri tâ eskiden beri tecrübe edilmiş şeylerdi. Sonra bunlardan bir çoğu akla da uyuyordu. Meselâ, pilâv, börek gibi hazmı güç hamur işleri yendiği gece sütnine odasının ortasına bir yatak yaptırır, yatağın üstünde çocuklara taklak attırırdı. Bu, hem bir eğlenceydi, hem de mide kepçe ile karıştırılmış gibi altüst olur, hamurlar bir ayak evvel erirdi.” (KD 139)

Bülent’in ishalini tedavi eden sütninenin çocuğun sağlığı açısından da önemi gösterilmiştir.

“Bülent’in bu son hastalığı şiddetli bir ishal ile başlamıştı. Karamusallı sütnine, üç gün Hindistancevizi yağı, anason ve kızılçık şurubu ile hastalığın önüne geçmeye çalıştı. Ancak, üçüncü gece sabaha karşı çocuktan kan gelmeye başlayınca hepsinin eli, ayağı şaşırıldı. Ortalığın ağarmasını zor bekleyerek bir doktor getirdiler. Bunu daha başka doktorlar takibetti.

Hastalık, iki haftadan ziyade sürdü. Çocuk, bazen iyileşir gibi oluyor; sükûn ile uyumaya, uyandığı zaman küçülmüş ve sararmış yüzüyle etrafındakilere gülücükler yapmaya başlıyor; seviniyorlar, evliyalara mumlar gönderiyorlar

Çok geçmeden ve sebebi bir türlü anlaşılmadan ateş ve sancılar tekrar başlıyor, yavrucak, kendini kaybediyordu. Bu ilk hafta içinde Bülent, birkaç defa öldü, yeniden dirildi.” (KD 217)

Kızılçık Dalları romanındaki sütninenin sadece çocuğu emzirmekle görevli olmadığı, ona iyi bir bakıcı olup büyüttüğü, hastalığında da şifacı olduğu görülür.

Dudaktan Kalbe romanında yetiştirdikleri çocuklar ile sütnineleri arasında bağın içlerinden geçeni okuyacak kadar güçlü olduğu görülür.

“Bağın dış kapısı önünde sütnineyi gördüm. Kırkçamlar'da beni yemeğe beklediklerini, vakit geçirmeden hemen oraya gelmemi tembih ettiklerini söyledi. İhtiyar kadının kalbimden geçen şeyleri anlamasından korkuyor gibi yavaş bir sesle:

— Komşulara misafir gelmedi, değil mi sütnine? dedim.” (DK 292)

Sütninelerin çocuklara masallar da anlattıkları görülmektedir. Bu da çok yönlü bir bakıcı ve annenin en yakın yardımcıları olduklarının göstergesidir.

“ Beni hiç mi unutamayacaksın? Saçlarının sarı telleri birer birer ağarınca kadar beni kalbinde mi saklayacaksın? Bunlar cahil dadı, sütnine masallarına

mahsus yanlış, gülünç fikirler çocuğum... Sevdayı size ne fena, ne yanlış öğretiyorlar? Biz birbirimizi seviyoruz sanma Kınalı Yapıncak... Ben, senin için güzel bir keman sesinden başka bir şey değilim... Nasıl ki sen de benim için bir tatlı yaz rüyasından ibaretsin... ” (DK 123)

Çalikuşu romanında ise sütüne yeni adıyla sütanne olarak görülür.

“-Allah senden razı olsun, kızım! İşimizi kolaylaştırdın dedi. Ben İhsan’ın sütannesiyim, evlat gibi elimde büyüttüm. Feride Hanım kızım, genç kızlarla doğrudan doğruya konuşmak olmaz ama, maşallah, siz akıllı ulusunuz. Sizi Allah’ın emriyle İhsan’a istiyorum. Sizi pek beğenmiş. Madem ki siz de onu beğendiniz inşallah mesut olursunuz. Bir ay izin alırsız, düğününüzü burada yaparsız, olmaz mı?” (ÇA 299)

Kan Davası

Sosyal hayat ile ilgili bazı gelenekler hayatın gerçekliğine bağlı olarak olumsuzluklar içerir. Cinayet işleyen bir kişinin ailesi ve yakınları da o cinayetten sorunlu tutulur ve hukukun henüz yaygın şekilde işlemediği dönemlerden kalan bu geleneğe göre ölen kişinin ailesinden biri cinayet işleyen kişinin ailesinden birini öldürerek bu konuda eşitliği sağlar. Bu durum sonsuz bir döngü yaratabilir ve pek çok can kaybına sebebiyet verir. Ayrıca kan davası başlayan aileler arasında tüm ilişki kesildiği için özellikle küçük yerleşim yerlerinde bu durum ancak bir ailenin yaşanılan yeri terk etmesi ile çözülebilmektedir. Bu karşılıklı can alıp verme yerine özellikle kazara gerçekleşen cinayetlerde kan parası denilen bir ödeme ile husumet ortadan kaldırılabılır.

“Üstelik bu iki köy arasında bir de üç, beş, yılda bir tepen bir amansız kan davası vardır. Aslında iki aile arasındadır bu dava... Fakat zamanla iki köyün malı olmuştur... Dinlediğimiz kararda «ihtilâf», «niza» gibi yumuşak kanun kelimeleri geçiyor ama bu son niza, iki taraf arasında tam mânasıyla bir meydan muharebesi olmuş.” (KD 52)

Kızılıcak Dallar romanında iki köy arasında uzun süren bir kan davasından söz edilmektedir. Romanın sonunda Aşağısazan köyünün uğradığı sel felaketinden *Yukarısazan* köylülerinin canları pahasına yaptıkları fedakarlıkla kurtuması bu kan davasını nihayetlendirir.

Mendil Vermek

Geleneklere göre kız ve erkek çocukları dini kurallar çerçevesinde ayrı yerlerde büyüdükleri için evlenme çağına gelenlerin birbirlerini bulması oldukça

güçleştirir. Bu duruma hassas bazı çözümler bulunmuştur. Bir erkeğe ilgi duyan kadın ona mendil verir ya da mendil uzatarak bu ilgisini gösterir, erkek de mendili tekrar kıza vererek ilgisini gösterir.

“Ben de mendil içinde kiraz verdim, demek tabii münasebet almaz... Gül verdim diyeceğim... Fakat bu da olmadı... Gülü mendil içinde vermek âdet değildir... Hediye mendil verdim, derim olur biter...” (ÇA 37)

Nasihah

Gelenekler nesilden nesile aktararak sürer. İnsanlar kimi zaman fikir danışarak, kimi zaman yaşadıkları olaylar için büyüklerinden fikir ve nasihat alır.

“Kızlarım, ümitsiz hastalıkların, mukadder felaketlerin son bir ilacı vardır: Tahammül ve tevekkül. Elemlerde bir giz, şefkat var gibidir. Şikâyet etmeyenlere, kendilerini güler yüzle karşılayanlara karşı daha az zalim olurlar.” (ÇA 179-180)

Evlatlık

Sosyal hayatın devamı için çeşitli sebeplerle ailesiz kalan çocuklar sahiplenilerek hayata hazırlanır. Evlatlık müessesesi toplumun devamı için önemlidir. Reşat Nuri özellikle eserlerinde bu geleneği överek özendirmiştir.

“Benim de kimsem yok. Vallahi bu çocuğa kendi evladım gibi bakarım. Acaba vermezler mi?

Bu çılgın arzum, Hatice Hanım’ın dudaklarından çıkacak kelimeye bağlıymış gibi, titreye titreye ellerimi uzatıyor, boynumu büküyordum.

İhtiyar kadın, gözlerini ocağa dikmiş, düşünüyordu. Ağır ağır başını salladı:

-Fena olmaz. Yarın muhtarla konuşalım. O “Peki!” derse babasını da razı ederiz, iyi olur, dedi.” (ÇA 207)

Çalıkuşu romanında, *Feride Zeyniler*’de yetimliği ve annesinin ahlakı sebebiyle hakir görülen *Seniha*’yı evlatlık olarak yanına alır. Yine aynı romanda başka bir evlatlık hadisesi de geçmektedir.

“Bu kadının sade, fakat hazin bir sergüzeşti vardı, İstanbul’da Rumeli Kavağında doğmuştu. Küçük bir memur olan babasıyla anası birbiri arkasına ölünce onu Bakırköy’de kibar bir aileye evlatlık vermişlerdi. Evin çocuklarıyla beraber büyümüş, hemen hemen bir küçükhanım muamelesi görmüştü. On beş, on altı yaşına geldiğinde ona adeta iyi kismetler çıkmaya başlamıştı. Fakat, o hiçbirisini istemiyor, hepsine bir bahane buluyordu. Çünkü onun bir sevdiği vardı: Evin küçük beyi, o vakit Harbiye Mektebi’ne giden, bıyıkları henüz terlemiş bir genç. Gerçi bir ümidi yoktu, ne de olsa bir evlatlık parçası olduğunu biliyordu. Fakat,

hafta başlarında onun yüzünü görmeyi, sesini işitmeyi şimdilik kâr sayıyordu.”
(ÇA 230)

El Öpmek

Toplumsal düzen içerisinde büyüklerin küçüklere sevgisi ve küçüklerin büyüklere saygısı esastır. Bunun en belirgin ritüellerinden biri de el öpme geleneğidir. Özel günlerde ya da uzak bir yerden gelindiğinde, büyüklerle karşılaşıldığında el öpmek ve saygı sunmak gelenektir. Reşat Nuri bu geleneği oldukça sık kullanmıştır.

“Yanıma geldikleri zaman gözlerini sımsıkı yumarak öyle bir el öpüşleri vardı ki, gülmemek için kendimi zor zapt ediyordum.

Besbelli, köyün bir âdeti olan bu öpücüklerden her biri gülünç bir ahenkle saklıyor ve elimin üzerinde hafif ıslaklık bırakıyordu.” (ÇA 183)

İstanbul usulüne alışık olan *Feride* başlarda bu geleneği tuhaf karşılamış, alıştığında ise hoşuna gitmiştir. Roman içinde çeşitli vesilelerle *Feride* öğretmen sık sık eli öpülmüştür. Daha çok büyüklere hürmet olarak sergilenen bu tavır, öğretmen olduğu için *Feride*’ye gösterilen saygının bir çeşit ifadesidir. Öğretmenlerin de kadın erkek genç yaşlı ayırdı olmadan ellerinin öpülmesi geleneği vardır.

“Çoban Mehmet’e gelini teslim etmeden evvel gülünç bir el öpme merasimi yapıldı.

Bu kaba saba, utangaç köy delikanlısının gözlerini yumarak öptüğü eller arasında benimki de vardı. Hoca demek, bir bakıma ana demek olduğu için bu lazımmış.

Bu el öpme merasiminde, öyle gizli bir komedi geçti ki, hiç unutmayacağım. Muhtarın karısı ile Ebe Hanım başta olmak üzere, beş altı ihtiyar kadın, uzun bir kerevetin şiltesi üzerinde sıralanmışlardı. Ben hâlâ onlar gibi bağdaş kurup oturmasını beceremediğim için, ocağın yanında bir çamaşır sandığının kenarına ilişmiş bulunuyordum.

Gözlerini bir türlü yerden ayırmaya cesaret edemeyen Çoban Mehmet, evvela beni görmemişti. Ebe Hanım köşeden: “Mehmet oğlum, hocanının da elini öp!” diye beni gösterince delikanlı, utana sıkıla yanıma geldi. Ben ciddiyetle elimi Uzattım, fakat, çobanın parmaklarımı tutmasıyla bırakması bir oldu. Bunun bir el olduğuna inanamıyor, aptal aptal bakıyordu. Ben, güldüğümü belli etmemeye çalışarak: “Öp evladım” dedim.” (ÇA 202)

Feride, el öpme konusunda kendi düşüncelerini şu şekilde açıklar:

“Ben, başkaları gibi değildim. Çok sevindiğim, mesut olduğum vakit, duygularımı sözle anlatamam. Mutlaka karşımdakinin boynuna sarılmak, onu öpmek ve

hırpalamak isterim. Muhtar Efendi de o dakikada işte böyle bir tehlike geçirdi ve sadece buruşuk elinin bir defa öpülmesiyle benden kurtuldu.” (ÇA 208-209)

Yine *Feride* öğretmen olduğu için çalıştığı köylerde elini öptürmek durumunda kalmıştır.

“Havadis, çabuk köyün içine yayılmıştı. Cuma olmasına rağmen çocuklar, çocuk anaları mektebe koşuyorlar, mekteplerinin kapanmasından pek müteessir görünüyordı. Mektep gibi kendime karşı da yabancı ve hissiz sandığım çocukların ağlayarak elimi öpmeleri bana çok dokundu.” (ÇA 225)

Düğününde *Feride*’nin elini öpen *Çoban Mehmet* daha sonraki görüşmelerinde de hediyeler ile beraber *Feride*’nin elini öpmeyi sürdürmüştür.

“Zavallılar, birer birer elimi öptüler. Çoban Mehmet, Zehra ile, bana yeni doğmuş bir keçi yavrusu göndermiş. Adamcağızın hediyesi öyle yüreğime dokundu ki... Henüz gözleri açılmamış olan bu yavrucağı Munise’nin kucasına verdim.” (ÇA 232)

Akşam Güneşi romanında ise *Julide* ayrılırken de el öpmüştür.

“Ayrılışımız umulmaz derecede sakın oldu. Jülide, elimi öptü. Ben de onu alnından öptüm. Sonra arabaya bindiler ve ayrıldık.” (AG 654)

El öpme hürmeti büyükler, öğretmenler dışında savaşta gösterdikleri kahramanlıklarla hatırlanan kişilere de gösterilir.

“Hanya yine sizi Bursalı Binbaşı diye anar, dedi, izin verir misiniz elinizi öpeyim. Selim Bey, babamın kaçırmağa çalıştığı ellerinden yalnız birini değil, ikisini birden zorla tekrar tekrar öpüyor, her zamanki soğuk ciddiyetine uymıyan bir heyecan krizile sarsılıyordu.” (AT 180)

Küçükler bir kusur işleyip de büyüklerinden af dilerken de el öptükleri büyüklerin de affettiklerini göstermek için ellenin öpülmesine izin vermesi el öpme ritüelinin farklı bir amaçla uygulanmasıdır.

“— Kusura bakmayın beyefendi, dedi.. Kemal Bey oğlumuz sigara içmez. Nasılsa bir defa olmuş, bir daha yapmaz.

Selim Bey biraz daha ileri gidip: «Haydi bey babanın elini öp de tövbe et» deseydi galiba onu da yapacaktım.” (AT 205)

Reşat Nuri el öpme geleneğini kültürümüzün bir zenginliği olarak görmüş ve romanlarında sık sık kullanmıştır.

Misafirlik

Misafirlik ritüelleri başlı başına bir folklorik içerik sunar. Misafirin önemi Dede Korkut Hikayelerine kadar dayanır. Hikayelerin giriş kısmında geçen dört türlü kadından en makbul olanı misafiri iyi ağırlayandır. En uzak durulması gereken de misafirin yanında eşine kötü davranan kadın olarak anlatılır. Türk geleneğinde de eve gelen konuk; Tanrı misafiri olarak görülür. Misafirin haneye Allah tarafından gönderildiği, hane sahibinin ona olan hürmetiyle sınındığı bunun mükafatının da Allah tarafından verileceğine misafirin haneye bereker getirdiğine inanılır.

Misafirliklerde genelde yakın komşular ve belirli aralıklarla da akrabalara gidilmesi gelenektir. Misafirliğe gidemeyen ya da misafiri gelmeyenler mahzun olur. Bu sebeple komşuluk haklarından biri de misafirliktir.

“Yalnız akşamüstleri ortalık kararırken biraz mahzun oluyoruz. Komşu evlere, ellerinde mendillerle babalar, kardeşler geliyor. Bizim kapımızı bu saatlerde hiç kimse çalmayacak; bu daima böyle olacak.” (ÇA 256)

Misafirler kimi zaman eve davet edildikleri gibi kimi zamanda ziyaretlerini ev sahibinden müsaade isteyerek yaparlar.

“Davet mi? O ne kelime nûr i aynım? dedi. Kasabamız Avrupa medeniyeti güneşinden henüz kâfi derecede iktisab ı envar edemedi. Biz, memleketimizde en zenginimiz- den en fakirimize kadar saf, kalender kimseleriz. Soframız herkese açıktır. Bahusus bugün kasabamıza henüz gelmiş, bir muhterem misafirimizsiniz.” (YG 54)

Eski Hastalık romanında İstanbul’da geleneğin yavaş yavaş bozulduğu, misafirlerin resmi misafirler, resmi olmayan misafirler, istenen ve istenmeyenler olarak ayrıldığı görülür.

“Resmî misafirlerden başka annemin yakından tanıdığı ve sevdiği insanlar da var... Bilhassa onlara karşı çok nazik ve sevimli olmağa mecburum.

Eskiden, misafir geldiği zaman, odama çekilir, sırtüstü şezlonguma yatarak kitap okur, yahut düşünürdüm! Şimdi her gelenle saatlerce oturmağa, sonra da ayrıca ziyaretlerini iade etmeğe mecburum.” (EH 205)

Miskinler Tekkesi romanında, bozulan gelenekler arasında misafir ağırlama da bahsedilir. Ailenin asaleti sebebiyle oldukça fazla **misafir ağırlamak** zorunda kalan büyükanne bu yükün altından kalkamayınca öfkelenir.

“Büyük annem, gerçekten misafirden hoşlanır mıydı? Yoksa bunu, bir hanedan kişilik vazifesi saydığı için mi böyle yapardı, bilmiyorum. Yalnız, ay sonralarına doğru eldeki para tükendiği ve sokak satıcıları kapıyı aşındırmaya başladığı zaman bütün kibarlığını kaybeder, «dilenci beslemekten yandım» diye avaz avaz haykırırdı. (MT 27)

Selametlemek

Reşat Nuri tarafından övülen bir başka geleneğimiz de misafirlikte yapılan selametlemedir. Misafirlik tamamlandıktan sonra gelenlerin haneden ayrılması sırasında ev sahibi onları kapıya kadar yolcu ederek ziyaretten duyduğu memnuniyeti belirterek tekrar gelmelerini ister. Bu yolcu etmeye selametlemek de denir.

“Babafendi, sokakta hizmetçilere bağırıyordu:

— Hani su bre? Koca evde bir kova su bulamadiniz mi? Medeniyet bilmezsiniz siz? Yolcunun arkasından kova ile su dökmezler mi sizin köyde, su gibi selâmetle gidip gelsin için inşallah?” (EH 526)

Yolcu etme merasiminin en güzel taraflarından biri özellikle uzak mesafeye gidecek olanların ardından su dökülmesidir. Reşat Nuri bu keyifli ritüeli *Eski Hastalık* romanında hatırlatmıştır. **Gidenin ardından su dökülmesi** geleneği ile ilgili çeşitli inanışlar vardır. Bazı yerlerde su gibi akıp ferah ferah yolculuk etmesi, kimi su kurumadan geri dönsün diye su döküldüğü söylenir.

Feride Zeyniler köyünden ayrılırken sevenleri tarafından selametlendiğini ifade eder.

“Dün sabah, bu vakit, daha Zeyniler’den ayrılmamıştım. İrili ufaklı bütün talebelerim kayalığın üstündeki araba yoluna kadar beni selametlemeye gelmişlerdi. Ne arsız gönlüm var benim? Etrafımdaki insanları ne kadar çabuk seviyorum. (ÇA 232)

Daha sonra ayrıldığı diğer yerlerde de benzer şekilde selametlenir. En uzak mesafeye kadar selametleyen ya da uzak mesafeye kadar eşlik edenlerin en çok hürmet edenler oldukları düşünülür. Küçük yerlerde böyle uzun süreli bir ayrılık olacağı zaman tanıyan herkesin selametlemeye gelmesi geleneği vardır.

“Hacı Kalfa’nın ailesi, beni şehirden yarım saat uzaktaki bir çeşme başına kadar selametlemeye geldi. Bütün aile, bir düğüne, daha doğrusu bir cenaze alayına gider gibi giyinmişti.” (ÇA 166)

Çalığışu romanında selametleme ritüeli sık sık geçmektedir. Reşat Nuri gibi farklı sebeplerle de olsa Anadolu’yu gezmiş olan *Feride* şahsında yazar kendi

hayatındaki selamtleme anılarından etkilendiği ve bu geleneğe de sahip çıktığını göstermektedir.

“Geç vakte kadar bahçede oturduk, sonra fenerlerimden birini Mirat’a, birini Hayganuş’a vererek misafirlerimi selametledim.” (ÇA 271)

“Burhan Beyi selametledin mi? Sen, niçin yayan ‘döndün?’” (AG 538)

Kamusal mimari (100) kısmında bahsedilen ayrılık çeşmeleri selamtleme mesafeleri için hudut olarak belirlenmiştir.

Akşam Güneşi romanında da değinilen selamtlemenin daha nazik hali **mendil sallamaktır**. Mendil sallayan genellikle giden kişi olduğu görülür.

“Çeçen arabasının yanık sesli çingirakları boş ova içinde titremeye başladı. Yavaş yavaş Zeyniler’den uzaklaştık. Çocuklara, siyah renkli taşların içinde kayboluncaya kadar Munise ile beraber arkalarından mendil salladık.” (ÇA 233)

Dinen sünnet olarak kabul edilen **hediyeleşmek** Türk geleneğinde olumlu davranışlardandır. Ev sahibinin misafirine iyi davranması övüldüğü gibi misafir de eli boş gelmemelidir. *Çahkuşu* romanında *Feride*’yi ziyarete gelen *Çoban Mehmet* ona keçi yavrusu getirmiştir.

“Zavallılar, birer birer elimi öptüler. Çoban Mehmet, Zehra ile, bana yeni doğmuş bir keçi yavrusu göndermiş. Adamcağızın hediyesi öyle yüreğime dokundu ki... Henüz gözleri açılmamış olan bu yavrucağı Munise’nin kucığına verdim.” (ÇA 232)

Erkeğin Görevleri

Geleneklere göre erkek evin hakimidir. Ailenin güvenliğinden, geçiminin sağlanmasından ve namusundan sorumludur.

“ Beni dinler mi kızım?.. Hem o gitmezse kim gidecek?

—Çiftlik kâhyası var... İşçiler var...

—Onlar para ile tutulmuş hizmetkârlardır kızım... İşleri başkadır... Can tehlikesi olduğu zaman âdet evin erkeği, «Bey» i kim ise o gider kızım...” (EH 384)

Bu sebeplerle Reşat Nuri erkeğin evin hakimi ve temel unsuru olduğunu vurgular. İnaniş’a göre de kadın erkeğine iyi bir eş olursa onunla birlikte Cennet’e gider.

“Zıyanı yok kızım. O, erkektir, velinimetimdir... kusuruna bakılmaz... O beni, cennete sokacak... Hem efendi, Allah razı olsun, iyi adamdır.» diyordu.” (DK 187)

Babanın en önemli görevi de evlatlarına taşıyacakları temiz bir isim bırakmaktır. *Ali Rıza Bey*, *Yaprak Dökümü* romanında hayatı boyunca bunun için mücadele etse de başarılı olamaz.

“Böyle yıl arca, senelerce kendi kendime çekiştikten sonra nihayet şu neticede karar kıldım: Babam, fazla namuslu adammış...”

Bir babanın çocuklarına bırakacağı en kıymetli miras temiz bir isimdir der gidermiş... Temiz bir isim, bir miktar dünyalıkla beraber olursa ala; fakat züğürt evlatlarda ancak bir, nihayet iki göbek dayanabilir. Her neyse babam iyi etmiş, kötü etmiş, o ayrı bahis...” (YD 6)

Erkek temiz bir isme sahip olmak için öncelikle eşinin namusunu korumalıdır. Bu konuda taviz verilemez.

Haberleri olmadan çizdiğim krokiyi defterden yırtıp ona verecek gibi oluyorum. Fakat aynı anda hatırlıyorum ki, ne olsa bir köy çocuğudur. Karısının resmini yaptığım için belki, belki değil, muhakkak aklına bir şey gelir. (KD 22)

Kızılıcak Dallar romanında iyi niyetli bir şekilde bir kadın resmi çizerken bile başkasının karısının resmini çizdiği için sorun çıkmasından korkar.

Kadının Toplumdaki Yeri

Yeşil Gece'de, toplumda kadına yanlış bakış anlatılır. Yazar roman içerisinde kurduğu dini yanlış yorumlayıp halkı yanlış yönlendirenler cephesinin kadına bakışını oldukça yakışsız bir dille ifade eder.

“Onun fikrinde insanlar, yalnız yaptıkları işten, düşündükleri şeyden değil, gördükleri rüyadan bile mesuldürler. insan denen mahlûkun dünyada ve ahrette nasibi kamçı ve ateşti. Hele kadınlar... Sokakta yanından süslü bir kadın geçtikçe küfrederek sataşmak onun âdetiydi.

Annesi bir gün babasından dehşetli bir dayak yedikten sonra ölmüştü. Bunun için babasına kabahat bulmaz:

Kim bilir? Kadın milleti bu... Eksik etek. Ne kabahat etti ki babam, terbiyesini verdi. Anamın a eceli gelmiş... Öldü... Ne yapalım? derdi.

Elinde olsa Mecelle'ye: "Kadın, erkekten can davası edemez!" diye bir madde ilave edeceğini sık sık tekrar ederdi.

Ramazanlarda cerre çıkardı. Dolaştığı köylerde öyle vahşi bir şiddetle cehennem cezalarından bahsederdi ki saçlı, sakallı erkekler titrek, çocuklar ağlardı.” (YG 27)

Kadının her kötülüğe teşne ve günahkar olduğunu gibi yanlış bir fikri savunan tutucuları üstü kapalı eleştirilir. Kendi babasının annesini şiddet göstererek

öldürmesini makul görecek kadar yanlış bakış açısına sahip olduklarını vurgular.

Erkeğin hakim olduğu ev içinde anne ile kızı arasında da özel bir bağ vardır. Kız çocuğunu yetiştirmek anne için ehemmiyetlidir. Annenin kızını iyi bir evlat olarak yetiştirmesi, ailenin asaletini ve namusunu taşıması yönünden ehemmiyetlidir.

“Daha ilk günlerde karmakarışık saçlarım, ağlamaktan şişmiş, morarmış yüzümle yatağымda yatarken Enise Hanım, başımın ucuna geldi: «Hadi çocuğum; kalk, yüzünü, gözünü yıka, arkana bir temiz elbise giy... Annenin kapısı kapanacak değil!» dedi. Bu basit tavsiye, ne dersiniz bana bitip tükenmez bir gayret verdi. O gün bugün «Annemin kapısı kapanmamalı imiş, bu, benim vazifem imiş!» diye sâf bir itikatla uğraşıp duruyorum.” (EH 205)

Şahin Efendinin küçük bir çocukken annesi için yaptığı bu fedakarlıklar ana evlat bağının güzel örneklerindendir.

Ebeveynlere Hürmet

Anne ve kız arasındaki bu özel bağ kadar olmasa da erkek çocukları için de **anneye hürmet** ehemmiyetlidir.

“Şahin Efendi, bu muammayı da o gece halletti: Anasına yardım etmek, onun için bir gaye olmuştu. Heybesindeki yiyecek ve köylerden getireceği beş, on para ile biraz giyecekten o ihtiyar ve alil kadına bir pay ayıracağını biliyordu. O, ölünce dünyada yardım edecek kimsesi kalmıyor, heybesindeki yiyecek, koynundaki birkaç mecidiye ona nafil bir yük gibi görünüyordu.” (YG 115)

Yardımlaşma

Yardımlaşma toplumun bekası için vazgeçilmezdir. Zor şartlar, insanların ekonomik durumlarını sürekli değiştirebilmekte bu yüzden fakirlik de zenginlik de daimi değildir. Toplumsal dengenin sağlanması fakirliğin alt kesimdeki insanları zarar vermemesi için yardımlaşmaya önem verilmiştir. Reşat Nuri romanlarında sık sık Anadolu insanının bu güzel geleneğini övmüştür.

“Şimdiye kadar birçok masrafım olmuştu. Öyle ya, bu kadar zaman açıkta kalmıştım. Sonra yol paraları da epeyce tutuyordu. Fazla olarak fakir bir köy hocasından başka bir şey olmadığımı da düşünmemiştim. Etrafımda sefil, aç bir insan gördüğüm zaman ufak tefek yardımlarda bulunmayı vazife bilmiştim. Fakat insanlar, sahi, insafsız mahluklar. Belki de yüz yumuşaklığımdan alınmış cesaretle etrafımda açılan eller, hele son zamanlarda o kadar çoğalmıştı ki...” (ÇA 234)

Gelenekler arasında büyüklere hürmet olduğu gibi onların hediyelerine ve onlardan kalan hatıralara da hürmet gösterilir. **Yadigarlara** önem verilirdi.

“Odasına götürdü. «Ayşe, sana bir düğün hediyesi, bir yadigâr vermek istiyorum.» dedi. Çekmecesini açtı. Annesinden kalan bir yüzüğü bana verdi. Almak istemedim. «Bu, anne yadigârıdır.. Sende kalsın.» dedim. Gülerek boynuma sarıldı: «Kardeş yadigârıdır.. Reddedilmez Ayşe.. Ayıptır.» dedi. Ben, yine razı olmadım.” (AG 593)

Kadınlar Hamamı

Gelenekler arasında kadınlara has olanlardan biri de sadece *Dudaktan Kalbe* romanında geçen kadınlar hamamına gitme geleneğidir. Reşat Nuri uzak olduğu bu geleneği de hoş karşılar.

“Nihayet bir gün ben, onun annesinin evine uğradım. Aksi kocakarının hamama gideceği tutmuş...” (DK 166)

Daüssıla

Geleneklerden bir başkası da daüssıladır. Vatanından ayrı kalanlar mutlaka geride kalan sevdiklerine özlem duyarak bir şekilde geri dönüp onları görmek ister. Daüssıla, *Dudaktan Kalbe* romanında bir hastalığa benzetilir.

“Her yaz nerede olursam olayım, tam bu mevsimde, bu ayda bir ağır bulut gibi üstüme çöken o müphem yaşamak yorgunluğu içimdeki sönük, kırgın fütur acaba oralara ait bir gizli daüssıla mıydı?” (DK 256)

Ateş Gecesi romanında ise sürgün hayatı yaşamak zorunda kalan Kemal Murat çevresindekiler yardımcı olup onu rahatlatmaya çalışır.

— Belki sizi gücendirdim efendim... Biliyorsunuz ki, ben hastayım... Saatim saatime uymuyor. Kaymakam sadece:

— Malûm çocuğum, malûm., daüssıla, dedi ve tekrar köşesine çekilerek başını arkaya dayadı.” (AT 263)

Reşat Nuri görevi gereği Anadolu’da sık sık bulunmak durumunda kaldığı için evi ve ailesinden uzak kalmış bu yüzden de sıra hasreti çekmiştir.

Devlete Bağlılık

Gelenekler arasında önemlilerden biri de devlete itaattir. Devlete isyan Allah’a isyan sayılmıştır. İdealist bir devlet memuru olan Reşat Nuri, romanlarının genelinde savunduğu bu düşünceyi *Ateş Gecesi* romanında doğrudan zikretmiştir.

“Bilmelisin ki, böyle şeyler düşünmek ve söylemek her şeyi herkesten iyi bilen Şevketmeap efendimizin iradesine muhaliftir... Ona isyan Allaha isyandır.”
(AT 72)

Hasta Ziyaretleri

Geleneklere göre hasta olan kişilerin evleri yakınları ve komşuları tarafından mutlaka ziyaret edilir. Hasta olduğu için ev işlerini yapamayan, kendi ihtiyaçlarını göremeyen kişilerin öncelikle birinci derece yakınları yardımcı olur, eğer yakınları yoksa komşuları yardım eder. Hastaları ziyaret etmek toplum tarafından desteklenen geleneklerdendir.

“Züleyha’nın evi bir hasta evi idi. Orada hızlı yürümek, yüksek sesle gülmek ve şarkı söylemek yasak gibi idi. Uzakta ve yakında ergeç ölmeğe mahkûm iki insanı olan bu evde daima düşünen ve susan bir anne ile yalnız kalmış bir kız çocuğunun mesud olmaması lâzım gelirdi.” (EH 44)

Eski Hastalık’ta hasta komşu kadına en büyük desteği komşuları verir.

Besleme Kız-Ahretlik

Geleneksel yapıda akrabalık bağlarına benzer bir bağ da ahretler arasında vardır. Birbirlerini ahret kardeşi sayan kadınlara ahretlik denir. Bir diğer anlamı ise eve alınan besleme kızdır. Reşat Nuri bu yakınlıktan oldukça etkilenmiş ve romanlarında sık sık işlemiştir.

Kızılık Dalları romanında eve yetiştirme kız olarak gelen Gülsüm, aile büyükleri tarafından seçilmiştir. Sorunlu bir çocuk olmasına rağmen aile Gülsüm’e uzun süre tahammül etmiştir.

“Ancak kardeşlerinin bir ahretlik parçasından dayak yemesi, onların asil kanlarını coşturdu: «Yetişin; ayı, Selim'i öldürüyor!» diye cıgırışarak Gülsüm’ün üstüne çullandılar.” (KD 60)

Ahretliğin yaptıkları ve daha önce eve alınan ahretlikten çekmelerine rağmen kendi evlatlarının sağlığı için buna tahammül etmişlerdir.

“Bir daha evin içine ahretlik ayağı sokmamak için ettiği yemine neye sadık kalmamıştı? Cihan âlemin bunca yıllık tecrübeleri gösteriyordu ki, bu mahlûkların içinde ilâç için bir tane iyisine rastlamak kabil değildir.” (KD 63)

“Hanımefendi, bu alâmetleri hiç beğenmiyor :

— Dikkat edin çocuklar... Ben, bu ahretlik ilminde artık yekta oldum, diyordu, bunların ciğerlerinin içini bilirim. Bu kız, fena bir şeyler kuruyor... Yakında kokusu çıkar... Beni «dediydi» dersiniz.” (KD 129)

Reşat Nuri burada da gelenek karşısındaki duruşunu sürdürmüştür. Kalben yapılan iyi davranışlar her zaman iyi sonuçlar verirken kendi çocuklarını eğlendirmek için alınan ahretlik bir soruna dönüşüp aileye bu içtenlikten uzak bencil tavlara yüzünden cezalandırır.

“Misafirlerin eteğini öpen başı konaklı, ayağı çorapsız Anadolulu ahretlikler, bu insanlara eski debdebenin devamı gibi görünüyordu: «Allah, insanı gördüğünden yâd etmesin!” (MT 25)

Miskinler Tekkesi romanında da ahretliklerin eski huylarından uzak olduğu anlatılır.

Dudaktan Kalbe romanında ise ahretlik evin bir parçası olan olumlu bir karakter olarak kısaca anlatılır.

“Arka yoldaki kapıdan içeri girdiğim vakit bir köpek havladı. Küçük bir ahretlik kız : «Beyefendi geldi.» diye bağırarak köşke koştu. Pencereelerde fazla aydınlık, bağda fazla bir telâş ve gürültü vardı.” (DK 294)

Helalleşmek

Gelenekler arasında dini temelli olanlardan bir diğeri de helalleşmektir. Özellikle aralarında ticari bir bağ olan kişiler, akrabalar uzak bir yere gitmeleri gerektiğinde mutlaka çevrelerindekiyle helalleşir. Dinen affedilmeyen tek günah kul hakkı olduğu için helalleşmek önemlidir.

“— Ben, gayrı memlekete gidiyorum... Siz gayrı başınızın çaresine bakın... diye söylenir, hattâ yalandan hazırlanır, hizmetçiler ve çocuklarla helâllaşırdı. Hanımefendi ile arası iyi olduğu zaman ise, sırf nazlanmak, onu: «Aman lala... öyle şey olur mu? Sen bu evin direği gibisin... Ben böyle münasebetsizlik istemem... otur oturduğun yerde bakayım!» diye yalvartmak için aynı teraneyi tekrar ederdi.” (KD 83)

Siftah

Ticari işlerdeki geleneklerden biri de dükkanlarda günün ilk alışverişinden kazanılan para olan siftahtır.

“Esnaf, sabahleyin yaptıkları ilk alışverişe ehemmiyet verirler. Onun gibi bu asil kadıncağzın elinden yaptığım siftah da bana uğurlu gelmiştir.” (MT 82)

Bu ilk paranın günün bereketi olacağına, ilk müşterinin tavrının uğurlu ya da uğursuz olacağına inanılır.

Fukara-yı Sabirin

Özellikle Reşat Nuri'nin yaşadığı savaş sonrası toparlanmaya çalışan ülkede büyük bir yoksulluk vardır. Gelir seviyesi en düşük, zor şartlar altında yaşayan ve geçimini dilencilikle sağlayan gruplar ortaya çıkmıştır. Reşat Nuri *Miskinler Tekkesi*'nde bu grubu Fukara-yı sâbirin olarak adlandırır.

“Bizim eskilerin fukara-yı sabirin dedikleri bir dilenci nev'i vardı, isim bile ne kadar sofı ve kalenderdir. Fukara-yı sabirîn!

Eskimiş bir cübbe ve sarıkla dolaşan, büyük yoksulluğunu saklamaya uğraşüyor gibi görünen ve hiç bir zaman ağızlarından bir şikâyet ve rica sözü çıkmayan bu insanları babalarımız çok severlerdi; aramızda dolaşan bir nevi yarım evliyalar gibi görünürlerdi. En çenesi kuvvetli cerrar dilencilerin en belâlı sırnaşıkların, dökülmüş etleri arasından vücudunun kemikleri görünen cüzzamlıların yapamadıkları bu fukara-yı sabirîn geçinenler sükûtlarıyla yaparlardı.

Bazı memleketlerde dilencilerin kralları olduğuna dair hikâyeler vardır. Ben, kendi hesabıma bunlara pek inanmamışım! Kralın dilencisi, evet. Fakat dilencinin kralı!

Bununla beraber bizim eski dilencilerin de bir kralı olmak lâzım gelseydi. onu mutlaka bu fukara-yı sabirîn arasından seçerlerdi. Çünkü halk arasında o kadar itibarı vardır. Gelelim şimdiye; hele sarık ve cübbe yasak olduktan sonra aramızdan elini, eteğini büsbütün çeken fukara-yı sabirînin boş kalan tahtına şimdi yeni bir namzet vardır: Yırtık eski elbiseli, ağarmış pabuçlu, yorgun kasketli eski memur. ” (MT 134)

Milletler

Reşat Nuri romanlarında bazı kişiler tanıtılırken etnik kökenleri ile isimlendirildikleri görülür. Bu da bir nevi gelenektir. Osmanlının istihdam politikası sebebiyle Anadolu'dan Balkanlar ve Rusya civarına giden Türkler zamanla geri dönünce geldikleri yerlerin adlarıyla anılmışlardır. Bunlardan biri **Çerkezler**dir.

“Hakikat şudur ki Gülşen kalfa, hemen bütün Çerkezler gibi yaratılıştan küskün ve bedbindir. Çok çalışkandır, yerine göre fedakârdır, fakat yüzü gülmez, lakırdı anlamaz, hele şakadan hiç anlamaz.” (GY 155)

Bir başka etnik sıfat ise **Arnavut**'tur. Balkanlardan gelen bu kişiler de farklı özellikleriyle milliyetlerine bu sıfatı eklemişlerdir.

Arif Hoca adında bir Arnavut varmış ki, domuz kulağını, birçok ameliyatlarla, bir dürbün haline getirirmiş, bir kadın bu garip dürbünü gözüne koyarak bir kere kocasına baktı mı, erkek ne kadar haşarı oluşa olsun, hemen yola gelirmiş. Çünkü, bütün kadınlar, ona domuz gibi görünürmüş. (ÇA 154)

Yaygın etnik unsurlardan biri de hicret etmek fiilinden gelen ve aslında anayurda dönen tüm Türkleri kapsayan muhacir sıfatıdır. Bu sıfat daha ziyade Balkanlar'dan gelen; Bulgaristan ve Yunanistan ve Makedonya göçmenleri için kullanılır. **Muhacirler** çalışkanlıkları ve bir kısmı da cimri olmalarıyla tanınır.

“Balkan muharebesinden sonra Sarıpınara ardı arası kesilmeyen muhacir akınları gelmişti. Çayın karşı yakasındaki Gaziler ve Çaybaşı mahalleleri çeşit çeşit insanları ve arap saçı gibi karmakarışık meseleleri ile âdetâ bir küçük Makedonya halinde idi. Bereket versin ne insanlar, ne de meseleler çayın beri kıyısına geçmiyorlar, muhacircikler bir yandan doğup bir yandan ölerек kendi yağlan ile kavrulup gidiyorlardı.” (DM 65-66)

Davete İcabet Etmek

Davet misafir davet etmek kadar davete icabet etmek de ehemmiyetlidir. Davet edilen bir yere gitmemek ev sahibine yapılmış bir saygısızlık olarak görülür.

“Tahir Efendi isminde bir adamcağızdır. Bu akşam beni evinde yemeğe davet etti. Huylarını ahlâklarını pek iyi bilmediğim insanlardan daima çekinirim. Böyle olduğu halde Tahir Efendinin kalbini kırmak istemedim. Akşam ezanına doğru bana pek uzak olmayan evine gittim. Tahir Efendi şerefime daha başka arkadaşlar da davet etmişti: Maarif Başkâtibi Evkaf mümeyyizi muhasebeden iki memur...

Basık tavanlı dokuma perdeli bir odaya bir rakı sofrası hazırlanmıştı.

Ben rakı içmem hem içmemek için nefsim karşı sözüm var. Fakat arkadaşlar yalvarırcasına ısrar ettiler. İnat edersem neşelerinin kaçacağını hissettim.

Naçar bir iki kadeh içtim. Zehir değil ya bu. Bir daha böyle meclislerde bulunmayı veririm.” (AC 50)

2.6 Çocuk Oyunları ve Oyuncaklar

Reşat Nuri romanlarında kahramanların doğumundan itibaren anlatılan hayatları içinde çocukluklarıyla ilgili kısımlar içerir. Bunların içinde özellikle oynadıkları oyunlardan bahsedilmektedir. *Salıncak*, *saklambaç*, *körebe* gibi yaygın çocuk oyunları yanında çocukların eğlence yerlerinden *cenaze oyunu* gibi garip buluşlarından da bahsedilmiştir.

Romanlarda çocuklar bir yetişkinin yanında ya da kendilerinden büyükler tarafından oynatılmaları anlatılır. *Kızılıcak Dallarında Gülsüm*, *Bülent'e* oyunlar oynatır.

“Şimdilik vazifesi evdeki dört çocukla oynamaktan ibaretti. Onları peşine takarak tarlalarda koşuyor, evin etrafında kovalamaca, üzüm kütüklerinin arasında saklambaç oynuyordu.” (KD 47)

Çalığıuşu'nda *Feride*'yi eğlendiren oyunlar yetişkinler nezaretinde oynadığı tehlikeli sayılabilecek hareketler içeren oyunlardır.

“Fatma'nın bahçesine, kırlarına bedel; Hüseyin, beni kışlaya asker içine alıştırmıştı. Bu uzun bıyıklı kocaman adamın oyun icat etmekteki maharetini ben, başka kimsede görmedim. Asıl güzeli, bunların çoğunun kazalı, heyecanlı şeyler olmasıydı. Mesela beni lastik top gibi havaya fırlatıp tutar, yahut kalpağının üstüne oturtup ayaklarımdan tutarak sıçratır, fırıl fırıl çevirirdi. Saçlarım karışmış, gözlerim dönmüş tıkana tıkana haykırmaktan duyduğum zevki ondan sonra hiçbir şeyde bulamadım” (ÇA 13)

Feride'nin köyde oynadığı oyunlar, çocuğun özgür ruhuna daha fazla ifade eden fiziksel aktiviteye dayalı hareketli oyunlardır.

“İşte o sıralarda yukarıda söylediğim köye gelmişim. Fatma, beni her sabah yiyeceğimizle beraber bu ağaçlığa getirir, çırılçıplak suya sokarmış... Akşama kadar alt alta, üst üste boğuşur, türkü söyler, yiyecek yermişiz... Sonra uykumuz geldiği vakit, kumları kümeleyerek yastık yapar, vücutlarımız suda, başlarımız dışarıda kucak kucağa, yanak yanağa uyurmuşuz...” (ÇA 12)

Bu tip oyunlarla büyüyen *Feride* görevi için gittiği köylerde garip oyunlarla karşılaşır. Çocukların bir cenazeyi canlandırdıkları **cenaze oyunu** romanlarda karşılaşılan en ilginç oyunlardır. Reşat Nuri eski eğitim kurumlarında çocuklara eğlence olarak bu tip oyunların oynatıldığını romanına detaylı olarak alarak geleneksel eğitimi oyun üzerinden eleştirmiştir.

“Çocuklarımin en sevdikleri eğlencelerden biri de cenaze oyunudur. Ekseriya, uzun öğle teneffüslerinde oynana oynana bu oyun adeta bir tiyatro piyesi gibidir ve başlıca aktörleri Hafız Nuri ile Arap Cafer Ağa'dır.

Cafer Ağa, hastalanıyor; kız çocuklar, etrafına toplanarak Kuran okuyorlar, ağzına zemzem akıtıyorlar.

Küçük, akı çok gözlerini belirterek ruh teslim edince kızlar feryat ederek çenesini bağlıyorlar. Sonra Cafer Ağa'yı tenesirde yıkıyorlar.

Çocukların, kırık bir kapı tahtasını yeşil başörtülerle süsleyerek meydana getirdikleri tabutun korkunç bir sahici tabuttan farkı yok.

Hafız Nuri'nin dik, meş'um bir sesle selâ vermesi, ezan okuması, cenaze namazı kıldırması tüyler ürpertecek bir şey. Hele mezar başında: “Ya Cafer İbn-i Zehra!” diye bir talkın verışı var ki, gece rüyalarıma giriyor.” (ÇA 190)

Yine aynı köyde çocuklar garip bir cezbe halini anlatan ürkütücü bir oyun oynadıkları anlatılır. *Feride* bu oyundan olumsuz etkilenmiştir.

“Fakat onun, birkaç günde bir, kendi kendine oynadığı bir oyun vardır ki, beni ötekilerden ziyade dehşetlendirir. Zehra, bahçenin ortasında, havadan gelen bir sesi dinliyor gibi yaptıktan sonra, gözlerini belertir, durduğu yerde bir çay

semaveri gibi fokurdamaya, acayip sesler çıkarmaya başlar. Sonra, bu cezbe hali artar, kırmızı saçları kabarır, ağzı köpürür, haykırı haykırı dönmeye başlar. Bu, şüphesiz bir oyundur. Fakat, bilmem neden, ben onu seyrederken titremeye başlarım.” (ÇA 201)

Romanlarda geçen yaygın çocuk oyunlarından *Çalikuşu* romanında bahsedilir. Diğer romanlarda çocuk oyunlarından pek bahsedilmemesine rağmen *Feride*’nin çocukken oynadıkları ve ileride gördükleri arasındaki farkı mukayese etmek için özellikle belirtilmiştir.

“Üç gün evvel benimle Munise’yi evine davet etmişti. Pek keyifliydi. Ben, kütüphaneyi karıştırırken o, Munise ile saatlerce çocuk gibi oyun oynadı. Munise’ye öyle ciddi emirler veriyordu ki, gülmekten bayılıyordum:

-Şimdi saklambaç oynayacağız, lâkin güç yere saklanmak yok ha, parmak kadar vücudun var. Bir yere sıkışsın, saatlerce beni yorarsın. Sonra, beni bulamazsan, merak etme ha, belki saklandığım yerde uyur kalırım.” (ÇA 356)

“Arka bahçede, büyük bir gürgen ağacına asılı, bir kolan salıncağı vardı. Bazı günler komşu çocuklarını toplayarak, burasını bayram meydanlarına çevirirdim. Bugün, küçük arkadaşlarım, benim davetimi beklemeden irili ufaklı bir sürü halinde gelmişler, salıncağın etrafını sarmışlardı.” (ÇA 82)

Miskinler Tekkesi romanında özellikle kız çocuklarının oynadığı **evcik oyunu**, ve erkek çocuklarının teneke **kılıç oyunundan** bahsedilir.

“Ancak ne de olsa çocuktum. Bebeklerle evcik oyunu oynayan kız çocuklar, teneke kılıçlarla muharebe oyunu oynayan oğlan çocuklar gibi benim de zaman zaman bir şeyin oyununu oynamaya, büyük insan taklidi yapmaya ihtiyacım vardı. Lapacı mizacına çok uyan; kolay, rakipsiz ve kavgasız bir oyun icad etmiştim: Dilencilik oyunu.” (MT 9)

Dudaktan Kalbe romanında **körebe ve köşe kapmaca** oyunundan bahsedilir.

“Bu tenha koru, Bozyaka kadınlarının bir bahçesi gibiydi. Gençler, yeldirmelerini atarak top, köşe kapmaca, körebe oynarlar; çocuklar durmadan dökülen, yerleri deniz gibi kaplayan sararmış çam iğnelerinin içinde yuvarlanırlardı.” (DK 66)

Kızılılık Dallar romanında kasabaya kurulan bir çocuk eğlence yeri içindeki **salıncaklar, atlıkarıncadan** bahsedilir.

“Böylelikle çarçabuk donandıktan. sonra tekrar meydanın eğlence yerlerine dönüyoruz. Onu salıncaklarda sallandırıyorum. Oradan alıp atlıkarıncanın kafaları, bacakları kopmuş atlarına bindiriyorum. Arasına önümden geçerken atının üstünden kaparak havaya kaldırıyor, tekrar bindirmek için bir boş atın, yahut arabanın geçmesini bekliyorum. Nihayet düdüğü çalmaya başlıyor. Onu elinde sepeti, ayaklarında patikleriyle, yine omuzumdan indirmeden vagonların

önüne kadar götürüyorum. Bineceğim vagonun kapısında" yere bıraktığım zaman, ıslak dudaklarıyla beni yanağımdan öpüyor.” (KD 19)

Miskinler Tekkesi’nde çocukların eğlencelerinden biri mahalle mahalle dolaşıp çocukları eğlendiren **Hacıyatmaz** isminde nevi tiyatrosu olduğundan bahsedilir.

“Aralarında meydan oyuncuları gibi, sırf soytarılıkla ve kendilerine mahsus bazı hünerlerle ekmeklerini kazananlar da vardı. Bunlardan çocukluğumda tanıdığım bir tanesini hâlâ unutamam. Hacıyatmaz adını verdikleri bu adam, kol ve bacakları diplerinden budanarak âdeta bir iri çomak haline gelmiş bir sakallı dilenci, yahut sanatkârdı. Yeni doğmuş bir çocuk gibi bir abani kundağa sararlar ve her halde aylıkla tutulmuş bir iri hamalın sırtına yükleyerek sokağa salıverirlerdi.

Hacıyatmaz’ın on beş, yirmi günde bir mahallemize uğraması kuklacının yahut borazanlı macuncunun ziyareti gibi bir neşeli vakaiydi. Çocuklar, günlerce evvelden para biriktirerek yolunu beklerdik. Hacıyatmaz’ın hünerine gelince, kalabalığı etrafına toplanmış gördüğü zaman çevik bir baş hareketiyle sakalının ucunu birdenbire ağzına alır ve suratım şekilden sekile sokarak bizi katıla katıla güldürürdü.” (MT 204)

Oyuncaklar

Romanlarda çocuk oyuncaklarından pek bahsedilmemektedir. Sadece kız çocuklarının bez bebekleri olduğu ve bu bebeklerin saçlarını ördükleri anlatılır. Dönemin ekonomik şartları çocukların oyuncağa sahip olmamalarının sebebi olabilir.

“Kız, yerdeki eşyayı bana, birer birer gösterdikten sonra tekrar arabaya yerleştirirken Şükran, yerdeki bez bebeği almıştı.

— Sen bebek oynuyor musun Ayşe? Çocuğun renksiz yüzü gülümsedi:

— Ben çocuk muyum hanım teyze... Bu bebeği çükken anam dikti... Saçlarını kendi başından kesti.” (AG 237)

“Oyun oynamayı sevmezdi. Oyuncakları ayna tarak kurdele parçaları sürme boya gibi şeylerdi.

Sofanın bir köşesinde kendine mahsus bir yeri vardı. Orada saatlerce maşa ile saçlarını kıvırmak gözlerini dudaklarını boyamak başına boynuna kurdele parçalarından fiyonglar takmakla eğlenirdi.” (AC 32)

Reşat Nuri romanlarında bu başlık altında toplanmış halk bilimi unsurlarını farklı amaçlarla kullanarak eserlerinin kahramanlarını güçlendirmiş, Anadolu kültürünün zenginliğini ve halkın samimiyetini eserlerine taşımıştır.

3. BÖLÜM

HALK EDEBİYATI

Temelleri Orta Asya'daki ilk Türk topluluklarına dayanan, âşık ve tekke edebiyatından farklı olarak müellifi bilinmeyen sözlü kültür unsularının tamamına anonim halk edebiyatı denmektedir. İslam'ın kabulünden sonra yeni bir medeniyetin etkisine giren Türkler yeni tanıştıkları İslam medeniyetinden etkisinde eserler verirken bir yandan da eski gelenek ve kültürlerini edebi ürünlerle de devam ettirmiştir. Anonim edebi ürünlerde muhteva değişikliği olsa da biçim özellikleri daha az etkilenmiştir. (Güleç 2017: 1) Anonim halk edebiyatı sözlü olması ve geniş bir coğrafyada kulaktan kulağa aktarılarak varlığını sürdürmesi eserlerin tespitini ve incelenmesini güçleştirmektedir. Anonim halk edebiyatının ortak özellikleri Günay'a göre:

Sahibinin/söyleyeninin belli olmaması

Halkın hafızasında muhafaza edilmesi

Kolektif hayat içinde işlevinin olması

Manzum mensur oluşurdur. (1995: 524)

Güleç bunlara üç madde daha ekleyerek genişletmiştir.

5.Dilinin sadece ve anlaşılır olması

6.Yazılı olmaması

7.Günlük hayat içinde kendiliğinden öğrenilmesi. (2017: 1)

En kadim edebiyat alanı olan anonim halk edebiyatının derlenmesi de elde edilen malzemenin büyüklüğüyle orantılı olarak oldukça güçtür. Halk edebiyatı araştırmacıları farklı tasnifler yapsalar da Reşat Nuri'de elde edilen bulgulara göre Güleç'in tasnifine esas alınarak yapılmıştır. (Güleç 2017: 8)

Anonim halk edebiyatı kadim geçmişinde barındırdığı birikimle önce aşık ve tekke edebiyatının doğmasını sağlamıştır. Batı etkisiyle birlikte kazanılan roman gibi türlerin de ihtiyaç duyduğu geleneksel anlatıların Türk halk kültürüne ait olanlarını Anonim halk edebiyatı türlerinden alınması doğaldır. Ahmet Hamdi Tanpınar, edebiyatımızın oluşumunda en temel kaynak olarak masal, efsane, destan ve hikayeler olduğunu söyler (Tapınar 1992 : 94-94)

Reşat Nuri'nin çok sayıda roman yazabilmesi ve bu romanların günümüzde hala okunabilir olmasının sebeplerinden biri anonim halk edebiyatı türleriyle romanın bağıını başarıyla kurmasıdır. Romanlarda olay örgüsünü kurarken geleneksel anlatıdaki hikayelere atıflar yapmış, kahramanların karakter ve isimlerini halk hikayelerinden seçmiş, yeri geldiğinde de masal gibi metinleri aynen eserinde kullanarak faydalanmıştır.

3.1 Mensur Türler

Halk edebiyatında olay anlatımları mensur türlerle yapılmıştır. Masallar daha çok olağanüstü kahramanlar ve konuları, halk hikayeleri kahramanlık ve aşk maceralarını, efsaneler masala benzeyen konuları, kısas-ul enbiyalar peygamberlerin hayatlarını, evliya menkıbeleri din büyüklerinin kerametlerini, esatir mitolojik içerikli anlatılardır. Bunların dışında halkın bir araya geldiğinde okuduğu kitaplarda çeşitli mensur türlerin örneklerinin okunduğu eserler yer almıştır. Mensur türler, İslamiyet öncesi toplumun ortaya çıkışı, tarihi kökenleri ve ahlaki öğütleri aktarmak için kullanılırken İslam'ın kabulünden sonra dini ve ahlaki değerleri, peygamberler, evliyalar ve kahramanlar üzerinden olay çerçevesinde açıklayıp örnek teşkil etme görevi üstlenen önemli eserlerdir.

3.1.1 Masal

Anonim halk edebiyatı nesir türleri arasında en önemlilerinden olan masal olağanüstü unsurlarıyla ön plana çıkar. Masalı diğer nesir türlerinden ayıran bir başka özeliği ise halk edebiyatında nesirle anlatıma yüklenen değer taşıyıcılık özelliğinden farklı olarak sadece hayal dünyasında geçen ve iddiası olmamasıdır. "Nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız tamamıyla hayal ürünü, gerçeğe ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı" (Boratav 1969:80)

Farklı tanımları masal ile romanın gerçeklik meselesinde yakınlığını göstermektedir. Gerçeklik ve olağanüstü unsurlar gibi kısımlar masalın kendine has bir dünyasının olduğunu ispat etmektedir. Roman da kurgu olması açısından daha rasyonel bir toplumun ayakları yere basan masalı olarak değerlendirilebilir. Romanın gerçeklik ve kurgu arasında yarattığı dünya masalın büyülü atmosferinden uzak olsa da yazar ve okur/ anlatıcı ve dinleyen profiliyle algısındaki ilgi bu türlerin kısmi benzerliği olduğunu ispatlayabilir.

Reşat Nuri gelenekten gelen anlatı türlerinden en yaygın olan masalları romanları için bir temel olarak almıştır. Halk edebiyatından aldığı masal parçalarını romanlarında bilinen masallara atıflar yaptığı gibi bazı masalların tamamını da alıp kullanmıştır. Hatta *Damga* romanı **Değirmen masalının** güncel hayata uyarlanmış halidir.

Kızılılık Dallar romanında masal anlatma geleneğinden bahsedilir. İçeriğinde olağanüstülükler barındıran masallar; dinleyen çocuklar için eğlence olarak görülürken yetişkinler için çocuklara faydalı öğretici metinlerdir.

“Akşamları gelince, sofrı kalktıktan sonra çocuklarla bir nöbet daha oyun oynanır. Onlar, ekseriya masal isterler. Doğru dürüst iki lâkırdıyı bir araya getiremeyen Gülsüm’ün, o tatsız masallarını insan, para ile dinleyemez. Dinleyemez amma, ne dersin?... Çocuk bu... Fakat, o, çocukları üzme için nazlanır, yahut da inadına hep onların bildiği masalları söyler. Bunun sebebi meydandadır. Tek, büyüklerden biri masal söylemeye mecbur olsun; o da karşısına yayılıp şaşı gözlerini belirterek afal afal dinlesin...” (KD 210)

Çalıkuşu romanında La Fontaine’nin **Karga ile Tilki masalı** ismen atıf yapılır.

“Ben yapacak başka şey bulamadığım için hâlâ gülmeye devam ediyordum. O, meşhur “karga ile tilki” masalındaki tilki gibi ağacın altında sinsi sinsi dolaşmaya başladı.” (ÇA 41)

Akşam Güneşi romanında **Aşk masallarına** atıf vardır.

“— Bir kadın yüzünden yalnız bir adaya çekilmek!... Manastır hayatı yaşamak... Aziz Madam!

Bunlar, yalnız romanesk aşk masallarında tesadüf edilen şeylerdir. Hakikat büsbütün başka Madam... Beni askerlikten ayrılmağa, burada yaşamağa sevk eden sebepler bazı hayat mecburiyetleri olmuştur.” (AG 31)

Dudaktan Kalbe romanında **Leyla ile Mecnun** masal olarak isimlendirilerek atıf yapılmıştır.

“Artık şüphesi kalmamıştı. Kenan'la Nimet, birbirlerini seviyorlardı. Bu aşk, Lâmia'ya bir «Leylâ Mecnun» masalı gibi güzel görünüyor, genç kalbinde sevinçle karışık bir rikkat uyandırıyordu. Öyle zannediordu ki kendisinin bu güzel masalda bir vazifesi vardı : Onların birbirlerini sevmelerini evvelâ o istemişti.” (DK 72)

Çalığışu romanında geçen diğer bir masal ise tamamı alınan **Sultan Masalı**dır.

Küçüklüğümde bir masal dinlemiştim. Bilmem hangi küçük sultanı kaçırmak için uzak bir dağın arkasından bir eski zaman ordusu geliyormuş. Askerler, gündüz mağaralarda saklanıyor, geceleri yol yürüyorlarmış. Karanlıkta görünmemek için tek mil vücutlarını siyah kefenlere sarıyorlarmış.

Böylece aylarca zaman yol gittikten sonra, tam şehri basacakları gece Allah küçük sultana acımış, karanlıkta sinsi sinsi ilerleyen bu siyah kefenli gece ordusunu taşa çevirmiş.

Bu sıra sıra dizilmiş siyah taşlara bakarken o eski masalı hatırladım: “Sakin burası o korkunç ölüm askerlerinin taşa döndüğü masal memleketi olmasın!” diye düşündüm.” (ÇA 177)

Tam olarak anlatılan bir diğer masal: *Akşam Güneşi* romanında geçen **Ölen Kız Masalı**dır. Bu masalda insan ölse de içindeki umudun ölmeyeceğini anlatılır.

“Küçükken bana bir masal söylemişlerdi: Bir köyde veremden bir genç kız ölmüş.. Tabutunu kapıyacıkları zaman kapalı kirpikleri arasında hafif bir pırıltı dudaklarında tebessüme benzer bir râşe görmüşler... Evin içi birbirine girmiş... Cenazeyi almağa gelen cemaatin içinde ihtiyar bir derviş varmış... «Akşam oluyor, kabileyi beyhude yolundan alkoymayalım, demiş, çocuk, hakikaten ölmüştür. Gözündeki ışık ile dudağındaki hande «ümit» ten başka bir şey değildir. İnsan ölür, ruhu bedenden ayrılır. Ümit denen lâhuti şule bir müddet daha devam ve sebat gösterir... Geceleri mezarların üstünde yanıp sönen o ışıklar ,dağılmış vücutlardan ayrılan ümit ışıklarıdır.” (AG 190)

Akşam Güneşi romanında bir **Fransız masalı**na atıf yapılır.

“— Sana Fransızca bir masaldan aklımda kalmış iki mısra teyze : Un lievre en son gîte songeait

Car que faire en un gîte, â moins que l'on ne songe

Şair birinci mısrada: «Tavşanın birisi bir gün yuvasında düşünüyordu.» dedikten sonra ikincide :

«Çünkü bir tavşan yuvası içinde düşünmekten başka ne yapılabilir?» diye soruyor. Allah'ın türlü güzelliklerine batmış bu çiftlikte düşünmek ve uyulamaktan başka ne yapılabilir teyzeciğim?» (AG 351)

Yabancı masallar arasında *Dudaktan Kalbe* romanına tamamı alınan **Şark Masalı**'dır. Romanda da *Lamia*'ya olan aşkını gizlemek için uğraşan *Hüseyin*

Kenan'ın üzerine çalıştığı büyük eserinin ve romandaki olayların da ilham kaynağıdır ve romanın iskeletini bu masal teşkil eder.

“Siyah Yıldızlar» ismini vermeyi düşündüğü bu opera yine şarka ait kanlı bir masaldı.

Altay eteklerinde muhayyel bir Türk Hanlığında korkunç bir ihtilâl çıkıyor, hükümdarı çarmıha geriyorlar, on bir erkek çocuğun gözlerine mil çekiyorlardı. Bu hâileden yalnız en küçük şehzade kurtuluyordu. Çünkü onun henüz kesilmemiş uzun saçlarına bakarak bir kız çocuğu sanıyorlardı.

.....

Senelerce farklı memleketleri gezen şehzade sırrını saklamış, kardeşleriyle aynı akıbete uğramaktan korkarak büyümüştür. Çobanlık yaparken ailesini katleden kralın sarayı yakınlarında kralın karılarından biriyle karşılaşır ve aşık olur. Gizlice aşk yaşarlar. Bir gece muhafızlar tarafından yakalanırlar çoban sevgilisini bahçeye diğer kralın diğer eşleri arasına geçmesini sağlasa da kendi yakalanır. Kral on iki eşi arasında hangisinin çobanın aşığı olduğunu bulmak için karşısına çıkararak tepkisinden kimin aşığı olduğunu bulmayı planlamıştır. Çoban kılığındaki şehzade kadınların hiç birine tepki vermez. Kral tarafından serbest bırakılınca yine aynı yerde aşığıyla buluşur.

“«Buradan kaçalım... Beni nereye istersen götür...» diyor, çoban, bir peygamber tevekkülüyle gülüyor, gözlerinde hâlâ o dalgın bakışla : «Artık kaçmamıza imkân kalmadı... Sen yolları bilmezsin... Ben seni sevk edemem... Seni karşımda gördüğüm vakit gözlerimin sırrımızı gizleyememesinden korktum, dün gece zindanda kendi elimle gözlerime mil çektim... «Siyah yıldızlar»ım artık görmüyor!» diyor.” (DK 95)

Dudaktan Kalbe ve *Harabelerin Çiçeği* romanlarında **Bin Bir Gece Masalları**'na ismen atıf vardır.

“Nimet Hanıma hediye edilmek için geniş bir «gipür» yaka başlamıştı. Bu yakanın kendinden icat ettiği modeli garip bir bin bir gece masalıydı : Çardakların oymalı kafeslerinden asma yaprakları, üzüm salkımları sarkıyor, çam tepelerine doğmuş ayların etrafında pervaneler, uzun kanatlı gece böcekleri titriyor, salkımlarla dolu havuzlara sular akıyordu.

Lâmia, bu örgü ile meşgulken Kenan bazı parçaları hatırlıyor, başkalarının işitmesinden korkar gibi hafif bir sesle, hemen hemen içinden onu tekrar ediyor, bazen tentenesinin üstüne kirpiklerinin ucundan bir damla yaş düşüyordu.” (DK 100)

“Bijou sevincinden hafif bir çığlık kopardı. Şu halde bu gece, bir bin bir gece hikayesi yaşıyacağım..

- Başımı göğsüne sokarak :
- Mersi ! ... dedim.” (HÇ 61)

Dudaktan Kalbe romanında **Şark Masalı** etkisiyle hayatı şekillenen *Kenan Hulisi*, *Lamia*’yı teskin etmek büyük aşklar için Sütüne masalı diyerek küçümser.

“Beni hiç mi unutamayacaksın? Saçlarının sarı telleri birer birer ağarcıya kadar beni kalbinde mi saklayacaksın? Bunlar cahil dadı, sütüne masallarına mahsus yanlış, gülünç fikirler çocuğum... Sevdayı size ne fena, ne yanlış öğretiyorlar? Biz birbirimizi seviyoruz sanma Kınalı Yapıncak... Ben, senin için güzel bir keman sesinden başka bir şey değilim... Nasıl ki sen de benim için bir tatlı yaz rüyasından ibaretsin... ” (DK 123)

Ateş Gecesi romanında da büyük aşkların sadece masallarda olduğu ifade edilir. Halk hikayelerinin masallar olduğu, en bilinen halk hikayesi kahramanları olan aşıkları **Mecnun, Ferhad, Kerem, Kamber**’in isimleri zikredilerek belirtilir.

“Benim hastalığının bir arazı da kırlardan hoşlanmak, insanlar. dan kaçarak hayvanlara yaklaşmak olacaktı. Bu itibarla başında kuşlara yuva yaptıran derbeder Mecnunu bizim büyük patronumuz saymak lâzım gelir. Yalnız onu değil, Ferhadı, Keremi, Kamberi bir muayyen kadın çehresi şeklinde tecelli eden hastalıklarından kaçmak için sazını kırıp çöllere, dağlara kaçan meşhur masal âşıklarını da beraber.” (AT 94)

Damga romanının temelini teşkil eden **Değirmen Masalı** Reşat Nuri romanları arasında halk edebiyatı ilgisinin en açık görülen örnektir.

“Bir masal, bu cevizleri çocukların elinden kurtarırdı: Değirmenin önündeki sazlıkta bir hayalet dolaşır, akşam vakitlerinde oradan geçen yolcuları bataklığa çekermiş.

Arkadaşlarımla beraber daima o civarda dolaşır, fakat değirmenin açık bahçesine girmeğe cesaret edemezdin.” (DG 18)

“Pek sevdiğim bu masalı halam bana birkaç defa anlatmıştı: Vaktiyle, şu karşıkı tepedeki «kemerli», köyünde saçı topuklarına kadar inen bir güzel kız varmış.

Nişanlısı İsmail’i asker edip Yemen’e göndermişler... .Kız öksüzmüş... Yiyecek ekmeği yokmuş... Çok güzel olduğu için, delikanlılar onu dağa kaldırmak istiyorlarmış... Köyün ihtiyarları baş başa vererek düşünmüşler, bu değirmenin sahibi olan Gaffar Ağa’ya vermeyi münasip görmüşler... Kız: «Benim nişanım var; bu ihtiyarı istemem!» diye ağlamış. «Yemen’e gidenin geri geldiğini işittin mi kızım? O, çoktan ölmüştür!» demişler; çocuğu ağlata ağlata Gaffar Ağa’ya vermişler...

Aradan iki sene geçmiş. Kız; evine, ehline alışmış, güzel güzel oturuyormuş. Günün birinde İsmail, Yemen’den “gelivermiş... Köylüler : Biz senden ümidi

kesip onu Gaffar Ağa'ya verdik. Ne yapalım, Allah sana da başka kısmet versin!» demişler... İsmail, evvelâ razı olmuş... Fakat sonradan dayanamamış... Bazı aksam üstleri yanık türküler okuyarak, değirmenin öte yanındaki yoldan geçer, kadıncağızı ağlatırmış...

Epeyce zaman sonra İsmail, bir gün yolda Ayşe'ye rast gelmiş : «Ne olur, Gaffar Ağa'nın köye gittiği bir gece beni değirmene al!» diye yalvarmış. Kadıncağız: «Etme İsmail... Duyulursak, namusum bir para olur... Gaffar Ağa, zalim bir adamdır... Hem sana, hem bana kıyar...» demişse de dinletememiş... Nihayet iki nişanlı, bir gece değirmende birleşmişler. Ağlasa ağlasa baslarından geçeni birbirlerine anlatırken dışarıda köpekler havlamağa, kapı vurulmağa başlamış. Gaffar Ağa'nın ansızın köyden döndüğünü anlamışlar... Değirmende saklanacak bir yer yokmuş. İsmail: «Korkma Ayşe, ben öyle de öldüm böyle de... Senin namusunu kurtarırım. Kimsenin haberi olmaz!» demiş. Değirmenin yüksek taş oyuğundan kendini cava atmış... Zavallının ölüsü bile meydana çıkmamış... Besbelli, sevdiği kadının namusuna söz gelir diye, ölürlen bataklıkta sazlara sarılmış...” (DG 18-19)

“Vedia, bunu bir lâtife zannetti. Halbuki ben, doğru söylüyordum. Ona, “Damlacık”taki su değirmeninin masalını anlattım. Bir köy delikanlısının, sevdiğini ele vermemek için yaptığı fedakârlığı kendimin de yapabileceğini söyledim.” (DG 49)

“Onu dalgın dalgın dinlerken aklıma bir şey geldi: Uğradığım felâketlerden biraz da bu Hatice halam mesuldü. Bana “Damlacık” çiftliğinde değirmenin masalını anlatmasaydı, acaba böyle mi hareket edecektim?” (DG 69)

Kızılık Dallar romanında da **Oduncu Masalı** tamamı anlatılan masallar arasındadır. Babalarının ormanda tek başına bıraktığı çocukları anlatması yönüyle verdiği ders olumsuzdur.

“Bu vaziyet karşısında Gülsüm, artık kardeşinin adını anmaya korkar oldu. Fakat bu defa da başka bir şey çıktı. Nevnihal Kalfa bir gece bir masal söylemişti:

Fakir bir oduncu -anlaşılan Yorganlı vaziyetinde bir biçare- iki çocuğunu beslemekten âciz kalmış. Bir gün onları peşine takarak bir dağ başına götürmüş: «Siz burada kardeş kardeş oturun; ben şu tepenin ardında odun keseyim!» demiş. Çocuklar babalarını bekleme dursun, o, bir ağaca iki kuru kabak asmış ve baltasını omzuna vurduğu gibi kaçıp gitmiş... Rüzgâr estikçe kabaklar «tın... tın» diye biri birine vurur; çocuklar bunu balta sesi sanırlarmış... Nihayet ortalık iyice kararmış; çocuklar sesin geldiği tarafa gitmişler. Bir de ne görsünler? Babaları kendilerini bırakıp kaçmış... Çocuklar, sabaha kadar dağda:«Tın tın eden kabacığım; bizi bırakıp giden babacığım» diye bağırmaya başlamışlar...” (KD 49)

Kızılık Dallar romanında anlatılan diğer masal da tekerleme ile başlayan bir **Çoban Masalı**dır.

“Ah çoban, çoban. Dağda, kırdan ne gördün!»

«Bir kurulu çadır gördüm.»

«Bir kız yârinden ayrılmış;»

«Ah eder ağlar gördüm.»

Bu bir masal tekerlemesiydi ki, bütün bir bahar yeni çıkmış bir piyasa türküsü gibi, çocukların ağzından düşmemiştir.

Hele Bülent, yeni söylemeye başlamış diliyle, onu öyle güzel tekrar ediyor, «Ah, eder, ağlar gördüm» derken, «Ah» ı öyle çekiyordu ki, annesi teyzeleri onu biri birlerinden kapmak için âdeta boğuşuyorlardı, «Ah, yesinler o dili!» diye haykırarak yüzünü öpücüklerle, tükürüklere gark ediyorlardı.

Bir şehzade, bir fakir kızma âşık olmuş. Padişah da bu rezaleti haber alınca kızı sürdürmüş.

Şehzade, kahrından atına binip kızı aramaya başlamış. Yolda çobanlara rast geldikçe:

«Ah, çoban, vah çoban, dağda, kırdan ne gördün?» diye sorarmış. Onlar da ağız birliği etmiş gibi:

«Bir kurulu çadır gördüm,»

«Bir kız yârinden ayrılmış,»

«Ah eder, ağlar gördüm,» derlermiş.

Gülsüm tarafından lânse edilen masalın asıl ve esası buydu. Şehzadeye de, masala da tabu bir diyecek yok. Ancak, kız bunu o kadar diline dolamıştı ki, büyükhanımın pirelenmemesine imkân olamazdı. Gülsüm'ün konağa ilk geldiği sıralarda tutturduğu «tın tın eden kabacığım» daha unutulmamıştı.

Kız, «tın tın eden kabacığım» masalında olduğu gibi, bunun da anlaşılan, kendine uyar bir tarafını bulmuştu.” (KD 245)

Kızılık Dallar romanında *Gülsüm*, fakir bir kıza âşık olan Şehzade’yi anlatan **Şehzade Masalını** anlatır.

Gökyüzü romanında uydurma bir **Gökyüzü Masalı**’ndan bahsedilir. Masalın gerçekliği romanın temelindeki ispirizmacılığı haklı çıkarmak için örnek gösterilir

“– İnsanlar kendilerini ve birbirlerini aldatıp avutmak için gökyüzü masalı uydurmuşlar. Masal o kadar çocukça ve iptidaî ki insanda az buçuk tenkit fikrin uyandığı gibi tutulur yeri kalmıyor. Biz de o vakit her şeyi kökünden yıkarak ate oluyoruz. Meselâ şimdi önümüze birisi çıksa da şu karşı dağın arkasından bize haber getirmeye kalksa : “Orada kanatlı develer uçuyor, keçiler şarkı söylüyor, derelerden şerbet akıyor” gibi inanılmaz lâkırdılar söylese bundan o dağın arkasında hiç bir şey yok neticesini mi çıkaracağız? Ne biliyoruz Akıl dediğiniz bu bozuk düzen aletle neyi kestirip atmaya muktediriz?” (GY 47-48)

Gökyüzü romanında *Asude Bacı Bamedune masalı* isimli bir başka masal anlatır. Uzun süre çocuk sahibi olamayan bir kadının rüyasına giren bir ak sakallı dedenin müjdesiyle çocuk sahibi olacağı bildirilir. Aksakallı dede bu

çocuğa Bemadune ismini koymasını ama çocuğun adını herkesten gizlemesi gerektiğini öğüt verir. Bu kurala uymayan Bemedune adını söylediğinde kumlara karışarak yok olur ve sesi kumların altından gelmeye devam eder. Masal Arapça bir tekerleme ile biter. Masal anlatıldıktan sonra çocuklar bu masaldaki tekerlemeyi hep beraber söyler.

“Salonda oturuyorduk. Çocuklar bir aralık Asude bacıdan bir masal istediler. Sevim de buna alâka gösterdi:

– Kuzum bacı, çocukluğumda, sen şarkılı Arap masalları söyledin, dedi, hani bir adını saklayan çocuk mu vardı, neydi? Unutmadınsa onu söylesene...

.....

Masal bitince çocuklar:

– Hadi Asude bacı, şimdi de Bamedune’nin şarkısını söyle, dediler: Bacı, ağır ağır başladı:

“Saz afayı malka çida
Gorbia veyyarave meygalin
Sakkalebi netefi anayı
Sunana bamedune.”

Sevim, şarkının bir kere daha tekrarını istedi ve bu defa Asude bacı ile beraber kendi de söylemeye başladı.

Ben, oturduğum yerde hayretten donakalmışım.

“Sevim’in hastalık gecelerinde konuştuğu barbar dili meğer çocukluğunda Asude bacıdan dinleyip öğrendiği masal tekerlemesinden başka bir şey değilmiş.”

(GY 239)

Asude Bacının anlattığı masal kadar tekerlemeler de çocuklar için eğlencelidir. *Sevim* hastalıklı halinde bu masalın tekerlemesini sayıklamıştır.

Kızılıcak Dalları romanında Leylekoğlu isimli ailenin tarihlerini anlatırken de buna Leylekoğlu masalı denmiştir. Ancak bu kısmın masal türü ile ilgisi yoktur. Kökü ailelerden Leylekoğullarının yöredeki geçmişine de tarihi masal dense de türle pek ilgisi yoktur.

“Bunun nasıl olduğunu sormamız üzerine bize daha şaşılacak şeyler söylemeğe, sopasıyla aşağıdaki ovayı göstererek garip bir tarih masalı anlatmağa başlıyor. Aşağıki ova vaktiyle Haçlı Ordularının bir uğrağı imiş. Onlardan kaçan Leylekoğulları bu dağda mesken tutmuşlar ve bir daha ovaya inmemişler... Osmanlılar zamanında da böyle olmuş, Ne Osmanoğulları onları arayıp sormuşlar, ne onlar Osmanoğulları’nı... Yalnız muharebe zamanlarında ovoidan Osmanlı orduları geçerken onlar da inip kendi silahlarıyla katılırlar, kavga bitince yine yerlerine dönerlermiş. Hâsılı, bu Leylekoğulları, başlarına buyruk devlet gibi bir şeymişler... Dağda kendi yağlarıyla kavrulurlar, ancak pek darda kaldıkları vakit aşağıdan geçen kervanları çevirmeğe inerlermiş. Gitgide bu

aileden bir eşkıya kolu kalmış, onun da Meşrutiyet senelerinde büyüklerini dar ağaçlarına, küçüklerini kimbilir nerelere gönderip yok etmişler...” (KD 130)

Reşat Nuri romanlarında masallar önemli yer tutmaktadır. Masalların ve tekerlemelerin romana şiirsellik ve ritim katmak için kullanıldığı görülmektedir. Romanın asıl konusu ile paralel olmaları ve hem yazarın hem halkın roman türüne henüz tam anlamıyla uyum sağlamamış olması sebebiyle destek ve temel olarak kullanıldığı görülmektedir

3.1.2 Halk Hikayesi

Türk halk hikayeleri, zaman seyri ve coğrafya-mekan içinde ‘efsane, masal, menkabe, destan vb.’ mahsullerden beslenerek, dini tarihi, ictimai hadiselerin potasında iç bünyelerindeki bağlarını muhafaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserlerdir. (Elçin 1986: 444)

Halk hikayelerinin iki önemli işlevi vardır. Birincisi, sevgililerin her türlü güçlük ve tehlikeye karşı ödün vermeyerek sözlerinde durduklarını kanıtlamak, yani moral işlevi. İkincisi de kahramanların tehlikeli serüvenlere sokarak okuru bir gerilim içine sokmak, yani heyecan işlevi. Çünkü masalı dinleyenler kahramanla kendilerini özdeşleştirir. Tehlike karşısında onun adına korku duyar ama bilir ki kahraman tehlikeden sıyrılacaktır. (Moran 1994: 27)

Reşat Nuri romanlarında **Kerem ile Aslı**, **Ferhat ile Şirin** gibi bilinen Halk hikayelerinin yanında aslen İran edebiyatına ait olan ve zamanla millileşen Leyla ile Mecnun hikayesine de rastlanır. Bununla beraber *Dülger Hikayesi*, Sâdi’nin Gülistan’ına benzer hikayelerden de bahsedilir. Bu hikayeler de masallar ve kıssalarda olduğu gibi çok bilinenler ismen ve hatırlatmalarla, az bilinenler ise hikayenin kısa özet haliyle romanlara alınmıştır.

Bunlardan en çok kullanılanı **Kerem ile Aslı / Aslıhan hikayesidir**. *Akşam Güneşi* romanında ata olan sevginin derecesini göstermek için atıf yapılmıştır.

“Atının saçlarını okşayarak ve gülerek ilâve etti:

— Zannederim ki Kerem de Aslıhan’ını bundan fazla sevmezdi.” (AG 405)

Ateş Gecesi romanında da *Varvar*’ın ölmüş nişanlısına olan aşkına nispeten **Kerem ile Aslı** benzetme amacıyla bahsedilir.

“Kaymakam, toyluğumla bir parça alay ettikten sonra:

— Seni ümide düşürmiyeyim çocuğum, dedi, matmazel Varvar, elliye geçmiş bir kızdır. Vaktile nişanlısı ölmüş, hâlâ yasını tutar ve Keremin Aslısı gibi yanar,

tutuşur... Çoluk çocuk maskarası olmuş bir zavallı meczup. Mamafih son derece iyidir, temizdir, işgüzdür.” (AT 18)

Dudaktan Kalbe romanında *Lamia* yaşadığı aşk ve kavuşamama halini **Leyla ile Mecnun**’a benzetmektedir.

“Merasim köşkünün kapalı pancurlarını sarmaşıklar bürümüşü. Lâmia, ara sıra çiçek koparmak bahanesiyle köşkün etrafında dolaşıyor, orada bulunduğu dakikalarda - türbeleri ziyaret edenler gibi mahzun bir tahayülle düşünüyordu. Burası onun gözünde geçen seneki o güzel yaz aşkının mezarıydı. O aşk şimdi Leylâ ile Mecnun'un aşkı gibi uzak bir masal olmuştu.” (DK 99)

Ateş Gecesi romanında, *Leyla Mecnun* arasındaki aşka yaşanabilecek en halis aşk olarak gösterilir.

“Bir kere ona artık çoktan beri söylenecek bir şeyim kalmamıştı. On sene evvelki bir haykırışımın gecikmiş bir yankısına benzeyen bu itirafta beni sarsan bir taraf bulunmasına rağmen, onunla bir Leylâ - Mecnun sahnesi oynıyamazdım. Böyle bir şeyin düşüncesi bile beni kendi gözümde küçültmeğe, gülünçleştirmeğe kâfiydi.” (AT 219)

Çalığışu romanında, *Leyla ile Mecnun* hikayesine yine bir benzerlik kurularak aşkın büyüklüğü anlatılmak istenirken farklı olarak çekilen aşk acısını da bir kaç cümle ile tarif edildiği görülür.

“Eski zaman masallarının Leyla’yı aramak için sahralara düşen Mecnun’unu, ara sıra, tatlı bir rikkatle hatırlardım. Bugünden sonra onu bıraktım. Yeni zamanların mezarlıklarla dolu, karanlık köylerinde bir imkânsız aşk rüyası arayan bu berrak ela gözlü, ipekli renkli masum, kibar, küçük “Leyla”sını sık sık hatırlamaya başladım.” (ÇA 419)

Kızılıcak Dallar romanında, **Ferhat ile Şirin** ve **Şah İsmail ile Gülizar**’dan hikayelerin içindeki kesitlere benzeyen anları anlatarak benzerlik kurulmuştur.

“Kız, bu sahneleri kâh Ferhat ile Şirin’in mülakatına, kâh Şah İsmail’in gül bahçesinde Gülizar’ın dizinde yatmasına benzetir. «Yarabbim, Ya Resulallah! Sen onları ayırma. Büyük hanım ve akrabaları aralarına girmezler inşallah...» diye gözleri yaşararak dualar ederdi.” (KD 257)

Kızılıcak Dallar romanında da *Eski Hastalık* romanında olduğu gibi kahraman isimlerinden biri Ferhat olarak seçilmiş hatta yazar bu ismi benzerlik ilgisiyle pekiştirmiştir.

“Ferhat'a sataşiyor: «Etme be âşık! Senin adaşın, sevgilisi Şirin'e kavuşmak için böyle bir dağı, bir demir külünkle boydan boya deldi. Sen, şimdiden yorulmuş, görünüyorsun!»” (KD 124)

Gökyüzü romanında ise ; **Kamber, Kerem, Ferhat** sadece ismen saz çalma yönleriyle zikredilmektedir.

“Bizim âşıkların eski âdetidir. Sevdiklerine küstüler mi sazlarını koltuklarına alıp gurbete çıkarlar: Kamber, Kerem, Ferhat vesaire gibi.

Demek ki Turgut da saz yerine güllerini, sardunyalarını, banka defterini alıp Antalya yolunu tutuyordu.” (GY 57)

Miskinler Tekkesi romanında kısa bir **Dülger hikayesi** anlatılır. Yaşlı bir dülgerin hayata tutunması ve ruhunu teslim etmesinden bahsedilir.

“Fakat bu, çok sürmedi. Bir dülger hikâyesi vardır. Ölüm döşeğine düşmüş bir ihtiyar dülger bir türlü can veremez, gözleri kapalı: «Kireçleri getirin; tuğlaları dizin, çivileri çakın» diye emirler verirmiş. Nihayet uzun alışkanlıkların ne olduğunu bilen biri kulağına eğilmiş, akşamüstleri yapılarda kalfaların bağırdıkları sesle «Paydooos» diye bağırmış, artık yapılacak işi kalmıyan adamcağız da derhal ruh teslim etmiş. Onun gibi bütün ömrünce konağın yükünü çekmiş olan zavallı büyükannem de son takririni ve son borcunu verdiği günün akşamı yatağına uzandı. «Çocuklar, bana bir şey oluyor; galiba öleceğim» diye âdeta şakacıktan bir telâş gösterdi ve biraz sonra sahiden oluverdi.”(MT 34)

Miskinler Tekkesi romanında en uzun alıntı *Gülistan* hikayelerine benzer bir hikaye olan **Fahr-ı Râzî Hikayesi** için yapılmıştır. Bu uzun hikayede tembelliği için cezalandırılan bir çocuğun çalışarak şehrin en önemli bilgini haline gelmesi anlatılmaktadır.

“Doğru veya uydurma neler bilmezdi o adam; herkesin mizacına göre cin, peri masalları, keramet masalları dedikodu meraklıları için şehrin büyükleri hakkında iğneler ve taşlarla dolu fıkralar; ilim ve fazilet âşıkları için Farisî beyitlerle karışık *Gülistan* hikâyelerine benzer hikâyeler.

Bunların bir tanesini de ben dinlemiştim: Eski zamanda ilim ve fazilet âşığı bir İran Şahı devre çıkar ve aklında yanlış kalmadıysa Rey isminde bir kasaba veya şehre uğrar. Sokaklardaki yalınayak çocuklar bile gözlerini yumup sümüklerini şişirerek ezbere Hâfız'ı okuyorlar, Sadi'yi okuyorlar.

Yalnız, bu çocukların arasında şahın gözüne — Gani Dede'nin tasvirine göre — bir parça bana benzeyen kocaman başlı ve sakallı bir hırpanî ilişir ki elifi görse mertek sanıyor. Büyük şahların ihsanı gibi gazapları da boldur. Herifi adamlarına yakalatıyor, başından kavuğunu çıkartıyor ve alnının tâ ortasına barutla, at nalı gibi bir döğme hakettiriyor: Hâr-î Râzî yani Rey şehrinin veya kasabasının eşeği. Aradan beş yıl mı altı yıl mı, hâsılı, ne pek kısa, ne de pek uzun denemeyecek bir zaman “geçiyor ve ilm ü fazilet âşıklısı şah bir kere daha Rey

şehir veya kasabasına uğruyor. Sakallı, alnının mor damgasiyle gene çoluk çocuk arasındadır. Fakat hayret! O, şimdi fıkihtan simyaya kadar bütün ilimleri yutmuş, edip. şair bir adamdır. Şiir söylüyor, Kur'an tefsir ediyor, şahın yanında süs gibi gezdirdiği âlimleri, iskambil kâğıtları gibi bir solukta yere deviriyor. Nedir bu mucizenin sebebi? Damgayı yedikten sonra bu sakallının yüreğine garip bir ateş düşmüştür; evvelâ ötekinin, berikinin eline eteğine düşerek okuyup yazmayı öğrenmiştir; sonra yıllarca geceyi gündüze katarak çalışmıştır. Hem nasıl bir çalışma... Hâsılı Hâr-i Râzî değil, Rey şehrinin, belki İran'ın en büyük adamı olmuştur. Fakat ilim ve fazilet âşıklısı şah. Şimdi ne yapacak? iğneyle ve barutla kazılmış damgayı silmeye imkân yok. Meğer ki biçareyi bir kere daha yakalatarak koyun kellesi gibi, alnının derilerim yüzdürsün. O halde bu haksızlık nasıl tamir olunacak? Şah, o vakit: «Gelsin gene döğmeciler!» diye buyuruyor; döğmeciler geliyorlar. Sakallının alnındaki yazıya bir «F» harfi ilâve ediyorlar ve Hâr-i Râzî, Fahr-i Râzî oluyor; Rey şehrinin varlığıyla iftihar edeceği adam; meşhur İran şair ve tefsircisi Haz-ret-i Fahr-i Râzî.

Hikâye doğru mu acaba? Olabilir. Çünkü geceleri önümde yüzükoyun yere uzanarak boyundan büyük kitaplar okumaya kalkan, bana Acemce beyitler soran bu yumurcak, yüreğime vurduğu bir başka damga ile bana geceleri Mesnevi okumayı âdet ettirmiş olursa bir büyük şahın nasılsa cahil kalmış cevherli bir adamdan bir Fahr-i Râzî çıkarmış olmasını çok görmemek lâzımdır.” (MT 259)

Gökyüzü romanında ise Sâdi'den **fakirin duasını** anlatan hikaye kısa özet olarak alınmıştır.

“Karlı bir kış gecesi padişah baştanbaşa samur kürklerle donanmış sıcak sarayında sabaha kadar eğleniyor; yarı çıplak bir fakir, pencerenin altıda soğuktan titriyor. Nihayet sabah oluyor. Fakir, başını kaldırıyor, sükûnetle: “Senin gecen de geçti; benim gecem de geçti!” diyor.

Ben hikâyeyi Sadî'nin kastettiği manadan büsbütün başka bir manada alıyorum; kendime bu satırlardan garip bir teselli çıkararak: “Her şey geçecek; bu geceler de geçecek!” diyorum.” (GY 130)

Kızılçık Dallar romanında geçen **Peri hikayesinde**, dağda zor durumda kalan katırcılara yardım için ortaya çıkan bir peri anlatılır.

“Garipler'de gecelediğimiz misafir odasında ak sakallı bir ihtiyar bu katırcılar için bize peri masalı denecek hikâyeler anlatıyor. Katırların yolu dağın yarısına yakın bir yerde insanların yolundan ayrılır, kimbilir nerelerden dönüp dolaşarak iki, üç misli fazla çekermiş. İlk ve sonbahar mevsimlerinde havalara güven olmaz, en beklenmedik zamanlarda dağı birdenbire şiddetli fırtınalar ve kar tipileri bastırırmış. Katırcılar, günlerce kendilerinden başka kimsenin bilmediği mağaralarda barınırlarmış. Arasına katırlarıyla beraber kayboldukları ve bir daha geri dönmedikleri de olurmuş. Karanlık gecelerde uzun ak sakalından başka bir tarafı görünmeyen bir peri, onlara uzaktan ışık tutarmış. Bu peri herhalde katırcıların bağlı bulundukları tarikatın piri olacaktır.

Fakat hikâyeleri anlatan ihtiyar, misafir hükümet adamlarına bunu açıkça söylemekten çekiniyor. Kendisine sâf sualler soran Ferhat'a «Gayrı onları karıştıрма. Periler hep kız olacak değil ya. Sakallıları da olur elbette!» diyor.” (KD 120)

Son Sığınak romanında Fars edebiyatından alınan bir **Papağan hikayesi** anlatılır.

“Hele bu son cümle, bence çok şey ifade ediyordu.

Vaktiyle bize Farisî dersi veren bir hoca, bir bademyağı şişesini kırdığı için efendisinden dayak yiyen ve kel olan bir papağanın hikâyesini anlatırdı., Papağan, kahrından bir daha konuşmamış. Sonra, bir gün dükkâna gelen bir keli görerek birdenbire dile gelmiş ve bir Farisî mısra okumuş:

«Acaba sen de bir bademyağı şişesi mi kırdın?»

Onu hatırladım ve içimden bir sevinç ağlaması geldi ki bu da benim için epeyce bir şey olmak gerekirdi.” (SS 77)

Pembe Kız, *Son Sığınak* romanında anlatılan ve yazarın tüm romanları içinde en uzun alıntı yapılan hikayedir. Pembe Kız ile şehirlinin tanışıp evlenmesini anlatan tiyatro oyunudur.

“Remziye:

— Ben, sudan çıkmış bir (Pembe Kız) olacağım! diyor. Bu kadarı bana kifayet ediyor.

Ben, arkadaşıyla beraber ava çıkmış bir şehirliyim. Azmi ile — sopalarımız, tüfeklerimiz omuzumuzda — dolaşıyoruz. Ormanın bir kenarında oturuyoruz. Derken uzaktan hafif bir ses geliyor. Bu, bir halk havasıdır. Tatlı bir ses, açık havada daha da güzelleşiyor.

Şarkılar, bir bir daha devam ediyor, bu, (Pembe Kız)ın sesidir. Sesin geldiği tarafa doğru ilerliyoruz. Nihayet buluşma...

....

“ Yaşayın çocuklar! diye haykırıyor... Bundan sonra Hakkı, hokkabaz oynuyor. Son bir sahne: Paşa, bu eğlenceden sonra çingenelere para serpmek için elini kesesine daldırıyor. O zaman, Hoca bağıırıyor:

— Çocuklar... Paşa akrabamız oldu... Kızını oğlumıza verdi.

Birden sahne allak bullak oluyor, gelin bayılıyor, Paşa gürlüyor:

—Vay, benim damadımın babası sen misin?... Kızımı çingeneye mi verdim? Oğlana başka bir kız bulup versinler!..

Ve tabii Pembe Kız, tekrar sahneye çıkıyor...

Azmi, oyundan son derecede memnundur. Birdenbire sevinçle sarılıyoruz...” (SS 123)

Yeşil Gece romanında da bir **Hamal rivayetinden** bahsedilir.

Dede hikâyesi geceleri mezarlık civarından geçen yalnız yolcuların karşısında evvela minimini bir cüce sekinde çıkan, sonra büyüye büyüye servilerin boyunu aşan gulyabaniler gibi inanılmaz bir süratle büyüyor, korkunç bir masal haline giriyordu.

Hamal kılıklı bir adam iki genç Kur'a neferine anlatıyordu:
Geçenlerde bir gece sırtımda bir sandıkla medresenin önünden geçiyordum. Çok karanlıktı. Bastığım yeri göremiyordum. Birdenbire ayağım bir taşa çarptı. Yüzüstü yuvarlanıyordum. Sırtımdaki sandığın altında yamyassı olacaktım. Birdenbire beyaz sakallı bir adam, beni kolları arasına aldı. Yalanım varsa güneşe kör bakayım. (YG 88)

3.1.3 Efsane

Fransızcada legende, Almandadaki Sage ve Legende kavramlarının günümüz Türkçesindeki adı olan efsanenin eski Türkçedeki karşılığı menkabedir. Efsanenin anlattıklarının doğru ve olmuş olarak kabul edilmesiyle masaldan ziyade destan ve halk hikayesine yakındır. Konuşma diliyle ve sade bir üslupla kısa bir anlatıdır. Farklı bir tanımla; destanın sanatsal kısmını içermeyen bilgilendirme amacıyla anlatılan olağanüstü kahramanları olan türdür. (Boratav 1996: 106)

Halk edebiyatı türlerinden efsaneler Reşat Nuri romanlarına Hurafe ve Efsaneler olarak girmiştir. Yazar gerçekdışı efsaneler ile hurafeleri birlikte anarak tavrını ortaya koymuştur. *Akşam Güneşi* romanında açıkça bunlara karşı olduğunu belirtmiştir.

“Hurafe ve efsanenin bu adada büyük bir mevkii var...” (AG 25)

Dudaktan Kalbe romanında daha önce masal olarak isimlendirdiği **Bin bir Gece Masallarına** tekrar atıf yaparak *Binbir Gece Sarayı Hazinesi* olarak yer verir.

“Fransızca :

— Azizim, burası bir peri âlemi, bir bin bir gece sarayı hazinesi, dedi.

Yemek masasının üstü baştan başa kristal üzüm tabaklarıyla donanmıştı. Allı, morlu, sarılı, yeşilli salkımlar asma lambanın donuk ışığı içinde renkli mücevherler gibi parlıyordu.” (DK 7)

Dudaktan Kalbe romanında halk arasında geçen; **Cin, cadı ve keramet** gibi hurafelerden de bahsedilir.

“Gevezeliğiyle meşhur bir ihtiyar alay müftüsü, yemek ağırlığından kıpırdanmağa mecali kalmamış, misafirlere bitip tükenmez, cin, cadı, keramet hikâyetleri dinletiyordu.” (DK 112)

Damga romanında **Zalim Papaz efsanesinden** bahsedilir. Halkı Hristiyan din alimlerinden uzaklaştırmak ve korkutmak için anlatılması muhtemeldir.

“Ahmet Masum bir an komisyonu bırakarak softalardan şikâyetle başladı. Ona göre «Çinili medrese» bir nevi engizisyon mahkemesi idi. Burada yapılan şenaatleri, cinayetleri bir Allah, bir de Ahmet Masum bilirdi. Müderris efendi İgnas de Loyola’nın tâ kendisi idi.

Muallimin sözlerinden anladığına göre bu İgnas de Loyola ateşte kızdırdığı bir takım kerpetenler, çekiçler vesaire ile ötekinin berikinin dillerini koparan, kemiklerini kıran bir zalim papazdı. Zavallı müderris ise biraz aksiliğine rağmen... Ancak Halil Hilmi Efendi kırkı geçmiş birçok memurlar gibi kendisine de mürteci denmesinden çekindiği için genç muallimin müderris hakkındaki sözlerini her zaman ifadesiz bir çehre ile dinlerdi.” (DM 59)

Bir Kadın Düşmanı romanında **Aylar ve Mehtap** hakkında bir inanış hikaye edilmiştir. Yazarın romanlarındaki en orijinal hikayeler arasındadır.

Dağlarda gezenler bu ayların bazı mehtaplı gecelerde iki ayak üzerine kalkarak gökyüzüne baktıklarını dans eder gibi bir vaziyette ağır ağır dolaştıklarını görmüşler...

... Bazı kişiler bundan “ aylar mehtaba aşıktır “manası çıkarırlar...

Zaten akla başka ne gelir? Hayvanların da tabiat güzelliklerinin bazılarında hoşlandıkları muhakkak gibidir.

-Belki efendim. Mamafih kulunuz ayları bu iltifata layık göremem. Çünkü onları ayağa kalkarak şairler gibi kollarını gökyüzüne uzatarak hasretle seyrettikleri şey kamer hanım hemşiremiz değil, ağaçların üstünde ahlat dediğimiz bir nevi yabani armutlardır. (BKD 71)

3.1.4 Kısasü'l Enbiya

Dini inanışın büyük bir kısmında öğrenmeyi daha kolay hale getirmek haklın muhayyilesinde somut kahramanlardan örnekler vererek güzel ahlak ve dinin hayata bakışını göstermek için Peygamber Kıssaları ve Evliya menkıbelerinden faydalanılmıştır.

“Kur’ân-ı Kerîm’de -üçü ihtilâflı olmak üzere- yirmi sekiz peygamberin adı geçmekte, isimleri ve kıssaları bildirilmeyen daha birçok peygamberin bulunduğu da belirtilmektedir.” (Şahin 2002: 405) Böyle zengin bir kaynak halk edebiyatı için önemlidir ve Reşat Nuri’de romanlarında kıssalara atıflar yapmıştır.

Büyük felaketlere uğrandığında Allah’ın Nuh Peygamber’e inayet edip kendine inananları topladığı bir gemi yapması gibi kalpten inanan Müslümanlara sahip

çıkarak onlara yardım göndereceğine inanılırdı. Büyük felaketlerde hatırlanan peygamber; **Nuh Peygamber**dir.

“Şimdi bilmem ne haldedir? Fakat o tarihte bu Tamaşalık, dağın dibinde deve sırtı gibi biçmişiz yokuşlar ve inişlerden meydana gelmiş bir oyuktu. Tufandan evvel yaşamış ve Nuh Peygamber'in gemisine sığacak halde olmadıkları için nesilleri kurumuş fil-i Mamudiler malum! Dağdan baktığımız zaman sanırdınız ki her biri beş altı fil cesametinde olan bu hayvanlardan bir sürü, günün birinde bu çukurda dolaşarak oraya, buraya terslemiş ve bu Tamaşalık mahallesi onları öbek öbek kuruyup katılaşmasından hâsıl olmuştur. Fakat içine indiğiniz vakit manzara başkadır. Çoğu en âdi bir hendeseden mahrum köstebek kümbetleri arasında taştan, tenekeden, hattâ tahtadan yapılmış kulübeler de vardır.” (MT 86)

Kızılıcak Dallar romanında ise **Hız Süleyman**'dan bahsedilir. Hz. Süleyman; hayvanların ve cinlerin dilinden anlayan hikmet sahibi bir peygamberdir. Belkıs'ın tahtını cinleri aracılığıyla Kudüs'e getirmiştir. Bugünkü Kudüs kentinin kurucusudur.

“Birkaç günden beri ayakta hafif bir grip geçirmekte olan Tahir Ağa, artık isyan bayrağını açmış, hastalıktan kısılmış sesiyle: «Amanın derim... amanın derim... hele utanmadan söylediğine bakın. Ben Hazret-i Süleyman aleyhisselâm gibi kurda, kuşa emir mi ederim ki, arılara bu yumurcuklara dokunmayın diye tembih edeyim!» diyerek bağırarak, havuzun başında sırtüstü yatıp bayılmıştı.” (KD 55)

Bunların dışında halk arasında sık sık bazı durumlarda bu durumla özdeşleşmiş peygamberler zikredilir. Reşat Nuri de romanlarında bu Peygamberleri zikreder. *Kavak Yelleri* romanında önce tüm bu peygamberler vasıflarıyla sayılır.

“Anlattıklarım tarih de olsa bu dünya ile artık alâkası kalmamış bir nevi manevra tarihi oldukları için durumun ciddiyetine aykırı düşmüyolar ve Hacı'dan ziyade beni oyalıyorlardı. Fakat arasına Eyüp Peygamber'i fakirlik zamanında koruyamayan Yusuf'u kuyuya; Yunus'u denize atan hemşehrilerine öfkelenip küretmekle beraber Hacı Bey de kendinden geçmişti. Öyle ki Danyal Peygamber, yani hekimler piri olan Lokman Hekim hikayelerinin civcivli yerinde çiftliğe varışımıza adeta üzüldü” (KY 20-21)

Eyüp Peygamberin fakirlik karşısında sabrı, Eyüp Peygambere gösterilen vefasızlık, **Yusuf Peygambere** hemşerilerinin tavrı anlatılmıştır. Romanın ilerleyen kısımlarında **Davut Peygamber** ve **Lokman Hekim**'den tekrar bahsedilir.

Kimin hesabına konuştuğunu bir türlü kestiremediğim bizim zavallı Müftü, bunların en ileri gidenlerinden biri idi. Her şeyi hepimizden fazla bilen peygamberlerin körpe kızları ötekilere tercih ettiklerine dair Enbiya Tarihinden misaller getiriyor, dokuz yaşındaki Ayşe misalini fazla karıştırmayı ihtiyatlı bulmadığı için ikide birde Davut Peygamber hikayesini tekrar ediyordu: bu peygamber vücuduna, seksenine doğru min tarafilla bir titreme yapışmış, cumhur-i etıbbâ bunu tedaviden âciz kalmış, nihayet (eski tarihin dört bin senesindeki bütün ehemmiyetli tıp vakalarının hepsinde nasıl hazır bulunduğunu bir türlü akıl edemediğim) Lokman Hekim gelmiş ve ihtiyar bulunmadığı hükmüne varmış.

...

Doktor bey...Hani Davut Peygamber'in vücuduna yakı gibi yapışan ne kadar maraz varsa çekip emen körpe kız vücudundaki vitamini Lokman Hekim daha o zaman keşfetmiş olmasın?" (KY 51-52)

Hız. Yusuf kıssası Reşat Nuri romanlarında sık sık geçer. Yazarın en romanesk bulunduğu bu hikayeyi sıklıkla kullanması romanlarına gelenekçi bir hava katması ve halkın bilinç altındaki bu kıssadan yola çıkarak dönem aşklarına geçir yapmak istemesi olabilir. *Akşam Güneşi* romanında halk arasında söz söyleme kabiliyeti olanların çevrelerine bu kıssaları anlattıklarından bahsedilir.

"Ben, bu sözü işitmemiş gibi görünerek devam ettim:

— Ben, terasta Kısas-ı Enbiya parçaları, keramet hikâyeleri anlatarak yaşlı misafirlerimi eğlendirmeğe gayret ediyorum Jülide... Sen de genç arkadaşların için bir eğlence icat etmelisin..." (AG 432)

Ateş Gecesi romanında Yusuf Peygamber güzelliğiyle, **Süleyman Peygamber** varlıklı olmasıyla benzetme amacıyla kullanılır.

"Bunların arasında Yusuf peygamber gibi güzel, Süleyman peygamber gibi varlıklı ve olanlar varmış. Fakat Matmazel Varvar bunların hiçbirine yüz vermemiş. zengine, fakire, ihtiyara, gence, güzele, çirkine bakar mı?" (AT 30)

Eski Hastalık romanın *Yusuf ile Züleyha* romanın başkahramanlarının isimleri olarak seçilmiştir. Reşat Nuri'nin başvurduğu bu yöntemle yaşanan aşk ilişkisindeki karmaşık durumlara gelecek tepki azaltılmıştır. Züleyha romanın başında eşinden uzakta eğlence hayatına dalmıştır.

"Yusuf ve Züleyha masalı hayalleri tahrik etmişti. Memleket bu izdivacı, hemen hemen mukadder bir aşk izdivacı, bir idil gibi görüyor, hattâ yine masalın telkinine uyarak ilk teşebbüsün Züleyhadan geldiğine inanmağa meylediyordu." (EH 244)

Romanda **Yusuf ile Züleyha** kıssasına yapılan atıflarda durumlarda da benzerlikler kurulmuştur.

“Bu esnada tuhaf bir kaza da olmuş, Züleyha’nın bileziğinden fırlamış bir tel, Yusuf’un ipek gömleğine takılarak hafifçe yırtınıştı.

—Şimdi, hikâyedeki Yusuf, Züleyha’dan farkımız kalmadı... Size tecavüz ettim; gömleğinizi yırttım. Evde kim bilir beni ne kadar ayıplıyacıklar...”

(EH 256)

“Züleyha, yine Embiya tarihindeki Yusuf kıssasını hatırladı: Kardeşleri tarafından aldatılarak kuyuda bırakılan Yusuf’un, babasına götürülen gömleği, Mısırda esirken Züleyha tarafından yırtılan gömlek... Onların bir yerde yolu kaybettiklerini zanneden şoför, kesik kesik korna çalmağa başlamıştı.” (EH 347)

—Acaba bir dedikodu mu yaptılar, baba?...

Ali Osman Bey, kızının sualini işitmemiş gibi, daha ziyade gülerek devam etti:

—Hele birinin adı Yusuf, birininki Züleyha olursa... Bu sefer, Züleyha da güldü:

—Benim Züleyha gibi, Yusuf’u kovaladığımı zannetmesinler sakın baba?”

(EH 258)

H. Yusuf kıssası *Miskinler Tekkesi* romanında Hz Eyüp peygamber kıssası ile birlikte geçer.

“Biraz oğlanı önüme oturtarak her şeyi acık acık anlatmayı kurdum. Okuduğu kitaplardan misal getirerek. Yakup oğullarının vaktiyle kuyuya attıkları kardeşleri Yusuf’tan ekmek dilenmeye gittiklerini, bir zaman peygamberlerin en zengini olan Eyüp Peygamberin bir sıkıntı zamanında yabancıya el açtığını anlatacaktım. Fakat kendini bir kere efendilik sevdasına kaptırmış insana bunlar ne yapar?

Vücudum yatakta bir yandan bir yana dönmekten ağrımaya başlayıp kafam karışınca bu defa bir vehim bastırdı.” (MT 140)

3.1.5 Evliya Menkıbeleri

Kızılıcak Dallar romanında ise **Ashab-ı Keyf** menkıbesinden bahsedilir.

O, yine mağarasından yeni çıkmış, Eshab-ı Kehiften biri tavrını takınmağa, sorulanları anlamıyor görünmeğe karar vermiştir.:

— Çocuklar mı? Ne çocukları? — Ben, burada hava tebdiline mi geldim.(KD 149)

Nasrettin Hoca gibi halk edebiyatının önemli bir karakteri bile sadece *Son Sığınak* romanında geçmektedir.

“Mevsim başında İstanbul’da olacağız. Hoca, o kadar eğleniyor ki: «Nasrettin Hoca, kayığı karaya oturttuğu zaman deniz bitti, demiş. Şimdi bizim için deniz, hakikaten bitti... Ne kadar da küçükmüş!»

Sonra içini çekerek ve yırık gözünü, bir ummana bakar gibi büzerek:

— Yahu, bir gün elbette bu karalar da bitecek...” (SS 107)

3.1.6 Esâtir

Diğer ismi mitoloji olan esatir, tarih öncesine ait efsaneleri anlatırken toplumun duygularını taşıması açısından değerlidir. Anonim anlatı türlerinin temelini teşkil eden esatir genişletilerek destanlar, halk hikayeleri oluşturulur.

Halk arasında anlatılan peri masalları ve esatirler Reşat Nuri romanlarında pek rastlanmaz. Sadece *Çalığışu* romanında **Buseden Doğmuş Peri** esatiri geçer.

“Sen, yaradılış itibariyle bile herkesten başkasın. Esâtîr, buseden doğmuş buse ile gıdalanmış, büyümüş birtakım perilerden bahseder. Bunları yalnız bir hayal zannetmemeli. Onların dünyada numuneleri vardır. Feridecik, sen onlardan birisin. Sen, sevmek, sevilme için yaratılmış bir mahluksun. Ah, deli kız, çok yanlış hareket etmişsin, ne olursa olsun, bu sersem oğlanın yakasını bırakmamalıydın. Mutlaka mesut olacaktın.” (ÇA 349)

3.1.7 Kıraat Meclislerinde Okunan Kitaplar

Arapça okumak fiili olan ikra kelimesinden türeyen kıraat kelimesi, gelenek içerisinde önemli kitapların meclislerde yüksek sesle okunması şekline dönüşen okuma meclisleri için kullanılmıştır. Bu meclislerde Mevlana’nın Mesnevi’si Yazıcıoğlu’nun Muhammediye’si gibi temel kitaplar dışında Siyer-i Nebi, Kıssa-Enbiya’lar da okunmuştur.

Reşat Nuri romanlarında bu eserlerden ikisine yer vermiştir.

Mesnevi

Halk arasında okunması en makbul ve takdir edilen eserlerden olan *Mesnevi Akşam Güneşi*’nde *Amcanın* geleneğe bağlı göstermek için ismen zikredilmiştir.

“Amcam, masanın önünde Mesnevi okuyordu. Hayretten gözlüğünü yere düşürdü, kitabını kapadı, bir şey söylemeden yüzüme bakmağa başladı.”(AG 62)

Miskinler Tekkesi romanında da *Mesnevi*’den huzur veren bir eser olarak bahsedilir.

“Bir akşam, eve hasta ve çok yorgun dönmüştüm. Üstelik bir lodos fırtınası da esiyordu. Dizlerimin üstüne açılmış Mesnevi ile o uyanık mı, yoksa uykuda mı olduğumu kestiremediğim hallerden birine düşmüştüm. Belki de durmadan zıngırdayan camların sesinden kendimi kaybetmelerimle uyanmalarım bir oluyordu.” (MT 262)

Muhammediye

Ateş Gecesi romanında da *Yazıcıoğlu*'nın **Muhammediye**'sinden bahsedilir. 1449 yılında Gelibolu'da tamamlanan eser üç bölümden oluşur. Birinci kısmında; yaradılış, ikinci kısmında; siyer ve mevlit, üçüncü kısmında; kıyamet alametleri anlatılır. (Uzun 2005: 586)

“Evimizde kitap okuyan olmadığı ve zaten bir Muhammediye ile Fuzuli divanından başka kitap bulunmadığı için bende okuma hevesi uyanmamıştı. Kaymakamın Rafaelini ne zaman açsam ya sokakta kızlardan birinin sesini işitir, ya bir işimi hatırlar ve okuduğum sayfanın kenarını kırarak kitabı bir tarafa atardım”(AT 93)

3.2 Manzum Türler

Sözlü gelenekle başlayan Türk edebiyatında metinlerin kalıcılığını sağlamak için manzum türlere ağırlık verilmiştir. Şiirin kafiye ve ritminin yarattığı kalıcılık nesir karşısında yaygınlaşmasını sağlamıştır. Roman türünün teşkilinde daha çok mensur türlerden faydalanan Reşat Nuri eserlerinde manzum türlere pek yer verilmemiştir. Eserlerde rastlanan türler *mani*, *türkü*, *ninnidir*. Bunun dışında halk şiirine çok az yer verilirken divan şairlerine atıflar yapılmıştır.

3.2.1 Mani

“Halk şiirinin en küçük nazım biçimi olup, ilk iki dizesinin uyağı doldurmak ya da temel düşünceye giriş yapmak için söylendiği, temel duygu ve düşüncenin son dizede ortaya çıktığı, hemen her konuda söylenmiş, genellikle yedi heceli, birinci, ikinci ve dördüncü mısraların kafiyeli, üçüncü dizenin serbest olduğu (a a x a) müstakil dörtlüklü şiirlere mani denir.” (Güleç 2017:78)

Reşat Nuri romanlarında sadece *Akşam Güneşi* romanında Aşık İsmail söylediği *yer beni* ayaklı mani dışında örneği yoktur.

“Kapının önüne gelmiştik. Gördüğümüz kalabalık Âşık İsmail isminde bir meczubun etrafına toplanmış bir çoluk çocuk alayı idi. Âşık İsmail, üç beş sene evvel bir balıkçı kayığıyla Bayındır'dan gelmiş. Adayı vatan edinmişti. Kışın kasabadaki evliyadan birinin türbesinde yatar, yaz aylarını köyleri, çiftlikleri birer birer dolaşmak-la geçirirdi. Köylüler hep meczup gibi onun da uğur getirdiğine inandıkları için, onu aç bırakmazlardı. Âşık İsmail'in bir sanatı vardı: Çok mani bilirdi. Kim bilir belki bunlardan bir kısmını da kendi uydururdu. Köy kadınları onu karşılarına oturtarak niyet tutarlar, söylediği manileri en doğru bir fal addederlerdi. Meşhur bir vakası da vardı, iki sene evvel bir Hıdrellez gecesi

bir rakı âleminde zengin bir çiftçiye ertesi sabaha yetişemeyeceğine dair bir mani söylemişti. O vakit herkes gülmüştü. Fakat meclis sonunda bir kavga çıkmış, çiftçi, bir serseri tarafından yedi yerinden bıçaklanarak öldürülmüştü. işçi kızlar bu akşam yine Âşık İsmail'e mani söyletiyorlardı. Onun kısık, fakat tatlı sesiyle okuduğu beyitleri heyecanlı bağrıışlarla karşılıyorlar, meczup; şuh çapkın beyitler söyledikçe birbirini iterek gülüşüyorlardı. İşçi kızlar bizi zorla aralarına aldılar. Jülide ile benim için de niyet tutmak istiyorlardı.

Âşık İsmail'in benim için söylediği aklımda kalmadı. Fakat Jülide için şu beyitleri okudu :

Yer beni, yer beni
Yüreğime kurt düştü
Gece, gündüz yer beni
Ben bu dertten ölürsem
Kabul etmez yer beni” (AG 567-578-579)

3.2.2 Ninni, Türkü

Halk şiirinin her çeşidi için ortak ad olarak da kullanılabilen türkü kelime anlamı olarak Türk'e has demektir. Anonim olarak ortaya çıkan türkü, hece vezniyle, sadece bir dille, nesilden nesile aktarılarak sözlü olarak varlığını sürdürmüştür. (Boratav 1992:150) Genellikle bir olay ve olayın yarattığı duygu üzerine söylenen türkülerin ilk söylenişine türkü yakmak denir. Türkü hem bir nazım biçimi adı hem de musiki ile birlikte kullanılır. (Güleç 2017:86)

Reşat Nuri romanlarında türküyü tek başına kullanmamış, ninni ile birleştirmeyi tercih etmiştir. Ninni türü özellikleri de temel olarak türkü ile örtüşür. Küçük çocukları uyutmak ve ağladıklarında sakinleştirmek için söylenen anonim halk edebiyatı türü olan ninni; nennen yapmak, nen yapmak fiillerinden türemiştir. Anne kucağında veya beşikteki çocuğa genellikle bir dörtlüğü tizden pese doğru ezgili bir şekilde söylenmesiyle oluşan ninni, çocuk eğitiminde önemlidir. (Güleç 2017:95)

Halk edebiyatı ürünlerinden romanlara girebilen sayılı türden biri Ninni'dir. Reşat Nuri özellikle eğitim ve çocukluk konularını romanlarına alırken çocukların ninnilerle büyütülmesine de değinmiştir.

Dudaktan Kalbe romanında çocukken dadının söylediği türkünün ve ninnilerden bahsedilir. Burada ninninin bir peygamber duası gibi ruha iyi geldiğini söylenir.

“Küçükken ara sıra böyle hastalanırdım. Bir Çerkez dadımız vardı. Güzel sesiyle bana ninniler, türküler söylerdi... Onun sesi acılarımı, ağrılarımı hafifletiyor gibi gelirdi.” (DK 71)

“Nimet Hanım karanlığın içinde daha solgun, beyaz görünen yüzünü çıplak kollarına dayamış, bu güzel keman sesini dinliyordu. Ninni, bir peygamberin duası gibi tesir ediyor, Nimet ablasının acılan, ağrıları yavaş yavaş sükûn buluyordu.” (DK 72)

Kenan’ın kemanla çaldığı ninninin ruhu teskin ediciliğinden bahsedilmiştir.

“ O gece o ninniye çalmasını rica et!..

Benim tarafımdan sen dinlersin, demişti.

Lâmia, bu arzuyu Kenan'a söylerken sevincinden titriyor, Nimet Hanım için çalınacak kemani dinlemek vazifesi ona âdeta gurur veriyordu.” (DK 79)

Kızılık Dalları romanında ninni bilmeyen *Gülsüm*, çocuğu uyutmak için ahenkli sözler söylemektedir.

“Gülsüm, onu sallayarak susturamazsa, dizlerinin üstüne, kucağına alıyor, odada uyuyan varsa uyandırmamak için yavaş sesle ninni, bazen bitip tükenmez sözler söylüyordu.” (KD 221)

3.2.3 Halk Şiiri

Reşat Nuri romanlarında şiir metinlerine pek yerilmemiştir. Ayrıca Halk edebiyatı türlerinden masala odaklanarak olay anlatımlarında şiir örnekleri vermekten kaçınmıştır. Çok bilinen bazı Divan edebiyatı beyitlerinden birer dizeyle bahsedilmiş ve divan şairlerine ismen atıflar yapılmıştır. Divan şiirinin halk tarafından içselleştirilen örnekleri, halk edebiyatı ürününe dönüşenlere atıf yapılmıştır denebilir. Halk edebiyatı ile ilgili kişilerden Âşıklar ve Saz şairleri romana sadece birer kez girmeyi başarmıştır. Romanların yazıldığı dönemde Anadolu’da pek çok saz şairi olduğu bilinmektedir. Yazar Halk şiiri yerine *Dudaktan Kalbe* romanında olduğu gibi daha modern sazları ve klasik müziği eserlerine almayı tercih etmiştir.

Kızılık Dalları romanında bahsedilen *Ferhat*’ın saz çalabildiği görülür.

O her yerde bir, yahut birkaç kıza aşık olur. Kızlar, yahut aileleri sepetlerler onu... Sazını eline aldığı gibi düşer yollara... (KD 40)

Kavak Yelleri romanında ise âşıklık geleneğinde saz şairlerinin köy köy dolaşmasından bahsedilir. Âşıkların biraz da mübalağa yaptıkları anlatılır.

“... yine benim saz şairine dönersek biçare adam, kafasındaki uru çıkarmak için para almadımı düşünerek – ki zavallının parası değil, bir gece kahvelerde saz

çakmayacak olsa yiyecek kuru ekmeği yoktu- kendini bana minnettar sanırdı. Kasaba kasaba, köy köy gezip dolaştığı yerlerde başına yapışmış köstebeği nasıl bir vuruşta tepelediğimi çalgısıyla çalıp söylerken ve şairlik icabı, buna körlerin gözünü açıp, kötürülere horon oynattığım yolunda mübalağalı ilaveler yaparken bana en kıymetli bir reklam yaptığını ve şöhretimi nerelere kadar yaydığını bilmezdim.” (KY 24)

İsmiyle zikredilen tek saz şairi *Seyit Ali Pehlivan*’dır. Bu saz şairi hakkında bilgiye ulaşılammıştır.

“Seyit Ali Pehlivan. Bu, bir saz şairidir.

(Kuvay-ı Milliye) hareketlerine katılmış, (Gazi) ye saz çalmıştır. Sonra, Ankara’ya gelerek büyüklerle tanışmış, gecelerin sesi ve eğlencesi olmuştur. Cephe gerilerinin bir uğuru gibi Anadolu’yu dolaşmıştır.

Biraz yaşlanmış olmasına rağmen iyi bir pehlivandır da. Ayrıca serbest bir konuşması vardır. Tekerlemeler yapar, halk şiirleri söyler. Sazı, hakikaten kuvvetlidir. Nihayet, folklor müziği ortaya çıkıp ilerleyince Halkevleri ondan bir hayli istifade etmiştir. Şimdi Anadolu’da şöhret yapmış (Hanr dan Celâl» adlı bir oyuncunun refakatinde Ankara Halkevinin tavassutuyla vilâyetleri dolaşıp konserler vermektedir.” (SS 163)

Yazar romanlarında halk şairlerinden çok divan şairlerine yer vermeyi tercih etmiştir. Romanlarındaki kahramanlar nispeten üst seviyedeki kişiler olduğu için bu kahramanlar Divan şiirine meraklıdır. *Miskinler Tekkesi* romanında *Paşa, Fuzulî*’den *Su Kasidesi* beyti okur.

“Paşa, şiir meraklısı geçinirdi. Her su içişte işini çekerek:

— Nedir efendim, Fuzulî’nin o su kasidesi, der ve okurdu:

«Dökme ey göz, eşkten gönlümdeki odlara su

Kim bu denlü tutuşan odlara kılmaz çare su»

Paşa, bundan sonra güçlkle bir iki mısra daha okur, fakat arkasını getiremezdi.”

(MT 42)

Çalığışu romanında *Leyla Hanım*’ın; “Derunumda Neler Var” şiirinden bir dörtlük alıntı yapılmıştır.

“Pür ateşim açtırma benim ağzımı zinhar,

Zalim, beni söyletme, derunumda neler var;

Bilmez miyim ettiklerini, eyleme inkâr,

Zalim, beni söyletme, derunumda neler var!” (ÇA 267)

Akşam Güneşi romanında yine Divan edebiyatının büyük ustaları *Nabi* ve *Nedim* ismen zikredilir.

“Bu okuyup yazmayan kaba saba adam, bazen Saray tarihinin hususiyetlerinden bahseder, Nabi’den, Nedim’den beyitler okurdu.” (AG 12)

Akşam Güneşi romanında kaymakamın *Hayyam* ve *Hafız*'dan rubailer okuduğu söylenir.

“Kaymakam, edebiyatı çok seven, kalendermeşrep, tatlı bir adamdı. Böbreklerinden rahatsız olduğu için, dört beş senedir içki içmiyordu. Bu gece düğün şerefine ilk defa perhizi bozmuştu. İki adımda bir duruyor, kâh ağaçların arasından görünen denize, kâh yıldızlara bakarak Hayyam'dan, Hâfız'dan rubailer, gazeller okuyordu.” (AG 581)

Dudaktan Kalbe romanında *Hüseyin Kenan*; *Hafız* ve *Fuzulî*'den beytiler okur.

“Geceleri kimsesiz kulemde sessiz dolaşır, تنها kırlarda dolaştığım vakit yanımda yürür, ney çaldığım, Hâfız'ı veya Fuzuli'yi okuduğum zaman karşımda boynunu büker, rengini bilmediğim gözleriyle ağlardı. Evime yabancı bir kadının gelmesi bu hayalî yâri darıltmıştı.” (DK 277)

Son Sığınak romanında *Nefî*'den bahsedilir. Nefî'nin memleketi *Hasankale*'de şiirlerinden alıntılarla yapılan sohbetle uzunca yer verilmiştir.

“Hasankale... Nefî'nin memleketi... Bir ilkokul hocası ona bir mezar yapmak için çalışıldığını söylüyor. Kaymakam, kumpanyanın da iştirak etmesini rica ederek bir müsamere yapılmasını istiyor.

— Hay hay, memnuniyetle! diyoruz.

Müsamere gecesi Hoca, Nef-i'den ezbere bir şey bilmediği için yalnız «Arabın teri”

“Hikâyesini anlatıyor; bir de şarkı söylüyor. Remziye, Tevfik Fikret'in «Nefî» manzumesini daha ilk mısradan itibaren ihtiramlı bir ahenk alan sesiyle okuyor: Bir yağız çehre, çatılmış iki hançer kaşlar, Yine hançer gibi keskin iki yimpaiy nazar~.

Yâd-ı ulvisi hayalimde bu sımayı taşır, Bence Nef i'ye bu (sîmay-i mehabet yaraşır...

Bu ses, âdeta yıldızların arasından gitgide büyüyerek geliyormuş gibi o kadar düzgün, o kadar pürüzsüz ki... Bu, benim için yeni bir (revelâsiyon) oluyor.

înşat; daima sinirime dokunmuştur. Fakat kimseden işitmediğim bir ağır akışla kelimeler, bu dağ gecesinin yıldızları gibi net akıyor:

«Sana bir başka zemin, başka zaman lâzımdı!» (SS 224)

Yazarın Nefî üzerinden Divan şiirini övdüğü görülür. *Gökyüzü* romanında ise *Namık Kemal* beyitlerine yer verilmiştir.

“Kemend– i cangüdaı ejderi kahrolsa cellâdın...”

“Top olsa atılsa bağrıma arz...”

“Diye Kemal'den beyitler okuyordum. Okuyordum amma o gece de sabaha kadar uyuyamadım.

Gözümü yumup biraz geçer gibi oldum mu kendimi Hasan paşa karakolunda görüyor, yatağın içinde boyumca fırlıyordum.” (GY 18)

Miskinler Tekkesi romanında ise bir **nameden** bahsedilir.

“Dadılar, içerden zorlama hareketlerine devam ediyorlardı. Çiçekli ve kuşlu bir mavi kâğıda benim kalemim ile uzun bir name yazıldı ve kimseye gösterilmeyeceğine dair büyük yeminlerle Mesrure'ye teslim edildi. Eğri büğrü bir yazı ile gelen cevapta sevgilim: «Ben de sizi seviyorum. Allah kısmet ederse mesud oluruz inşallah» diyordu.” (MT 49)

3.3 Manzum-Mensur Karışık Türler

Halk kültürünü, yaşayışı ve pratik zekasının ürünü olan *tekerleme*, *atasözü* ve *deyimler* dil varlığını zenginleştiren unsurlar olarak Reşat Nuri eserlerinde yer almaktadır. Romanlarda geçen tüm atasözü ve deyimleri incelenmesi yerine az bilinenler belirlenerek anlamları metinlerle birlikte verilmiştir.

3.3.1 Tekerlemeler

Masal, hikaye, bilmece, ninni, halk hikayesi, halk tiyatrosu gibi türler içinde olduğu gibi çocuk oyunlarında da ortaya çıkabilen tekerlemeler anonim halk edebiyatında en zor tanımlanan türlerden biridir. (Güleç 2017:116)

Reşat Nuri romanlarından sadece *Damga*'da iki tekerleme geçer. Bunlar halk arasında ezberlenmiş ve ters durumlar yaşandığında söylenen bir nevi dua ya da hafif beddualar sayılabilir.

“Fakat azledileceği ve yıllarca süründürüleceği artık kör kör, parmağım gözünde idi.

Biçare adamın pir aşkına başkalarının narına yandığı zamanlar için bir tekerlemesi vardı:

«Evriliküm, çevriliküm, gafarip Halil Hilmi'nin başına devriliküm» derdi. Şimdi de doktor Arif Bey'e aynı şeyi tekrar ediyor, onun tesellilerine kulak asmıyordu.” (DM 147)

“Teresler günlerce yediler, içtiler, keyif çattılar. Şimdi de «bizi buraya neye çağırırlar» diye bağırlıyorlar.«Birbirine girdiler dolaplarla âblar «Âblar galip gelince döndüler dolaplar»

Evet, âblarla dolaplar bu kadar birfibirine girince elbet bir kırılıp dökülme olacak ve kabak tabiatile Halil Hilminin sahipsiz kafasına pathyacak.” (DM 94)

3.3.2 Atasözleri

Toplumun önemli sözel varlıkları olan atasözleri kültürel zenginliğin bir göstergesidir. Reşat Nuri romanlarında atasözlerine yer vererek dil ve anlatımını güçlendirmiştir. Darbimeseller *Çalılıkuşu* romanında peş peşe kullanılmıştır.

“-Bacak kadar boyu var, türlü türlü huyu var
-Dilenciye hıyar verdilerse beğenmemiştir, eğridir diye sokağa atmış
-Eşek hoşaftan ne anlar?
-İhtarlarımı semî itibar kulağına sok. Yoksa, takdirât ile uslanmayanın hakkı kötektir.
-Sen seni bil sen seni. Sen seni bilmez isen. Patlatırlar enseni.”
“Hacı Kalfa, onu adeta darbimeseller ve beyitlerle azarlıyordu:
-Hele şu miskine bak. Bacak kadar boyu var, türlü türlü huyu var. Dilenciye hıyar verdilerse beğenmemiştir, eğridir diye sokağa atmış. Eşek hoşaftan ne anlar? İhtarlarımı semî itibar kulağına sok. Yoksa, takdirât ile uslanmayanın hakkı kötektir. Sen kim oluyorsun ki Allah’ın verdiği ekmek ve nimeti beğenmiyorsun?!.. Sen seni bil sen seni. Sen seni bilmez isen. Patlatırlar enseni.”
(ÇA 157)

Romanlarda geçen çok sayıda atasözü metin içinde anlamları kolayca anlaşılabilir şekilde kullanılmıştır. Bunlardan atasözü az bilinenler şunlardır:

Ademe kendi ayağı ile devlet gelmez (ademe devlet kendi ayağıyla gelmez): Hiçbir insan gerekli gayreti ve çabayı sarf etmeden mal, servet ve makam sahibi olamaz. (Albayrak 2009: 103/422):

“Yalnız eski şairin de dediği gibi:
«Âdeme kendi ayağı ile devlet gelmez!»
Küçükken yalvarma ve izzet-i nefislerini okşama yoliyle başka çocukları ağaca çıkararak kendime kiraz toplatabiliyordum.” (MT 19)

Allah ne verir de kul götürmez.: İnsanların başına gelen gelen her şey Allahtan olduğundan, insan bunları metanetle karşılamalı. Bilhassa insan başına gelen kötü şeylerden dolayı ümitsizliğe düşmemeli ve isyan etmemeli; aklına ve gücüne güvenerek başına gelenlerden kurtulmaya çalışmalıdır. (Albayrak 2009: 144/1293):

“— Ne söylüyorsunuz?
— Evet.
— Nasıl dayandınız?
— Allah ne verir de kul götürmez. :” (DM 102)

Aydın on beşi karanlıksa(olsa), on beşi aydınlıktır(aydınlık olur): Kötülük yapanların kötülükleri, sıkıntı içinde yaşayan insanların sıkıntıları uzun süre devam etmez. Her şeyin mutlaka bir sonu vardır. (Albayrak 2009: 206/2618)

“Gülmisal Kalfa, daima: “Ayın on beşi karanlıksa, on beşi aydınlıktır” derdi. Sonradan, büyük bir şair olduğunu öğrendiğim o insan bana bakarken, benim için, bu aydınlığın başlamak üzere olduğunu hissediyordum.” (ÇA 139)

Bir zehri insan bir kerede yutmalı, ya ölür ya kurtulur: Sonuçlanmayan işler insanı yorup üzebilir, gerçekleşecek olan bir kere gerçekleşmesi iyi kötü sonuçlanması sürüncemede kalmasından iyidir.

“Ümîdlerini yavaş yavaş, birer birer kırabilirdim. Fakat böyle yapmadım. Niçin biliyor musun? Mesleğim, yaşıma bana bir kanaat verdi. Bir zehri, insan bir kerede yutmalı, ya ölür ya kurtulur.

Zehri şurupla, daha bilmem ne haltla karıştırıp yudum yudum içmek pis şey, iğrenç şey. Felâketi ağır ağır haber vermek testere ile adam kesmeye benzer.” (ÇA 376)

Cenabı Mevla kör kurdundan bile geçmemiş : Allah tüm yarattıklarına şevkatli davranır, çekilen sıkıntılar mutlaka sona erer.

“Sokağa atacak halimiz yok ya... Ben tok, onlar da tok, ben aç, onlar da aç... Onu demeyi unuttum... İki ay evvel çocukların anası da size ömür, öldü. Allah’la benden gayrı kimseleri kalmadı...

Yorganlı, Gülsüm'e dönerek gülümsedi:

— Ne edelim Gülsüm... Cenab-ı Mevlâ kör kurdundan bile geçmemiş... Elbet, bizim rızkımızı da gönderir...” (KD 31)

Ehli dil birbirini bilmemek insaf değil: Birbirini seven iyi insanların birbirlerini tanınması gerekir.

Yahü! dedi, tevekkeli değil... Görüştüğümüze memnun oldum. Gel arkadaş, otur bakalım şöyle. Bir enfiye çeker miyiz? "Ehl i dil birbirini bilmemek insaf değil." (YG 12)

Eşek düğüne de gitse ya su çeker ya odun (eşeği düğüne çağırmışlar, ya odun eksik(lazım) demiş ya su): “Görevi başkalarının hizmetinde bulunmak olan bir insan, beklemediği bir yere çağrıldığında yada beklemediği bir ilgi gördüğünde bunun ona yaptırılacak bir işin karşılığı olduğunu anlamakta gecikmez.” (Albayrak 2009: 432/7788)

Malûm ya eşek düğüne bile gitse ya su çeker, ya odun... (YG 178)

Ya eşek semeri, ye semer eşeği: İnsan karşılaştığı sorunları mutlaka çözmeli, çözemezse bu sorunlar zamanla insanı tüketebilir.

"Ya eşek semeri, ye semer eşeği!"(YG 194)

Sıçan giremediği deliğe bir de kuyruğuna kabak bağlar: Altından

kalkamayacağı kadar ağır bir iş varken başka bir iş yapmaya kalkışan kişiler için kullanılan söz.

"Sıçan giremediği deliğe bir de kuyruğuna kabak bağlar" derler. (YG 178)

Gün doğmadan meşimeî şebden neler doğar: (Gün doğmadan neler doğar)

Gelecekte neler olacağını hiç kimse bilemez. İçinde bulunulan durumun kalıcı olmadığını, belki de kısa bir süre sonra düzeleceğini belirtmek için kullanılan bir atasözüdür. (Albayrak 2009: 488/9098)

“— Gam yeme, demişti, bu da geçer.. «Gün doğmadan meşimeî şebden neler doğar». Yani demek istiyorum ki, padişahımızın inayet ve keremi büyüktür. Bir, iki seneye kadar affedilirsin. Bir, iki yıl, göz yumup açıncaya kadar geçer.” (AT 48)

Huy canın altındadır:(Can çıkmayınca huy çıkmaz) İnsanın yaratılışı ve ruh özellikleri, mizacı, tabiatı insan hayatta olduğu sürece değişmez. (Albayrak 2009: 537/10274)

“Mamafih, huy canın altındadır, derler. Akşamüstleri son teneffüste Mişel’in koluna asılarak ona yavaş yavaş yeni masallar uydurmakta devam ederken, ara sıra da yine şeytana uyuyordum.” (ÇA 51)

Karı koca ipektir, araya giren köpektir (Karı koca ipek, araya giren köpek):

Karıkoca arasındaki bağı kuvvetli bir sevgi oluşturur. Birbirleriyle kötü olsalar bile bu bağ kolay kolay kopmaz. Bundan dolayı birbiriyle kötü olan karıkocanın arasına girmek, doğru bir davranış değildir. (Albayrak 2009: 602/11745)

“Sonra, akşamki tekmenin dehşetinden bahsederek: “Tabanına tükürdüğümün katırı, anladın mı efendim, bir tepti beni, karnımın içini karmakarışık etmiştir. Mirat, benden sana baba nasihati: Sen sen ol, karı koca arasına gireyim deme. Karı koca ipektir, araya giren köpektir,” diyordu.” (ÇA 170)

Kaza insana kaştan gözden daha yakındır : İnsanın kaderi her an gerçekleştiği için hayatının her anını kapsar.

“İptidaiyi, rüştüye, idadiyi ateş alır gibi geçerek çocuk denecek yaşta Mülkiye'nin kapısına dayanmış. Fakat kaza insana kaştan, gözden yakındır. Evlerinde oturacak, duracak yer olmadığı için karşılarındaki mezarlıkta mülkiye imtihanlarını hazırlarken biçareye bir ahretlik kız musallat olur.. Sıcak öğlelerinde kızgın mezar taşları ve diz boyu kuru ot ve diken kümeleri arasında ahretlik arsız arsız sırnaşmağa ve el şakaları yapmağa başlayınca ne olacağı malûm..” (MT 53)

Kızıl gömlek ya yakadan ya koldan görünür: Kusurlar mutlaka bir şekilde açığa çıkar.

“Böyle bir kızı gül gibi çocuklarının arasına nasıl sokacağını, «kızıl gömlek er geç yakadan, yahut koldan» görüldüğü vakit halka karşı ne vaziyette kalacaklarını soran karısına sadece

— Lâf istemem, dedi, bir felâkettir başa geldi. Zar zor çekeceğiz...” (DK 149)

Kurdun çocuğu(oğlu) kurt olur: Kötü insanların evlatları da kendileri gibi kötü olur. (Albayrak 2009: 679/13476):

“Saip Paşa, kaşlarını çattı, kardeşinin yüzüne bakmadan :

— Kurdun çocuğu akıbet kurt olur kızım... Bu kanun-ı tabiattır. Biz tevekkeli mi o kadar inat ettik.

Görüyorsun ya, bize de ettin, kendine de...” (DK 29)

“Kurdun çocuğu nihayet kurt olur. Demek Bülent de artık asaletini, Gülsüm'le arasındaki büyük insanlık mesafesini idrake başlamıştı!...” (KD 280)

Misafir, misafiri çekemez: Misafir misafiri sevmez, ev sahibi ikisini de: İnsan bir yerde misafirirken ikinci bir misafirin gelmesini, kendine yapılacak hizmet yetersiz kalır düşüncesiyle, istemez. Ev sahibi bu durumu hem ilk gelene, hem de sonra gelene ayrı ayrı hizmet etmek, belki de daha fazla masrafa girmek zorunda kalacağını için her ikisini de istemez. (Albayrak 2009: 709/14088):

“-Misafire hürmette kusur ediliyor galiba, dedi. Ben gülerek omuzlarımı kaldırdım:

”Misafir misafiri çekemez” derler dedim.” (ÇA 75)

Tanrı kör kurdundan bile geçmez: Allah tüm yarattıklarına sahip çıkar sıkıntılarını bir gün dindirir.

“Öteki meseleye gelince, bizim zamanımızda geçim ucuzdu; sinema kadınlarımıza henüz yeni hayat usullerini öğretmemiştir. Tanrının kör kurdundan bile geçmediğine inanılırdı ve bir kör kurdun nafakasına razı olduktan sonra da fukaralıktan korkmaya sebep kalmazdı. Mektepten çıkan ve eli ekmek tutan çocuğu solutmadan evlendirmek o zamanın güzel bir âdeti idi.” MT 46

“Evet: «Tanrı, kör kurdundan bile geçmez!» derler. Burası doğru. Fakat dâvanın ruhu kör kurttan biraz daha başka türlü yaşamaya gayret noktasında toplanmıyor mu?” (MT 124)

Tefi biz çaldık, parsayı başkaları topluyor: Yapılan bir işin zahmetini çektikten sonra başarıyı ya da kazancı başkasının toplaması anlamına gelen bu atasözü Albayrak sözlüğünde geçmemektedir.

“On beş gün geçmeden bende için için mayalanma alâmetleri baş gösterdi. Arkadaşlara : “Bu ne hal?

Tefi biz çaldık, parsayı başkaları topluyor... Hani memlekete girer girmez idareyi ele alacaktık, şöyle yapacaktık, böyle yapacaktık!” diyorum. Fakat kulak asan kim?” (GY 24)

Viran olan hanede evlad-ü ayal var: İnsanın hayatla mücadelede ümitsizliğe düştüğü ve isyana yaklaştığı zamanlarda ailesini düşünerek sakinleşmesini sağlayan bu atasözü de pek yaygın olmadığı için sözlüklere alınmamıştır.

“Yapılacak şeylerin en temizi muhakkak ki buydu. Fakat bu fikir üzerinde fazla durmadı. Viran olan hanede evlad-ü ayal vardı. Sonra müdürün bu meseleyi namuslu bir adama yakışacak tarzda hal edeceğinden şüphe edemiyordu.”

(YD 20)

“Fakat o dakikada gözümün önüne masum ve mazlum ailem geldi. Tevekkeli:

"Viran olası hanede evlâd ü ıyâl var" dememişler.

Birdenbire açıkta kalırsam ne yapardım? Çaresiz sustum ve ömrümde ilk defa yeis ve zilletimden ağlayarak dışarı çıktım.” (AC 89)

Yılan toprağı yemekten korkarmış (Yılan bile toprağı kanaatle yer): En kötü kimseler bile ihtiyaç duydukları, faydalandıkları şeyleri ölçülü olarak kullanır. (Albayrak 2009: 891/18208):

“Hoca: «Yılan, toprağı yemekten kor-karmış bitecek diye!

Ben de yollar bitecek, günün birinde kendimi evde bulacağım, diye korkuyorum!» diyor.” (SS 165)

3.3.3 Deyimler

Asıl anlamından uzaklaşarak mecaz anlam kazanan en az iki kelimeyle kurulan kalıp sözlere deyim denir. Deyimler tabir ve cümle olarak iki şekilde incelenebilir. Genellikle son söz olarak söylenerek herkesin bildiği bir hikayeyi hatırlatmayı sağlar. (Güleç 2017: 129)

Atasözleri gibi deyimler de romanların dilini zenginleştiren unsurlar olarak sık sık kullanılmıştır. Reşat Nuri romanlarında geçen deyimler metin içerisinde anlamları kolaylıkla açıklanabilir. Romanlarda geçen ve bugün az kullanılan deyimlerden bazıları şunlardır.

Ah ü zara kapılmak: Büyük bir eleme kapılıp acısını sesli olarak belli etmek.

“Nasıl ki, kendi canım yandığı zaman da pek ah-ü zara kapılmadan felaketi güler yüzle karşılayışım bana onun yadigârıdır.” (ÇA 14)

Akıbet gürkzade gurk şevêd: Geleceğin bereketli ve güzel olacağını anlatan Farsça deyim sözlüklerde yer almamıştır.

“—Maşallah, maşallah.. Cedd-i vâlâsının vâris-i kemalâtı olacak inşallah...
«Akıbet gürkzade gurk şevêd.” (MT 45)

Kül yemiş kömür yemiş, dersini kimseye söylememiş: Çektiği çileleri gizleyen kişi.

“Senelerce gurbet illerinde dolaşmış... Kül yemiş kömür yemiş halini kimseye belli etmemiş... Zavallı kadın anlatırken âdeta kızarıyor bunları söylemekle merhuma hürmetsizlik etmiş bulunmaktan korkuyordu.” (AC 82)

At anası: İri yarı, erkek gibi güçlü kadın.

“Evet, on beş yaşında, kendi nazık tabirleri üzere “at anası gibi” bir kızın baş açık, bacaklar çıplak, üst baş darmadağınık, işçiler, yanaşmalar arasında hoyratlık etmesi ayıptı, bunu ben de biliyordum ama, bir türlü kendime lakırdı anlatamıyordum.” (ÇA 71)

Allah’ın ... : Karşılaşılan güçlüklerin başına getirilerek sabredilmesi gereğini hatırlatır. Gelen belalar de Allah’tan olduğu ve isyan edilmemesi gerektiğini anlatır.

“Bir aralık ben de yukarı çıkmaya yeltenir gibi oldum. Fakat bacı:
— Hadi çocuk, deli olma... Allah’ın yangınını görmedin mi? dedi.
Gülfidan baciya göre her vaka Allahın bir şeyi idi: (Allah’ın hastalığı, Allah’ın soğuğu, Allah’ın delisi v.s.)” (MT 22)

Allah ne verir de kul götürmez: Allah insanlara taşıyamayacakları zorlukları yüklemes.

“İnsan, böyle şeyi bilir de nasıl tahammül eder?
Gülüştüler, Allah ne verir de kul götürmezdi?
Adamcağız, ilk zamanlarda, hiç şüphesiz bir parça sıkıntı çekmişti.
Fakat sonra yavaş yavaş alışmıştı.” (YD 52)

Allah yıldız barışıklığı versin: Sorunsuz bir ilişki yaşama.

“Bir de kadrimi bilmezsin, dedi. Sana Suphi Beyin papucunu dama attıracak çiçeği burnunda bir kiracı getiriyorum. Haydi Allah yıldız barışıklığı versin.” (AT 46)

Alarga gitmek: Uzak durmak. Sakınmak.

“Biraz sonra Ayşe Teyzem ile Müjgân, kuzenimi aralarına aldılar. Teyzemin komşuları kırkı geçmiş yaşlarıyla kendilerini kadından, Kâmran’ı erkekten sayarak biraz alarga gidiyorlardı.” (ÇA 74)

Alarga olmak: Uzaklaşmak.

“Ben, bilâkis gruba alarga duruyor, ikide birde içeride yahut bahçenin arka taraflarında kayboluyordum. (ÇA 75)

Annen Mekke’ye gitti: Çocuklara ailelerini kaybettikleri gizlemek.

“Bu söz, beni pek çok mütehayyir etmişti. Öksüz çocukları: “Annen Mekke’ye gitti!” diye aldattıklarını biliyordum. Bu yalan, bir merhamet vazifesiydi.” (DG 113)

Alnında yıldız ile doğmak: Doğuştan talihli olmak

“Hemen hiçbir esaslı ders ve tecrübe görmeden mesleğin en yüksek mertebelerinden birine varmış olmama göre benim alnında yıldızıyla doğmuş bir sanatkâr olduğumu kabul etmek lâzımdır. Manevî ata miraslarımdan yukarıda biraz bahsetmiştim. Her halde aile terbiyemin görgümün ve az buçuk mürekkep yalamış olmamın da bu Tanrı vergisini beslemekte tesiri olacaktır. Peygamberin buyurduğu gibi: «Hiç bilenle bilmeyen müsavi olur mu? Edeasızın, hırsızın âliminin cahilinden az muvaffak olduğu nerede görülmüştür? Bununla beraber kendimde bu yıldızı keşfedişim İzmir'deki incir hanından çıktığım o meşhur gecede olmuştur.” (MT 128)

Arab’ın kabağı: Yalnızca kendine etki eden kişi.

“Amcam, ne istediğini, ne yapacağını bilen metin iradeli, demir elli insanlardan da değildi. Arabın kabağı gibi sade kendine tesir eden, kendi gözlerini yaşartan müessir nasihatler verirdi.” (AG 54)

Arkadan sapan taşı yetişmemek: Uzaklaşan kişiyi ısrarla takip etmek.

“Kâmran’ın bana doğru geldiğini gördüğüm zaman ürkmüş bir at gibi patır patır kaçıyordum, arkamdan sapan taşı yetişemiyordu.” (ÇA 87)

Ayağına ip takmak: Dedikodu yapmak, insanları çekiştirmek.

“Bizim köşkte Neriman’a akran sayılacak kimse yoktu. Lapacı Necmiye’yi insandan saymak tabii doğru olamazdı. Teyzelerim saçları, başları ağarmış koskoca kadınlardı. Ara sıra ötekinin, berikinin ayağına ip takmaktan başka konuşacak lakırdıları olamazdı. O halde, o halde?.” (ÇA 38)

Babanın canı için: Babanın hatırını araya koyup rica etmek.

“Yaparız bir âlem, «baba» nın canı için...” (DG 63)

Baltayı asmak: Suçunu itiraf edip yaptığından pişman olarak tekrarlamamak.

“Ne ettin behey cahil çocuk, ne ettin? En sonunda seni tongaya bastırdılar ha! Hemen git, Müdüre baltayı as! Tekrar omuzlarımı silktim.” (ÇA 165)

Bektaşî tekkesine dönmek: Çok karışık ve kalabalık olmak, pek çok insanın aynı anda girip çıktığı yerler için kullanılan benzetme.

“Çiftlik, Bektaşî tekkesine dönmüş, diyordu. Biz üç, beş erkek arkadaş arasına birbirimizin evinde toplanıp iki kadeh içtiğimiz, bir parça çalıp oynadığımız zaman dedikodu olacak diye kapıyı, bacayı kapatıyoruz.” (GE 104)

Beyazıt'ta dilenip Sultanahmet'te sadaka vermek: Bir işi başarırken bir başka işte kazancını harcamak.

“Hattâ dilencilerin kendilerinin bile daha düşkün meslektaşlara para verdikleri muhakkaktır; yani Beyazıt ta dilenip Sultanahmet'te sadaka vermek sözü bir mecazdan ibaret değildir.” (MT 125)

Bir ayak üstünde kırk yalanın belini bükme: Çok fazla yalan söylemek.

“Yalancıydı: Bir ayak üstünde kırk yalanın belini büküyor.” (KD 271)

Burnu halkalı Arap kölesi: Başkasının emrine tabi olan kişi.

“Nitekim ben, daha o yaşta gayet ustalıkla kullanmağa başladığım bu silâh sayesinde kendimi yalnız sokak çocuklarının şerrinden korumakla kalmıyor, onları burnu halkalı Arap köleler gibi tepe tepe kullanıyordum.” (MT 8)

Cananını gömmüş, de mezaristandan geliyor : Büyük bir üzüntü yaşadığı belli olan insan.

Şahin, Hûda bilir öyle bir halin var ki seni gören cananını gömmüş, de mezaristandan geliyor zanneder, demişti. (YG 41)

Cumalığın uygun olmak: Keyfi yerinde, işleri yolunda olmak.

“Baba» dediği, ihtiyar çapkındı. O, galiba hapishanede bizden fazla kalacaktı. Baba, kızdı:
— Tatsız tatsız söylenme, Allah aşkına, dedi. Senin galiba cumalığın uygun...” (DG 63)

Cumartesi Yahudisi: Yahudiler cumartesi günleri zorunlu olmadıkları hiçbir işi yapmayıp dinlendikleri için tembel insanlar için kullanılır.

“Çamaşırını yıkamaya vakit yokmuş. Bir dikiş iğnesi, bir sap iplik alıp şu yırtıkları dikmeye de mi vaktin yok... Cumartesi Yahudisi gibi senin elin iğne, iplik tutmaz mı? (KD 276)

Çamaşırcı kadın kavgası: Seviyesiz tartışma ve kavgalar.

Yine bilmelisiniz ki, bu ağza alınmaz lakırdıları utanmadan, çekinmeden bile size yazan nankör ve terbiyesiz kızla karşı kaşıya gelecek olursanız, bir çamaşırcı kadın kavgası yapmaya da kadirdir.” (ÇA 129)

Çarşamba karısı, ocak anası: Hayatı düzensiz kişi.

“Bereket versin benim düşünce saatlerim çok nadirdir. Çünkü o takdirde hayatım -masallardaki meşhur çarşamba karısı ve ocak anasının hayatı gibi- karmakarışık bir saç kümesi içinde geçecekti.” (ÇA 10)

Çift, çubuk sahibi: Varlıklı sahip kişi.

“Süleyman, memleketinde çift, çubuk sahibi bir adamdı. Ancak evinde anasından ve üç kardeşinden başka iki karısı, iki kaynanası ve dört çocuğu vardı.” (KD 135)

Çoban yaylada akçıl koyunlarını güdüyor: Denizdeki dalgalar için kullanılan bir benzetme.

“İkindiye doğru denizin yüzü köpükleniyor, Akdeniz kıyıları halkının dediği gibi Çoban yaylada akçıl koyunlarını güdüyordu.” (EH 300)

Davul tozu, minare gölgesi satmak: Boş işlerle uğraşmak.

“Hacı Bey yamandır... Bize para ile rüya gösteriyor... Hani eskiden cahillere davul toziyle minare gölgesinden ilâc yapıp paralarını aliverenler varmış... Ha ha ha ha... Yamandır bizim Hacı Bey... Rüya satıcılığı kolay değil.” (EH 403)

Değneği kırılmış Hacivat’a dönmek: Tüm dengesini kaybedip hatalar yapmak.

“Yanaş şöyle bakalım kaymakam. Al şu sandalyeyi... Rahat otursana./Bu ne hal kaymakam. Sen değneği kırılmış Hacivata dönmüştün. Ne fena çarpmış bu zelzele seni böyle. Hâlâ iyi olmadın mı?” (DM 129)

Deve yaptırmak: Küçük paraları bir araya getirip çar çur olmasını önlemek için birleştirip bir yatırım yapmak.

“Kendinden ümidi keserse, hizmetçiye, komşunun uşağına başvuracak, hasılı, mutlaka birini bulup elindeki üç beş kuruşu deve yaptıracaktı.” (KD 90)

Devlet kuşu konması: Talihin dönmesi, şanslı bir olay yaşamak.

“Nezihe’nin başına bir devlet kuşu konmuş. Bir cuma günü Surlar’da bir genç zabite tesadüf etmişler. Zabit, onları Boğaziçi’nden Fatih’e kadar takip etmiş. (ÇA 272)

Diba kumaş giydirmek: El üstünde karşılamak, saygı ve hürmet göstermek.

“Hatice Hanım, ama bu çocuğun ne kabahati var?
-Daha ne yapsınlar? Öyle kadının çocuğuna diba kumaşları giydirecek halleri yok ya, dedi. Munise, her gün mektebe gelemiyordu” (ÇA 195)

Dil ağız vermeden yatmak: Ses çıkarmadan beklemek.

“Otelin arkasındaki gölgelik bir çardağı Mükerrerem’le kendimize karargâh yapmıştık. Can sıkıntısından durmadan tavla atıyorduk. Ara sıra da birimizden biri yukarı çıkarak Sevim’i yokluyordu. Çocuk, hâlâ dil, ağız vermeden yatıyordu.” (GY 110)

Dil otu mu yedin? : Çok konuşmak.

“Hacı Kalfa’nın ellerini dizlerine vurarak:

-Dil otu mu yedin be kızım? diye gülmesi vardı ki...

Geç vakte kadar bahçede oturduk, sonra fenerlerimden birini Mirat’a, birini Hayganuş’a vererek misafirlerimi selametledim.” (ÇA 271)

Doğru basmaz: Güvensiz, tekinsiz kişi.

“Ömer Beyi bir koluna doktoru, ötekine alarak günde birkaç nöbet çarşığı dolaştığı halde kimseye fikrini değiştiremiyor. Zaten kasabada adını doğru basmaza çıkarmak için Ömer Beyle ahbab olmak kâfi idi.” (DM 121)

Ermeni gelini edası: Ağır ve yavaş hareket etmek.

Ne anlıyorsun bu Ermeni gelini edalı hanımlardan? Gel sen de benimle beraber, dedim. O, adeta kızdı.” (ÇA 71)

Ermeni gibi kırtmak: Yavaş hareketler yapmak.

— Kız yürüyüversene... Ermeni gelini gibi ne kırtıyorsun? diye söylenir.” (KD 280)

Eskici Yahudi’den korktuğu kadar korkma: Çok korkulan kişiler için kullanıldığı anlaşılan bu deyim de sözlüklerde yer almamaktadır.

“Fakat çocuk, şimdi Gülsüm’den —eskici Yahudiden korktuğu kadar— korkuyor, onun kendisine geldiğini gördükçe:

— Git... defol... sen benim bir yerimi kırarsın, diye çılgığı basıyordu.” (KD 292)

Esrar kumkuması: Gizemli ve kim olduğu bilinmeyen kişi.

“Ben biçare, bahçede ve sınıfta tek başıma kalırdım. Arkadaşlarım bana karşı adeta bir esrar kumkuması kesilirdi” (ÇA 32)

Etek öpmek: İhsan ve lütuf dilemek.

“Suriye’de Arap dilencilerinden öğrendiğim dualarla büyükannemin, teyzelerimin eteklerini öpüyordum.” (ÇA 19)

Eteği belinde: Sürekli ev işleri yapan, çalışkan ve hamarat kişi.

— Eniştem, benim eteği belinde işgüzar bir dışarlık hanımı olmamı isterdi... Zannedersen bu halimi beğenecek... Elbisemi değiştirmesem olur mu?., diyor.” (AG 659)

Evliya sandukasının yerinden kalkması: Benzetme olarak kullanılan bu deyim de sözlüklerde geçmemektir.

“Gülşen’de de tatsız bir bedbahtlık vardır. Boynu büyük, elleri koltuklarının altında hiç değişmeyen yeşil entarisiyle evde sessiz bir gezinişi vardır ki, bir evliya sandukası yerinden kalkmış dolaşıyor sanırsınız.” (GY 34)

Evliya parmaklığı: Türbelerin dışındaki parmaklıklara çaput bağlanması sebebiyle yaralarına çok çaput bağlayan kişiler için kullanılır.

“Bütün çocukların “Sakallı Amca” diye çağırdıkları tuhaf bir akrabamız vardı. Bu sakallı amca, benim ellerime “Evliya parmaklığı” derdi. Çünkü parmaklarım bir gün bile yarasız, beresiz olmaz ve daima kına konmuş gibi bez parçalarıyla sarılı bulunurdu.” (ÇA 20)

Fizan’a sürülmek: Uzağa gönderilmek.

“Harbiye mektebinden subay çıkacak, onların elini tutacakmış. Kılıç kuşanmasına üç ay kala iftiraya uğramış. Fizan’a sürülmüş...” (DG 14)

Foyasını meydana vermek: Ne olduğu belli etmek, gizli amacı anlaşılmak.

“Nermin’in bana iyilik edeyim derken böyle foyasını meydana vermesi o kadar tuhafıma gitti ki, kendimi tutamadım, güldüm. Zabitçik, yanlışlığı o vakit fark etti. Benden öyle bir kaçması vardı ki...” (ÇA 409)

Gayret dayıya düştü: İşin gerçekleşmesinin uzak kişilere bağlı olması.

“Ne dediniz? Anlamadım.

—Gayret dayıya düştü, dedim. Bu bir tâbirdir. Hulâsa-i meali biz oraya geleceğiz, demek... Sığ mı orası?..

—Bilmem, derin yerleri de var amma sığ denebilir.” (EH 498)

Gelin göndermek: Kızını bir yere gelin etmek.

“Bir ihtiyar kadın yavaş sesle ezbere Kuran okuyordu.

Biraz evvel bu ihtiyar kadın Zehra’ya epeyce dert yanmıştı İstanbulluydu. Altı sene evvel kızını küçük bir Anadolu kasabasına gelin göndermiş. Damadı sarhoş ve ahlâksız bir reji kâtibiymiş.” (AC 28)

Gelin parası serper gibi harcamak: Düşüncesizce harcamak, israf etmek.

“Aydın son gününde kesesinde kalan son parayı —gelin parası serper gibi— sağa, sola dağıtan merhum Şekip Paşanın müsrifliği biraz çocuklarına da geçmişti. Lala, küçük hanımların öteki hizmetçilere olduğu gibi, Gülsüm’e de sık sık para verdiklerini biliyordu.” (KD 85)

Göçebe çingenelerine parmak ısırtmak: Kendini zor bir duruma sokup rezil etmek.

“Orta hizmetçileriyle ellerini kalçalarına dayayarak, öyle bir kavga edişi vardı ki, göçebe çingenelerine parmak ısıttırdı.” (KD 271)

Göğsü kalaycı körüğü gibi kabarıp inmek: Heyecan anında derin nefes almak.

“İstanbul kokuyorsunuz, küçükhanım” diye boynuma sarılmaktan kendini alamadı, İstanbul’un adı anıldıkça gözleri yaşarıyor kocaman göğsü derin hasret nefesleriyle kalaycı körüğü gibi kabarıp iniyor.” (ÇA 247)

Horozdan kaçan namuslu kadın: Ahlakını korumaya önem veren kadın.

“İstanbul’da, bir “Horozdan kaçan namuslu kadın” tabiri vardır. Bizim Hatice Hanım, tam o cinsten bir insan olacaktı. Cevap vermeye lüzum görmeyerek başka şeylerle meşgul oldum” (ÇA 182)

İnsanın altçenesinden çıkıp üstçenesinden girmek: Israrla konuşup isteğine ulaşmak.

“Nazmiye, çok şeytan bir kız! İnsanın altçenesinden girip, üstçenesinden çıkıyor. O kadar dil döktü, o kadar yalvardı ki, dayanamadım, arzusunu kabul ettim.” (ÇA 307)

İt dişi köpek dirisi (it dişi, domuz derisi): Sevilmeyen kişiler arasındaki anlaşmazlıktan duyulan hoşnutluğu anlatır. Sözlüklerde rastlanmamıştır.

“Yok hemşire hanım, yok! dedi. Aldırış etme. Müstahaktır o terese, ikide birde kendinden daha edepsiz biri çıkıp ağzının payını vermezse rahat etmez, it dişi, köpek dirisi. Allah senden razı olsun, o, paparadan sonra birkaç gün sakinler, kendinin de kafası dinlenir, bizim de...” (ÇA 238)

Kaç baharın yoğurdunu yemiş: Tecrübeli, görgülü kişi.

“Çocuk aldatıyorsun, Hacı Kalfa kaç baharın yoğurdunu yemiştir, bilirsin sen?” (ÇA 119)

Kan yutturmak: Çok zorluk çektiirmek.

“Bir zamanlar baş düşmanı olan Halim Ağa ara sıra içini çekiyor :
— Şu küçük hanım, bir zamanlar bana kan yutturdu ya Bey, keşke yine burada olaydı da kahrını çekeydim, diyor.” (AG 654)

Karacaahmet’in yolunu tutmuş gitmek: Ölümü yaklaşmış olmak.

“Fakat o, dudaklarım bükerek:
— İlâhi hanımcığım, dedi. O, Karacaahmet’in yolunu tutmuş gidiyor... Bir aydan fazla yaşarsa ben bir şeycik bilmiyorum.” (KD 310)

Kapı yoldaşı: Aynı yerde görev yapan kişiler.

“O bir mürebbiye, ben bir mektep hocası olduğum için kendisini benimle kapı yoldaşı farz ediyordu. Benimle gizli bir mücadeleye girişmeyi, bir meslek mecburiyeti bildi.” (ÇA 293-294)

Karagöz göstermeliği: Karagöz oyunundaki kukla gibi önde tutup arkada asıl faili gizlemek.

“İlk zamanlarda en çok kızdığım adam Ahmet Rıza idi. İttihatçılar onu karagöz göstermeliği gibi perdenin ortasına oturtmuşlar, bütün kuvveti kendi ellerine almışlardı.” (GY 24)

Kerbela’da mıyız?: Yardım etmeyen kişilerin acımasızlıklarını eleştirmek için kullanılır.

“Cazbandın gürültüleri içinde bazı kimselerin: «Kerbelâ’da mıyız yahu?.. Su bu... Verin içelim Allah aşkınıza» diye bağırarak işitiliyordu. Kalabalığın arasından, masamızın arkasına kadar sokulmuş poturlu bir ihtiyar: «İnsan akıl edip de iki teneke su getirmeli imiş. Kırkar paradan dünya kadar para kazanacakmış» diye hayıflanıyordu.” (EH 112)

Kerliferli : Canlı , güçlü.

“İki senedir görmediğim Müjgân’ı büyümüş, konuşmaya cesaret edemeyecek kadar kerliferli bir hanım olmuş buldum. Mamafih, yine çabucak anlaştık.” (ÇA 64)

Kerizci: Çalgıcı, kumarda hile yapan kişi.

“Kulağımda dayımın tâ çocukluğumdan, ilk gençliğimden gelen ağır sesi titriyordu : «Kerizci, nihayet kerizci oldun ha!» Demek birçok hayallerden, ümitlerden, beyhude çırpınmalardan sonra bu hale düşmüştüm, öyle mi? ” (DK 302)

Kör kadı: Açık sözlü kişi.

Herkesin kabahatini açık açık yüzüne söyleyen bir “kör kadı” olduğum için beni zaten kimse sevmez. ” (ÇA 381-382)

Kuyruğumu tava sapına çevirirler: Uslanmak.

Mesul idare âmiri benim.. Hesap verecek benim. Sonra benim kuyruğumu tava sapına çevirirler efendim, diye bağırıyor, masa başındaki erkândan tekrar yardım istiyor. (KD 68)

Leh Yahudisi: Sözlükte anlamı olmayan bu sözcük metne göre suratsız. Sevimsiz anlamına gelir.

“Leh yahudisi suratlı sarartma oğlanın iri boy doktordan temiz bir dayak yediğini ve hükümet namusunu bir paralık ettiğini» tasavvur ediyordu.” (DM 121)

“Mamafih sensin, bensin ile vakit ziyan edecek halde değiliz. Şu Leh yahudisi suratlı, çıyan gözlü oğlanı bir ayak evvel kasabadan atlatmak için behemehal bir çare bulmalıyız.” (DM 81)

Mahmut Paşa çıplağı gibi: Bir kere kötü duruma düştükten sonra geri dönmeye çaba göstermemek anlamına gelen bu deyim de sözlüklerde yer almaz.

“Bu çocukta kendime karşı sezdiğim istihfaf, düşmanlık, bazı zaaf ve pişmanlık zamanlarımda şüphe ettiğim gibi, bir vehim değildi. .

Zemheri ayazında niçin çıplak gezdiğini soran birine «bir kere soyunmuş bulunduk» diyen meşhur Mahmut Paşa çıplağı gibi Talât da nasılsa bir kere hocaların müdafaalarına girişmiş bulunuyordu.” (MT 288)

Mayalı hamur gibi ekşimek: Gün geçtikçe genliğini kaybetmek.

“Maarif başkâtibinin esas itibariyle çok doğru olan sözleri kanımı zehirlemişti. Durduğum yerde mayalı hamur gibi günden güne ekşiyordum.” (AC 61)

Mirasını ben yiyecek değilim ya: Faydası da zararı da olmama. Umursamama.

“Benim dememle ölecek değil ya... Allah versin de kıyamete kadar yaşasın, mirasını ben yiyecek değilim ya...” (KD 328)

Nasrettin Hoca'nın ağacı: Sözlüklerde geçmeyen bu deyimde kanaatkar olmaktan bahsedilmektedir.

“Genç kadın Nasreddin Hoca'nın ağacı gibi, görüp göreceği nimetin İstanbul'dan alınmış bir iki parça eşyadan ibaret kalacağını anlayınca biraz hırçınlık etmek istemişti. Fakat daha ilk kavgada entarili kayınbabanın boru gibi bir sesle üstüne hücum ettiğini görünce fena halde korkmuş, bir daha ağzını açmaya cesaret edememişti.” (YD 138)

Nemrut gibi ... : Can yakan, acımasız kimseler için yapılan benzetme.

“Eskiden, hiç olmazsa yumuşak başlı bir kızdı; koş dediğin yere güler yüzle koşardı. Fakat, şimdi maazallah Nemrut gibi bir mahlûk olmuştu. Çocukluğunda meselâ: «Haydi Gülsüm, şu sofayı süpürüver» dedikleri zaman, gerçi ortadaki pisliği bir yandan bir yana nakletmekten, fazla olarak etrafı toza boğmaktan başka bir şey yapmazdı.” (KD 278)

“O sene İstanbul'da şiddetli bir kış vardı. Ateşsiz hücresinde eski yorganına sarınarak oturan genç softa, pencereden yağan karları seyrederdi.

Allah'ı öldürmek için gökyüzüne ok atan Nemrud'a benzemişti. Ona isyanının, şüphesinin okuyla patladığı gökyüzü böyle parça parça dökülüyor, eriyor gibi geliyordu.” (YG 34)

Ne verseler ona şakir, ne kılsalar ona şad: Mevlana'nın Divan'ında da geçen bu söz bütün isteklerinden uzaklaşan elinde olanlara şükreden kişi anlamına gelir.

“Her gün münasebette bulunduğu insanlar esasen «ne verseler ona şahir, ne kılsalar ona şad» nevinden ufak adamlar oldukları için, bir keman veya piyano virtüözü süratile bir salisede...” (DM 124)

Nuh Nebi'den kalma: Çok eski.

“Paşa, çiftliğe dair uzun ve iddialı bir konferansa girişmişti. Avrupa çiftliklerinden misaller anlatarak onların Nuh Nebi'den kalma ziraat usullerini tenkit ediyor, bilgisizlikleri ve gerilikleri yüzünden memlekete ettikleri fenalıkları anlatıyor, adamları âdeta vatana ihanetle itham ediyordu.” (GE 94)

Ortalık Sarıyer'deki Sultaniye çayırına döndü: Bir muhitin güvenliğini kaybedip tekinsiz yere dönüşmesi anlamında kullanılır.

“Dediğim gibi bu dâvada hem haklısın hem haksız evlât... Hadi şimdi geri dönelim... Ortalık karardı da şu karşı tarlalar lâteşbih ve lâ-temsîl Sarıyer'deki Sultaniye çayırına döndü...” (AC 59)

O vakit çanağınza on para atmaz: Zorda kalınca yardım etmez.

“Allah bu çoluk çocuğu senden sorar... Eğer gözünü açmaz, bu kör dövüşüne bir nihayet vermezsen muhakkak okkanın altına gidersin... Elinde birkaç parça malın var... Onlar da giderse çocuklarıyla Yenicami avlusunda dilenirsin... Bu sırtınızdan geçinen serseri alayı o vakit çanağınza on para atmaz... Yarından tezi yok bu kalabalığı başından defetmelisin... Adamakıllı iki hizmetçi sana yeter... Sonra öyle borç morç da istemem...” (KD 39)

Perkal basması: Pamuklu bez kumaş olan perkal değerli anlamında kullanılır.

“Sakallı dayı, ara sıra ellerimden tutup beni pencere kenarlarına çekerek yüzümü miyop gözlerine sokacakmış gibi yüzüne yaklaştırarak, “Kız bu ne cilt, bu ne renk böyle? Perkal basması mübarek! Ne solacak, ne eskiyecek!” diyordu.” (ÇA 33)

“O dakikada yer yarılrsa yerin içine girecektim. Biçare Perkal basması kim bilir ne renklere girmişti? Ağaçtan düşmek tehlikesine rağmen, ellerimi mektep gömleğimin göğsü üzerine kavuşturdum, hafifçe boynumu büktüm.” (ÇA 34)

Peygamber gibi adam: Çok dürüst namuslu kişi.

“Eski bir çizme gibi dert ve kırışıklarla dolu yüzünde memnun bir gülümseme vardı:

— Şu adamı gördün mü Doktor Bey, dedi, Hani Cenabı Hak, Kitabında Hazreti Peygamberin son peygamber olduğunu yazmasaydı ben, bu adama peygamber derdim.

— İyi bir adam öyle mi?” (AG 11)

“Hasılı, İsmail Çavuşun sözlerini birçok kimselerin bir nakarat gibi tekrar ettiklerini işittim :

«Cenab-ı Hak, kitabında Muhammed’in son peygamber olduğunu söylememiş olsaydı, ona peygamber derdik.” (AG 21)

Postunu sudan kurtarmış: Kendi başına hareket edebilen özgürlüğüne sahip.

“Ben, yirmi yaşında, postunu sudan kurtarmış bir insanım, canım nasıl isterse öyle yaşarım.” (ÇA 129)

Salavatla anmak: Kötülüklerinden korkulan kişilerin adları anıldığında uzak durulması için şefaate dilemek.

“Kızını aldığın aile çok berbat bir ailedir... Adını âdeta salâvatla andığın kaynanan bir yılandır. Zavallı kayınbabanı onlar mahvettiler. Adamcağızın ne kadar ıstırap çektiğini bilemezsin. Ölüm onun için aynı saadet oldu... Pek çok kimseler bugün adamcağızı lanetle yad ederler...” (AC 99)

Sinsi sarı çıyan: Kötülük düşünen sarışın.

“Sinsi sarı çıyan. Bu bahçede mesut dulun etekleri arkasından nasıl koştuğunu daha unutmadım. Pekâlâ yapıyorum.” (ÇA 93)

Süt yerine gül reçeli ile emzirmek: Güzel yüzlü çocuklar için kullanılır.

“Amma tuhaf iş ha, Allah’tan ha, Allah’tan ha? Allah da verdi mi verir. Sen, böyle parlak yüz gördün mü Muavine Hanım? Kızım, annen sana süt yerine gül reçeli mi emzirdi be? Hay Allah!..” (ÇA 250)

Şâfi köpeğine dönmüş: Çok kirlenmiş olmak.

“Karamusallı sütnine en arkada :

— Ay anam... Şafi köpeğine dönmüş! diye söylendiği işitildi.” (KD 196)

Şeker renk: Soğuk davranma.

“Neriman; kedi, köpek okşar gibi hareketlerle beni de avlamaya çalışmıştı. Fakat nedense ben, ona ısınamamıştım. Aramız hayli şeker renkti. Bana yaptığı avansları daima soğuk karşılıyordum.” (ÇA 38)

Tabanı kaldırıp kaçmak: Hızla uzaklaşmak.

“Bu saatte sokakta dolaşmaları dikkatimi celbetti. Onları evvelâ mektep kaçağı zannettim... Fakat öyle olsa beni görünce tabanı kaldırıp kaçmaları lâzım gelirdi...” (AC 10)

Tulumbacı küfürü: Halk ağzıyla edilen küfürler. Galiz sözler.

“Yahu, sen ne derin, ne ilmî makaleler yazıyorsun. Yazı böyle olur. Nedir o öteki paçavralardaki tulumbacı küfürleri” diyenler vardı. İyi amma öteki paçavralardaki tulumbacı küfürlerinin bir harfini kaçırmayan bu dostların benim ilmî makalelerden bir tekini başından sonuna kadar okumadıklarına hiç şüphe yoktu.” (GY 27)

Tuz, ekmek hakkı var: İyilik gördüğün kişilere karşı duyulan vefa hissi.

“Fikrimce bu sizin lehinize bir iş değildi. Fakat mademki olan olmuştur. Bunca yıllık tuz ekmek hakkı var... Size ufak bir hizmette bulunmayı vazife bilirim... Yarın akşam bendehaneye teşrif ediniz de şu işi de bitirelim olmaz mı?...” (AC 97)

Uyur yılan: Her an sinsilik ve kötülük yapmaya hazır olan kişi.

“Hacı Kalfa, sinirli bir tavırla başını iki yana sallıyor:
-Sen bilmezsin o uyur yılanı, diyordu, uyur uyur da sonra adama öyle bir vurur ki, nereden geldiğini fark edemezsin, anladın mı efendim?” (ÇA 166)

Vücudu âleme rahmet değil ya: Vazgeçilmez olmamak.

“—Kadınlar, aptaldan hoşlanmazlar... Maamafih isterseniz onu kovarsınız. Vücudu âleme rahmet değil ya... Peki, beyefendi, bunu aşırılım... dedim.” (SS 102)

Yaban domuzu gibi seğırtmek: Sert adımlar atarak kaba yürümek.

“Hurşit makam kapısının siperine bir sandalye atarak elindeki değnekle karşıdan halka, geçecekleri yolları işaret ediyor, bazılarının «adam gibi yürümek varken yaban domuzu gibi seğırtip» tavanı sarımsılarını önlüyordu.” (DM 15)

Yağmur yemiş kurt: Eski gücünü kaybetmiş kişi.

“ Oldu, oldu gayri, gelecek kısmi seçimlerde yüzde yüz mebusunuz!” diye beni tebrik edenler buna inanıyorlar mıydı? Bir kısmı belki. Fakat aralarındaki, mâruf tabiriyle, birkaç yağmur yemiş kurt, muhakkak ki, inanmıyor, afakat beni içine düşürdükleri kurt kapanının bende bir daha burdan ayrılmaya mecal bırakmayacağını sanarak memnun oluyorlardı. (KY 50)

Yalancı pehlivan: Cesur görünmeye çalışan korkak kişi.

“Evet, çiftlikte kimsenin eski neşesi kalmadı. Sabahları erkenden kalkıyorum, akşama kadar isteksiz isteksiz çalışıyorum. Yahut yalancı pehlivanlar gibi oradan oraya dolaşıyorum. Geceleri yemekten sonra hemen odama çekiliyorum. Fakat bedbaht değilim” AG 656

“Amirlerinin emrini tuttuğun için sana "hulûskâr müdahin mutabasbıs" diyorlar. Çalışman hakkında rivayet muhtelif... Bir kısmı bunu gabavetine veriyor...

Bir kısmı neticesiz bir "yalancı pehlivan" diye tavsif ediyor... Bir kısmı da sırf arkadaşlarını" (AC 58)

Yek at, yek mızrak: Yalnız olmak. Herhangi bir yakını ve akrabası olmamak.

“Öyle büyük makamlarda gözüm yok. İptidai hocalığı ben gibi bir garibe çoktur bile... Zaten yek at, yek mızrağım...” (YG 96)

Yer demir, gök bakır: Çaresizlik hali.

“Arkadaşım, bana daima cesaret vermeğe çalıştığı halde, bazen ümitsizliğini gizleyemiyor:

— Ne buhranlı zaman... «Yer: demir, gök: bakır!» diye şikâyet ediyordu.

O zavallı da sıkıntı içinde idi.” (DG 83)

Yezit kanı: Soyu bozuk kişi.

“Büyük hanım, heyecanla minderden inerek sütninenin karşısına çömelmiş, bu kurnazlığa hayran oluyor; «Allahtan bulma yezit kanı... Senden korkmayan, Allahtan korkmaz, sahiden bunu yaptın mı?» diye soruyordu.” (KD 143)

Yezitlik yapmak: Fitne çıkarmak.

“Bu âdi nakarat, yüzlerce defa tekrar edilmiş olmasına rağmen tesirini kaybetmez, her defasında amcamı ağlatır, bana birkaç gün istediğim yezitliği yapmak imkânını verirdi.”(AG 55)

Yumurta gibi kadın: Güzel yüzlü kusursuz kadın.

“Yumurta içi gibi kadın», «yüzünün bir yanından baksan öte yanı görünüyor».

Kaymakamın bu amiyane ve bir parça da cynique tasvirleri o zamanki top çocuk hayalimi şiddetle kamçılarmış, Afife’yi gözümde büsbütün başka renklere boyamıştı” (AT 328)

Yüz suyu dökmek: Yalvarmak.

“İstanbul’da iyi bir memuriyet alabilmek için başvurmadığım çare kalmadı. Başka vakit selâm vermeye bile tereddüt edeceğim ne insanlara yüz suyu döktüm. ” (AC 94)

“Amirlerimi hoşnut etmek vazifem değil mi? Benden yaş ve irfan itibariyle büyük olan Maarif Müdürü Muhasebe Müdürü bana âdeta yüz suyu döküyorlar. Vazife verdikleri için hem muhterem meslektaşlara hem memlekete hem de kendime faydası oluyor. ” (AC 54)

Deyimlerin romanlara millilik katmak için kullanılmış olduğu ve sık kullanılan deyimlerden kaçınıldığı görülmektedir. Eğlenceli anlamlar içeren deyimler ağırlıklıdır.

3.3.4 Lakaplar

Halk arasında farklı özelliklere sahip kişilerin isimlerinin önüne eklenen veya isminin yerine kullanılan genellikle eğlenceli sözlerdir. Reşat Nuri romanlarında sınırlı sayıda lakaba rastlanır. *Çalığışu* romanında geçen lakap **ayı dayıdır**.

“Mutlaka yine fena bir kelime söyleyeceğini anlatan sert bir kahkaha ile gülerek başını çevirince beni gördü, birdenbire durdu; boz renkli ceketini üzerinde kocaman siyah sakalını görebildiğim birisine:

-Yahu, yüzbaşım, hatırın kalmasın ama sana: “Ayı Dayı” adını takanların yerden göğe kadar hakları varmış. Aramızda kadın varmış da ne diye beni kibar kibar söyletiyorsun, dedi ve bana döndü.” (ÇA 217)

Çalığışu romanında *Feride’ye* takılan lakaplardan biri de geveze anlamına gelen **farfaradır**.

“Bir sene evvel uydurma bir masaldan bahsederken ne kadar serbest ve farfaraysam bu sene hakikaten nişanlı bir kız vaziyetine düştükten sonra o kadar korkak olmuştum. Arkadaşlarımdan beni tebrik edenleri kısa, kuru bir teşekkürle başımdan savıyor, yılmışak meylini gösterenlere yüz vermiyordum.” (ÇA149)

Mesut dul: *Çalığışu’nda* geçen hareketli dul kadındır.

“Sinsi sarı çıyan. Bu bahçede mesut dulun etekleri arkasından nasıl koştuğunu daha unutmadım. Pekâlâ yapıyorum.” (ÇA 93)

Ukala dümbeleş: Kendini çok beğenen kişiler için kullanılan alaycı bir lakaptır. *Çalığışu* romanında geçmektedir.

“İşittiniz mi mendeburun yediği herzelere? Hafız hayretle başını kaldırdı:

-Hayrola, bir ses işittik ama, size miydi?

-Kısmen bana; ukala dümbeleş.

-Esef buyurmayınız efendim, onlar muamelata vaki değıllerdir. Zatıâliniz olmasanız üç günde bu dairenin altı üstüne gelir.” (ÇA 238)

3.3.5 Vecizeler

Önemli kişilerin sözlerini kaynağı zikrederek ya da zikretmeden aktarma romanlardan çok düşünce yazılarında görülür. Reşat Nuri aktardığı vecizelerde çok başarılı olmamış yaptığı üç alıntıdan Yahya Kemal’in şiirini Fuzuli ile karıştırmıştır.

Beşiğin arkası gurbet: İnsanın doğduğu andan itibaren tasavvufi anlamda gurbette olmasına bir atıf anlamı içermekle birlikte Kızılılık Dalları'nda hayatı boyunca memleketinden uzak kalmak zorunluluğu olarak kullanılmıştır.

“Nasrettin Hoca gibi: «Beşiğin arkası gurbet!» diyen Nadide Hanımı İstanbul'dan çıkarmak, balığı sudan çıkarmak gibi bir şey olmuştu. Fakat İstanbul'da hemen hemen kimsesiz kaldığı için, çaresiz onlarla beraber gurbete çıkmaya razı olmuştu.”(KD 364)

Akşam Güneşi romanında *Tevfik Fikret*'in *Balıkçılar* şiirine ve Arapça bazı şiirlere atıflar yapılmıştır.

“Deniz kazaları hakkında konferanslar... Sözlerini teyit etmek için Türkçe, Acemce beyitler :

«Deniz, kadın gibidir, hiç inanmak olmaz ha»

«Bederya ger menafi bîşümarest»

«Eğer hâhî selâmet derkenarest” (AG 56)

Miskinler Tekkesi romanında *Fuzulî*'ye atfedilen “His mi var bu alemde nekahat gibi tatlı” dizesi aslında *Yahya Kemal*'in *Ses* şiirinden alınmıştır. (Beyatlı 1977:)

“Büyük şairlerden biri —her halde Fuzulî olacak— ne güzel söylemiştir: «His var mı bu âlemde nekahat gibi tatlı!» Vücudum, ne kadar zehiri, pisliği varsa dışarı atmış gibiydi. Âdeta iyilik ve sevinçle dolu bir sübyan yüreği.” (MT 52)

3.4 Seyirlik Oyunlar

Karagöz, Ortaoyunu, meddah, kukla, tuluat tiyatrosu ve halk arasında oynanan, taklide dayalı ve izlenmek için sergilendikleri oyunlara seyirlik oyunlar adı verilmiştir. Bu oyunlardan söyleşmeli olanların ortak özelliği iki tipin yükü taşımasıdır. Oyunlarda sanatsal söyleyiş ve anlatım yerine halkı eğlendirme amacı ortak özelliktir. (Boratav 1996: 198)

Reşat Nuri romanlarında olay anlatımını tamamlayan seyirlik oyunlara çeşitli sebeplerle yer verilmiştir. Seyirlik oyunlar arasında en çok Ortaoyunu ardından Karagöz oyununa romanlarda rastlanır. Bunun dışındaki seyirlik oyunlara pek yer verilmemiştir.

3.4.1 Ortaoyunu

Diğer seyirlik oyunlara göre kalabalık bir ekiple oynanan ve müzikli bir oyun olan Ortaoyunu, özellikle yaz mevsiminde meydanlarda oynanır. Seyircilerin

arasından sahne alanına geçen oyuncular temsillerini gerçekleştirirdi. (Boratav 1996: 225)

Kızılıcak Dallar romanında *Gülsüm*'e kardeşinin ölümü düzenlenen bir ortaoyunu ile haber verilir. Burada ortaoyununun eğlencelik vasfının dışında bir amaçla kullanıldığı görülür. Romanlarda ortaoyunu karakterli ve oyun hakkında bilgi verilmekte, ayrıca benzetme amaçlı kullanıldığı da görülmektedir. Bu romanda ortaoyununun müzikal kısmından bahsedilir.

“Gülsüm, kardeşinin öldüğünü ortaoyununda öğrendi.

Sütninenin işittiği havadisın şaka mı, sahi mi olduğunu anlayamayarak: «Aaa, aaa... sen beni aldatıyorsun... Doğru mu diyorsun Allahaşkına?» diye söylenirken, davul zuma başlıyor, pişekâr, kırmızı cüppesiyle ağır ağır yenedünyanın önünden geçiyordu.

Bu dakikanın acısı ile zurna sesi, Gülsüm'ün kafasında o kadar kuvvetle birbirine bağlandı ki, senelerden sonra, İsmail'in çehresinden ve muhabbetinden en küçük bir iz kalmadığı, uzaklardan ne zaman bir zuma sesi işitse gayriihtiyarî garipser ve ağlamak arzusu duyardı.

Mamafih, o gece ortaoyununda hiç ağlamamıştı.” (KD 150)

Son Sığınak romanında gezici ekip **Kanlı Nigar** isimli ortaoyunu sahnelemiştir. Burada oyunun kahramanlarından **Kavuklu ve Pişekardan** da bahsedilmektedir.

“Bütün bunların yanında en beklenilmez bir şey oluyor: Hoca ile Servet Bey, orta oyunu oynamağa karar veriyorlar.

Bu karar, sobanın üstüne dökülmüş kumların üzerinde eriyen peynirli simitlerle demlendirilmekte olan çayın kokusu içinde veriliyor. Elhasıl, bu gece, bir daha dönmiyecek gecelerden biridir. Herkes sade, herkes çocuktur., Çabucak bir tertip yapılıyor. Akşam programında bir vatan piyesi oynamış olan Halkevi temsil kolunun ufak tefek eşyası arasından Yeniçeri kavukları, cübbeler uyduruluyor...

Bu hazırlığın coşturduğu insanlardan biri de Makbule'dir.”

“Bu defa o, tam bir çocuktur: «Ben de, ben de oynayacağım değil mi?» derken oyuna alınmamaktan korkan bir çocuk gibidir!

Pişekâr rolüne çıkacak azametli Servet Bey'le Kavuklu'ya çıkacak Hoca'ya bir cübbe ve kavuk uyduruyorlar. Halkevi amatörlerinden birkaçım da gereken kılıklara sokuyorlar.

Zurnanın yerine bir klârinet bularak «Kanlı Nigâr» a başlıyorlar.” (SS 24)

Kanlı Nigar Karagöz oyununda da anlatılan bir hikayedir. *Son Sığınak* romanında başka bir ortaoyunu temsili daha detaylı bir şekilde anlatılır.

“Lokman: Peşikâr, Hoca: Kavuklu... İşin güzel tarafı, zenneler kadındı. Kocakarı yerine Makbule, olgun dolgun bir büyük ana... Kızlar, pırıl pırıl...

Remziye:

— Ben ne yapacağım? diye heyecanla ve artık gözlerini gözlerimden kaçırmadan emniyetle soruyor...

Yüreğim sızlıyor:

— Senlik iş yok, diyorum.

Tıpkı bir gece evvel, onu bırakmak istediğim zamanki gibi müteessir oluyor, oyundan geri kalmak istemiyor.

—Öyleyse sen de bir yaşmak örter, aralarına karışsın! »diyorum.

Orta oyununu hiç bilmediğinden, cesaret edemiyor, fakat dışardan gelenleri kandırmak için yaptığı manierler ve etrafını süzen gözleri için bizimkiler: «Ayol, bu, yere bakan, yürek/ yakanmış!» diyorlar.

Artistin bu, olmak lâzım geleceğini tahmin ediyorum... Ona hayranım!

Hepimiz, bu tuluat içinde vakalar uyduruyoruz. Hattâ zurnaya uyarak şarkılar söylüyoruz.

Baba, bir Arnavut hoca kılığında içeri girince, bir gün evvelki vakayı hatırlıyorlar. İçeri girenlerin üzerine kapılar hemen kapanıyor. Kollarından, bacaklarından yakalıyarak, aynı dayakla sokağa atıyorlar... Bu uyanık ve yarı göçebe yerden şimdilik umduğumuzdan fazla memnunuz.

Güzel bir tesadüf oluyor... Köyde bir sünnet düğünü yapıyor. Bu fırsat, Allaman ayağımıza gelmiştir. Hokkabazımızla, sazımızla, sözümüzle bizden alası olur mu?

Hoca, bu defa da Çiçekçioğlu'nun çırağı oluyor. Sonra yine Orta oyunu... Evvelden gülerek uydurduklarımızı oyunda hep bir arada söylüyor, oynuyoruz... Hattâ (Sekizinci) yi Sekiz Karılı Adam diye orta oyununa çeviriyoruz.” (SS 140)

Miskinler Tekkesi’nde ise ortaoyunun eski adı olan **Zuhuri Kolu** olarak kıyafetleri üzerinden benzetme yapılmıştır.

“Dilenci simsarları gene eskisi gibi işliyor, ucuz otobüslerle yakın Anadolu'dan İstanbul'a artsız, arasız işçi taşıyordu. Pek iğrenç bir sakatlığı olanlar, dediğim gibi, artık açıkça gezemiyorlardı.

Eskiden zuhuri koluna çıkar gibi, türlü acayip kılığa girenler şimdi giyinişlerinde temiz pak ev efendilerini, ihtiyar tekaütleri taklit ediyorlar, iki âlem arasındaki farkı yavaş yavaş kaldırıyorlardı.” (MT 206)

Kızılılık Dallar romanında ise geçen bir olayın kahramanları için ortaoyunu aktörü benzetmesi yapılır.

“Külhanbeyi bir hamal:

— Ağam, yükünü Göztepe'ye kadar ben taşıyayım; kaç kuruş verirsin? diye alay ediyor, bir boyacı çocuk, onun iple çıplak ayağına sarılmış yırtık papuçlarına fırçasıyla dokunarak:

— Boyıyayım mı ağa?.. Ayna gibi yapayım, diyordu. Köylü, çocuğa:

— Sen hele bir burnunu temizle de öyle gel, dedi.

Onlar, orta oyunu aktörleri gibi etraflarını saran, sırtı sırtı kendilerini seyreden insanlara hiç aldırış etmeden yavaş yavaş yol hazırlıklarını yaptılar.” (KD 14)

3.4.2 Karagöz Oyunu

Aktörler ve dekoru deriden kesilmiş suretlerden olan cansız kuklalarla Karagözcü denen kişiler tarafından bir beyaz perdenin arkasından suretleri perdeye yapıştırarak oynatılan oyundur. (Boratav 1969: 209-210)

Karagöz oyunu romanlarda oynanan bir oyun ve yine benzetme yapmak için kullanılır. Kişiler arasındaki gülünç durumları Karagöz oynatmaya benzetir.

“Her akşam, yatsı namazını kılar kılmaz yerine yatan Huriye Hanım o gece pencereden ayrılmıyor :

«Pek eğlendim vallahi, karagöze gitmiş gibi oldum.» diyordu.” (DK 159)

Dudaktan Kalbe romanında *Karagöz oynatıcılığı* yapmak ayıplanacak bir davranış gibi gösterilmiştir.

“Bir karagöz meselesi... Yeni yengem beni ayıplayacak amma er geç ne olduğunu öğrenecekler... Onun için çekinmeden anlatayım... Bilirsiniz ya ben, öteden beri alayı, eğlenceyi biraz fazla severim... Bazen günlerce hastaneye kapanmak lâzım geliyor, herkesin derdiyle, acısıyla, yaralarıyla uğraşa uğraşa içim, bağrım zehir kesiliyor... Sonra bir kere de kendimi dışarı attım mı, tımarhane kaçkınına dönüyorum... Bir akşam, davetli olduğum bir yerde karagöz oynatıyordum...

Pek seyrek gülen binbaşı, kendini zapt edemedi, gürültülü bir kahkaha ile :

—Karagöz mü oynattın?.. Sen mi?... Koskoca doktor... O marifetin de mi var? dedi.

Vedat eğlenerek cevap verdi :

— Ne yaparsın, bu memlekette insanın günü gününe uymuyor... Elden her iş gelmeli... Meselâ

Kütahya'da fazla kalırsam ve iş bulamazsam belki karagözcülük ederim...”
(DK 202)

Kızılçık Dallar’nda ise bir olayı merakla takip etmek anlamında kullanılmıştır.

“Kapının eşiğine oturarak karagöz seyreder gibi merakla köylüyü dinleyen çocuklar, onun sırtında yorganı, boynunda yeşil çekmecesıyla nasıl koştuğunu, bağırdığını gözlerinin önüne getiriyorlar, gülmekten kırılıyorlardı.” (KD 28)

Bir *Kadın Düşmanı*’nda **Karagöz** oyununda uçan cadı karakterine atıf vardır.

Rumeli muhacirlerinden bir kocakarı peyda oldu... Hani Karagöz’de tayyare gibi küpe binip uçan cadılar vardır...tıpkı ona benzeyen bir kadın. “de bırakın... bir yol da ben nefes edeyim!” diye haykırıyordu. (BKD 67)

3.4.3 Köy Seyirlik Oyunları

Toplu eğlencelerde oynanmak üzere halkın kendi arasında oluşturduğu, karşılıklı yarışmalara ya da taklide dayalı oyunlardır. *Dudaktan Kalbe*’de geçen **eşek oynatmak** seyirlik oyunlardandır. Romanda detaylı olarak anlatılan bu oyunda eşeğin üstüne binen kişi, eşeğin sevdiği bir yiyeceği bağladığı sopasını hayvanın önüne getirerek tuhaf hareketler yapmasını sağlayarak gülünç durumlar yaratır.

“Bir aralık aşağıdaki gürültü çoğalmış; kahkahalar, bağrışmalar çılgınca bir şiddet almıştı.

İri yapılı bir bağcıdan izahat alan Saip Paşa, Kenan'a seslendi :

— Kenan, bak oğlum... Hafız Feyzi, eşek oynatıyormuş... Dünyanın başka yerinde göremezsin. Git oyunun bu çeşidini de seyret...”

.....

“Kenan, sofranın yanından geçerken alay müftüsü kalın çatlak sesiyle, yeni bir hikâyeye başlamıştı :

— Allah rahmet eylesin, vaktiyle Filibe’de bir Derviş Hidayet vardı... Hâşâ minelhuzur merkepler değil, yılanları oynatırdı... Yılan oynar mı? Alimallah telli pullu rakkaselerden iyi göbek atar... Bir gün...

Topal Hafız, tuhaflığı ve mukallitliğiyle meşhur bir bağcıya Bozyakalılar «Kambersiz düğün olmaz» darbimeselini «Hâfızsız eğlentinin çekiver kuyruğunu» şekline çevirmişlerdi. «Eşek oynatmak» Topal Hafızın son senelerde icad ettiği bir tuhafıktı. Uzunca bir sopanın ucuna bir asma yaprağı ile birkaç salkım üzüm bağlayarak eşeğine binerdi.

Hayvan, üzüm salkımlarını burnunun ucunda hissettiği vakit burnunu kaldırmağa, üst dudağını oynatmağa başlardı. Tam ağzını açtığı zaman salkımlar iki tarafa sallanır, hayvan da başını, çık, titrek dudakları arasında bir garip iştah gülümsemesiyle iki yana sallayarak «gerdan kırar»dı.

Sonra, değnek uzanır, salkımlar yürümeğe başlar, eşek de ayaklarını üzümlerin ahengine uydurarak onları takip ederdi. Nihayet, üzümler yavaş yavaş havaya kalkardı. Yalnız, başını kaldırmakla onları yakalayamayacağını gören hayvancağız, iki arka ayağı üzerinde yükselir, ön ayakları havada, başını sallayarak köçek gibi kırıtmağa, titremeğe başlardı. Topal Hâfız'ın büyük bir maharetle idare ettiği bu garip raks, böyle devam ederken çalgı çalar, defler döver, «yaşa Hafız» nidaları ayyuka çıkar, hatta bazen eşek bile ümitsiz şikâyetlerle bu ahenge iştirak ederdi.” (DK 113)

3.4.4 Halk Tiyatrosu

Seyirlik oyunlar arasında literatürde en az yer alan Halk tiyatrosudur. Aslında genel olarak seyirlik oyunları kapsayan halk tiyatrosunda daha ziyade özel tiyatro sayılabilecek oyunlar yer alır. *Kızılıcak Dalları* romanında yerel bir mizahi tiyatro olan **Kel Hasan'ın Tiyatrosundan** bahsedilir.

“Nükte meraklısı olan büyük damadına: «Hatırınız kalmasın amma oğlum... sözünüzün hangisi doğru, hangisi şaka anlayamıyorum!» der. Hele ara sıra çocuklarının hatırı için «Kel Hasan» ın tiyatrosuna gittiği zaman, herkes gülmekten kırılırken, o, sakın sakın bakar. «Bu adamın nesine para veriyorlar, şaşıyorum. Söylediklerinin içinde kaleme gelir bir lâkırdı yok... Abuk sabuk bir şeyler söylüyor... Delinin biri... Dinlerken içim şişiyor...» derdi. (KD 140)

Son Sığınak romanında **Şanol** denilen yerel tiyatrodan bahsedilmektedir.

“Kasabaların kahvelerinde şanolar vardı. Sahil şehirlerinin buralara kadar gelmiş yırtık perdelerinde deniz kızları ve sadabat perilerinin resimleri görünüyordu.

Bir gece, bunlardan birinde garip ve komik bir oyun seyrettik. Mevzu: biriyle sevişen, kocasını aldatıp kaçan bir kadın... Kocasına gücenen kadın, çocuklarını boğazlayıp herife veriyor. Erkeklerin isimleri, Ahmet, Mehmet... Fakat kadının ismi: Midya... Âşık; kadına:

«Midyacığım!» diye hitabediyor. Komiklik yaparak: «Ah, Midyacığım, seni bir tavada evire, çevire kızartmak, Midyacığım, senin plakini, dolmanı yapıp yemeli!» diyor. Halk, gülmekten kırılıyor. (SS 187)

SONUÇ

Reşat Nuri Güntekin, Türk edebiyatında önemli eserler vermiş ve eserleri günümüzde de okunmaktadır. Çalışmaya esas olan romanlarında halk bilimi unsurlarını doğrudan kullanmadığı görülmüştür. Görevi gereği gezdiği Anadolu'da yaptığı gözlemlerden edindiği halk kültürü izlerini eserlerinde yüzeysel olarak görmek mümkündür.

Reşat Nuri'nin eserlerinde geçiş dönemi ritüellerinden doğum öncesi geleneklere rastlansa da doğum sırasında olanlara neredeyse hiç yer verilmediği görülmektedir. Çocukluk ile ilgili kısımlarda oyunlardan kısaca bahsedilmiş fakat sünnet üzerinde durulmamıştır. Eğitim ile ilgili diğer romancılardan çok daha fazla unsura rastlandığı için ayrı bir başlık altında toplanmıştır. Bu kısımda eğitim kurumlarının türleri, eğitimin içeriği, eski ve yeni eğitim kurumları karşılaştırılarak verilmiştir. Eğitimci kahramanlar Reşat Nuri'nin ideal tipleri olarak Anadolu'da geleneğin karşısında durmuş ve yeniliği göstermek için fedakarca çalışmıştır. Eğitim kurumları anlatılırken sürekli eski yeni olarak karşılıklı verilmiş ve yeni olan övülmüştür. Özellikle *Yeşil Gece* romanı bu çatışma üzerine kurulmuştur.

Romanlarda asker kahramanlar sık sık geçmesine rağmen askerlikle ilgili bulguya çok az rastlanmıştır. Romanlarda evlilik ile ilgili pek çok detaya yer verilirken asri düğünler *Gökyüzü*, *Bir Kadın Düşmanı* gibi romanlarda detaylarıyla anlatılmış, örnek teşkil etmesi için sunulmuş gibi görünmektedir. Ölüm geleneklerinde manevi unsurlardan ziyade ölümün fiziksel yönü, matem ve vasiyet vurgulanmıştır. Yenilikçilik zorlanarak *Gökyüzü* romanında mezarlıkta nutuk okumaktan bahsedilmiştir.

Tarım ve hayvancılıkla ilgisi sınırlı olan Reşat Nuri bunun yerine halk tıbbı üzerine daha yoğunlaşmıştır. Burada da geleneksel sağaltma yöntemlerini tamamen reddetmeden özellikle *Kavak Yelleri* romanında modern tıba geçişi özendirmeye çalışmıştır. Eğlence konusuna önem verilen romanlarda özellikle *Direklerarası* eğlenceleri yazarın şahsi zevkinin de etkisiyle romanlarda yer

almıştır. Halk müziği, halk oyunları gelenekseli temsil ettiği için eserlerde yer almazken batılı balolardan bahsedildiği görülmüştür. Halk mimarisinde kahramanların mutlaka çiftlik, konak, yalı gibi sivil mimarının güzel örneklerinde yaşamaları romanlarda bahsedilmiştir. Köprüler, hamamlar kısıtlı görülürken dini mimaride de camilerden ziyade türbeler sıklıkla bahsedilen yapılar olmuştur. Mimari konusunda da en çok bahsedilen yapılar okul binalarıdır. Romanlarda bahsedilen mesleklerden hane halkı için çalışan sütüne ve hizmetliler ön plana çıkarken kahramanların çoğu yüksek devlet memurları, öğretmen ve doktorlardır. *Miskinler Tekkesi* romanında bir dilencinin hayatı anlatılması şaşırtıcıdır. Giyim kuşam ve kıyafetlerde kadın kıyafetleri ön plana çıkarken özellikle çarşaf hem dini yönü hem geleneksel boyutuyla en çok bahsedilen giysi olmuştur. Bunun yanı sıra batılı kıyafetler daha ayrıntılı anlatılmıştır. Erkeklerin de özellikle modern giyimleri detaylı olarak verilerek örnek oluşturulmuştur. Takılar ve çocuk kıyafetleri de renkli unsurlar olarak kullanılmıştır. Eğlence hayatı çeşitli ziyafet sofralarından bahsetmekle sınırlı kalmış yiyecek ve içeceklere ilgili detaya neredeyse hiç rastlanmamıştır. Aletler ve ulaşım konusunda bazı bulgulara rastlandığı için bunlar da ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir.

Halk İnanışı incelenirken Dini inanış ile farklılıklar belirgin şekilde görüldüğünden diğer çalışmalarda görülmemesine rağmen bir başlık altında incelenmiş, özellikle Mevlevilik konusunda yazarın dini hassasiyetinden daha fazla etkilendiği görülmüştür. Dini inanış konusunda hurafelerden kaçmış *Gökyüzü* romanının tamamını bu konuya ayırmıştır.

Özel günlerde dini bayramlardan neredeyse hiç bahsedilmemiş, Ege bölgesinde sıklıkla görülen yaz eğlencelerine daha çok yer verilmiştir. *Ateş Gecesi* ve *Miskinler Tekkesi*’nde gayrimüslimlerin özel günlerine de yer verilmiştir.

Sosyal hayat ile ilgili bulgular gelenek ve görenek başlığında değerlendirilmiştir.

Halk edebiyatı türleri arasında masallara sık sık atıflarda bulunan Reşat Nuri; *Damga* romanının iskeletini *İffet*’in çocukken dinlediği masal üzerine kurmuş ve masalı yeniden canlandırmıştır. *Gökyüzü* romanında da masal etkisi görülür. *Dudaktan Kalbe* romanında, *Siyah İnciler* masalını sık sık hatırlatılarak

romanda iskelet halinde kullanılmıştır. Halk hikayelerine de atıflar yapılmış özellikle peygamber kıssalarına telmih yoluyla yer verilmiştir.

Romanlarda manzum halk edebiyatı türlerine neredeyse hiç yer verilmemiştir. Halk şiiri yerine divan şiirinden en yaygın beyitlerin romanlarda birer dize ile atıflar yapıldığı, divan şairlerinin adlarının zikredilmeye çalıştığı görülür. *Son Sığınak* romanında *Nefî'nin* memleketi; *Hasankale*'den uzun uzun bahsedilmiştir. Bu bulgular da halk şiiri başlığı altında toplanmıştır. Kıraat meclislerinde okunan kitaplardan, Mesnevi ile Muhammediye'ye yer verilmiştir. Atasözlerinden ziyade deyimleri kullanmaya çalışan Reşat Nuri romanlarında geçen: Arabın kabağı, arkadan sapan taşı yetiştirmek, Beyazıt'ta dilenip Sultanahmet'te sadaka vermek, Cânanını gömmüş mezaristandan geliyor, Cumartesi Yahudisi, çift çubuk sahibi, çoban yaylada akçıl koyunları güdüyor, değneği kırılmış Hacivat'a dönmek, evliya parmaklığı, Leh Yahudisi suratlı, Mahmutpaşa çıplağı gibi olmak, Nasrettin Hoca'nın ağacı, postunu sudan kurtarmak, yek at yek mızrak deyimlere sözlüklerde rastlanmamıştır. Metnin içinden anlamları çıkarılarak açıklanmıştır.

Lakaplar ve esatire sınırlı sayıda rastlanmıştır. Halk tiyatrosu ve geleneksel tiyatroya özellikle *Son Sığınak* romanında geniş yer verilmiştir. Halk tiyatrosuna ortaoyunu kadar yer ayrılmıştır.

Reşat Nuri'nin eserlerinde genellikle Cumhuriyet ideolojisini yayma ve geleneksel karşısında yeniyi sunma çabası görülür. Tüm alanlarda eski ve yeniyi karşı karşıya getirerek yeni tarafını överek katkı sağlamak istediği hissedilmektedir.

Roman konusundaki başarısının geleneksel türlerle kurmayı başardığı bağa başlamak mümkündür. Masalların ve esatirden aldığı parçaların temelini oluşturduğu; *Damga*, *Gökyüzü* gibi romanlar modernize edilmiş masallar olarak kabul edilebilir. Bu bağlamda Reşat Nuri geleneksel türleri ve kültürel kökenleri doğru olarak değiştirme çabasına girmiştir. İlk yerli romanlardan beri süregelen doğru batılılaşmayı doğru yenileşme olarak sunmuştur. Reşat Nuri romanlarına özellikle halk edebiyatı mensur türlerinin belirgin bir katkısı olmuş, diğer halk bilimi unsurlarını ise modern karşılıklarını göstermek için eserlerinde kullanmıştır.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Nurettin (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Artun, Erman (2005). *Türk Halkbilimi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Artun, Erman (2004). *Halk Edebiyatına Giriş*. İstanbul: Kitabevi.
- Batur, Suat (1998). *Açıklamalı-Örnekli Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları.
- Beyatlı, Yahya Kemal (1974) *Kendi Gök Kubbemiz*. İstanbul: Kubbealtı Cemiyeti.
- Boratav, Pertev Naili (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boynukalın, Ertuğrul (1993) “Yemin” *TDV İslam Ansiklopedisi 43. Cilt*. İstanbul, s. 417-420
- Burdurlu, İbrahim Zeki(1998). *Reşat Nuri Güntekin*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Cilacı, Osman (1994). “Dua” *TDV İslam Ansiklopedisi 9. Cilt*, İstanbul, s. 529-530.
- Çağrı, Mustafa (1992) “Beddua” *TDV İslam Ansiklopedisi V. Cilt*, İstanbul s. 297
- Eraydın, Selçuk(2004) *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları. s. 359.
- Güleç, İsmail (2017). *Anonim Halk Edebiyatı*, İstanbul: Kitabevi.
- Günay, Umay(1995). *Anonim Halk Edebiyatı* , Büyük İslam Tarihi XIV, İstanbul: Çağrı Yayınları. s. 524.
- Güntekin, Reşat Nuri (t.y.), *Bir Kadın Düşmanı*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 23.Bs.
- Güntekin, Reşat Nuri (2010). *Kızılıcak Dalları*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2010
- Güntekin, Reşat Nuri. *Kavak Yelleri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 10.Bs
- Güntekin, Reşat Nuri(2009) *Kan Davası*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2009
- Güntekin, Reşat Nuri (t y) *Harabelerin Çiçeği*. İstanbul: İnkılap Kitabevi,
- Güntekin, Reşat Nuri (1982). *Gökyüzü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1982. 7. Bs
- Güntekin, Reşat Nuri (t.y.). *Eski Hastalık*. İstanbul: İnkılap Kitabevi 2.Bs.
- Güntekin, Reşat Nuri (t.y.) *Dudaktan Kalbe*. İstanbul: İnkılap Kitabevi. 13. Bs
- Güntekin, Reşat Nuri, *Değirmen*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 17.bs
- Güntekin, Reşat Nuri, *Damga*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 28.Bs.
- Güntekin, Reşat Nuri (1984). *Acımak*. İstanbul: İnkılap Kitabevi. 16.Bs
- Güntekin, Reşat Nuri (Ty) *Ateş Gecesi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi,
- Güntekin, Reşat Nuri (2010). *Akşam Güneşi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi
- Güntekin, Reşat Nuri (2010). *Miskinler Tekkesi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Güntekin, Reşat Nuri (1979). *Olağan İşler*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2010

- Güntekin, Reşat Nuri (2010). *Son Sığınak*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2010
- Güntekin, Reşat Nuri (t.y). *Yaprak Dökümü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi
- Güntekin, Reşat Nuri, (t.y) *Yeşil Gece*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2010 30.Bs.
- Güntekin, Reşat Nuri, *Gizli El*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2008
- Gölpınarlı, Abdulkaki (2010). *Mevlana Celaleddin Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Kanter, M. Fatih (2006). *Ölümünün 50. Yılında Belgelerle Reşat Nuri Güntekin*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, , 2006
- Koca, Salim (2002) *Eski Türklerde Bayram ve Festivaller*. c3. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002
- Nuhoğlu, Hidayet (1993). “Darü'l-Eytam” *TDV İslam Ansiklopedisi VIII*. İstanbul: TDV, s. 521.
- Uzun, Mustafa (2005) “Muhammediye” *TDV İslam Ansiklopedisi 30*. İstanbul: TDV, s. 586.
- Uzun, Mustafa (2002). “Kerbela” *TDV İslam Ansiklopedisi 25. Cilt*, İstanbul: TDV, s. 274-275.
- Öcal, Mustafa (1991). “Amin Alayı” *TDV İslam Ansiklopedisi III*. İstanbul: TDV, s. 63
- Önertoy, Olcay (1991). *Reşat Nuri Güntekin*. İstanbul: Altın Kitaplar, 1991
- Örnek, Sedat Veyis (1995) *Türk Halkbilimi*. 2.bs. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özel, Ahmet(2004) “Mevlit” *TDV İslam Ansiklopedisi*, 29. İstanbul: TDV, s. 275
- Öztürk, Cemil (1993). “Dârülmualimât” *TDV İslam Ansiklopedisi VIII*. İstanbul: Ergin, 1977, s. 571
- Öztürk, Cemil (1993). “Dârülmualimin” *TDV İslam Ansiklopedisi VIII*. İstanbul: Ergin, 1977, s. 551-552
- Tan, Nail (1995) *Folklor (Halk Bilimi) Genel Bilgiler*. İstanbul: Yayılım Matbaası, 1995
- Tanman, Baha M. (1997) “Halvethane” *TDV İslam Ansiklopedisi 15. Cilt*, İstanbul, s. 388-393
- Tosun, Bekir (1994) “Direklerarası” *TDV İslam Ansiklopedisi IX. Cilt*, İstanbul, s. 367-368
- Uludağ, Süleyman (2013) “Veli” *TDV İslam Ansiklopedisi 43. Cilt*, 24-28, İstanbul s. 25-28.
- Yel, Ali Murat (1998) “Hurafe” *TDV İslam Ansiklopedisi XVII. Cilt*, İstanbul, s. 38
- Yıldırım, Nuran (2005) “Miskinler Tekkesi” *TDV İslam Ansiklopedisi 30. Cilt*, İstanbul, s. 185-186.

Özgeçmiş

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Hüseyin TUNCA

Uyruğu: T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri: 18 Mart 1978, Sakarya

Elektronik Posta: huseyintunca@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	İÜ, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü	1998

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
1999-2019	Milli Eğitim Bakanlığı	Öğretmen

YABANCI DİLLER

Orta düzeyde İngilizce,

YAYINLAR

Tunca, Hüseyin “Dede Korkut Hikayeleri” *Sakarya Valiliği Kültür Yayınları*

HOBİLER

Fotoğraf, tiyatro